
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

2/2026

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav

Časopis je dostupný aj na www.vhu.sk – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

JANKOVIČ, Jakub: Depeša sa u poštového holuba nenašla. Analýza teoretických a praktických aspektov chovu poštových holubov v medzivojnovom období na Slovensku v kontexte obrany štátu	7
PEJS, Oldřich: Služba vojenských psů v československé armádě v meziválečném období	22
SZEWCZYK, Radosław: The use of combat anti-tank dogs in the Red Army in light of German recounts and Soviet military documents – problem synopsis	56
CHORVÁT, Peter: Činnosť poľných jatiek slovenského vojska počas vojny so Sovietskym zväzom v rokoch 1941 – 1944	83

Dokumenty a materiály

DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Kone v stredovekom rytierskom vojsku	105
KOPECKÝ, Milan: Volské příprěže u dělostřelectva 1. čs. armádného sboru na jaře 1945	121

Bibliografia

ŠEĐOVÁ, Božena: Slovensko a Slováci v rokoch druhej svetovej vojny. Výberová bibliografia publikovaných prác v rokoch 2018 – 2022	135
--	-----

Anotácie, glosy	175
------------------------------	-----

Kronika	187
----------------------	-----

INHALT

Studien

JANKOVIČ, Jakub: Die Depesche wurde bei der Brieftaube nicht gefunden. Analyse theoretischer und praktischer Aspekte der Brieftaubenzucht in der Zwischenkriegszeit in der Slowakei im Kontext der Staatsverteidigung	7
PEJS, Oldřich: Der Dienst der Militärhunde in der tschechoslowakischen Armee in der Zwischenkriegszeit	22
SZEWCZYK, Radosław: Der Einsatz von Panzerabwehrhunden in der Roten Armee im Lichte deutscher Aufzeichnungen und sowjetischer Militärdokumente – ein Problemaufriss	56
CHORVÁT, Peter: Die Tätigkeit der Feldschlachtereien der slowakischen Armee während des Krieges gegen die Sowjetunion in den Jahren 1941–1944	83

Documente und Materialien

DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Pferde im mittelalterlichen Ritterheer	105
KOPECKÝ, Milan: Der Einsatz von Ochsespannen bei der Artillerie des 1. tschechoslowakischen Armeekorps im Frühjahr 1945	121

Bibliographie	135
----------------------------	-----

Anotationen, Glossen	175
-----------------------------------	-----

Chronik	187
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

JANKOVIČ, Jakub: The dispatch was not found on the carrier pigeon. An analysis of the theoretical and practical aspects of breeding carrier pigeons in the interwar period in Slovakia in the context of state defense	7
PEJS, Oldřich: The Service of Military Dogs in the Czechoslovak Army in the Interwar Period	22
SZEWCZYK, Radosław: The use of combat anti-tank dogs in the Red Army in light of German recounts and Soviet military documents - problem synopsis	56
CHORVÁT, Peter: The Operations of Field Slaughterhouses of the Slovak Army During the War Against the Soviet Union, 1941–1944	83

Documents and Materials

DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Horses in Medieval Knightly Armies	105
KOPECKÝ, Milan: Ox Teams in the Artillery of the 1st Czechoslovak Army Corps in Spring 1945	121

Bibliography	135
---------------------------	-----

Anotations, Glossary	175
-----------------------------------	-----

Chronicle	187
------------------------	-----

ŠTÚDIE

DEPEŠA SA U POŠTOVÉHO HOLUBA NENAŠLA.

ANALÝZA TEORETICKÝCH A PRAKTICKÝCH ASPEKTOV
CHOVU POŠTOVÝCH HOLUBOV V MEDZIVOJNOVOM
OBDOBÍ NA SLOVENSKU V KONTEXTE OBRANY ŠTÁTU

JAKUB JANKOVIČ

JANKOVIČ, J.: The dispatch was not found on the carrier pigeon. An analysis of the theoretical and practical aspects of breeding carrier pigeons in the interwar period in Slovakia in the context of state defense. *Vojenská história*, 2, 30, 2026, pp 7-21, Bratislava.

The study examines the legal-historical and security aspects of carrier pigeons keeping in the territory of Slovakia during the period of the First Czechoslovak Republic. It focuses on the development of legislative regulation of carrier pigeons keeping, its normative foundations in Austrian-Hungarian law, and in particular on the adoption of Act No. 2/1924 Coll. on carrier pigeons as the first systematic legal framework governing this area. The study analyzes how state authorities perceived carrier pigeons as a potential security factor and instrument of intelligence activity, and it addresses the mechanisms of state supervision, registration, and control that were introduced in this context.

Keywords: Czechoslovakia, Slovakia, interwar period, carrier pigeons, defense of the state, intelligence service

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.2.1>

Úvod do problematiky

Problematika poštových holubov v kontexte vojenstva a obrany štátu patrí v našich končinách medzi takmer nedotknuté oblasti odborného a vedeckého výskumu.¹ Oblasť chovu poštového vtáctva pritom predstavuje v moderných dejinách osobitnú záujmovú činnosť.² Poštové holuby, pôvodne chované na úžitok ako zdroj mäsa či vajec, sa postupne vyvinuli na špecifický komunikačný prostriedok. Ich využívanie časom presiahlo rámec bežného zdieľania správ a informácií a začali byť súčasne vnímané aj ako potenciálny nástroj spravodajskej činnosti, ktorý dokázal obchádzať štandardné kontrolné mechanizmy orgánov verejnej moci. Využívanie a výcvik poštových holubov ako voľnočasová aktivita balansovali na pomedzí súkromného záujmu jednotlivcov a verejnoprávnych požiadaviek v kontexte ochrany štátu, jeho bezpečnosti a integrity.

Z tohto dôvodu sa poštové holuby a s nimi spojený chov a výcvik stali na prelome 19. a 20. storočia predmetom záujmu štátnych autorít. Využívanie holubov na komunikač-

¹ Stručný rozbor problematiky poštových holubov v službách armády v medzivojnovom Československu vo svojej práci rozvinul český autor a amatérsky historik Petr Kos. K tomu pozri KOS, Petr. *Poštovní holubi československé armády 1918–1938: neznámé kapitoly vojenství a techniky*. 2. vydání. Praha : Brigádýr, 2001.

² Z hľadiska terminológie pod pojmom „poštový holub“ rozumieme plemeno holuba domáceho, ktoré bolo vyšľachtené pre vynikajúcu priestorovú orientáciu a schopnosť preletieť veľké vzdialenosti. K poštovým účelom boli využívaní najmä zástupcovia tzv. bradáčnatých plemien. Moderný poštový holub je výsledkom kríženia, ktoré bolo realizované v Belgicku a Anglicku v 18. a 19. storočí. Pre viac informácií pozri TUREČEK, Václav, a kolektív. *Holubářství*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1985, s. 156.

né účely bolo podrobené dohľadu a právnej regulácii, ktorá presahovala rámec súkromného práva a nadobúdala výrazne verejnoprávny, najmä bezpečnostný a vojenský charakter.

Predkladaná štúdia sa zameriava na analýzu vývoja regulácie chovu poštových holubov na území Slovenska v širšom kontexte obranných a bezpečnostných záujmov Československej republiky v medzivojnovom období. Pozornosť je venovaná normotvornej činnosti štátu v tejto oblasti, ako aj aplikačnej praxi a výkonu dohľadu štátu nad touto činnosťou.

Cieľom výskumu je poukázať na to, akým spôsobom sa v právnych normách a aplikačnej praxi premietali bezpečnostné obavy štátu, predovšetkým v súvislosti s ochranou vojenských tajomstiev a predchádzaním spravodajskému zneužitiu poštového vtáctva. Prostredníctvom metódy analýzy a syntézy relevantných archívnych prameňov sa pokúsime vyskladať mozaiku aplikačnej praxe československých úradov, ako aj jej limity a dôsledky pre využívanie poštového vtáctva na Slovensku v medzivojnovom období. Zároveň sa štúdia usiluje zodpovedať otázku, či sa na území Slovenska vyskytli preukázateľné prípady zneužívania poštových holubov na spravodajské účely v prospech cudzích štátov.

Dejiny holubiarstva na Slovensku

História domestikácie holubovitého vtáctva je úzko spätá so vznikom prvých civilizácií a organizovaných spoločenstiev. Prvé dôkazy o chove holubov nachádzame či už vo forme archeologických vykopávok alebo písomných prameňov v období staroveku. Medzi prvé spoločenstvá, ktoré sa zaoberali využívaním holubov, patrili napríklad Egypťania alebo Židia. O úžitkových holuboch sa u starých Grékov zmieňuje napríklad Sokrates či Aristoteles.³

O chove holubov na našom území sa z čiastkových záznamov dozvedáme už v období stredoveku. V tomto období bol chov holubovitého vtáctva súčasťou sokoliarstva. V novoveku koncom 17. storočia, sa na našom území objavuje fenomén tzv. športového naháňania holubov. V 19. storočí sa pozornosť chovateľov upriamuje aj na športové a úžitkové holuby. Tie boli zastúpené obyčajnými domácimi holubmi, ktoré sa chovali primárne na vidieku. Plemená ťažkých a okrasných holubov sa tešili obľube u bohatších vrstiev obyvateľstva v mestách ako Prešporok a Trnava. Poštové holubárstvo bolo prítomné najmä v nemeckých banických mestách, akými boli Kremnica a Banská Štiavnica. V tomto období sa držbe, chovu a výcviku poštových holubov venovali skôr jednotlivci.⁴ Významnú úlohu zohrali poštové holuby počas 1. svetovej vojny. V roku 1915 britská armáda na západnom fronte zriadila dva holubie zbory, ktoré pozostávali z 15 holubov, 4 holubníkov a psovoda. Spravodajské a informačné úspechy týchto jednotiek viedli k ich postupnému rozširovaniu. Na konci vojny táto armádna zložka disponovala vyše 400 mužmi a 22 000 holubmi.⁵ Poštové holuby v mnohých situáciách predstavovali alternatívny komunikačný prostriedok. Nezastupiteľné miesto pri výmene správ si vydobyli v prípadoch, keď boli

³ PETROVSKÝ, Miroslav. Naše holubárství. Praha : VT 2010, s. 12.

⁴ FERIANC, Oskár. *Chov holubov*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, 1956, s. 65–66.

⁵ Poštové holuby patria vďaka anatomickým a evolučným danostiam k najodolnejším vtákom na planéte. Ročne dokážu nalietať aj 32 000 km. Sú schopné využívať svoje prirodzené inštinkty, sledovať orientačné body a navigovať v topograficky zložitom a členitom priestore. Poštové holuby našli svoje uplatnenia aj v 2. svetovej vojne. V rokoch 1940 – 1945 bolo v okupovaných častiach Európy vysadených 16 544 holubov. Vrátilo sa iba 1824 z nich. HORR, Bohumír a KRUPAN, František. *Almanach chovateľa poštových holubov*. Nitra : PTH s.r.o, 2021, s. 16.

telegrafné vedenia, komunikačné stanice alebo rádiové zariadenia poškodené či vyradené z prevádzky. Správy o nasadení poštového vtáctva na fronte sa dokonca objavili aj v tlači.⁶

Po 1. svetovej vojne naberá chov poštových holubov na Slovensku kontúry organizovanej a systematickej činnosti na úrovni záujmovej samosprávy. Vznik Československej republiky poskytol Čechom a Slovákom nové možnosti vo všetkých oblastiach života vrátane chovu holubovitého vtáctva. Česká časť prvej republiky bola na podstatne vyššej politickej a ekonomickej úrovni, čo vytváralo obyvateľom viac príležitostí venovať sa záujmovým činnostiam. Chov holubov pre komunikačné účely mal okrem iného v Prahe a iných českých mestách historicky vybudované lepšie organizačné aj personálne zázemie.⁷ Naopak, hospodárska a ekonomická situácia na Slovensku bola zložitejšia, čo sa prejavilo aj v pomalšom budovaní chovateľských spolkov. Prvé organizované združenia chovateľov poštových holubov tak na Slovensku začali postupne vznikať v rokoch 1923 až 1930.⁸ K tejto skutočnosti podľa nášho názoru prispelo rozšírenie chovateľských tradícií z českých krajín. Záujem o chov poštových holubov nepochybne súvisel aj s legislatívou, ktorá túto spoločenskú činnosť na našom území plnohodnotne upravila prvýkrát v histórii a stanovila jej jasné pravidlá a obmedzenia.

Legislatívny rámec chovu poštových holubov

Záujem štátnych autorít uplatňovať dohľad nad chovom poštových holubov možno badať hneď v prvých rokoch po vzniku československého štátu. O potrebe zavedenia preventívnych reštrikcií si boli v kontexte obrany štátu vedomí už v čase postupného formovania hraníc novozaloženej republiky. V tomto období za ešte stále nevyriešenú otázku možno označiť vytýčenie nových hraníc s Maďarskom, ktoré dovtedy medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v zásade neexistovali. Prijatie predmetných reštrikcií bolo okrem iného nepochybne reflexiou na vpád maďarských ozbrojených síl a následnú okupáciu časti Slovenska v rokoch 1918 až 1919.⁹ Potencionálnu hrozbu v podobe zneužitia poštových holubov v prospech nepriateľa bolo nutné v reakcii na vyššie uvedené skutočnosti eliminovať. O tejto stratégii svedčí aj pokyn Ministerstva národnej obrany Československa (ďalej len „MNO“), podľa ktorého: „*K tamnímu přípisu č. j. 2689 E.M zde dne 19. března 1920, se sděluje, že za nynějších poměrů jest zakázáno na Slovensku a Karp. Rusi chovati a cvičiti poštovní holuby civilním osobám. Zjištění poštovní holubi budtěž zavabeni a odevzdání do holubníka, který bude přeložen z Komárna Do Banské Bystrice.*“¹⁰

Problematika chovu a ochrany poštového vtáctva bola ešte v čase Rakúsko-Uhorska legislatívne upravená iba marginálne a konštituovala právomoc štátnych zásahov do vlastníckeho práva a držby holubov z osobitných dôvodov. Táto čiastková právna úprava bola do

⁶ Svetová vojna – návestie nášho generálneho štábu. In: Národné noviny, 1917, roč 48. č. 101, 30. augusta, s. 1.

⁷ K tomu pozri ŠPATNÝ, František a kol. *Pohledy do Historie - Holubářství v Čechách*. Praha : VT, 2008.

⁸ Pre viac informácií o prvých spolkoch, ich členoch a organizačnej štruktúre pozri DUDZÍK, Dávid. *100 rokov organizovaného poštového holubárstva na Slovensku*. Kežmarok : Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o, 2023, s. 14–16.

⁹ Pre viac informácií o tejto téme pozri TOMÁŠEK, Dušan. *Nevyhlášená válka : boje o Slovensko 1918–1920*. Praha : Epocha, 2005, s. 260.

¹⁰ SNA, fond Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918 – 1927, kr. 325, inv. j. 574. Ministerstvo národní obrany Zemskému vojenskému velitelství v Bratislavě/ Zemskému vojenskému velitelství v Užhorodě *Pěstování poštovních holubů na Slovensku* zo dňa 19. marca 1920.

československého právneho poriadku prevzatá recepčnou normou.¹¹ Konkrétne išlo o § 14 rakúskeho zákona o vojnových úkonoch zo dňa 26. decembra 1912 č. 236 Sb.z.a.n. a uhorského zákonného článku LXVIII. z roku 1912. V zmysle týchto ustanovení mohli byť všetky zvieratá vyvlastnené za náhradu štátom a chov zvierat, ako aj nimi sprostredkovaná doprava mohli byť štátom zrušená alebo obmedzená. Táto normatívna regulácia sa stala v čase mobilizácie na začiatku 1. svetovej vojny právnym podkladom na vydanie viacerých restriktívnych opatrení v oblasti chovu poštových holubov. Ako príklad možno uviesť nariadenie bývalého rakúskeho ministerstva zemskej obrany a financií v súčinnosti s bývalým uhorským ministerstvom obrany zo dňa 25. júla 1914 č. 172 r.z., ktoré viedlo k prijatiu viacerých podzákonných predpisov zakazujúcich zneužívanie holubov na spravodajské účely.

K podobným legislatívnym krokom pristúpila aj uhorská časť dualistickej monarchie. V zmysle nariadenia bývalého uhorského kráľovského ministerstva zo dňa 27. júla 1914 č. 5477/1914 M.E. došlo na našom území k obmedzeniam v oblasti držby a chovu poštových holubov. Ten bol podmienený osobitným povolením. Takýto generálny zákaz bol rovnako prijatý za účelom zabrániť využívaniu poštového vtáctva s cieľom zhromažďovať a odovzdávať strategické informácie nepriateľskej strane. Uhorské ministerstvo vnútra o niekoľko týždňov neskôr výnosom zo dňa 25. augusta 1914 č. 3253/1914 res. vydalo zákaz strieľania poštových holubov.

Neúplnú a fragmentovanú úpravu v tejto oblasti mal po vzniku Československa nahraďovať úplne nový predpis. Kritiku roztrieštenej rakúskej a uhorskej legislatívy, ako aj jasnú argumentáciu zákonodarcu, z akého dôvodu štát pristúpil k tvorbe úplne nového predpisu ohľadne chovu poštových holubov, možno badať aj v dôvodovej správe predmetného zákona: „*Úprava tato jeví se však nedostatečnou. Jes zapotřebí chov a cvičení poštovních holubů upravití již v míru a postarati se o to, aby nebyla tohto zpravodajského prostředku zneužíváno. Důvodů pro to jest více. Nehledě k tomu, že dlužno se vši rozhodností čeliti škodám, jež by mohly povstati využitím poštovních holubů neoprávněnými pěstiteli, obzvláště pak k účelům vyzvědačským, dlužno k úpravě této věci přikročiti též vzhledem k výhodám, jež poskytuje používání poštovních holubů vojenské správě*“.¹²

Návrh zákona o poštových holuboch vznikol v gescii MNO, ktoré na začiatku roku 1923 vyzvalo dotknuté orgány na zaujatie stanoviska k predlohe tohto predpisu. Zaujímavosťou sú postrehy z medzirezortného pripomienkového konania. Predsedníctvu ministerskej rady pri analýze osnovy tohto predpisu neunikli šírka a rozsah restriktícií v danej oblasti. Obavy zo zneužitia poštových holubov na špiónážne účely boli dokonca označené za prehnané.¹³

Takmer rok trvajúce úsilie zákonodarcu sa prejavilo koncom roka 1923 prijatím osobitného právneho predpisu, ktorý po prvý krát koncepčne a systematicky upravil chov poštových holubov v Československu.¹⁴ Tento predpis zároveň v súlade so záujmami štátu presne vymedzil podmienky, za akých bolo možné realizovať chov, rozmnožovanie a výcvik holubov

¹¹ V zmysle Č 1. „*Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*.“ Zákona č. 11/1918 Zb. z. a nar. o zriadení samostatného štátu československého.

¹² Zákonodarca potrebu legislatívnej úpravy v tejto oblasti akcentoval aj z iných dôvodov. Jedným z nich bolo poukázanie na existenciu právnych predpisov upravujúcich otázku chovu poštových holubov aj v iných štátoch. Odkázal tak napríklad na v tej dobe platný francúzsky zákon zo dňa 22. júla 1896 a ríšskonemecký predpis prijatý dňa 28. mája 1894. SNA, fond Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918 – 1927, kr. 117, inv. j. 391. *Důvodová správa k zákonu č 2/1924 Sb.* zo dňa 20. decembra 1923 o poštových holuboch

¹³ SNA, fond Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918–1927. Osnova zákona – Ministerstvo Národnej obrany – č. 134.566 – pol.práv. 10 odd.

¹⁴ Zákon č 2/1924 Sb. zo dňa 20. decembra 1923 o poštových holuboch.

určených na komunikačné účely. Zákon taktiež určoval, aký okruh subjektov bol oprávnený na chov a výcvik poštových holubov.¹⁵ V praktickej rovine tak zákonodarca vytvoril za týmto účelom osobitnú formu záujmovej samosprávy vo forme chovateľských spolku. Oprávnenie vlastniť poštových holubov tak bolo viazané na členstvo v štátnom registrovanom spolku. Členom týchto združení zo zákona vyplýval aj celý rad povinností, menovite viesť záznamy o počte a výcviku holubov, podávať o týchto skutočnostiach správy vedeniu spolku a na vyžiadanie aj policajným a vojenským orgánom. V prípade mobilizácie alebo vojny bol každý, kto mal v držbe poštové vtáctvo, povinný odovzdať ho na vyzvanie orgánom vojenskej správy.¹⁶ Chovatelia poštových holubov boli taktiež povinní označiť zviera osobitným identifikačným krúžkom na nohe. Predmetné krúžky bola oprávnená vyrábať a distribuovať iba osoba s povolením od MNO.¹⁷

Okrem práv a povinností subjektov zákonom oprávnených vlastniť, chovať a cvičiť poštové holuby si zákonodarca taxatívne vymedzil aj právomoci v oblasti kontroly nad chovom, predajom, ochranou či importom poštového vtáctva do Československa.¹⁸ Zaujímavosťou tohto predpisu sú v kontexte obrany štátu a štátnych záujmov aj ustanovenia trestnoprávnej povahy. Poukázať možno na § 10 tohto zákona, ktorý upravoval otázku ohrozovania bezpečnosti republiky užívaním poštových holubov. Podľa znenia odseku 1 menovaného ustanovenia: *„Kdo užíva poštovních holubů, ač ví nebo může věděti, že jich užitím nebo způsobem jich užití ohrožuje bezpečnost republiky, trestá se, pokud čin není přísněji trestný, za přečin soudem vězením od osmi dnů do šesti měsíců. Vedle trestu vězení může býti uložen peněžitý trest od 200 Kč do 50.000 Kč.“*¹⁹

V trestnoprávnej rovine bolo rovnako zakázané akékoľvek protiprávne konanie súvisiace s držbou, chovom a výcvikom poštových holubov. Sankciám tak v zásade podliehal akýkoľvek skutok, ktorý bol v priamom rozpore s týmto zákonom. Postihovaný tak bol menovite neoprávnený chov a výcvik, nedodržiavanie povinností chovateľa a chovateľského spolku či výroba a užívanie identifikačných krúžkov bez úradného povolenia.²⁰ Legislatívne zakotvenie obmedzení, povinností a sankcií v tejto oblasti v takto vymedzenom rozsahu v prvom rade sledovalo potrebu ochrany štátu a štátnych záujmov. Túto skutočnosť zákonodarca explicitne vyjadril aj pri prijímaní zákona č 2/1924 Sb. o poštových holuboch v správe branného výboru nasledovne: *„Branný výbor sněmovny poslanecké sdílí stanovisko vlády, že předmětná materie, o jejíž zákonnou úpravu jde, jest takové povahy, že jest tato zákonná úprava velmi důležitou. Jest především zapotřebí, zákonem čeliti různým možnostem, jak by nejen vojenská správa, nýbrž i celý stát mohly býti poškozeny zneužíváním poštovních holubů neoprávněnými chovateli, obzvláště k účelům vyzvědačským.“*²¹

¹⁵ V zmysle § 1 zákona č 2/1924 Sb: (1) „Chovati poštovní holuby jest dovoleno - vyjma vojenskou správu - jen těm československým státním příslušníkům, kteří jsou členy některého spolku chovatelů poštovních holubů, sdruženého v Ústředním svazu spolků chovatelů poštovních holubů.“ (2) „Cvičiti poštovní holuby jest dovoleno - vyjma vojenskou správu - jen osobám uvedeným v odst. (1), které obdržely od ministerstva národní obrany písemné osvědčení, opravňující je k vypouštění poštovních holubů. Osvědčení toto musí si opatřiti i osoby, které jsou podle § 2 (1) d) povinny poštovní holuby cvičiti.“

¹⁶ V zmysle § 2 zákona č 2/1924 Sb.

¹⁷ V zmysle odseku (1) § 4 zákona č 2/1924 Sb.

¹⁸ V zmysle § 5, § 6, § 7 a § 8. zákona č 2/1924 Sb.

¹⁹ Podľa odseku (2) tohto ustanovenia bol aj pokus považovaný za trestný.

²⁰ V zmysle § 11 zákona č 2/1924 Sb.

²¹ Branný výbor Poslaneckej sněmovny Národního shromáždění ČSR *Zpráva k vládnímu návrhu zákona o poštovních holubech*, tisk 4276, Praha : Národní shromáždění ČSR, 1923.

Štát mal záujem zasahovať do oblasti chovu poštových holubov bezprostredne aj po mníchovských udalostiach a viedenskej arbitráži v roku 1938. MNO v zime toho roku dokonca pripravilo novú osnovu vládneho nariadenia, ktorá mala reflektovať na štátoprávne zmeny a bezpečnostné výzvy súvisiace so zneužívaním poštového vtáctva na spravodajské účely. Urgenciu tejto otázky MNO sformulovalo v prílohe osnovy tohto vládneho nariadenia: „*Obsazením části území Česko-Slovenské republiky cizími státy zůstala velmi značná část soukromných poštovních holubů s česko-slovenským označením na obsazeném území. Ministerstvo národní obrany připravuje nový zákon o poštovních holubech a prováděcí nařízení k němu, kde bude stanove odlišné označování holubů od označování dosavadního...Holubů, kteří zůstali na obsazeném území a mají česko-slovenské označení, mohlo být zneužíváno ku škode Česko-Slovenské republiky a jeví se proto potřeba, aby kroužky k označování holubů mohly být vydány do 1. ledna 1939.*“²² K prijatiu uvedeného nariadenia, ani k vypracovaniu a schváleniu nového zákona o poštových holuboch však v praxi nedošlo v dôsledku obsadenia českých krajín nemeckou armádou a následného vyhlásenia Slovenského štátu. Prvorepubliková legislatíva upravujúca oblasť chovu poštového vtáctva zostala v platnosti až do začiatku 60. rokov, kedy bola derogovaná osobitným zákonom o obrane Československej socialistickej republiky.²³

Dohľad nad chovom poštových holubov

Ako vyzerala ingerencia štátu pri kontrole chovu poštových holubov v aplikačnej praxi? Pozorovanie a dohľad nad chovom a výskytom holubov na našom území v praktickej rovine narážali na ťažkosti z viacerých dôvodov. Azda najväčší problém, s ktorým boli úrady po zavedení zákona č. 2/1924 Sb. o poštových holuboch konfrontované, súvisel s identifikáciou a odlišením poštových holubov od iných druhov vtáctva. Aj v tomto ohľade dbal zákonodarcu na jasné vymedzenie pojmov, a preto československý právny poriadok obsahoval právnu definíciu poštového holuba.²⁴ Predmetná opisná charakteristika však úradným osobám neposkytovala dostatočný podklad na jednoznačné určenie, či v prípade pozorovania alebo nálezu išlo o poštového holuba. Zodpovedné orgány navyše nedisponovali žiadnymi textovými, obrazovými ani grafickými učebnými pomôckami, ktoré by im napomáhali pri spoľahlivej identifikácii poštových holubov a ich odlišení od iného holubovitého vtáctva.²⁵

²² NA: fond Ministerstva spravodlnosti, kr. 68. Ministerstvo národní obrany Předsednictvu ministerské rady *Návrh vládního nařízení, jímž se na přechodnou dobu upravuje způsob označování poštovních holubů* zo dňa 14. decembra 1938.

²³ Zákon 40/1961 Sb. zo dňa 18. apríla 1961 o obrane Československé socialistickej republiky.

²⁴ V zmysle § 1 vládneho nariadenia č. 44/1924 Sb zo dňa 21. februára 1924, ktorým sa prevádza zákon o poštových holuboch : (1) „*Poštovním holubem rozumí se při provádění zákona holub, který jest v mluvě u odborníků obvyklé označován jako „poštovní holub“.* (2) „*K nejdůležitějším znakům, podle nichž lze poznati poštovní holuby a odlišiti je od ostatních druhů holubů, patří: kulatá hlava, tvořící ladnou křivku, zobák prostřední, dobře porostlý blanami a bradavkami, jemné klapky oční barvy bílé nebo temné, oko, vroubené dobře viditelnou blanou bělavou, šedou nebo růžovou, široká prsa, soustředěné tělo, krátká, silná křídla na statných ramenech, husté peří, zadek, pokrytý velkými brky a hustý, úzký ocas. Barva peří u poštovních holubů je různá; převládá však u nich barva modrá nebo tmavomodrá nebo červeně modrá, jakou mívají kapři na hřbetě, nebo modrá s černými pruhy. Barva bílá se u poštovních holubů vyskytuje zřídka. Za letu se pozná poštovní holub po charakteristickém pohybování hlavou se strany na stranu.*“

²⁵ SNA, fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 822, inv.j. 3160. Prezídium policajného riaditeľstva v Bratislave Zemskému vojenskému veliteľstvu v Bratislave *Poštovní holubi – ich rozpoznávání a ochrana* zo dňa 1. júna 1927.

Opakované sťažnosti poukazujúce na nemožnosť oboznámiť sa so vzhľadom a typickými znakmi poštových holubov prostredníctvom školenia alebo odborného kurzu viedli vojenské a bezpečnostné orgány k prijatiu zodpovedajúceho opatrenia. Tým bolo zabezpečenie vypreparovaného páru poštových holubov (samca a samice), ktorý policajným zložkám poskytol miestny holubník zemského vojenského veliteľstva. Používanie tejto učebnej pomôcky bolo podmienené prísnyim režimom manipulácie, obmedzeným výlučne na oprávnené osoby, keďže obstaranie a konzervácia poštových holubov boli z finančného a logistického hľadiska náročné.²⁶

Nárast štátneho záujmu o poštové holuby v kontexte spravodajských účelov v našom priestore badáme na konci 20. rokov minulého storočia. Štátne autority si začali postupne uvedomovať potrebu vedenia a vyhodnocovania informácií v súvislosti s nálezmi a pozorovaním poštového vtáctva. Zvyšovanie kvality v kontexte evidencie takýchto prípadov však v praxi taktiež narážalo na výzvy. O tejto skutočnosti podali hlásenie aj miestne vojenské úrady, podľa ktorých: „Z dosavadných hlásení o nálezu zahraničných poštovních holubů na území ČSR, nelzi si sestaviti dosti spolehlivou evidenci, a to jednak proto, že těchto hlásení jest málo a pak také někdy jsou nepřesná. Jest velice pravděpodobné, že zahraniční poštovní holubi přeletávají naše území na příklad z Rakouska a Maďarska do Německa a snad i do Polska. Stejně tak zdá se velice pravdepodobným, že cizí zpravodajské služby usazují svoje holuby zvláště v našem pohraničí a zacvičují je v donášení zpráv od svých zdejších důvěrníků. Proto věnujte soustavnou pozornost této věci zvláště v pohraničí a učinte opatrění pomocí četnictva, státní policie, zprav. důstojníků a tel. důstojníků, aby každý případ nálezu zahraničního holuba v naší oblasti byl hlášen 2. oddělení štábu Z.V.V Košice.“²⁷

Stratégiu zvýšeného dohľadu nad osobami a chovateľskými spolkami v kontexte dodržiavania pravidiel stanovených zákonom možno pozorovať v ingerencii štátnych úradov pri výkone kontrol a razíí. Štatisticky zrejme najrozšírenejším porušením zákona bol fenomén tzv. neoprávneného chovu poštových holubov. V zásade išlo o osoby, ktoré mali v držbe poštové vtáctvo (bez ohľadu na dôvod) bez toho, aby boli členmi štátom registrovaného chovateľského spolku. Úradný dohľad nad dodržiavaním tohto zákona pravidelne viedol k odhaľovaniu nelegálneho chovu. V prípade odhalenia tohto konania úrady pristúpili ku konfiškácii neoprávnenne chovaných holubov, ktoré následne prepadli do vlastníctva štátu. O počte zhabaných poštových holubov prepadnutých v prospech štátu mali úrady dokonca povinnosť viesť štatistickú evidenciu.²⁸ Podľa údajov vedených MNO tak bolo na Slovensku napríklad v treťom kvartáli roku 1936 zabavených 56 kusov holubovitého vtáctva.²⁹ Samotný neoprávnený chov holubovitej zveri bol považovaný iba za priestupok sankciono-

²⁶ SNA, fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950), kr. 822, inv.j. 3160. Veliteľstvo oddelenia stráže bezpečnosti v Bratislave Prezidiu policajného riaditeľstva v Bratislave *Poštové holuby – vycpané ku školeniu* zo dňa 7. septembra 1927.

²⁷ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. Zemské vojenské veliteľství v Košicih Krajinskému úradu v Bratislave *Holubi poštovní zaletli ze zahraničí* 27. mája 1929.

²⁸ V zmysle § 12 zákona č 2/1924 Sb.

²⁹ Podľa dikcie § 11 vládneho nariadenia 44/1924 Sb. mali byť nájdené ako aj štátom zhabané holuby odovzdané najbližšiemu vojenskému holubníku. Pod vojenským holubníkom rozumieme špecifické vojenské zariadenie a pracovisko špecializované na chov, výcvik a nasadzovanie poštových holubov na účely vojenskej komunikácie. V medzivojnovom období sa na Slovensku nachádzali stále vojenské holubníky v Trnave, Banskej Bystrici a Spišskej Novej Vsi. SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. Ministerstvo vnitra republiky československé Presidium zemského úradu v Bratislave *Poštovní holubi – neoprávněný chov* zo dňa 16. marca 1936.

vaný peňažnou pokutou. Výška pokuty sa podľa miery závažnosti priestupku a skutočnosti, či obžalovaní boli už v minulosti trestaní, oscilovala v intervale od 30 Kč do 150 Kč.³⁰

Úrady si pri výkone kontroly všimli aj vek chovateľov poštových holubov. V zmysle stanov každého registrovaného chovateľského spolku sa mohla členom spolku stať iba osoba, ktorá ku dňu podania žiadosti o členstvo dosiahla minimálne 16 rokov. V praktickej rovine tak došlo aj k prípadom, keď kontrola preukázala držbu a chov poštových holubov u maloletých.³¹ Záujem o dodržiavanie zákonom stanovených pravidiel chovu poštových holubov viedol aj k zvýšenej kontrole štátnej spoľahlivosti členov chovateľských spolkov vo všeobecnosti.³²

Predpokladaná štátna spoľahlivosť sa v medzivojnovom období v úradnej komunikácii vo vzťahu k osobám chovajúcim poštové holuby skloňovala opakovane. Nedôvera voči menšinovému, primárne nemeckému a maďarskému obyvateľstvu sa prejavila dokonca aj v tejto oblasti. Národnostná skladba členskej základne chovateľských spolkov na juhu Slovenska prirodzene pozostávala primárne z osôb maďarskej národnosti. Potrebu zamerať sa pri výkone kontroly práve nad tieto osoby odôvodnilo vo svojej komunikácii s podriadenými úradmi Ministerstvo vnútra nasledovne: „*K žiadosti hlavného štábu ministerstva národnej obrany se tamnímu presidiu ukládá, aby v oblastech, kde obyvateľstvo je nakloněno pracovat proti stát, byla podle místních poměrů venována, zejména též s hlediska šu zákona č. 201/1933 Sb. z. a. n., zvýšená pozornost činnosti oněch spolků chovatelů poštovních holubů, kde na čelních místech jsou osoby, o nichž možno předpokládati, že nejsou našemu státu nakloněny.*“³³

Predmetná štátna spoľahlivosť predstavovala špecifický *terminus technicus*, s ktorým sa v úradnom styku operovalo pomerne často a pravidelne. Československý právny poriadok v medzivojnovom období tento právny pojem nevymedzoval a z obsahového hľadiska bol termín „*štátna spoľahlivosť*“ otvorený voľnej interpretácii. Definíciu tohto spoločenského, politického a právneho atribútu zaviedol až zákon o ochrane štátu prijatý v roku 1936.³⁴

³⁰ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. Okresný úrad v Novom Meste nad Váhom Prezídium krajinského úradu v Bratislave *Zoznam odsúdených – neoprávnený chov poštových holubov* zo dňa 17. novembra 1936.

³¹ Podľa rozhodnutia úradu bolo členstvo maloletého v spolku nezákonné. Výmerom okresný úrad zrušil členstvo maloletého v spolku a podľa dikcie § 1 zákona č. 2/1924 Sb. bol dotyčným chov poštových holubov zakázaný. SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 294, inv. j. 397. Výmer okresného úradu v Nových Zámkoch č. 388/1937 prez. zo dňa 3. marca 1937.

³² Na ilustráciu možno uviesť správu o sledovaní Josefa S. v zmysle ktorej: „*Poněvadž Elemér Ervín S. bydlící v Nových Zámkách, se svým bratrancem Josefem S. bydlícím rovněž v Nových Zámkách stýka, mohl by Josef S. cvičením a chováním poštovních holubů v pohraničním pásmu užívatí těchto k vyzvědným službám v neprospěch čs. státu, též i za spolupráce Eleméra S., který byl již pro podezření z protistátní činnosti vyšetřován.*“ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 294, inv. j. 397. Veliteľstva VII. Sboru v Bratislave Prezídium krajinského úradu S. Josef – *chování poštovních holubů* zo dňa 4. marca 1937.

³³ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. Presidium ministerstva vnútra Presidiím zemských úradů *Poštovní holubi, dohled na spolky chovatelů* zo dňa 30. novembra 1935.

³⁴ Podľa dikcie § 19 ods. 9 zákona 131/1936 o obraně státu Sb. zo dňa 13. mája 1936: „*Důvodem označení za osobu státně nespolehlivou nemůže být nikdy příslušnost k určitému jazyku, náboženství nebo rase. Za státně nespolehlivé třeba pokládati zejména osoby, o kterých možno mít důvodně za to, že by zneužily svého postavení v duchu obraně státu nepřiznivě, zvláště pak ty, které vyvíjely nebo vyvíjejí činnost, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, ústavní jednotnosti nebo demokraticko-republikánské státní formě a bezpečnosti Československé republiky anebo proti obraně státu, které k takové činnosti podněcují nebo jiné*

Legislatíva upravujúca chov poštového vtáctva vychádzala aj z podmienky štátneho občianstva. V praktickej rovine sa pri vykazovaní zoznamov členov chovateľských organizácií vyskytli aj prípady, kedy kontrola zo strany štátnych autorít zistila členstvo cudzích štátnych príslušníkov.³⁵

V súvislosti s cudzincami možno spomenúť prípad maďarského štátneho občana Lászlóa L. Dotýčny bol v súvislosti s reálnym ohrozením štátoprávných záujmov v oblasti obrany zadržaný v roku 1935 pri pokuse prekročiť československo-maďarskú hranicu. Cieľom jeho cesty do Československej republiky bolo zasielať zhromaždené informácie citlivej povahy do Maďarska prostredníctvom siedmich vycvičených holubov, ktoré mal v osobnej držbe. K týmto skutočnostiam sa menovaný priznal, za čo bol odsúdený Krajským súdom v Košiciach na tri roky odňatia slobody.³⁶

Takýto explicitný pokus o využitie poštových holubov na spravodajskú činnosť na našom území, navyše koordinovaný zo zahraničia, je však potrebné hodnotiť skôr ako ojedinelý a výnimočný jav. V období 20. a 30. rokov sa štátne úrady sústredili najmä na domácich chovateľov. Výkon kontroly spolkov a osôb chovateľov začínal spravidla *ex offio*, hoci v mnohých prípadoch sa tak dialo na priamy podnet vojenských orgánov či orgánov miestnej štátnej správy. S blížiacim sa vojnovým konfliktom sa priamoúmerne zvyšovala aj úroveň kontroly osôb a chovateľských združení. Z obdobia konca roka 1937 v archívnom materiáli nachádzame detailnú evidenciu spolkov, počtu členov a ich osobných údajov. Zhromaždenie týchto štatistických a osobných údajov sledovalo účel vytvorenia detailného prehľadu o chovateľských spolkoch, ich vedenia a menovite všetkých ich členov. Zaistenie tejto evidencie malo nepochybne priniesť systematickejšiu a kvalitnejšiu obranu štátu pred únikom citlivých informácií do zahraničia. O tomto svedčí aj správa adresovaná Prezidiu Krajinského úradu v Bratislave, v ktorej sa uvádza nasledovné: „*Záznam: VII. sbor, telegrafné vojsko, pri telefóne štábny kptn Paleček žiada o urýchléné opatrenia, aby čo najskorej /do konca týždňa/ bol dodaný soznam chovateľov poštových holubov na Slovensku. Dožiadanie tohto pokynu musí dôjsť i písomne.*“³⁷ Podľa údajov zaznamenaných ku dňu 31. augusta 1937 bolo na Slovensku 17 chovateľských spolkov, ktoré mali dokopy 371 členov.³⁸

Zodpovedné úrady si v tomto období rovnako začali pozornejšie všímať chovateľov, u ktorých vznikli pochybnosti v súvislosti s ich hodnotovým a ideologickým presvedčením. Zvýšený dohľad nad chovateľskými spolkami operujúcimi v pohraničných oblastiach tak

osoby svěsti hledí, anebo takovou činnost vychvalují, schvalují nebo podporují, které byly příslušníky politické strany, jež byla po účinnosti tohoto zákona pro protistátní činnost úředně rozpuštěna, které mají podezřelé styky s jinými osobami státně nespolehlivými anebo s cizinou a p.“

³⁵ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 294, inv. j. 397. Okresný úrad v Poprade Prezidiu krajinského úradu v Bratislave *Členovia spolkov pestiteľov poštových holubov na Slovensku – zisťovanie štátnej príslušnosti a spolahlivosti* a zo dňa 11. novembra 1937.

³⁶ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. Prezídium policajného riaditeľstva v Košiciach Prezidiu krajinskému úradu v Bratislave *Neoprávnený chov poštových holubov* zo dňa 30. septembra 1935.

³⁷ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. Prezídium krajinského úradu v Bratislave – Telegrafný záznam *Soznam chovateľov poštových holubov na Slovensku* zo dňa 2. septembra 1937.

³⁸ Chov poštových holubov bol podľa zozbieraných štatistických údajov doménou primárne u osôb mužského pohlavia. Z celkového počtu 371 chovateľov boli iba 3 ženy. Najväčšie množstvo chovateľov na Slovensku pôsobili v okrese Trnava a (42 osôb) a Nové Zámky (39 osôb), najmenej na Orave (7 osôb). SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. *Soznam pestiteľov poštových holubov ku dňu 31. augusta 1937* zo dňa 31. augusta 1937.

automaticky znamenal, že terčom sledovania mali byť primárne osoby nemeckej a maďarskej národnosti.³⁹ Monitorovanie podozrivých chovateľov sa zameriavalo aj na politicky aktívne osoby. Na ilustráciu takéhoto postupu možno uviesť aj úryvok z hlásenia medzi policajnými a vojenskými orgánmi, podľa ktorého: „*Ladislav W. jest členem spolku chovatelů poštovních holubů ve Spišské Nové Vsi. Jest organisován ve straně Deutsche Zipser Partei. Jeho státní a politická spolehlivost jest sporná. Jest původu maďarsko-nemeckého, mluví většinou maďarsky a německy, československou společnost nevyhledáva...Četnická stanice Gelnice navrhla velitelství pluku 32 „Gardský“ Košice, aby Ladislavovi W. bylo povoleno k chovu poštových holubů odňato.*“⁴⁰

Nálezy poštových holubov – hrozba pre bezpečnosť republiky?

Zavedenie prísnej právnej regulácie a systematického dohľadu nad poštovým vtáctvom v 20. rokoch v Československu malo za cieľ vytvoriť účinný mechanizmus obrany štátu a zabezpečiť kvalitnejšiu ochranu strategicky významných vojenských informácií. Zákon č. 2/1924 Sb. o poštových holuboch vytvoril komplexný právny rámec, ktorý systematicky upravoval práva a povinnosti chovateľských spolkov a jednotlivých chovateľov. Súčasťou tejto právnej úpravy bol aj osobitný generálny príkaz, ukládajúci každej osobe povinnosť oznámiť nález poštového holuba vecne a miestne príslušným orgánom.⁴¹ Uvedená povinnosť zjavne plnila štatistickú a kontrolnú funkciu v rámci obranných a bezpečnostných záujmov štátu. Právne zakotvená inštrukcia mala zabezpečiť systematický dohľad nad výskytom poštového vtáctva na území republiky. Na základe zhromaždených, spracovaných a analyzovaných údajov o týchto nálezoch disponovali štátne orgány prehľadom o rozsahu výskytu poštových holubov v Československu, ako aj o ich početnosti a krajine pôvodu.

Orgány miestnej štátnej správy a polície boli v kontexte nálezov poštových holubov poverené, aby pri oznamovaní tejto skutočnosti zdieľali určité špecifické informácie. Za tieto údaje boli považované všetky značky a čísla, ktoré mal holub vyrazené na identifikačnom krúžku zavesenom na nohe. V správe o náleze mali taktiež uvádzať konkrétnu adresu miesta, teda obec a okres, v ktorých bol holub nájdený.⁴²

Zvýšený výskyt stratených, zaletených alebo mŕtvych poštových holubov na Slovensku viedol vojenské zložky k zavedeniu jasne stanovených pravidiel, ako postupovať v prípade nálezu poštového holuba na našom území. V zmysle inštrukcií vydaných MNO boli orgány polície povinné zasielať akékoľvek informácie ohľadne pozorovania a nálezov poštových holubov Veliteľstvu divízie. Tento subjekt bol príslušný na zhromažďovanie a spracovávanie predmetných správ. Podriadené úrady mali za každých okolností v prípa-

³⁹ SNA, fond Policajné riaditeľstvo 1920 - 1945 (1950), kr. 822, inv.j. 3160. fond Policajné riaditeľstvo 1920 - 1945 (1950), kr. 822, inv.j. 3160. Veliteľství VIII. Sboru Bratislava Presidiu polic. ředitelství v Bratislavě *Chov poštovních holubů v nem. a maď. pohraničních krajinách našeho státu – sledování z dne 17. júla 1937.*

⁴⁰ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 - 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 - 1939, kr. 310, inv. j. 309 Zemské četnické velitelství v Bratislava Velitelství VI. Sboru v Košicích *Chov poštovních holubů z dne 2. septembra 1937.*

⁴¹ V zmysle odseku (2) § 4 zákona č 2/1924 Sb. : „*Kdo chytí holuba s kroužkem na noze unaveného aneb poraněného aneb takového holuba zabitého nalezne, jest povinen učiniti o tom oznámení nejblížší četnické stanici nebo nejblížšímu obecnímu úřadu nebo nejblížšímu státnímu bezpečnostnímu úřadu a holuba tam - po případě i se zprávou (listem, dopisem), již nese - odevzdati; totéž platí o holubech bez kroužku zprávu ne-soucích.*“

⁴² SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 - 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 - 1939, kr. 294, inv. j. 397. Presidium ministerstva vnitra Zemskému úřadu v Bratislavě *Cizí poštovní holubi, značky a čísla z dne 5. apríla 1930.*

de nájdenia akejkol'vek správy u holuba, hoci aj na prvý pohľad neškodnej, obsah depeše zaslať Veliteľstvu divízie.⁴³

Osobitné upozornenia a výzvy na zvýšenie dohľadu nad preletmi a nálezmi poštových holubov sa v úradnej komunikácii taktiež týkali ochrany vojenských objektov. Vojenské objekty predstavovali z hľadiska obranyschopnosti a vojenského potenciálu štátu strategicky významnú infraštruktúru. Neoprávnené zverejnenie alebo únik informácií týkajúcich sa presunov vojenských jednotiek, vojenskej techniky či výrobných kapacít mohlo viesť k vzniku závažného bezpečnostného rizika. Na nálezy či pozorovania poštového vtáctva v okolí strategických vojenských objektov boli v úradnej komunikácii podriadené úrady upozorňované.⁴⁴ Medzi takéto vojenské zariadenia na Slovensku v medzivojnovom období patrili napríklad municičný závod v Dubnici nad Váhom. Umiestnenie objektu vojenského významu v tejto oblasti nebolo náhodné. Lokalita údolí Váhu bola určená priamo MNO, a to na základe takticko-geografického určenia priamo v strede Československa.⁴⁵

Podriadené úrady boli rovnako upozorňované na riziká spojené s výskytom cudzích poštových holubov na našom území ústrednými orgánmi štátnej správy. Množstvo odchytených a pozorovaných poštových holubov pohybujúcich sa v československom vzdušnom priestore nebolo pripisované náhode. Nutnosť zvýšeného dohľadu nad týmto fenoménom bola akcentovaná v internej komunikácii nasledovne: „*Ministerstvo národní obrany zjistilo, že počet nalezených německých a maďarských poštovních holubů na území ČSR je nepoměrně velký. Z toho soudí ministerstvo národní obrany, že je u nás plánovitě prováděn tajný výcvik cizích poštových holubů v zalétávání. Tamní presidium se žádá, aby příslušným orgánům byla uložena při kontrole přechodu hranic zvláštní pozornost tomu, nejsou-li k nám tajně dopravováni cizí poštovní holubi.*“⁴⁶

V archívnom materiáli sa nám podarilo identifikovať z obdobia rokov 1925 až 1938 vyše 125 hlásení orgánov polície, armády a miestnej štátnej správy ohľadne nálezov poštových holubov na Slovensku. Predmetné hlásenia spravidla obsahovali kľúčové údaje o čase a mieste nájdu poštového holuba. Súčasťou správy boli zároveň informácie o identifikačných znakoch holuba a údaj o tom, či sa pri ňom nachádzala písomná správa. Využitím štatistickej metódy sme dospeli k záveru, že drvivá väčšina odchytených poštových holubov, konkrétne 59 prípadov, bola československého pôvodu. Ďalej v 19 prípadoch išlo o holuby nemecké a rakúske a v 16 prípadoch o holuby z Maďarska. V archívnej dokumentácii sa vyskytlo aj sedem prípadov zaletených holubov z Poľska, jeden z Rumunska a jeden z Talianska. Pri zvyšných prípadoch bol pôvod krajiny holuba z rôznych dôvodov neznámy. Zo všetkých hore uvedených prípadov sa prítomnosť správy u poštového holuba potvrdila iba v dvoch prípadoch. V prvom išlo o nález mŕtveho československého holuba v extraviláne obce Beluša pri Púchove. Ten bol vypustený dňa 24. marca 1938 a niesol správu s textom

⁴³ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 294, inv. j. 397. *Zemské vojenské veliteľstvo v Bratislave Zemskému úradu – prezidiu Poštovní holubi – sledování* zo dňa 18. marca 1936.

⁴⁴ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. Prezídium Krajinského úradu v Bratislave Všetkým pánom okresným náčelníkom, pánu správcovi expozitúry okresného úradu v Šahách a vo Vyšnom Svidníku, pánu policajnému riaditeľovi v Bratislave a v Košiciach, pánu správovi komisariátu v Komárne, Lučenci, Rimavskej Sobotě, Rožňave a Prešove *Cudzie poštové holuby – nálezy v ČSR* zo dňa 12. augusta 1931.

⁴⁵ MURÁRIKOVÁ, Zdena. *Škodové závody v Dubnici nad Váhom v rokoch 1938 – 1945*. In : *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*, 2013, roč. 17, č. 4, s. 7.

⁴⁶ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. Presidium ministerstva vnitra Presidiím zemských úřadů *Nálezy cizích poštovních holubů* zo dňa 4. decembra 1934.

„*Pekný čas*“. Táto správa bola adresovaná Vojenskému útvaru č. 23 v Seredi.⁴⁷ Druhým prípadom bol nález československého civilného poštového holuba v Bratislave dňa 1. septembra 1938. U tohto holuba bola prítomná správa s nasledujúcim textom (pôvodne v maďarskom jazyku): „*Ahoj Lajo! Dnes vo štvrtok o 9:00 prišiel som do Bratislavy a hneď som vypustil holuba. Zajtra všetko Iluške napíšem. Mnohokrát bozkávam vás všetkých : Emília, Izua a Olga.*“ Adresáta ani odosielateľa správy sa nepodarilo úradom stotožniť.⁴⁸

Celkový počet hlásení o náleze poštových holubov na našom území podľa nášho názoru však nie je konečný. Napriek tejto skutočnosti sme toho názoru, že výskyt zachytených telegramov u poštových holubov v medzivojnovom období bol skôr výnimočným javom. V analyzovaných hláseniach sa nám nepodarilo identifikovať ani jediný prípad, keď by došlo k preukázateľnému využívaniu poštových holubov na spravodajské účely s cieľom ohroziť obranu alebo znížiť obranyschopnosť československého štátu. Nemožno v zásade s absolútnou istotou vylúčiť, že v jednotlivých prípadoch teoreticky mohlo dôjsť k zneužitiu poštových holubov na špionáž. Absencia akýchkoľvek preukázateľných dôkazov o takejto činnosti však naznačuje, že poštové holuby neboli v medzivojnovom období na území Slovenska systematicky ani vo významnej miere využívané na spravodajské a informačné účely v neprospech Československa a jeho obranných a vojenských možností.

Množstvo pozorovaných poštových holubov v medzivojnovom období na našom území nemožno automaticky pripísať len snahe susedských štátov využívať tento prostriedok na spravodajské a informačné účely. V zahraničnom, ako aj domácom prostredí dochádzalo pri rôznych udalostiach k fenoménu tzv. hromadného vypúšťania poštového vtáctva, ktoré bolo vo viacerých prípadoch neskôr pozorované aj na našom území.⁴⁹

Záver

Rozbor teoretických, ako aj praktických aspektov chovu poštových holubov v medzivojnovom období na Slovensku potvrdzuje, že štát pristupoval k tejto oblasti primárne z hľadiska ochrany verejného záujmu, najmä obranyschopnosti a vnútornej bezpečnosti republiky. Poštové holuby boli v optike právnych predpisov a úradných dokumentov vnímané ako potenciálny bezpečnostný rizikový faktor, čo viedlo k vytvoreniu osobitného právneho režimu tejto záujmovej činnosti.

Archívne pramene zároveň odhaľujú kontrast medzi normatívnym zámerom zákonodarcu a aplikačnou realitou. Praktické problémy spojené s identifikáciou poštových holubov či obmedzená schopnosť štátnych orgánov jednoznačne preukázať spravodajské zneužitie

⁴⁷ Podľa dostupných zdrojov sa nám existenciu takto označenej vojenskej jednotky na konci medzivojnového obdobia umiestnenej v Seredi nepodarilo overiť. Je pravdepodobné, že v skutočnosti išlo o niektorú jednotku pešieho pluku 23, ktorého veliteľstvo bolo dislokované v Trnave. SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, kr. 310, inv. j. 309. Četnícka stanica Beluša, okr. Ilava Divisnému veliteľstvu v Bratislave *Poštový holub roztrhaný – nález u Beluše* zo dňa 28. marca 1938.

⁴⁸ SNA, fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939, inv. j. 309. Četnícka stanica Prievoz Veliteľstvu 9. peš. divízie a Krajinskému úradu v Bratislave *Holub poštový civilný – zalietnutie* zo dňa 1. septembra 1938.

⁴⁹ „*Veľmi pekným dojmom pôsobilo originálne ohlásenie, že všesokolský slet v Prahe započal. Okolo cvičišťa boli pripravené koše, z ktorých pri zahájení sletu bolo vypustených 1 000 poštových holubov, ktorí sa rozleteli do všetkých krajov republiky s posolstvom, že IX. všesokolský slet bol zahájený. Okrem toho bol tohoto roku prvý raz začiatok sletu oznámený ranou z dela, rovnako aj koniec včerajšieho cvičenia.*“ *Hlavné dni sokolského sletu zahájené. Ovácie pánu prezidentovi. - Impozantný národný prejav. -180.000 divákov.* In : *Slovenský východ* zo dňa 1932, roč. 14, č. 153, 5. júla, s.1.

poštového vtáctva poukazujú na limity štátneho dohľadu v tejto oblasti. Zvlášť výrazne sa bezpečnostný aspekt regulácie prejavil v súvislosti s hodnotením štátnej a politickej spoľahlivosti chovateľov, ktorá sa stala nástrojom selektívneho dohľadu, najmä voči príslušníkom národnostných menšín a politicky podozrivým osobám.

Na záver možno uviesť, že prísne nastavená regulácia chovu poštových holubov, ako aj obavy štátnych orgánov spojené s touto činnosťou v kontexte možného ohrozenia obrany československého štátu, poukazujú na disproporciu medzi vnímanou bezpečnostnou hrozbou a jej reálnym rozsahom. Zároveň je však potrebné zohľadniť skutočnosť, že práve zvýšená miera štátnej ingerencie spolu s komplexnou právnou úpravou prispeli k tomu, že využívanie poštového vtáctva na prenos strategických a citlivých vojenských informácií sa na Slovensku v medzivojnovom období v zásade nevyskytovalo.

Zámer zákonodarcu zasiahnuť do oblasti držby, chovu a výcviku poštového vtáctva v takomto rozsahu možno bezpochyby interpretovať ako prejav posilňovania regulačných a kontrolných kompetencií štátu, ktoré boli charakteristické pre medzivojnové obdobie v súradniciach stredoeurópskeho priestoru. Otázka chovu poštových holubov v medzivojnovom období na Slovensku tak presahuje rámec problematiky dejín holubiarstva a vypovedá o silnej ingerencii štátu v súvislosti s ochranou republiky a každodennej aplikačnej praxi verejnej moci v podmienkach medzivojnového Československa.

J. JANKOVIČ: DIE DEPESCHE WURDE BEI DER BRIEFSTAUBE NICHT GEFUNDEN. ANALYSE THEORETISCHER UND PRAKTISCHER ASPEKTE DER BRIEFSTAUBENZUCHT IDE DER ZWISCHENKRIEGSZEIT IN DER SLOWAKEI IM KONTEXT DER STAATSVERTEIDIGUNG

Die vorliegende Studie befasst sich mit einem nahezu unerforschten Bereich der slowakischen Militärgeschichte, nämlich der Nutzung von Brieftauben als strategisches Kommunikationsmittel im Kontext der Staatsverteidigung und der Spionage. Das ursprünglich als Nutztier gehaltene Vogelwesen entwickelte sich allmählich zu einem Instrument, das in der Lage war, standardisierte Kontrollmechanismen zu umgehen, was die staatlichen Behörden zur Einführung strenger Regulierungen der Brieftaubenzucht veranlasste. Nach der Gründung der Tschechoslowakischen Republik war die übernommene Rechtslage unvollständig und fragmentiert und beruhte auf österreichisch-ungarischen Normen. Eine grundlegende Wende brachte das Gesetz Nr. 2/1924 Slg. (Sammlung der Gesetze) über Brieftauben, das erstmals einen systematischen rechtlichen Rahmen für diesen Bereich schuf. Dieses Gesetz führte die Pflichtmitgliedschaft in Züchtervereinen, die Identifizierung und Registrierung von Brieftauben sowie strafrechtliche Bestimmungen ein, die den Missbrauch der Tauben zu nachrichtendienstlichen Zwecken unter Strafe stellten. Die Anwendung des Gesetzes in der Praxis stieß jedoch auf verschiedene Probleme, insbesondere auf die Unfähigkeit der Beamten, Brieftauben von gewöhnlichem Taubenvieh zu unterscheiden. Der Autor weist mittels Analyse, Synthese und statistischer Auswertung nach, dass der Großteil der in der Slowakei zwischen 1925 und 1938 aufgefundenen und abgefangenen Brieftauben heimischer (tschechoslowakischer) Herkunft war, wobei ein erheblicher Anteil entflogener Tauben aus Deutschland, Österreich und Ungarn stammte. In der Gesamtheit aller untersuchten Fälle wurde lediglich bei zwei Tauben eine Depesche gefunden; in beiden Fällen handelte es sich um Nachrichten harmlosen Inhalts. Die Studie kommt zu dem Schluss, dass der Staat Brieftauben trotz des Kontrasts zwischen dem marginalen Ausmaß der tatsächlichen Bedrohung und der strengen rechtlichen Regulierung als hohes Sicherheitsrisiko wahrnahm. Dennoch

trug gerade diese intensive staatliche Ingerenz zweifellos wesentlich dazu bei, dass es in der Zwischenkriegszeit in der Slowakei im Grunde nicht zu einem massenhaften Missbrauch von Brieftauben zulasten der Verteidigungsfähigkeit des Staates kam.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of references and Literature

Primárne zdroje/Primary sources

Archívy a archívne pramene/Archives and Archives sources

Národní archiv Praha,
- fond Ministerstva spravedlnosti

Slovenský národný archív,
- fond Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918 – 1927

- fond Policajné riaditeľstvo 1920 – 1945 (1950) ;

- fond Krajinský úrad v Bratislave 1928 – 1939, Prezídium a sekretariát krajinského prezidenta 1928 – 1939.

Publikované pramene/ Published Sources

Právne predpisy/Legal Provisions

Branný výbor Poslaneckej sněmovny Národního shromáždění ČSR *Zpráva k vládnímu návrhu zákona o poštovních holubech*, tisk 4276, Praha: Národní shromáždění ČSR, 1923.

Vládné nariadenie č. 44/1924 Sb. zo dňa 21. februára 1924, ktorým sa prevádza zákon o poštových holuboch.

Zákon č. 40/1961 Sb. zo dňa 18. apríla 1961 o obrane Československé socialistickej republiky.

Zákon č. 2/1924 Sb. zo dňa 20. decembra 1923 o poštových holuboch.

Zákon č. 131/1936 Sb. zo dňa 13. mája 1936 o obrane štátu.

Zákon č. 11/1918 Zb. z. a nar. zo dňa 28. októbra 1918 o zriadení samostatného štátu československého.

Kapitoly v monografiách, štúdie, články, monografie a zborníky ako celok/

Articles in Journals, Chapters in Monographs

DUDZÍK, Dávid. *100 rokov organizovaného poštového holubárstva na Slovensku*. Kežmarok : Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o, 2023. ISBN : 978-80-89701-80-3.

FERIANC, Oskár. *Chov holubov*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, 1956.

HORR, Bohumír a František KRUPAN. *Almanach chovateľa poštových holubov*. Nitra : PTH s.r.o, 2021.

KOS, Petr. *Poštovní holubi československé armády 1918–1938: neznámé kapitoly vojenství a techniky*. 2. vydání. Praha : Brigádýr, 2001. ISBN : 978-80-260-6654-5

MURÁRIKOVÁ, Zdena. *Škodove závody v Dubnici nad Váhom v rokoch 1938 – 1945. In : Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*, 2013, roč. 17, č. IV.

TOMÁŠEK, Dušan. *Nevyhlášená válka : boje o Slovensko 1918 – 1920*. Praha: Epocha, 2005. ISBN : 80-86328-68-6.

PETROVSKÝ, Miroslav. *Naše holubářství*. Praha : VT, 2010. ISBN : ISBN 978-80-903649-5-0.

ŠPATNÝ, František a kol. *Pohledy do Historie – Holubářství v Čechách*. Praha : VT, 2008. ISBN : 978-80-903649-1-2.

TUREČEK, Václav, a kolektiv. *Holubářství*. Praha : Státní zemědělské nakladatelství, 1985.

Dobová tlač/ Period Print

Národné noviny, 1917, roč. 48, č. 101, 30. augusta

Slovenský východ, 1932, roč. 14, č. 153, 5. júl.

O autorovi/ About the Author

Mgr. Jakub Jankovič

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky, Právnická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

e-mail: jakub.jankovic@flaw.uniba.sk

<https://orcid.org/0009-0009-0122-3090>

SLUŽBA VOJENSKÝCH PSŮ V ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDĚ V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: The Service of Military Dogs in the Czechoslovak Army in the Interwar Period. *Vojenská história* 2, 30, 2026, pp 22-55, Bratislava.

In 1920, during the unification of the Czechoslovak Army, Major Vladimír Jirsa of the Russian Legion submitted a proposal for the establishment of a school for the training of military dogs, complete with a detailed historical introduction on the use of dogs in warfare in the past. On 4 May 1920, a school for the training of military and medical (sanitary) dogs was established at Kostelec nad Orlicí (Rychnov nad Kněžnou district), where there had not previously been a garrison. For the training itself, pure-bred, untrained German Shepherds, Doberman Pinschers, and Airedale Terriers aged between 8 and 18 months were to be purchased. On 30 May 1930, the General Staff made a fundamental decision. It concluded that the closure of the school was necessary in view of unsatisfactory results, both in terms of maintaining an adequate readiness of dogs trained for messenger service and in terms of the disproportionate maintenance costs. The Chief of the General Staff, Army General Jan Syrový, agreed to the conversion of the school into a breeding station as of 1 October 1932. On 8 February 1933, the Minister of National Defence, Bohumír Bradáč, agreed to the dissolution of this breeding station and kennel as well, and ordered their closure by 1 March 1933. The relevant proposal was submitted on 11 February 1933. The final decision was published in a decree of the Ministry of National Defence on 18 February 1933.

Keywords: Czechoslovak Army, military dogs, 1918–1939.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.2.2>

Major ruských legií Vladimír Jirsa předložil při unifikaci československé armády v roce 1920 návrh na zřízení školy pro výcvik vojenských psů s podrobným historickým úvodem o využití psů ve vojenství v minulosti.¹ Své zkušenosti k výcviku vojenských psů nabídl i Jaroslav Drásta, který za války velel oddělení válečných psů a po vzniku čs. republiky pracoval u vojenské policie a následně přešel k policejnímu ředitelství v Praze jako revírní inspektor. Jako zdatný odborník připravoval materiál k výcviku policejních psů, do něhož byl ochoten zařadit i pojednání o vojenských psech.²

Jirsa měl rozhodně s výcvikem vojenských psů konkrétní zkušenosti z ruských legií. Když velel 1. praporu 5. pluku, byl povolán T. G. Masarykem do Kyjeva a zde 20. října 1917 pověřen, aby na Ukrajině zorganizoval školu pro výcvik psů k vojenským účelům, tzn. vojenských psů a sanitárních (sanitních) psů. S výcvikem se započalo 14. listopadu 1917 v Andrejevce na Ukrajině, ale když se pohnuly čs. legionářské esalony na východ, došlo k obnovení školy v Tomsku na Sibiři. O školu se zajímal i gen. M. R. Štefánik. Ten měl mít ze školy při návštěvě Sibíře velkou radost a Jirsovi měl údajně říct: „*Přesvědčil jsem se bratře o prospěchu voj.[enských] psů a až přijedeme do Vlasti, zřídíme si ideální školu, abychom ostatní armády v tomto oboru předčili.*“³

¹ Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv (VÚA-VHA) Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Hlavní štáb, 1. oddělení organizační 1919-1939, kart. 62, inv. č. 3526, sp. zn. 86 2/2, č.j. 49388/org.1920.

² VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Hlavní štáb, 1. oddělení organizační 1919-1939, kart. 66, inv. č. 2613, sp. zn. 86 2/2-1, č.j. 49105/op.1920. Drásta nakonec tuto příručku vydal. DRÁSTA, Jaroslav, KNOR, Stanislav. *Tělověda, výcvik, choroby, chov a výživa psa pro účely policejní služby*. Kroměříž : J. Gusek, 1926.

³ VÚA-VHA Praha, f. Vojenská kancelář prezidenta republiky 1919-1939, kart. 59, č.j. 628.

V ruských legiích

Ruská škola vojensko-strážních psů Jiho-Západního frontu se nacházela v Andrejevce – Kočubejevo, 12 verst od nejbližší stanice Juskovcy, Gadjajčskij újezd, Poltavská gubernie. Štáb čs. 2. střelecké divize dostal 12. října 1917 nabídku na 20 plně vycvičených psů, požadavek zněl na vyslání asi 25 vojáků, kteří by se během 1 – 2 měsíců seznámili se psy a mohli být odesláni k divizi. Jirsa proto připravil 6. listopadu 1917 čtyřstránkový návrh na zřízení vlastní školy, ve kterém vylíčil užitek a využitelnost vojenských psů, zabýval se přednostmi psů ve vojsku pro strážní službu, pro spojení, pro přenos rozkazů a pošty, pro rozvědku, a to i jízdní, pro přenášení munice či kulometů, pro strážení raněných a přinášení vody a zdravotnických potřeb. Popsal vše, co je potřebné pro chod školy. Sestavu školy by podle něho měli tvořit podle ruského standardu jeden starší důstojník a dva mladší důstojníci, jeden starší a 8 mladších instruktorů, tolik psovodů, kolik bude mít škola psů k výcviku, a dva písaři. Velitel by byl přímo podřízen náčelníkovi štábu čs. 2. střelecké divize s právy velitele roty. Jeden z mladších důstojníků by se zabýval koupí nových psů a opatrováním všeho nezbytného pro výcvik a druhý mladší důstojník zase ekonomickým chodem školy, ale oba by se museli seznámit s výcvikem psů samotným, starší i mladší instruktoři jako pomocníci důstojníků by se zabývali pravidelným stravováním a očišťováním psů a byli povinni seznámit jim podřízené psovody s výcvikem psů. Škola by dále potřebovala pro výcvik jízdní rozvědky 1 – 2 koně. Jirsa rovněž požadoval, aby do školy byli odveleni ppor. Marian Klíma od 5. střeleckého pluku a ppor. Bohumil Vedra od 6. střeleckého pluku.⁴

Česko-slovenská škola v Andrejevce (Школа погодинокъ военно-сторожевыхъ собакъ чешско-словацкой дивизии) získala darem 40 nevycvičených psů od ruské školy. Cvičiteli psů byli vojáci od pluků. Nejprve šlo především o to, naučit psy rychle a pozorně poslouchat a najít svého psovoda. Psy se dařilo úspěšně cvičit i ve sněhu, někteří z nich byli nakonec schopni donášet zprávy až na 5 km. K 9. lednu 1918 tvořilo personál školy 16 čs. vojáků, kteří cvičili psy, a 14 ukrajinských vojáků, kteří psy krmili, čistili a starali se o celkový úklid. Do školy však docházeli další vojáci. Zásobování školy zajišťovala ruská škola, ale když místní ekonomiku vzal do rukou rolnický výbor, zásobování zastavil. Místní obyvatelé se začali chovat nepřátelsky, hrozili, že psy otráví nebo zastřelí, vojáky chtěli odzbrojit.⁵ V březnu 1918 proto škola zahájila přesun na východ, když předtím psy odevzdala ruské škole. Někteří psi však byli pokoušáni vzteklým psem. Na východ se vydali 3 důstojníci a 57 vojáků.

K obnově školy pro výcvik vojenských, strážních a sanitárních psů došlo v Tomsku na Sibiři. Výkonný výbor československého vojska oznámil československému armádnímu sboru, že byl 25. července 1918 schválen návrh na zřízení školy pro výcvik psů.⁶ Po podrobném prostudování zápisu z jednání výkonného výboru 25. července 1918 jsme však takové rozhodnutí nezaznamenali. Naopak, když výkonný výbor oznámil finančnímu odboru ČSNR, že „*штатору [штáбу sboru] пово́лу́е се на́клад на зрѣ́женіе псі́ команды до 50 псі́*“, tak takové usnesení existuje.⁷

Československý armádní sbor v Rusku byl zformován 9. října 1917 a přeměněn 1. února 1919 na Československé vojsko na Rusi. Škola pro výcvik vojenských a sanitních psů čes-

⁴ VÚA-VHA Praha, f. Ruské legie, 2. střelecká divize 1918-1919, kart. 45, fasc. 26, č.j. 1261.

⁵ VÚA-VHA Praha, f. Ruské legie, 2. střelecká divize 1918-1919, kart. 15, inv. č. 11/II/5, Různé telegramy, č.j. 7.

⁶ VÚA-VHA Praha, f. Odbočka ČNR v Rusku 1917-1919, Výkonný výbor československého vojska Čeljabinsk-Omsk, kart. 82/1, č.j. 463.

⁷ VÚA-VHA Praha, f. Odbočka ČNR v Rusku 1917-1919, Výkonný výbor československého vojska Čeljabinsk-Omsk, kart. 82/1, č.j. 458.

koslovenského armádního sboru, resp. československých vojsk v Rusku, v Tomsu předložila 28. prosince 1918 soupis všech příslušníků školy: kpt. Vladimír Jirsa, por. Karel Veber (Weber), ppor. Marian Klíma, šikovník Zdeněk Zvonař, četař Ludvík Ševčík, dále tři desátníci, 16 svobodníků, 39 střelců, celkem 63 příslušníků.⁸ K výcviku bylo koupeno s velkou námahou a ztrátou času 40 psů, na Sibiři někteří až ze vzdálenosti 2000 km. Výcvik se začal s prvním sněhem a trval čtyři měsíce. Sibiřská zima byla krutá, polovina psů byla tzv. tupých, mnozí cvičitelé naštěstí přišli vycvičení z Ukrajiny. Po odjezdu Jirsy převzal velení školy Karel Veber, takže škola měla k 8. březnu 1919 v sestavě 2 důstojníky: kpt. Karel Veber jako velitel a por. Marian Klíma jako hospodář, dále zde byl šikovatel Zdeněk Zvonař jako správce kanceláře, 2 četaři, 3 desátníci (jeden z nich jako písař), 13 svobodníků a 21 střelců, a také 2 váleční zajatci jako krejčí. Cvičilo se již pouze 26 psů.⁹ Ve škole měli mít vybraní legionáři během transportu „*teoretický výcvik tak, aby po příjezdu do Francie mohli okamžitě začít jako instruktoři se samostatnou prací při výcviku osob a psů.*“¹⁰ Za odznak všech částí sboru (vojska) byl přijat heraldický štítek na levém rukávu stejnokroje (blůzy a pláště) s rozlišovacím, specializačním a hodnostním označením. Příslušníci školy měli rozlišovací označení v podobě barvy lemování štítu a barvy výložek na límci - barva malinová, pak označení určené pro příslušníky štábu a přidělené části - písmena ČS a specializační označení v podobě hlavy ovčáckého psa zavedené 12. prosince 1918, ale zrušené 25. února 1919, neboť škola byla spojena se strážním praporem.¹¹

Škola pro výcvik vojenských a sanitních psů v Kostelci nad Orlicí

Jirsa se svým návrhem na zřízení školy pro výcvik vojenských psů uspěl, neboť rozhodující složky československé armády se k záměru vyslovily kladně (zástupce ministra národní obrany Jan Malypetr, organizační oddělení, zdravotní oddělení, telegrafní 12. oddělení), pouze vojenské zpravodajství sdělilo, „*nemáme pro věc zájem*“. Příznivcem byl ovšem generální inspektor čs. vojsk PhDr. (plk. v zál.) Josef Svatopluk Machar, legionář.¹² Pro výcvik vojenských a sanitárních (sanitních) psů byla proto zřízena 4. května 1920 škola v Kostelci nad Orlicí (okr. Rychnov nad Kněžnou), kde dosud nebyla posádka.¹³ Pozemek o výměře cca 3 ha věnoval zdarma statkář František Kinský z Kostelce nad Orlicí a provizorní stavbu školy se zavázalo zdarma postavit město Kostelec nad Orlicí. Vedením školy byl pověřen mjr. ruských legií Vladimír Jirsa, dosud přidělený organizačnímu oddělení generálního štábu, s pravomocí velitele samostatného praporu. Škola tvořila po stránce technické a hospodářské samostatný oddíl přímo podřízený operačnímu oddělení generálního štábu, administrativně se podřizovala velitelství 1. pěší divize v Hradci Králové.¹⁴ Pro rok 1921 se

⁸ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo vojenství, oddělení v Rusku, vojenská správa na Sibiři 1919, kart. 78, č.j. 817.

⁹ VÚA-VHA Praha, f. Ruské legie, 2. střelecká divize 1918-1919, kart. 35, inv. č. II/162, č.j. 106.

¹⁰ KUTÍLKOVÁ, Dagmar. K problematice stejnokrojů příslušníků československé jednotky v Rusku v roce 1918. In: *Historie a vojenství*, 2002, roč. 51, č. 4, s. 910.

¹¹ KUTÍLKOVÁ, Dagmar. K problematice stejnokrojů příslušníků Československého vojska na Rusi v letech 1919-1920. In: *Historie a vojenství*, 2003, roč. 52, č. 2, s. 419.

¹² VÚA-VHA Praha, f. Generální inspektorát branné moci 1919-1924, kart. 34, sp. zn. 86 2/7, č.j. běž. 219 gi.

¹³ Věstník č.s. ministerstva národní obrany, 1920, roč. 3, č. 29, čl. 322, Škola pro výcvik voj. a sanit. psů ustavena.

¹⁴ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Hlavní štáb, 1. oddělení organizační 1919-1939, kart. 62, inv. č. 3326, sp. zn. 75 1/28, č.j. 51604/org.1920.

počítalo se 3 důstojníky, 8 poddůstojníky a 110 vojínů, dále se 100 psy na cvičení, 25 psy na chov a 100 novými štěňaty. Jirsa předpokládal, že v roce 1921 i v každém následujícím roce odpadne koupě psů, neboť bude stálý dorost z vlastního chovu zakoupeného v roce 1920. Koupit se proto měli čistokrevní, nevycvičení psi, ve stáří 8 až 18 měsíců plemen německý ovčák,¹⁵ dobermann-pinch (dobrman),¹⁶ airedale-terrier (erdelteriér).¹⁷ Výcvik měli provádět schopní instruktoři, odborně vzdělaní, pevného charakteru, s láskou ke psům a s rozhledem v přírodě. Jednorocní výcvik se ukončoval zkouškou a soutěží o ceny (pes byl buď výborně způsobilý, nebo chvalitebně způsobilý, či dobře způsobilý).

Inventář školy také tvořilo vždy 100 skládacích budek, řetězů, obojků, šňůr na vodění, kartáčů a pocínovaných plechových misek. Tyto předměty měly sloužit pro štěňata vržená na jaře 1921, až dosplostou. V roce 1921 mělo být úplně vycvičeno a přiděleno pohraničním útvarům 100 psů, dále se počítalo s 20 postroji pro sanitní psy a 40 postroji k donášení potravin a střeliva, 40 sedly k provedení telefonního spojení, 20 postroji do tahu, 60 obojky k donášení zpráv, 6 vozíky pro tažné psy, 6 saněmi. Denní dávka koňského nebo odpadkového masa, loje, ovesného šrotu, zeleniny, soli a slámy činila 242,8 hal.¹⁸

Hlídací a sanitní psy měly obdržet pouze horské a hraničářské útvary podle stanoveného početního stavu těchto útvarů. Pokud se nacházeli v početním stavu některých útvarů erární psi, měla zemská vojenská velitelství (ZVV) zajistit jejich přidělení příslušným horským a hraničářským praporům. Po vzniku školy pro výcvik psů se všichni erární psi odesílali za účelem výcviku do Kostelce nad Orlicí.¹⁹

Od svého vzniku procházela škola velmi těžkým obdobím, měla hodně odpůrců. V roce 1921 se nakoupili psi pro chov a štěňata pro výcvik. Bohužel nákupem byla do školy zanesena psinka, onemocněla všechna štěňata, z nich 17 uhynulo a 24 fyzicky a duševně zdegenerovalo. Veliteli školy se podařilo rotmistry (instruktory) pro školu vychovat teprve v roce 1922 při prvním výcviku, ale od horských a hraničářských praporů vyslaným vojínům chyběly požadované vlastnosti pro výcvik psů, protože u praporů scházeli odborníci, kteří by byli schopni provést jejich správný výběr. Výsledek jejich prvního výcviku tak nebyl uspokojivý. Škole však chybělo i potřebné zázemí. Místo stavby kasáren sloužil k ubytování dvou ženatých rotmistrů a 10 vojáků provizorní dřevěný barák, který napadla houba, což ohrožovalo jejich zdraví, navíc zde potraviny podléhaly zkáze. Rodiny rotmistrů s malými dětmi bydlely v nezdravých bytech. Vojín-cvičitelé zase byli ubytováni v hostinci, vzdáleném půlhodinovým pochodem od školy, a to mezi civilisty. Škola měla k dispozici 18 drátěným pletivem ohraničených přehrad (voliér), kde však žily celé rodiny mladých psů s fenami pohromadě, dospívající štěňata se vzájemně prala, což zapříčinilo ztrátu 6 mladých psů, někteří další utrpěli pokousáním na vzhledu (ztráta ucha, zlomení nohy apod.).

¹⁵ Německý ovčák byl charakterizován jako odvážný, bdělý, pozorný a učenlivý, má výborný čich.

¹⁶ Dobrman byl charakterizován jako velmi chápavý, čilý, ostrážitý, ostrý a učenlivý, jeho velkou vadou bylo, že se s jinými psy nesnáší, rád se rve a bývá umíněný.

¹⁷ Airedale-terrier byl charakterizován jako klidný, ostrý, odvážný, vytrvalý, velmi učenlivý a rychlý, snadno přilne k člověku, není však nervózní.

¹⁸ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Hlavní štáb, 1. oddělení organizační 1919-1939, kart. 66, inv. č. 3526, sp. zn. 86 2/2, č.j. 49388/org.1920.

¹⁹ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Hlavní štáb, 1. oddělení organizační 1919-1939, kart. 60, inv. č. 3158, sp. zn. 61 4/51, č.j. 54205/org.1920. V roce 1921 se rozebírala úvaha cvičit ve škole i psy pro slepce na žádost ministerstva sociální péče. Zde i generální inspektor váhal s podporou, ačkoliv šlo o citlivou otázku. Ministerstvo národní obrany vzneslo námitky, že škola se teprve organizuje, leží ve venkovském městě s malou pouliční frekvencí, chybí odborník obeznámený s metodou výcviku psa jako vůdce pro slepce. VÚA-VHA Praha, f. Generální inspektorát branné moci 1919-1924, kart. 46, sp. zn. 80-3/5.

Slabší štěňata se stálým útočením stala bázlivá, při krmení byla odstrkována, což zapříčinilo jejich znehodnocení pro výcvik. Mladé feny brzy háraly a musely se vyřazovat, aby nebyly od vlastních dospívajících bratrů oplozeny. Rváči se museli přemístit do voliér, protože doposud byli uvázaní řetězem k boudě s minimálním pohybem, uvázáním zakrněli tělesně i duševně a stali se nezpůsobilými k výcviku.²⁰

Generální inspektor branné moci se proto o chod školy velmi zajímal a chtěl znát názor 16. oddělení pěšího vojska ministerstva národní obrany (MNO), které mělo věc na starosti, na její činnost. Dostal informaci, že k 31. březnu 1924 se ve škole nalézalo 14 chovných psů a 75 štěňat, 7 psů bylo vyřazeno z výcviku pro bojácnost. Pro polní službu bylo zařazeno 37 psů u horských praporů a 30 u hraničářských praporů, dále 14 hlídacích psů u zbrojních ústavů a 11 u vojenských zásobáren, celkem v armádě sloužilo 188 psů. MNO se vážně zabývalo další existencí školy a vyžádalo si poznatky o výkonnosti vojenských psů u všech horských a hraničářských praporů a jejich vyšších velitelství. Došlo 40 hlášení, z nichž 8 bylo pro zachování školy, 29 proti, 3 hlášení byla označena za neurčitá. Důležité bylo poznání, že psa jako spojovacího prostředku lze použít pouze nouzově, není dost spolehlivý. Poukazovalo se na to, že francouzská armáda školu pro výcvik psů zrušila k 31. prosinci 1919 a v prvním čtvrtletí následujícího roku likvidovala i ústřední psinec. K tomu se přidal poznatek 33. (zdravotního) oddělení, že využití sanitních psů není příznivé (valné), proto nelze souhlasit s dosavadním výcvikem sanitních psů, který odporuje zásadám lékařské vědy, tedy z důvodů odborně-lékařských. Nebylo ani patrné, zda vojenští psi v armádě byli prakticky vyzkoušeni na zdravotní službu a nebylo možné postrádat psovoda-zdravotního poddůstojníka, který by se musel věnovat jenom sanitnímu psovi. Vyjádření některých dalších oddělení byla veskrze negativní a škole tak hrozil zánik.²¹

Do vojenských psů se opřel i regionální tisk. *Orličan*, vycházející v Kostelci nad Orlicí, napsal: „*Není jisté třeba poukazovati a více prokazovati, že opravdu postupuje se spravedlivě a demokraticky? Pro psa stanoví se ve státním rozpočtu Kč 1.100,-, pro sirotka, jemuž padl otec na vojně a matka za války z podvýživy zemřela, stanoví se Kč 900,- ročně. Je dle toho samozřejmě projevena zásada, že je důležitějším vyživovati vojenského psa, než sirotka po padlém vojínu.*“ List dále podotknul, že vdova po padlém vojákovi má živit sirotka za 600 Kč ročně, tedy ho vychovat, šatit a oblékat, zatímco vojenská správa potřebuje pro psa 1.100 Kč ročně.²² Přidal se *Jihočeský Dělník*, vycházející v Českých Budějovicích, svou notickou: „*Vojenská správa, která vycvičuje také psy, dostává na výživu každého 1.000 Kč ročně. Sirotek po padlém vojínu má nárok jen na 600 Kč. V měšťácké demokracii je pes důležitější než člověk. Na výchovu psů musí platit, vojáky vychovávají dělnické mámy sami[y].*“²³ Politické oddělení presidia MNO reagovalo příznačnou poznámkou: „*Jest částečně pravdivo. Reagovati nelze.*“²⁴

Celá neblahá situace kolem školy silně doléhala na jejího velitele, pplk. Jirsu. Obrátil se proto na gen. IV. hodn. tř. Stanislava Čečka, známého legionáře a náčelníka vojenské kan-

²⁰ VÚA-VHA Praha, f. Generální inspektorát branné moci 1919-1924, kart. 68, sp. zn. 75-7/1, č.j. 1483 g.i.1924.

²¹ VÚA-VHA Praha, f. Generální inspektorát branné moci 1919-1924, kart. 68, sp. zn. 75-7/1, č.j. 7431/33.odd. zdrav.1924, č.j. 3896/org.1924, a další. Velitel školy pplk. Jirsa viděl velký problém v tom, že útvarům scházeli odborníci s nejnnutnějšími teoretickými a praktickými vědomostmi o výcviku psů. Podle něho i nejlepší psi jsou u horských a hraničářských praporů zkažení a zodpovědným velitelům nejsou „*k radosti, nýbrž břemenem*“.

²² *Orličan*, 1926, roč. 15, č. 10, s. 1, *Vojenský pes-museum-a invalidé*.

²³ *Jihočeský Dělník*, 1926, roč. 7, č. 36, s. 2, *Váleční sirotci a vojenští psi*.

²⁴ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 643, sp. zn. 28-7/171-2.

celáře presidenta republiky, s prosbou o podporu. Zaslal mu 28. března 1924 dopis i s rozbohem všech problémů, které činnost školy provázejí, zároveň ho požádal o návštěvu školy, aby se mohl o všem přesvědčit na vlastní oči. „Ujišťuji Tě bratře generále, že pouze z moji nejvyšší oddanosti k milovanému Tatičku Masarykovi, na jehož rozkaz v r. 1917 již na Ukrajině jsem školu organisoval a z lásky prospěti armádě v oboru, pro nějž téměř není odborníků, snesl jsem veškerá příkoří spáchaná na škole. Přimluv se, ať dají škole a praporům (hran. a horským), čeho k výcviku psů je třeba a za výsledek ručím.“ Čeček školu skutečně navštívil, konstatoval, že vybavení školy je nedostatečné, ale škola podle něho „nebude nikdy sto dopracovati se v praktickém použití u částí řádných výsledků a pochybuji, že mohla by zásobit armádu cvičenými psy pro službu spojovací. Z vlastní zkušenosti válečné pokládám za velmi výhodné, aby armáda, hlavně v pohraničních formacích i v pěchotě přibližně při každé rotě měla dobrého psa hlídače, dobré rasy, což pokládal bych za úplně dostačující.“²⁵

Škole tak už reálně hrozilo zrušení. Jako první krok v rámci akce *Přenesení obstarávání správních úkolů na úřady a orgány nižšího stupně* ve smyslu zákona č. 286/1924 Sb. z. a n., o úsporných opatřeních ve veřejné správě, přišel námět 16. oddělení pěšího vojska MNO na zrušení referátu vojenských psů u MNO a vedle toho přednosta organizačního oddělení pplk. gšt. Alois Eliáš sice připustil, že o zrušení školy nebylo dosud rozhodnuto, ale zdůraznil, že hlavní štáb je v principu s jejím zrušením srozuměn a nepokládal za účelné, aby existoval pro vojenské psy zvláštní referát, když postačí běžná agenda 16. oddělení.²⁶

Psi pro polní službu

Právě výcvik ve škole měl u psů vybudovat návyky k ochraně stráže, k přední hlídce, k prohledávání terénu, k přinášení nebo přivážení potravy, vody a střeliva, k převážení kulometů, k sanitní službě, k spojení (včetně provádění telefonního spojení), ale také při jízdě hlídce ve funkci zvěda. To souviselo s tím, že při unifikaci československé armády byly v lednu 1920 ze čtyř střeleckých pluků vytvořeny čtyři horské pěší pluky s celkem třinácti horskými prapory v horských oblastech Slovenska a z bývalých mysliveckých a dvou dalších praporů (útočného praporu Jánošíkovských družin a Kornilovova praporu) zřízeno deset hraničářských praporů se speciálním určením pro službu v pohraničí.²⁷ Každá horská rota č. 1 až č. 3 měla mít čtyři psy, z toho 3 hlídací a jednoho sanitního (tito psi zůstali i ve válečném početním stavu), u hraničářského praporu roty č. 1 až č. 3 totéž. Vodiči hlídacích psů se rekrutovali z počtu střelců u roty, sanitní pes byl přidělen zdravotní hlídce, takže jeho vodičem se stal zdravotní poddůstojník. Vidíme tak, že horský prapor měl 12 psů a rovněž tak hraničářský prapor.²⁸

Vojenští psi se tak ukázali jako prostředek spojovací, hlídací (strážní), pátrací, dopravní. Měli být schopni přenášet zprávy mezi dvěma velitelstvími až na vzdálenost 10 km těžkým terénem při průměrné rychlosti 30 km/hod. Při výměře spojovacích prostředků v polních podmínkách se počítalo u pěšího praporu se dvěma, u horského a hraničářského praporu se třemi, u velitelství dělostřeleckého pluku se dvěma a u velitelství dělostřeleckého oddílu také

²⁵ VÚA-VHA Praha, f. Vojenská kancelář presidenta republiky 1919-1939, kart. 59, č.j. 628.

²⁶ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 534, sp. zn. 44-1/1, č.j. 33224/pres.šéf ai 1925, č.j. 4348/25 org. Na dopis Jirsy gen. Čečkovi reagoval Eliáš jednoznačně, že není nutné nic dělat, armáda může toto zařízení postrádat.

²⁷ SANDER, Rudolf. Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918-1939. In: *Sborník archivních prací*, 1985, roč. 35, č. 1, s. 46-53.

²⁸ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Hlavní štáb, 1. oddělení organizační 1919-1939, kart. 60, inv. č. 3159, sp. zn. 61 4/51-1, č.j. 56073/org.1920.

se dvěma psi.²⁹ Hlídací psi se pak využívali ke zdokonalení a usnadnění strážní služby (např. i na pevnůstkách a v prachárnách). Psi byli ovšem citlivější než koně na bojové plyny. Proto se chránili maskami, které byly někdy opatřeny i filtrem. Masky chránily hlavu a celou přední část psiho těla. K ochraně nohou se používaly psi botky z impregnovaného plátna.³⁰

Již v roce 1922 byly zpracovány prozatímní pokyny, jak zacházet s vycvičenými vojenskými psy pro polní službu, a rozeslány všem horským a hraničářským praporům. Ve škole byl dán psům následující výcvik: 1) domácí výcvik, tj. poslouchání různých povelů jako „sedni“, „lehni“ (down), „vpřed“ atd., 2) donášení zpráv, střeliva a provedení telefonního spojení, 3) varování před podezřelými osobami, 4) neúplatnost, 5) hlídání svěřených předmětů, 6) výcvik v tahu. Škola ovšem trpěla při prvním výcviku velkým nedostatkem pomůcek a výcvik byl pro nedostatek zpracovaných instruktorů velmi obtížný, bylo třeba základy výcviku u těchto praporů prohlubovat, aby se psi dali skutečně využít v polní službě. Psi byli dále zvyklí na střelbu z pušek a pistolí, nebyla však příležitost, aby si zvykli na výbuchy ručních granátů a hřmění dělostřelby. Donášení zpráv bylo prováděno mezi dvěma psovody. Pes běžel po stopě vůdce, přičemž tento způsob výcviku se dal použít při spojování přední linie se zálohou, polní stráž se zálohou, dvou polních stráží mezi sebou, což se dalo zejména využít ve špatně schůdném, nepřehledném terénu, hlavně v noci. U donášení střeliva a provedení telefonního spojení se uplatňoval stejný princip jako u donášení zprávy, tj. pes šel ve stopě vůdce. U varování před podezřelými osobami se využívalo výborného sluchu, zraku a čichu psa, takže se pro vojáka mohl stát výtečným pomocníkem při strážní službě i při hlídkách pohybujících se v noci. Neúplatnost a hlídání svěřených předmětů náležely k všeobecnému výcviku psa, ale daly se využít s prospěchem i k jiným účelům. Nedalo se vyloučit, že v případě nouze o koně, budou psi nuceni převážet různé bojové prostředky - munici, lehké kulomety apod., což měl zajistit výcvik v tahu. Jedna věc se však opakovala stále dokola - psovodi psů museli být obětaví, trpěliví, nesměli po jednom nezdařeném pokusu přestat nebo od psa požadovat složitý či nemožný výkon, pes musel porozumět, co se od něho žádá. Zdůrazňovalo se, že psi nejsou ze školy odnaučení lovecké vášni, tuto přirozenou vlastnost, které propadají zejména airedale-terriéři, je nešlo ve škole pro nedostatek vhodného cvičiště odnaučit. Půjde-li pes na zvěř, bude ji pronásledovat. Předpokládalo se, že při mírném zacházení a kárání jeho chyb a častým cvikem utuží se pes ve své službě a časem si ani zvěře nevšimne.³¹

V roce 1923 připravilo MNO návrh na ošetřování vojenských psů a jejich další výcvik s důrazem na správné ubytování psů přidělených horským a hraničářským praporům, především zajištění jejich izolace od všech cizích psů. Pokud byl vojenský pes umístěn na dvoře kasáren, kam měli přístup volní psi patřící důstojníkům nebo rotmistrům,³² bylo nutné kvůli nebezpečí náказы přístupu cizím psům do dvora úplně zamezit. Pokud to nebylo možné, stavěl se kolem boudy vojenského psa zděný nebo dvojnásobný plot z drátěného pletiva, popř. laťový plot. Mezera mezi jednotlivými ploty musela činit alespoň 50 cm, za deštivého počasí se podestýlka (sláma nebo dřevitá vlna) v boudě denně na noc měnila za suchou, za

²⁹ BURIAN, Michal, RÝC, Jiří. *Historie spojovacího vojska*. Praha : Ministerstvo obrany-Agentura vojenských informací a služeb, 2007, s. 54.

³⁰ *Rukověť pro aspiranty a důstojníky v záloze*. Díl I., sv. 2. Praha : Vojenský ústav vědecký, 1937, s. 389.

³¹ VÚA-VHA Praha, f. Velitelství I. divise 1919-1939, kart. 10, inv. č. 1450, MNO č.j. 748.164/16.odd. ex.1922. Stravovací paušál pro psa činil 2,50 Kč na den.

³² MNO povolilo vojenským osobám v činné službě vstup do Spolku k ochraně zvířat pro RČS v Praze a do Klubu pěstitelů policejních a ušlechtilých psů v Praze. Věstník ministerstva národní obrany, Výnosy věcné, 1924, roč. 7, část 40, čl. 365, *Vstup do spolku k ochraně zvířat*, a část 55, čl. 527, *Povolení vstupu do Klubu pěstitelů policejních a ušlechtilých psů*.

příznivého počasí alespoň jednou týdně. Pes se denně řádně čistil (hřebenem se vyčesal, pak vykartáčoval, aby neměl cizopasníky). Přestal-li pes žrát, byl smutný, měl suchý nos, jevil příznaky nemoci, měl poranění, v těchto případech se povolával vojenský zvěrolékař.³³

Již zvládnutá a naučená cvičení se se psy měla nejprve opatrně a postupně opakovat, přičemž povely dával pouze psovod. Rotmistr a pomocník psovoda všemu přihlíželi a bedlivě sledovali povahu psa. Pomocník psovoda si hleděl vše zapamatovat, aby ho při přeložení psovoda do zálohy mohl vystřídat, aniž by další výcvik utrpěl. Veškerá cvičení se měla konat podle návodu školy a zopakovat se během jednoho měsíce. Terén se měnil často, nejprve se hledal klid, později větší ruch v přírodě. Velká pozornost se věnovala tomu, aby pes neštal zvěř, proto se ve druhém měsíci chodilo se psem přes pole, aby si na zvěř zvykl a přestal mít o ni vůbec zájem, v tom čase se začalo opatrně cvičit stopování, které se však mohlo provádět, pokud pes neštal zvěř (nebyl „*jankoštěry*“), a to na místech, kde nebyla zvěř. Koncem druhého měsíce se opakovala všechna ostatní cvičení. S cvičením v donášení zpráv se začalo opatrně, první cvičení se mělo konat za pěkné pohody a dobré nálady psa na přehledném terénu na malou vzdálenost (50 kroků), při bezvadném provádění se denně přidávala postupně vzdálenost a vyhledával se nepřehlednější terén, pes si musel zvyknout na všemožný ruch v přírodě, na rozličné situace vojenské části, u které se nacházel (pochod, táboření, boj v zákopech, pohyblivý boj, stráž apod.).

Pokud byl pes mladý a neměl dostatek zkušeností, bylo lepší nevěřit, že by ten či onen výkon již pravděpodobně vykonal a bylo nutné žádat od něho vždy raději méně, aby v ničem neselhal, protože jedině tak se dalo pokračovat ve výcviku s naprostou jistotou, že se zdokonalí ve službě. Donášení zpráv se mohlo stupňovat pozvolna během několika měsíců v každém terénu na vzdálenost 1 km, později 3, 5 i více km. Noční cvičení se doporučovalo zpočátku provádět velice opatrně, i když je pes zdánlivě „*jankoštěry*“, neboť zvěř se v noci pase, stopy jsou svěží, což by psa mohlo svést k jejímu pronásledování. Cvičení v noci se tak provádělo zpočátku na malou vzdálenost (100 kroků) v přehledném terénu a pes se nepouštěl do houštin.

Horské a hraničářské prapory, které měly vycvičené psy pro polní službu, je měly v roce 1923 prakticky využít při podzimních cvičeních. Rotmistr, který absolvoval kurs pro výcvik vojenských psů, si musel osvojit všechna vydaná nařízení a psovoda a jeho pomocníka občas důkladně poučovat. Po přeložení psovoda do zálohy postoupil na jeho místo pomocník, který zapracovával pod dozorem rotmistra nově přiděleného pomocníka. Než si však pes na nového pomocníka zvykne, muselo se ve výcviku postupovat opět od začátku, cvičení v donášení zpráv se začínalo teprve po 14 dnech (na 50 kroků) a následně podle přílnutí psa k psovodovi bylo možné při správném postupu již po dvou měsících žádat po psovi všechno jako dříve.³⁴

Ještě v roce 1923 připravilo MNO další výnos, ve kterém hodnotilo zaslání hlášení horských a hraničářských praporů za dobrozdání vyšších velitelství k objasnění otázky výcviku a využití vojenských psů pro vojenskou službu. Muselo konstatovat, že zaslání hlášení se velice různí a vzájemně si odporují, mnohá dobrozdání jsou psána nejasně až vyhlýbavě, z čehož usoudilo, že velitelé nemají o celé věci ustálený úsudek. K donášení zpráv a rozkazů psy podotklo, že jde pouze o výpomocný prostředek a je nesprávné ho považovat za hlavní

³³ Chov domácích zvířat v kasárnách byl zakázán v zájmu čistoty a zdraví mužstva. Bylo povoleno vojenským divizním zásobárnám a jejich odbočkám chování koček ve skladištích proti myším. Hlídacích psů se zákaz netýkal. VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 468, sp. zn. 100-2/1, č.j. 6690 pres.voj.1924.

³⁴ VÚA-VHA Praha, f. Velitelství 1. divise 1919-1939, kart. 10, inv. č. 1715, MNO č.j. 263.286/16.odd. ex.1923.

úkol psa. Armáda má k dispozici jistější prostředky (telefon, rádio, signalizaci, pěší posly, jízdní cyklisty apod.), aby nemusela sahat vždy k tomuto prostředku, který není a nemůže být zcela spolehlivý, ale zároveň nesmí být podceňován jako prostředek z nouze (např. spojení dvou hlídek mezi sebou, nebo přední hlídky se zadní částí, v nepřehledném terénu za noci, v hornatém, pro pěší špatně schůdném terénu z jednoho vrchu na druhý přes špatně schůdnou rokli za noci apod.). MNO upozornilo, že požadovanou vzdálenost k donášení zpráv psy až 8 km nelze všeobecně stanovit, neboť jde i pro nejschopnějšího psa o velkou vzdálenost, za maximální dostatečnou vzdálenost se považovaly 4 – 5 km, což bylo podmíněno schopnostmi a přirozenými vlastnostmi psa a jeho dobrým výcvikem u útvarů. Připomnělo, že škola nemůže dodávat útvarům již psy úplně vycvičené, neboť tamní výcvik nelze přizpůsobit vojenským cvičením a tedy zvykat psy poměrům vojenského života daného útvaru. Výcvik ve škole je základ a jeho prohloubení a zdokonalení musí se dít u útvarů stálým cvičením a rozumným poněkud stupňováním výkonů psa. Podle MNO koncentrování psů k společnému výcviku přičítá se zásadám výcviku a využití psů, neboť pes si musí zvykat na svého vůdce, který se nesmí často měnit, na ruch a poměry vojenského života, přijde-li do nového prostředí, musí si zvykat znovu. Koncentrování psů by znamenalo opakování cvičení ve škole, ale ne přizpůsobení základních cvičení, která byla psovi školou již vštípena, praxi ve vojenském prostředí. Na střelbu a výbuchy ručních granátů apod. si musí pes zvykat u útvaru, k němuž náleží, poněvadž ve škole nelze reprodukovat celá bojová cvičení. MNO doporučilo velitelům horských a hraničářských praporů a jim nadřízeným vyšším velitelům, aby si výcviku psů a jejich praktickému využití u armády bedlivě všímali a po podzimních cvičeních podali přesný a jasný úsudek o schopnostech psů, jejich využití pro armádu a správně ocenili jejich praktický význam. MNO požadovalo jasný úsudek o tom, zda další výcvik a zavedení psů v armádě jsou účelné a vyváží-li jejich praktické využití náklady a námahu spojenou s výcvikem psů a mužstva.³⁵

Při výcviku vojenského psa v terénu došlo u jednoho hraničářského praporu k nemilé situaci. K cvičiteli přišli dva muži (z nich jeden lesník) a napomínali ho, že pokud bude posílat psa na větší vzdálenost než 200 kroků, tak mu ho zastřelí. MNO zastávalo názor, že zásadně nikdo nesmí zabít cizího psa, tedy též ne psa vojenské správy, pokud ovšem k tomu není donucen okolnostmi, např. při sebeobraně. Bezprávné zabití zavazovalo k náhradě škody a mohlo být trestné podle trestního zákona jako zlomyslné poškození cizího majetku. Jen výjimečně se uznávalo právo k zabití cizího psa, např. dovolují-li honební předpisy k honitbě oprávněnému, že smí zabít cizího psa, zastihne-li ho na honebním revíru bez průvodu pánova. Pokud však při vojenském výcviku psa zůstává tento v blízkosti průvodce, který může být oprávněnou k honitbě osobou spatřen, nemohla by se tato osoba odvolávat na výše zmíněné oprávnění a nebyla by k zabití psa oprávněna. Vzdálil-li by se pes příliš daleko, zejména v lese, mohl by být právem zabit. Oprávnění k použití cizího pozemku při výcviku vojenských psů se odvozovalo z ubytovacích předpisů pro vojsko (§ 56 rakouského zák. č. 93/1879 ř. z., ve znění zák. č. 100/1895 ř. z., a § 13 uherského zák. čl. XXXVI/1879, ve znění zák. čl. XXXIX/1895), podle něhož měla vojenská správa právo užít cizích pozemků pro vojenská cvičení celých oddílů, takže toto právo se přiznávalo i pro výcvik vojenských psů. Zároveň vojenská správa ručila zejména za veškerou škodu způsobenou při cvičení psa. Tímto se rušilo právo k zabití cvičeného psa odvozované snad ze zákonů honebních. K předcházení obdobným situacím MNO nařídilo: 1) označit vojenské psy při cvičeních bílou plátěnou páskou, 10 cm širokou, zavěšenou kolem krku, jejíž konce jsou spojeny patentními sponkami. Na pásce bude označen nesmazatelnou barvou útvar (ústav), jemuž pes náleží,

³⁵ VÚA-VHA Praha, f. Velitelství 1. divise 1919-1939, kart. 10, inv. č. 3007, MNO č.j. 267.345/16.odd. ex.1923.

2) při sdělování výcvikového programu stanoví útvary (škola) dny, ve kterých se výcvik provádí v terénu. O těchto zamýšlených cvičeních vyrozumějí předem koncem každého měsíce pro celý příští měsíc příslušný politický úřad I. stolice se žádostí o řádné jejich vyhlášení, s připomínkou, že právo k užívání cizích pozemků pro cvičení psů odvozuje se z ubytovacích předpisů a že vojenská správa ručí za případně způsobenou škodu, 3) pokud by se i potom vyskytly nějaké závady, požádají příslušný politický úřad I. stolice o zakročení, o čemž a o výsledku jednání podají hlášení MNO. Při usmrcení nebo zranění psa se dbá toho, aby mohlo být žalováno na náhradu škody, případně při svévolném zabití, budiž učiněno i trestní oznámení proti pachateli.³⁶ Všechny vojenské oddíly, kterým byli přiděleni psi k doplnění spojovací služby, pak byly povinny uveřejnit ve svých rozkazech toto: 1) vojenský spojovací pes se pozná podle obojku, na němž je upevněn kovový váleček pro zprávu a podle nápadné bílé pásky na obojku. Jako spojovacích psů používá se téměř výhradně airedale-terriérů, t.j. anglických policejních psů, zřídka ovčáků. Spojovacího psa lze snadno poznat i podle jeho důmyslného chování, 2) spojovací psi nesmí být nikým na svém výkonu rušení pokřikováním, hvízdáním, kamenováním nebo jiným způsobem, 3) k spojovacím psům chovají se všechny vojenské osoby netečně a lhostejně, nesmí ho hýčkat ani krmit. Zběhne-li pes ke kuchyni, musí být energicky, avšak bez uhození odehnán, 4) nachází-li se v terénu, kde pracují spojovací psi, také psi jiní, je nutno tyto cizí psy odehnat, 5) vojenské osoby, které zřejmě vidí, že se v terénu potuluje spojovací pes, který ztratil stopu a bloudí, jsou povinny se ho ujmout a přivést ke svému veliteli, který se postará o jeho předání na příslušné místo.³⁷

Výcvik vojenských psů

Vzorem zůstala anglická metoda výcviku vojenských psů, která pozůstávala hlavně z těchto zásad: 1) používáním cvičených psů jako doručovatelů (poslů) se mělo ušetřit spolek, a tak docílit rychlejšího spojení. Spojovací pes byl cvičen, aby se vrátil ke svému cvičiteli z kteréhokoliv místa, kam byl zaveden. Pes se musel vracet pouze ke svému cvičiteli, nikoli k některému dozorcímu. Pes byl schopen se vydat na cestu ve dne nebo v noci bezpečně a rychle i přes místa, která byla pro člověka obtížná, 2) spolehlivost psa jako spojky byla odvislá od toho, jak byl cvičen ve zdržování se od přirozených pudů a překonávání různých překážek, aniž by při tom dbal palby. I nejlépe vycvičení psi se mohli stát nespolehlivými za surového a neopatrného zacházení při jejich převádění do přední linie, 3) psovodi (cvičitelé) měli být u toho velitelství, kterému psi mají donášet zprávy např. u „S.V. praporu“. Toto místo se jmenovalo „*zadní stanici*“. Cizí voják odváděl psy k tomu velitelství, od kterého měla být zpráva odeslána např. k „S.V. roty“ (na „*přední stanici*“). Měla-li být odeslána zpráva, vložila se psovi do obojku (pouzdra) a pes se vypustil (propustil). Doporučovalo se cvičit psa postupně, nejdřív na krátkou cestu, později stále na větší vzdálenost. Dříve než se pes vypustil (propustil), zadržel se v přední stanici, zpočátku hodinu, později až do dvanácti hodin. Takováto cvičení vyžadovala čas i trpělivost a měla být prováděna za dne i v noci. Doba, již k tomu byla zapotřebí, závisela na inteligenci psa a vhodném cvičiteli.³⁸

Úplný výcvik vojenských psů pro pole. Požadavky, které se kladly na psa vycvičeného pro polní službu, byly tyto: 1) aby přesně ovládal domácí výcvik a na slovo poslouchal,

³⁶ VÚA-VHA Praha, f. Velitelství 1. divise 1919-1939, kart. 29, inv. č. 2245, MNO č.j. 4650/16.odd.ex 1924.

³⁷ VÚA-VHA Praha, f. Velitelství 1. divise 1919-1939, kart. 29, inv. č. 2245, ZVV v Praze č.j. III-202.647/oper.1927, Příloha 2.

³⁸ VÚA-VHA Praha, f. Velitelství 1. divise 1919-1939, kart. 29, inv. č. 2245, ZVV v Praze, č.j. III-202.647/oper.1927, Příloha 3.

2) aby spolehlivě udržoval spojení, t.j. pohyboval se jistě a rychle mezi dvěma veliteli a přenášel psaná hlášení a rozkazy ve dne i v noci, za každého počasí, v každém terénu, a za každé bojové situace alespoň na vzdálenost 4 km (místo zprávy mohl též nést na kratší vzdálenost munici, léky, potraviny atd.), 3) aby spolehlivě hlídal a upozornil strážce (vedetu) nenápadným způsobem na přibližující se cizí osoby, 4) aby přesně stopoval.

Krmení. Pes musel být krměn dvakrát denně, a to ráno a večer. Ranní dávka byla menší, večerní větší. Účastnil-li se pes dopoledního zaměstnání, což u vojenských psů bylo pravidlem, krmili se psi, kteří po krmení projevovali lenost a touhu po klidu, až po návratu ze cvičení. Správným krmením se podporoval nejen správný fyzický vývin psa, ale pes se chránil před řadou rozmanitých nemocí. Při volbě krmiva se muselo dbát velké opatrnosti a toho, aby potrava pro psa obsahovala v žádoucím poměru nejdůležitější živné látky, jako tuky, bílkoviny, vitamíny, uhlohydráty, cukry, škroby atd. Stanovení velikosti denní dávky nemohlo se provádět paušálně, nýbrž případ od případu, poněvadž velmi mnoho psů neznalo míru a přejídalo se, čímž si způsobovali mnoho poruch zažívacích orgánů. Kosti tvrdé, hlavně pak kosti z drůbeže, nesměl pes dostat vůbec, poněvadž způsobovaly vážné onemocnění zažívacího ústrojí a mnohdy i smrt. Dospělý zdravý pes typu airedale-terriérů nebo dobermanů obdržel denně $1\frac{1}{2}$ – 2 kg potravy. Krmná nádoba musela být úplně čistá a dostatečně široká, aby si pes při žraní nezamáčel hlavu, hlavně uši (slechy). Pitná voda hlavně v létě se až čtyřikrát denně vyměňovala. Denní dávka krmení obsahovala 500 g odpadkového masa, 800 g ovesné drti, 200 g zeleniny, 10 g loje, 10 g dobytčí soli, 4 g rybí moučky, mladým psům nebo tělesně zesláblým se přidával rybí tuk, mléko, dobytčí krev, chléb, přetloustlým psům se dávka sice snižovala, ale dávala se potrava méně výživná, objemná, tj. místo ovesné drti vařené a rozmačkané brambory apod., březí a kojící feny a štěňata byly příkrmovány dobrým mlékem. Jednou až dvakrát týdně se ovesná drť nahrazovala kukuřicí, rýží, luštěninami, chlebem, maso se připravovalo střídavě syrové, vařené, nebo uzené vařené, jako příkrm mohly být dávány jemně umleté kosti, nebylo dovoleno dávat psům ke hryzání kosti tzv. sklovité (ze staré drůbeže, ze zvěřiny, skopové a ani rybí), protože se z nich ulamovaly ostrohranné úlomky, které se zapichovaly do vnitřností. Potrava nesměla být kořeněná, voda čistá, mírně tvrdá a nepříliš studená.

Čištění. Pes musel být denně řádně vyčesán a vykartáčován, a to ráno před krmením, pokud se nekrmil, před odchodem na cvičení. Zásadně se nečistil během krmení, neboť ho to znepokojovalo.

Ubytování. Vojenští psi byli zásadně po celý rok ubytováni pod širým nebem a odváděli se do teplé místnosti pouze na rozkaz zvěrolékaře při vážném onemocnění. Místo pro ubytování bylo zvoleno tak, aby bylo buď tvarem terénu (rokle) nebo stěnou objektu chráněno proti severu. Důležitou zásadou při ubytování byla naprosto spolehlivá izolace každého jednotlivého psa, čehož muselo být přísně dbáno hlavně při manévrech a v poli, aby jednak háravé feny nebyly kryty a aby jednak cviční psi nepřišli do styku s nemocnými cizími psy.

Zacházení s vojenskými psy. K poměru psa k osobám uveďme, že pes mohl v poli spolehlivě pracovat, pokud mezi ním a jeho cvičitelem byl vypěstován a utvrzen duševní svaz, absolutní porozumění, důvěra a ze strany psa vědomí, že ho cvičitel fyzicky i duševně daleko převyšuje. Vytvoření tohoto poměru trvalo dlouhou dobu a muselo se stále obnovovat a upevňovat, což se snadno mohlo docílit tím, že cvičitel psa sám osobně nakrmí, s ním si hraje a psa také cvičí. Kromě cvičitele musel být pes nakloněn ještě osobě druhé, nejlépe cvičiteli jiného psa, poněvadž některé výkony polní služby vyžadovaly k jednomu psovi dvojici lidí. Ke všem ostatním osobám se pes musel bezpodmínečně chovat chladně a cize a bylo lepší, byl-li na ně zlý, než by byl k nim přítulný. Proto se nesmělo trpět, aby cizí osoba si se psem hrála, jemu rozkazovala, jej krmila, nebo dokonce uhodila, aby dlouhá a úmorná práce, kterou cvičitel psů věnoval, nebyla citovanými vlivy rázem zmařena. Ani příslušní

velitelé důstojníci, byť i milovníci psů, nesměli svůj poměr k vojenským psům utvářet jinak, než jak bylo popsáno.

Polní výcvik. Použití psa v poli mohlo být vzhledem k jeho inteligenci a stupni výcviku mnohostranné a dobře vycvičený pes mohl v mnohém ohledu nahradit člověka, ba dokonce prokázat mnohé služby, které člověk vykonat není v stavu. Psovi to umožňovala jeho hbitost, přirozená inteligence a výborný čich. Psa se proto úspěšně dalo v poli použít pro: 1) donášení hlášení a rozkazů, případně střeliva, potravin, obvazů atd., 2) pro spolupráci s vedetou, 3) pro spolupráci s hlídkou. K donášení zprávy uvedme, že používáním vojenských psů pro donášení zprávy se dalo ušetřit kurýrů a umožnit lepší spojení za kritických bojových situací. Pes se mohl vydat se zprávou ve dne i v noci, za každého počasí a terénem člověku neschůdným, poněvadž šel (běžel) rychleji, byl menším terčem a lépe zvládal překážky, nežli člověk. Spolehlivost psa jako posla byla odvislá od toho, jak byl vycvičen vracet se na místo určení, aniž by dbal palby, nebo podléhal různým sklonům (štvání zvěře, toulavost atd.). Nejlépe vycvičený pes se mohl stát nespolehlivým při nerozváženém zacházení při vysílání a nerozumným jednáním vůbec a bylo proto velmi důležité, aby poučení daná osobám, jimž se psi přidělovali, byla přílehlavá a správná. Pes vycvičený v donášení musel se vrátit ke každému cvičiteli z každého místa, kam byl zaveden v okruhu alespoň 6 km. Pes se vracel pouze ke svému cvičiteli a nikoliv k jiné osobě. Teprve tehdy, když se pes spolehlivě vracel k cvičiteli, bylo možné u zvlášť schopných psů začít cvičit spojení oboustranné, t.j. naučit psa chodit také od cvičitele k osobě druhé. Předpokládalo se, že pes zde však nebude pracovat nikdy naprosto jistě ani se nedocílí velkých vzdáleností. Přesto bylo povinností se všemi psy vykonávat v tomto směru pokusy a všechny schopné psy intenzivně v oboustranném spojení cvičit, poněvadž teprve dosažením tohoto oboustranného a spolehlivého spojení mohl být pes ideálním pojítkem.

Při této metodě výcviku a donášení zprávy se využívalo přirozených vlastností psa: 1) touha po cvičiteli, 2) hlad, 3) nepohodlí, 4) stesk po ostatních psech. Byly to vlastnosti a pudy velmi silné, a proto se pes vždy spolehlivě, rychle a rád vracel do prostředí, kde tyto mohl ukojit. Po uplynutí 7 dnů nepřetržité služby v obranném postavení mohla být, je-li to nutné, vyměněna celá skupina. Bylo velmi důležité, aby psi, kteří jsou vysláni na přední stanici, byli přiděleni jistému veliteli skupiny nebo stanoviště, který je potom zodpovědným za péči a dohled po dobu jejich přidělení v přední stanici a za zasilání zprávy. Pes byl schopen nepřetržitě dopravovat zprávy po dobu asi 12 hodin. Každá zpráva musela být opatřena údajem času, kdy byl pes vypuštěn. Psi se směli vypouštět pouze v intervalech, nikdy současně. Pracovalo-li se se psem oboustranně, v přední stanici se mu vytvářely tak příznivé podmínky, aby se sám rád vracel. Hlavně se dbalo na to, aby v přední stanici byla jedna osoba, kterou si pes oblíbil a lnul k ní – pomocník cvičitele. Cvičitel při předání psa stál naprosto klidně a nehybně. Jakmile byl pes asi 10x vzdálen, počal ho volat a vábit k sobě. Když pomocník došel na vykázané stanoviště, aniž by během cesty psa vlídně oslovil, poručil psovi sednout, asi 2 minuty ho zdržel a nápadným způsobem psovi vložil do speciálního obojku, který pes při tomto cviku vždy nosil, depeši napsanou na čtvrtce bílého papíru. Pak pokleknul po pravé straně psa, uchopil ho pravou rukou za obojek, levou mu tlačil jemně zadek k zemi. Cvičitel všechno pozoroval, a jakmile viděl, že pomocník vedle psa klidně klečí, začal psa volat a lákat k sobě. Když pes živě projevoval touhu vrátit se k cvičiteli, zavelel pomocník ostře „vpřed“, pustil pravou rukou obojek a levou ostře psa postrčil kupředu. Cvičitel živou gestikulací (pleskáním na kolena) a voláním zvyšoval tempo k němu běžícího psa. Když pes doběhnul, poručil mu sednout a vyjmul nápadně z pouzdra obojek depeši. Pak nechal psa asi 5 vteřin klidně sedět a dal mu lahůdku, od níž byl pes pomocníkem odveden. Tento cvik se opakoval v jednom dni nejvýše 3krát. Vracel-li se pes spolehlivě alespoň na 200 metrů k svému cvičiteli, počal se cvik komplikovat. Vzhledem k stáří a inteligenci psa zvětšovaly

se postupně vzdálenosti a vybíral se pestřejší a obtížnější terén, prodlužovala se doba jeho pobytu v přední stanici, cvičilo se za deště a sněhu, ve dne i v noci až se docílilo toho, že se pes vracel rád a rychle k svému cvičiteli ze vzdálenosti 3 – 8 km, i když byl v přední stanici držen plných 12 hodin, každým terénem, za každého počasí a v každý denní čas. Bylo samozřejmé, že pes, který nesl zprávu, musel být netečný k cizím lidem, zvěři a ruchu. V této netečnosti bylo nutné ho proto znovu cvičit a prohršky mu netrpět. Pes cvičený v nošení zprávy musel běhat se zprávou každý den, a to vždy při větších požadavcích.

Pokud se týká spolupráce s vedetou (strážní služba), mohla se v nepřehledném terénu, hlavně v lese, pak za mlhy a za noci, často přiblížit nepřátelská hlídka až na několik kroků k vedetě, hlavně pokud znala, kde tato stojí. Bylo to zcela přirozené, poněvadž vojín na vedetě stojící byl za popsáných okolností odkázán pouze na zrak a sluch. Vidět nemohl a chovala-li se nepřátelská hlídka opatrně, tedy ji zaslechl až na vzdálenost několika kroků. Měl-li však sebou na stráží správně vycvičeného psa, nemohl být nikdy nepřátelskou hlídkou překvapen, poněvadž pes svým výborným čichem blíženi se cizí osoby poznal již na velkou vzdálenost, mnohdy až na 500 metrů, a vojína upozornil. Toto upozornění nesmělo se však nikdy dít štěkáním, nýbrž pouze nabíráním větru, strčením do vojína, tichým zavrčením nebo povstáním a napřímením hlavy ve směru, odkud pes větril.

Spolupráce s hlídkou byla analogická s předchozím, pouze zde vojín, a tudíž i pes, nestáli na jednom místě, nýbrž prozkoumávali neznámý terén. Použití psa spočívalo v tom, že týž pobíhal 30 – 50 kroků před hlídkou, vracel se a nenápadně upozorňoval na směr, v němž větril stopu. K tomuto výkonu se každý pes nehodil a nešlo k tomuto výkonu předepsat šablonu postupu výcviku. Jisté však bylo, že tuto službu mohl konat pouze pes na slovo poslušný, oddaný a velmi chytrý.³⁹

Výstroj byla dvojí. Cvičná (cvičební) a polní (válečná). Do cvičné výstroje patřily: obyčejný kožený obojek, ostnatý obojek, speciální kožený obojek na donášení zpráv, vodící šňůra krátká, vodící šňůra dlouhá, náhubek, stopovací postroj, kozlík pro aportování, úvazný kolík, normální úvazný řetízek, žíněný kartáč, kovový hřeben, krmicí miska, bouda. Do polní výstroje patřily: kožený obojek se schránkou na zprávu, ostnatý obojek, dvě krátké vodící šňůry, dva úvazné řetízky, úvazný kolík s kroužkem, stopovací postroj, náhubek, žíněný kartáč, hřeben, miska.

Na MNO byl připraven 1. oddělením I. všeobecně-vojenského odboru nový služební předpis, který se velmi podrobně zabýval chovem a výcvikem vojenských psů a shrnul všechny poznatky z dosavadní praxe. Služební předpis P-V-1, Chov a výcvik vojenských psů, byl schválen 24. srpna 1929,⁴⁰ tímto předpisem zároveň pozbyl platnosti výnos o výstroji pro vojenské psy, který byl vypracován 20. května 1927.⁴¹ Nový služební předpis na úvod seznamoval vojenské osoby s pojmenováním jednotlivých částí těla psa a s druhy psů způsobilých k vojenské službě. Rozebíral chov vojenských psů (ubytování, krmení, čištění a ošetřování, také ošetřování fen a štěňat). Nechyběl text o cvičitelích (cvičitelem je ten, kdo psa cvičí) a o psovodech (psovodem je ten, kdo o vycvičeného psa pečuje a udílí mu rozkazy), výtky nesměly být dávány cvičitelům a psovodům v přítomnosti psů, neboť psi jim lehce porozuměli a ztráceli tak důvěru ke káraným. Řešila se výchova psa, mezi odměny za dobře provedený výkon patřila pochvala, popleskání, pohlazení, poškrábání pod hrdlem, přátelský pohled, lahůdka, popřání volnosti; mezi tresty patřilo pokárání, tvrdý pohled, ponechání psa delší dobu v poloze sedni nebo lehni, uzavření v ohradě, uvázání k boudě, uvázání k vy-

³⁹ VÚA-VHA Praha, f. Velitelství I. divise 1919-1939, kart. 29, inv. č. 2245, ZVV v Praze, č.j. III-202.647/oper.1927, Příloha 4.

⁴⁰ Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1929, roč. 12, č. 46, čl. 624, *Schválení sl. předp. P-V-1*.

⁴¹ Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1927, roč. 10, č. 29, čl. 307, *Výstroj pro voj. psy - systemizace*.

soko upevněnému kruhu, aby si nemohl lehnout, použití ostnatého obojku. Pes však nesměl být zásadně uhozen. Důležitou součástí předpisu byl výcvik vojenských psů, a to základní všeobecně, vodění na šňůře, sedni, lehni, výcvik v poslušnosti, průprava pro polní výcvik ve všeobecnosti, přinášení předmětů, přivýkání vodě a plavání, přinášení předmětů z vody, skoky a přechody, přivýkání střelbě, hlídání předmětů, výcvik v netečnosti ke zvěři, stopování, odmítání potravy od cizí osoby, apelová cvičení, nechyběl popis polního výcviku, a to donášení zpráv, spolupráce s vedetou (stráží), spolupráce s hlídkou, rozvinutí telefonního kabelu. Mezi přílohami najdeme rozbor nejčastějších nemocí a příslušné výstroje.⁴²

Hlídací psi

Organizační oddělení hlavního štábu zastávalo stanovisko, že pro pomocnou strážní službu by se měli v první řadě přidělit vojenští psi horských a hraničářských praporů nezpůsobili k další výcvikové službě. Pokud by tento počet nestačil ke krytí potřeby hlídacích psů, pak by bylo možné scházející počet opatřit na místě nebo v nejbližším okolí. Psi výcvikové skupiny, kteří byli ve škole, se považovali, nehledě k tomu, že byli cvičeni k jinému účelu, za příliš cenný materiál pro hlídací službu. Tuto službu mohli vykonávat se stejným výsledkem i psi méně ušlechtilé rasy. Pouze ti psi ze školy, kteří by se nehodili k jiné službě, by bylo možné vydávat posádkám pro pomocnou hlídací službu. Na MNO bylo 16. oddělení stejného názoru a poznamenalo, že dosavadní zkušenosti ukázaly, že psi ze školy se většinou (dvě třetiny) ve strážní službě neosvědčili, kdežto zcela obyčejní psi jako hlídací úplně vyhovují.⁴³ Za hlavní příčinu k hlášeným závadám posádkových velitelství o použitelnosti hlídacích psů byla považována neznalost zacházení s nimi, ačkoliv se odebírajícím útvarům dostalo od velitele školy patřičného poučení. Za příklad byl uváděn Jindřichův Hradec, kde psy zkazili, nevyčkali, až psi přilnou k ošetřovateli, násilně je vytáhli z boudy a projevíli vůči nim nelibost. Právě okolnost, že se psi nedotkli stravy před ošetřovatelem a hledali před ním spásu útekem, jasně dokazovala neznalost v zacházení s mladými psy a dopouštění se mnohých přehmatů vůči nim. Podobně se tak dělo v dalších posádkách.⁴⁴

Vyhovujících vojenských psů pro pomocnou strážní službu vykázaly Horský prapor č. 1 (Turčiansky Svätý Martin) a Horský prapor č. 7 (Poprad) po třech, Horský prapor č. 3 (Dolný Kubín) a Horský prapor č. 4 (Liptovský Svätý Mikuláš) po dvou, Horský prapor č. 6 (Ružomberok), Horský prapor č. 8 (Kežmarok), Horský prapor č. 9 (Podolíneč), Horský prapor č. 11 (Bardejov) a Horský prapor č. 12 (Prešov) po jednom; Hraničářský prapor č. 3 (Frýštát) a Hraničářský prapor č. 4 (Vimperk) po dvou, Hraničářský prapor č. 2 (Trutnov), Hraničářský prapor č. 9 (Rimavská Sobota) a Hraničářský prapor č. 10 (Třebíšov) po jednom, celkem tedy šlo o 22 psů.⁴⁵

⁴² VÚA-VHA Praha, f. Služební předpisy čs. armády 1918-1939, kart. 185, inv. č. 536, Služební předpis P-V-1, *Chov a výcvik vojenských psů*, MNO č.j. 5117 Řed. POÚP.1929. První doplněk, *Půjčování vojenských psů do soukromého užívání na revers*, byl schválen 17. září 1932. Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1932, roč. 15, č. 40, čl. 340, *Schválení doplňků k sl. předpisům a k směrnicím*. Tento doplněk byl zrušen 5. května 1934. Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1934, roč. 17, č. 20, čl. 158, *Schválení doplňků k sl. předpisům a k směrnicím*.

⁴³ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 672, sp. zn. 63-5/1-2, MNO č.j. 1509 dův./16.odd.-ex.1926.

⁴⁴ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 672, sp. zn. 63-5/1, MNO č.j. 2388/16.odděl.ex.1926.

⁴⁵ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 672, sp. zn. 63-5/1-4, MNO č.j. 3201/16.odd.ex.1926.

Seznam systemizovaných vojenských hlídacích psů do 30. 4. 1926⁴⁶

Útvar-ústav	Stanoviště	Počet psů	Rok přidělení	Strava paušál 30 Kč měsíc	Strava paušál 60 Kč měsíc
Hradní stráž	Praha	1	1920	1	-
Památník odboje	Praha	1	1925	1	-
Hl. zbrojní sklad	Purkratice	2	1921, 1925	1	1
Div.zbrojnice 2	Plzeň	1	1925	1	-
Div.zbrojnice 3	Terezín	9	1925	-	9
Div.zbrojnice 4	Josefov	2	1924	2	-
Div.zbrojnice 5	Rudolfov	3	1924, 1926	3	-
Div.zbrojnice 6	Brno	4	1924, 1925	-	4
Div.zbrojnice 7	Olomouc	3	1924	1	2
Div.zbrojnice 8	Hranice	4	1926	4	-
Div.zbrojnice 9	Leopoldov	1	1925	-	1
Div.zbrojnice 10	Leopoldov	2	1922	1	1
Div.zbrojnice 11	Košice	2	1923	-	2
Div.zbrojnice 12	Ružomberok	3	1922, 1923	1	2
Hl. ženijní sklad	Olomouc	2	1922, 1925	2	-
Hl. letecké dílny	Olomouc	3	1925	3	-
Letecký pluk 1	Praha	5	1925	5	-
Letecký pluk 2	Olomouc	1	1924	1	-
Aut. zbrojovka	Praha	2	1924, 1925	2	-
Vozat. prapor 3	Brno	1	1925	1	-
Vojenský hřebčín	Hostouň	4	1925	4	-
Div.prov.sklad 1	Praha	2	1923	2	-
Div.prov.sklad 4	Josefov	1	1923	1	-
Div.prov.sklad 5	České Budějovice	1	1922	1	-
Div.prov.sklad 7	Olomouc	5	1923	5	-
Div.prov.sklad 9 odbočka	Žilina	1	1925	1	-
Pos. velitelství	Olomouc	22	1926	22	-
Pos. velitelství	Písek	1	1925	-	1
Pos. velitelství	Jaroměř	1	1925	1	-
Pos. velitelství	Mladá Boleslav	1	1925	1	-
Pos. velitelství	Kladno	1	1925	-	1
Pos. velitelství	Vysoké Mýto	1	1925	-	1
Pos. velitelství	Brandýs n/ Labem	1	1925	1	-
Souhrn		94		69	25

⁴⁶ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 672, sp. zn. 63-5/1-6, MNO č.j. 4637/16.odděl.ex.1926. ZVV byla upozorněna, že přesný počet systemizovaných hlídacích psů není a nebude prozatímně stanoven. Zjišťovalo se, zda vojenská správa ještě nestravuje nějaké jiné hlídací psy, kteří v seznamu nebyli uvedeni. Intendancím ZVV se pak odebralo právo povolovat nákup hlídacích psů pro proviantní sklady, o všem mělo rozhodovat 16. oddělení MNO. VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 672, sp. zn. 63-5/1-8, MNO č.j. 5438/16.odděl.ex.1926.

Divizní zbrojnice 8 v Hranicích odebírala hlídací psy od Hraničářského praporu č. 3 a od Hraničářského praporu č. 7.⁴⁷ MNO systemizovalo vojenské hlídací psy pro posádkové velitelství Olomouc takto: po jednom pro prachárny č. 1, 5, 8 a pro pevnůstky II, VIII, XI, XIII, XVII, XX a XXII a pět pro pevnůstku IV, ale také hlídací psy civilních hlídačů: jednoho pro prachárnu č. 9 a po dvou pro prachárny č. 2, č. 3 a č. 6. Vojenští psi se měli opatřit vhodným nákupem nejlépe z okolních samot (do 50 Kč za psa) a civilní hlídači měli být upozorněni, že jakmile jsou jejich psi stravováni z vojenského paušálu, budou majetkem vojenské správy.⁴⁸

Tlak na přidělení dalších hlídacích psů narůstal. Vojenská správa disponovala mnoha vojenskými objekty, které bylo nutné strážít či hlídat před nepovolanými osobami, ale zejména u skladů a skladišť před nenechavými hlodavci. Hygienická situace všeobecně nebyla příznivá, deratizační (hubící) prostředky měly omezenou, především časovou účinnost. Přidělování hlídacích psů však mělo být povolováno pouze výjimečně. Seznam vojenských hlídacích psů se sice rozšířil, ale stále to nestačilo.

Seznam systemizovaných vojenských hlídacích psů k 10. 2. 1928⁴⁹

Útvar-velitelství	Stanoviště	Počet psů	Rok přidělení	Strava 30 Kč měsíc	Strava 60 Kč měsíc
Hradní stráž	Praha	1	1927	1	-
Památník odboje	Praha	1	1925	1	-
Posád. velitelství Velká Praha	Kobylisy školní střelnice	2	1927	2	-
Posád. velitelství	Kladno	1	1925	-	1
Posád. velitelství	Brandýs n./L.	1	1925	1	-
Posád. velitelství	Mladá Boleslav	1	1925	1	-
Posád. velitelství školní střelnice	Liberec	1	1927	1	-
Posád. velitelství	Vysoké Mýto	1	1925	-	1
Posád. velitelství muniční skladiště	Plzeň	1	1926	-	1
Posád. velitelství	Písek	1	1925	-	1
Posád. velitelství	Jaroměř	1	1925	1	-
Posád. velitelství	Olomouc	21	1926	8	13
Posád. velitelství muniční skladiště	Banská Bystrica	1	1926	-	1
Posád. velitelství voj. plovárna	Banská Bystrica	1	1927 zrušen 1931	1	-
Posád. velitelství letka 7	Košice	2	1926	2	-
Posád. velitelství Střelnice	Košice	1	1926	-	1
Posád. velitelství	Michalovce	2	1926	2	-

⁴⁷ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 672, sp. zn. 63-5/1-5, MNO č.j. 3912/16.odděl.ex.1926.

⁴⁸ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 672, sp. zn. 63-5/1-3, MNO č.j. 2736/16.odd.ex.1926.

⁴⁹ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 73-22/2-2, č.j. 19016 I./1.odd. (pěših vojska).1928.

Posád. velitelství Střelnice	Užhorod	1	1926	1	-
Hl. zbrojní sklad	Purkratice	2	1925	1	1
Div. zbrojnice 2	Plzeň	1	1925	1	-
Div. zbrojnice 3	Terezín	6	1927	-	6
Div. zbrojnice 4	Josefov	2	1924	2	-
Div. zbrojnice 5	Rudolfov	3	1926	3	-
Div. zbrojnice 6	Brno	4	1925	-	4
Div. zbrojnice 8	Hranice	4	1926	-	4
Div. zbrojnice 9	Leopoldov	1	1925	-	1
Div. zbrojnice 10	Leopoldov	2	1927	1	1
Div. zbrojnice 11	Košice	1	1927	-	1
Div. zbrojnice 12	Ružomberok	3	1923	1	2
Div.prov.sklad 1	Praha	2	1926	2	-
Div.prov.sklad 4	Josefov	3	1927	2	1
Div.prov.sklad 5	Č. Budějovice	1	1926	1	-
Div.prov.sklad 6	Brno	1	1926	1	-
Div.prov.sklad 7	Olomouc	5	1926	5	-
Div.prov.sklad 9	Bratislava	2	1926	2	-
Div.prov.sklad 9 odbočka	Žilina	1	1925	1	-
Div.prov.sklad 9 Odbočka	Trenčín	1	1927	1	-
Div.prov.sklad 10 Odbočka	Nitra	1	1926	1	-
Div.prov.sklad 11	Košice	2	1926	2	-
Div.prov.sklad 12	Michalovce	2 (krysaři)	1926	2	-
Voj.železn.sklad	Pardubice	1	1926	1	-
Hl. ženijní sklad	Olomouc	2	1925	2	-
Aut. zbrojovka	Praha	2	1925	2	-
Aut. zbrojovka benzinový sklad 3	Trenčín	1	1926	-	1
Automob. rota 3	Terezín	2	1927	2	-
Hl. letecké dílny	Olomouc	3	1925	3	-
Letecký pluk 1	Praha	4	1925	4	-
Zdrav. sklad 1	Josefov	1	1927	1	-
Zdrav. sklad 2	Hodonín	2	1926	2	-
Div.nemocnice 11	Košice	2 (krysaři)	1925	2	-
Div.nemocnice 12	Užhorod	1	1926	1	-
Voj.láz.léč.ústav	Trenč. Teplice	1	1926	1	1/10-30/4
Vojenský hřebčín	Hostouň	4	1925	4	-
Vozat. prapor 3	Brno	1	1925	1	-
Střelecké cvičiště	Plav.Podhradie ⁵⁰	2	1926	2	-
Voj.spr.budov 31 školní střelnice	Milovice	1	1926	1	-
Souhrn		121		80	41

⁵⁰ Pro muniční skladiště střeleckého cvičiště Plavecké Podhradie byla povolena systemizace dvou hlídacích psů od Horského praporu č. 3. VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 672, sp. zn. 63-2/7-8, č.j. 3867 pres.voj.1926.

Tato systemizace hlídacích psů podléhala revizi, kterou MNO provedlo 25. srpna a 17. září 1928.⁵¹ V oblasti ZVV v Praze byl snížen počet psů u Leteckého pluku č. 1 ze 4 na 3, neboť jeden pes byl usmrcen, u posádkového velitelství v Písku z 3 na 2, a to jeden pro zbrojní skladiště (Šantlův Dvůr, dnes zaniklý) a jeden pro detašované správní oddělení zemské zbrojnice I v Purkraticích. Byl zvýšen o jednoho psa počet psů u posádkového velitelství Plzeň pro zbrojní učiliště a povolena výměna dvou psů u posádkového velitelství Rudolfov pro Divizní zbrojnici č. 5 a jednoho psa u posádkového velitelství Jaroměř. Dále byl povolen nákup jednoho psa pro posádkové velitelství Kladno pro školní střelnici v Krči (Krnčí) v lese mezi Kladnem a Vinařicemi za jednoho zaběhlého psa. Systemizovalo se po jednom psovi u posádkového velitelství Hradec Králové pro detašované správní oddělení Divizní zbrojnice č. 4, u posádkového velitelství Stříbro pro školní střelnici Milíkov, u posádkového velitelství Cheb pro střelnici a muniční sklad Kulmský les, u posádkového velitelství Chomutov pro střelnici Rauschengrund, u posádkového velitelství Kostelec nad Labem pro dělostřelecké garáže Dělostřeleckého pluku č. 51.

V oblasti ZVV v Brně se systemizovali nově dva psy u posádkového velitelství Prostějov pro letiště, jeden u posádkového velitelství Břeclav pro školní střelnici, ale zrušila se systemizace tří psů u hlavních leteckých dílen v Olomouci, kteří byli dáni k dispozici posádkovému velitelství Olomouc pro vojenský sklad Bystrovany, ale zároveň mu bylo povoleno vyměnit místo 10 neschopných psů jenom 7 psů za částku po 50 Kč.

V oblasti ZVV v Bratislavě se snížil počet dvou systemizovaných hlídacích psů u velitelství střeleckého cvičiště v Plaveckém Podhradí na jednoho psa. V oblasti ZVV Košice se snížil počet dvou hlídacích psů u Letky č. 7 v Košicích na jednoho psa a letka předala tohoto psa i s příslušenstvím posádkovému velitelství Rimavská Sobota, u posádkového velitelství Poprad se systemizoval jeden hlídací pes pro Vojenské sruby na Smokovci. Jezdecký pluk č. 10 Berehovo zase získal dva psy-krysaře.⁵² Psy nově systemizované a povolené k výměně neschopných si opatrovala jednotlivá posádková velitelství volným nákupem, na nákup každého hlídacího psa byla povolena částka 50 Kč, na nákup psů-krysařů částka nejvýše 100 Kč na každého. Vyměnění neschopní psi se darovali.

Úprava organizace vojenských psů

MNO přistoupilo 31. května 1926 k velké reorganizaci systému vojenských psů v čs. armádě. Zrušila se systemizace spojovacích a sanitních psů u horských a hraničářských praporů a snižoval se počet vojenských psů ve škole v Kostelci nad Orlicí. Psi, kteří se nehodili pro spojovací službu, se měli odprodat veřejnou soutěží, zatímco psi, kteří se ve spojovací službě osvědčili a jejichž další výcvik byl v zájmu spojovací služby, se měli odeslat do školy k dalšímu výcviku. Přebytné psy školy měl velitel školy rovněž prodat veřejnou soutěží (pokud by nebyl zájem, darovat). Příslušenství psů (boudy, náhubky, řetízky, misky, kartáče atd.) se dezinfikovaly, konzervovaly a ukládaly v augmentačních skladech útvarů a měly být případně přidělovány nově systemizovaným hlídacím psům. Kompletní sedla s postranními torbami vojenských psů a postroje pro sanitní psy přebírala škola.⁵³

⁵¹ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 73-22/2-3, č.j. 26.412/1/1.odděl.1928, sp. zn. 73-22/2-4, č.j. 47.460/1928.

⁵² Pluk požádal o přidělení koček či psů k hubení krys, neboť na Podkarpatské Rusi nebyla nikde ve městě kanalizace a hubení krys se nikde neprovádělo, přičemž hubicí prostředky měly jen dočasný charakter.

⁵³ Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1926, roč. 9, č. 28, *Oznámení - prodej voj. psů*. Velitel školy prodá 71 přebytných psů. Psi jsou dobře vyvinutí, otužilí, zdraví, tříměsíční až pětiletí, podle druhu: 53 airedale-terrierů, 14 dobermanů, 4 němečtí ovčáci, většinou čistokrevní. Vojenští gázisté, kteří měli zájem, je měli dostat za výhodných podmínek.

Početní stav školy se snižoval na 50 psů, z tohoto počtu se měla cvičit pro každé ZVV jedna „skupina spojovacích psů“ po 10 psech. Pro každou tuto skupinu byli určeni dva „vojíní cvičitelé“ (jeden z nich jako „vedoucí skupiny“). Ke každé skupině se dále přidělovalo 8 vojínů jako „vojíní psovodi“. Vycvičené skupiny pak měly být přidělovány ke spojovacím, pohraničním a závěrečným cvičením, ale to až v roce 1927. Ve škole mohl zůstat ještě jeden chovný pes a také 3 chovné feny. K doplňování předepsaného počtu psů se povolovalo udržovat 10 štěňat nad systemizovaný počet. Šest vycvičených psů školy bylo pro spojovací službu trvale přiděleno instrukčnímu praporu v Milovicích (technická rota). Škola se skládala z velitelství (velitel – vyšší důstojník zbraní do hodnosti majora ustanovený MNO, hospodářský pomocník – desátník) a z cvičného oddělení (zástupce velitele a výkonný rotmistr pěšího vojska, dělesloužící poddůstojník, 10 vojínů – cvičitelů, kuchař rezník). Škola byla podřízena veliteli divize, v oblasti, kde byla umístěna. V otázkách organizace, přidělování psů a vedení evidence zůstala přímo podřízena MNO, hospodářsko-správně byla přičleněna k Dělostřeleckému oddílu č. 254 v Kostelci nad Orlicí.⁵⁴

K využití skupin spojovacích psů došlo v roce 1927, používaly se pro praktické spojení nebo pro všeobecnou spojovací službu podle služebního předpisu G-VIII-1 (*Spojení a spojovací služba*).⁵⁵ Psovodi ZVV se nejprve podrobovali od začátku května praktickému výcviku ve škole, který skončil koncem června, následně se psovodi hlásili u svých kmenových těles. Vedoucí skupin (cvičitelé) a psovodi zůstali u jednotlivých útvarů až do ukončení závěrečných cvičení, pak se vojíní a psi, náležející škole, vraceli do Kostelce nad Orlicí, vycvičení psovodi zůstali u kmenových těles. Aby bylo možné posoudit schopnosti každého psa, každý psovod vedl deník k záznamům o jeho použití a způsobilosti, ZVV pak zpracovávala relace o použití vojenských psů jako spojovacího prostředku, k čemuž sloužil její vzor s předepsanými kolonkami. Konkrétní relace obsahovaly jméno a číslo psa, jak donášel zprávy na maximální vzdálenost za jasna a sucha, za deště a mlhy, v noci, zda tak činil v obou směrech, za jak dlouho běžel 1 km, jak se choval při střelbě a jak se osvědčil v strážní službě a službě pátrací (výzvědné), jeho průměrný zdravotní stav, který druh psa se nejlépe osvědčil, jak pracovali psovodi, následoval všeobecný posudek o způsobilosti psa pro spojovací a pro polní strážní službu. Z poznatků ze závěrečných cvičení vyplynulo, že psi byli využiti v roce 1927 poprvé, osvědčili se dobře, ale nebylo jich použito v širším měřítku, jako bývá při cvičeních v Milovicích, nebyla totiž jistota, zda pro krátkost času pronikly do všech obcí v manévrovém prostoru bezpečnostní opatření ohledně vojenských psů. Hrozilo, že by mohl být pobíhající pes obyvateli chycen, nebo dokonce utracen.⁵⁶

Objevily se však vývoody o dosažených neuspokojivých výsledcích ve výcviku v používání spojovacích psů prakticky v poli při cvičeních, čemuž ale neodpovídaly výsledky docílené při cvičeních v roce 1928. U 42 spojovacích psů přidělených ze školy k 19 pěším útvarům byl zjištěn tento výsledek: průměrný zdravotní stav byl u 13 psů velmi dobrý, u 29 psů dobrý, ve spojovací službě se 21 psů osvědčilo velmi dobře, 18 psů dobře, neosvědčili se pouze 3 psi. Všichni psi donášeli zprávy v jednom směru na značné vzdálenosti, mimo to 16 psů, tj. 38 %, donášelo zprávy v obou směrech, přidělení psovodi pracovali celkem

⁵⁴ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 672, sp. zn. 63-5/1-7, MNO č.j. 3533/16.odd.ex.1926.

⁵⁵ VÚA-VHA Praha, f. Velitelství 1. divise 1919-1939, kart. 29, inv. č. 2245, ZVV v Praze č.j. III-202.647/oper.1927. ZVV v Praze byl např. přidělen jeden vedoucí skupiny (cvičitel) ze školy se psem a dalších 6 psovodů se psy (po dvou od Pěšího pluku č. 42, Pěšího pluku č. 47 a Hraničářského praporu č. 1).

⁵⁶ VÚA-VHA Praha, f. Velitelství 1. divise 1919-1939, kart. 29, inv. č. 2351, č.j. 2351/oper.1927. Poznátky ze závěrečných cvičení v roce 1927, A. Poznátky operační, VII. Spojení a spojovací služba, b) Spojovací služba, Jednotlivá pojítka, f) Psi.

velmi dobře, o psy se pečlivě starali, až na 3 psovody, z nichž jeden byl liknavý, druhý málo inteligentní a třetí na psa hrubý. Celkový posudek můžeme shrnout do jedné věty: psi se osvědčili celkem velmi dobře.⁵⁷ O to více byly směřodlatné výsledky dosažené při cvičeních v roce 1930. Pěším plukům bylo přiděleno u ZVV v Praze 9 psů, u ZVV v Brně 7 psů, u ZVV v Bratislavě 8 psů a instrukční prapor měl trvale přiděleno 6 psů. Většinou šlo airedale-terriéry, dva dobrmanky a jednoho německého ovčáka. Psovodi většinou pracovali velmi dobře, spolehlivě, svědomitě. Z posudku ZVV v Praze vyplynulo, že docílené výsledky byly dobré, zvláště v donášení zpráv v jednom směru. Psi se také osvědčili jako dobré pojitko zejména v obraně. V útočném boji při změně terénu a stanoviště velitele se jejich výkonnost zmenšovala. Při přemístění velitelství dopředu či dozadu přicházela zpráva pozdě. Pro rozvinování telefonního drátu se většina psů také osvědčila a bude jich v budoucnu možné použít na kratší vzdálenosti zejména na ostřelovaných stráních, potřebují však speciální buben, aby se drát nezamotal, a lehčí typ nosné konstrukce. ZVV v Brně a v Bratislavě se shodla, že vojenský pes představuje rychlé a podle povahy dost spolehlivé vodítko. V případě psů, u kterých byly zjištěny závady při praktickém použití při větších cvičeních, se doporučoval další výcvik a nepůjdou-li závady odstranit, jejich vyřazení. Obě ZVV se vzácně shodla, aby pes jako pojitko byl pro polní službu zachován. ZVV v Košicích označilo výsledky za dobré, v některých případech za velmi dobré. Psů bylo využito především k donášení zpráv v jednom směru, málo k donášení zpráv oběma směry. Poměr vzdálenosti při donášení zpráv v různých denních dobách a za různého počasí byl markantně rozdílný. Rovněž v strážní službě a v pátrací službě bylo psů málo využito. Z došlých hlášení bylo vidět, že u některých pěších útvarů se pes plně nebo vůbec jako spojovací prostředek nepoužil. Ukázalo se, že se psy nebylo v některých ohledech cvičeno, výkony psů by tak mohly být daleko lepší, ale od psa lze požadovat pouze takový výkon, který se naučil. ZVV v Košicích doporučovalo věnovat tomuto spojovacímu prostředku větší pozornost, neboť pes zvláště v ostřelovaném pásmu představuje malý a rychlý pohyblivý cíl, který je poměrně těžko zranitelný, a může v mnoha případech prokázat velmi dobré služby. Podotýkáme, že hlášení některých útvarů skýtají i odlišný obrázek. Především některé z nich psy k požadovaným výkonům nepoužily, nebo je k nim necvičily, nepracovalo se s telefonními dráty. Někteří psi při střelbě vykazovali bojácnost, vyhýbali se, byli velmi neklidní, štěkali, zalézali do křoví, nebo zůstali ležet a třáslí se, většina se však chovala klidně, netečně. Našli se tací, kteří s hlášením nešli, byli plaší, zabloudili. Ve strážní službě se stalo, že při přiblížení cizí osoby nastal neklid, pes se tlačil k psovodovi, nebo také na cizí osobu vůbec nereagoval.⁵⁸

Návrhy na novou úpravu organizace vojenských psů

Telegrafní 2. oddělení IV. odboru (technického) MNO přišlo v roce 1929 s návrhem na reorganizaci výchovy a výcviku spojovacích psů omezením činnosti školy v Kostelci nad Orlicí jen na plemennou stanici a přidělováním štěňat k výcviku aktivním gážistům, dále vojínům a poddůstojníkům v záloze, příp. získáváním vycvičených psů od soukromých chovatelů, přičemž vycházelo z domněle neuspokojivých praktických výsledků ve výcviku v poli při cvičeních. Telegrafní oddělení bylo upozorněno, že nově navržený způsob výcviku spojovacích psů mimo školu je nákladnější než dosavadní ve škole a nezaručuje žád-

⁵⁷ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp.zn. 96-3/5-2, č.j. 27763/1929.

⁵⁸ VÚA-VHA Praha, f. Zemské vojenské velitelství v Brně 1919-1939, kart. 148, sp. zn. 96-5/3-3, MNO č.j. 42992-1/1.odděl.1930.

ného stupně výcviku, neboť jeho kontrola by se omezila na přehlídky jednou ročně, takže pes v této době neodborným výcvikem může být nenapravitelně pokazen. Podle nového návrhu by se u vojenských a civilních osob muselo umístit 46 psů, finanční náklad ročně by byl o 6080 Kč vyšší, aniž by byl zaručen řádný odborný výcvik psa. U svobodného vojenského gážisty jak prezenční služby, tak v záloze by se již samo pravidelné a vyhovující stravování psa ukázalo jako dost problematické, odvelení gážisty do kursu, jeho dovolená nebo přemístění, u ženatého gážisty pak stálý styk psa s členy rodiny než s cvičitelem, to by byly překážky znemožňující řádný výcvik. Nejlépe vycvičený pes se častým stykem s jinými osobami než s cvičitelem po čase zkazí, získat psy od soukromých chovatelů tím, že je budou podrobovat přehlídkám a závodům a brát je s sebou na cvičení ve zbrani, by bylo těžko proveditelné. Ani chovatel ze záliby a tím méně výdělečný chovatel by nevystavil svého psa nebezpečí ztráty ve válce. V akci provedené již v roce 1926, kdy se jednalo o systemizování osobních vojenských psů u horských a hraničářských praporů, se ukázalo, že systemizace nezaručovala řádný výcvik a nebyla tedy pro armádu prospěšnou, takže řešení této otázky je tedy vhodné až po dalších zkušenostech, které budou získány při dalším trvání nynější organizace výcviku psů.⁵⁹

Na hlavním štábu považovalo 1. organizační oddělení v dohodě s 3. operačním oddělením po stránce meritů věci i po rozpočtové stránce prozatím za nejvýhodnější návrh na systemizování 4 spojovacích psů pro každou spojovací četou pěších útvarů, včetně útvarů záložních, tj. 472 psů jako minimální potřebu pro mobilizaci. Zároveň ovšem souhlasilo s institucí vojenských psů v soukromém užívání a s navázáním styku se spolky, které se zabývají chovem a výcvikem psů, včetně podpory zájmu o vojenské psy. Hlavní štáb si věc představoval tak, že vojenská správa by chovala a cvičila ve škole vojenské psy a usazovala je nejprve u spojovacích čet pěších útvarů a pak je propůjčovala soukromým zájemcům, podobně jako koně. Vojenská správa by hradila pouze psí známku, držitel psa by získal nárok na bezplatné léčení psa u vojenského veterináře, jinak by musel psa živit a udržovat ho ve výcviku podle cvičebního řádu pro výchovu a výcvik vojenských psů. Příslušný pěší útvar, v jehož oblasti by byl soukromému držiteli pes vydán, by měl na psa dohled, jednou ročně by pak soukromý držitel předvedl psa k prohlídce, zejména k přezkoušení výcviku. Při vydávání psů do soukromého užívání by dostali přednost vojáci v záloze, kteří by za mobilizace nastoupili i se psy. Psi u soukromých držitelů nevojáků by pak tvořili zálohu a za mobilizace by se přemístili do školy k opakovacímu výcviku a k zvyknutí si na psůvody vojáků. Vše by však záviselo na nákladech spojených s reorganizací výchovy a výcviku vojenských psů.⁶⁰

Telegrafní oddělení MNO svolalo na 17. října 1929 poradu k vypracování společného návrhu na reorganizaci vojenských psů, na jejímž základě připravilo 1. oddělení všeobecně-vojenského odboru MNO příslušný návrh. Konstatovalo, že počet vojenských psů ve škole nestačí pro mírovou potřebu pěšího vojska a je zcela nepatrný pro potřebu za mobilizace. Za předpokladu systemizování u útvarů A 4 psů pro velitelství pěšího a pěšího horského pluku, 6 psů pro pěší prapor, resp. 8 psů pro pěší horský a hraničářský prapor a u útvarů B 4 psů pro pěší pluk, 6 psů pro pěší prapor a po dvou psech pro pěší horskou rotu a hraničářskou rotu dostáváme tento výsledek:

⁵⁹ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/5-2, č.j. 27.763/1929, č.j. 10.494-hl.št./1.odděl.1929, č.j. 16.756-IV/2.odděl.1929.

⁶⁰ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/5-4, č.j. 374 mob.I/1.odděl.1929, č.j. 10.718-hl.št./1.odděl.1929, č.j. 18.320-IV/2.odděl.1929.

Velitelství	Útvary A		Útvary B		Celkem	
	Počet	Počet psů	Počet	Počet psů	Počet velitelství	Počet psů
Pěší pluk	48	192	30	120	78	312
Pěší prapor	144	864	90	540	234	1404
Pěší horský pluk	4	16			4	16
Pěší horský prapor	12	96			12	96
Pěší horská rota			13	26	13	26
Hraničářský prapor	10	80			10	80
Hraničářská rota			10	20	10	20
Celkem	218	1248	143	706	361	1954

Tohoto počtu vycvičených psů nešlo dosáhnout v žádném případě v krátké době. Kdyby měl být tento počet psů udržován vojenskou správou již v míru, vznikly by značné výdaje. Potřeba psů v míru se jako naléhavá jevila jen při větších, hlavně závěrečných cvičeních, kdy jich bylo možné plně využít jak ke spojení, tak i ke spolupráci s hlídkou, postačovalo by zajistit pro pěší vojsko přiměřený počet psů na dobu maximálně 2 měsíců. Z těchto důvodů se objevil tento plán:

1) škola má ve stavu 3 chovné feny. Poněvadž z vycvičených psů lze vybrat asi 15 – 20 fen, které mohou být připuštěny, může být získáno každým rokem 50 štěňat, aniž by bylo třeba zvýšit počet chovných fen, nebo počet ošetřovatelů (cvičitelů), ani by tím netrpěl výcvik. Bylo by dovoleno veliteli školy brát do stavu štěňata již ve stáří 3 týdnů (dosud 6 týdnů),

2) štěňata ve stáří 6 – 8 týdnů by byla dávána na revers těm osobám, které by se zavázaly splnit tyto podmínky:

a) pečovat o psa a cvičit ho podle vojenského cvičebního řádu, b) dát psa kdykoliv k dispozici vojenské správě,

c) nastoupit vojenské cvičení se psem, půjde-li o osoby vojenským cvičením povinné a obdrží-li k tomu rozkaz,

d) byla-li jim dána fenka, pak odevzdat vojenské správě z každého vrhu jedno štěně ve stáří 8 týdnů a to fenku, držitel bude dbát toho, že fenka bude oplodněna jen psem stejné rasy, osvědčení výkonnosti zapsaným do kmenové knihy, aby nenastala degenerace potomků,

e) držitel musí psa předvést k prohlídkám, kdykoliv bude o to žádán,

f) pes bude mu odebrán, když ho nebude cvičit podle vojenského cvičebního řádu, nebo s ním špatně zacházet, nebo přijde-li o psa svou vinou, musí dát vojenské správě přiměřenou náhradu,

g) po sedmi letech stáří psa (kdy ztrácí čilost) případně pes držiteli.

Předpokládalo se, že tímto způsobem by mohlo být získáno bez značných výloh velké množství vycvičených psů, za jedenáct let od 1930 do 1940 až 792 štěňat, 2086 vycvičených psů, po úbytku vzhledem ke stáří celkem 1986 dospělých psů. Štěňata by byla dávána na revers především cvičitelům a psovodům při odchodu do zálohy, dále aktivním gážistům pěšího vojska, příslušníkům pěšího vojska v záloze a nebylo-li by těchto kategorií, ostatním zájemcům,

3) agendu spojenou s evidencí reverzních psů přenést na některý kynologický spolek, v úvahu by především přicházel „Klub pro hrubosrsté teriéry“, který jediný ze všech již delší dobu propaguje používání psů pro vojenské účely, svůj cvičební řád přizpůsobil vojenskému předpisu a nabídl spolupráci MNO. Spolek vojenské správě vyhovuje, neboť sdružuje chovatele hrubosrstých teriérů, když pro vojenskou službu se hodí nejlépe airedale-terrier pro rasový standard, učenlivost, poddajnost a odolnost proti nemocem a povětrnosti, je

nejzpůsobilejší k polní službě, dobře se hodí do našich klimatických podmínek. Pro mírovou potřebu stačilo by povolát každým rokem 100-150 reverzních psů a zřídít ve škole 3 – 4 kursy psovodů místo jednoho. Kurs by trval 2 měsíce a měl by 40 frekventantů, mírová potřeba pěšího vojska by byla kryta, každý pěší pluk by měl přiděleny na dobu 2 měsíců 4 psy, horský a hraničářský prapor 2 – 4 psy.⁶¹

Likvidace školy pro výcvik vojenských psů

Škola měla své příznivce, ale také četné nepřející složky vojenské správy. Její činnost provázala řada problémů, od ztrát na zvířatech, nedostatku vhodných cvičitelů až k nedůstojnému zázemí. Dřevěný obytný barák mužstva měl sice ucházející spodek stavby, ale byla poškozena lepenková střecha, krovy a stropy prohnílé, do všech místností zatékalo, opadávala omítka, nejvíce byl poškozen strop nad stáji. Do roku 1929 se do staveb školy investovalo 150.000 Kč. Předpokládalo se, že obytný barák snad vydrží 3-4 roky, opraví-li se střecha, může vydržet i 10 let, ostatní zařízení celkem vyhovovalo (voliéry pro psy). Můžeme však konstatovat, že budova, v níž se nacházely kancelář, místnost pro mužstvo, kuchyně, koupelna pro psy i pro mužstvo, byla v neudržitelném stavebním stavu. A málokdo chtěl potřebné finance investovat. Také první velitel školy a její velký zastánce pplk. Vladimír František Jirsa (nadpočetný v Pěším pluku č. 21) byl 1. června 1923 formálně přemístěn k Hraničářskému praporu č. 3, ale dnem 26. ledna 1927 přešel do výslužby a byl dán k dispozici ZVV v Praze.⁶²

Popud k likvidaci školy vzešel od telegrafního oddělení MNO, neboť výkony cvičených psů při praktickém použití v poli nedosahovaly podle jeho názoru potřebných parametrů. Tento návrh byl nejdříve hlavním štábem zamítnut vzhledem k tehdejší nepostačujícím zkušenostem o vhodnosti výcviku psů ve škole, rovněž 1. oddělení všeobecně-vojenského odboru MNO i mírová skupina 1. oddělení hlavního štábu se přimlouvaly za zachování školy přinejmenším jako střediska výcviku psovodů.⁶³ Telegrafní oddělení však svůj názor prosadilo. Hlavní štáb učinil 30. května 1930 zásadní rozhodnutí.⁶⁴ Posoudil, že likvidace školy je nutná vzhledem k nevyhovujícím výsledkům po stránce pohotovosti dostatečného počtu psů vycvičených pro spojovací službu, tak i po stránce neúměrnosti udržovacích nákladů, když objekty a zařízení školy jsou v chatrném stavu, vyžadovaly by nákladnou adaptaci, nebo úplně novou výstavbu, na což nejsou v rozpočtu vojenské správy vyhrazeny finanční prostředky. Zájem o chov a výcvik vojenských psů by se zpočátku rozšířil na aktivní důstojníky a rotmistry, kteří se sami k tomu ze záliby přihlásí, přičemž dosavadní počet vojenských psů by byl mezi ně rozdělen za podmínek dostatečně zabezpečujících vojenské správě používání psů jak v míru, tak ve válce, později by mohla být tato akce rozšířena na důstojníky, rotmistry a případně i mužstvo v záloze. Kladl se důraz i na spolupráci s kynologickými spolky za účelem dohody o dalším postupu v této akci, rozšířené i na členy těchto spolků. Pokud by selhal zájem o chov a výcvik vojenských psů mezi navrženými osobami, musely by se úkoly školy přenést ihned na hraničářské prapory jako

⁶¹ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/5-3, č.j. 46.812/1929.

⁶² Osobní věstník ministerstva národní obrany, 1923, roč. 6, č. 52, s. 405, dále 1927, roč. 10, č. 13, s. 88.

⁶³ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-7/10-2, č.j. 188/1930.

⁶⁴ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-7/10-3, č.j. 810 Mob.-hl.št./1.odděl.1930.

prozatímní opatření. Ústřední evidence, jakož i organizace chovu a výcviku psů, tak i celé přípravné akce, by z vojenských důvodů náležela 1. oddělení všeobecně-vojenského odboru MNO. Pod rozhodnutí hlavního štábu se podepsal jeho náčelník gen. Jan Syrový.

O likvidaci školy jednalo 1. oddělení všeobecně-vojenského odboru MNO s 1. oddělením hlavního štábu (přednosta plk. gšt. Bedřich Neumann), které souhlasilo, aby škola byla pro přechodnou dobu přeměněna na chovnou stanici. V tomto smyslu podalo 1. oddělení MNO tento návrh: 1) přeměnit školu na přechodnou dobu na chovnou stanici, sloužící k intenzivnímu chovu štěňat, která by byla dávana na revers gážistům a později podle rozsahu akce i jiným zájemcům. Velitelem stanice by byl dosavadní velitel školy škpt. pěch. František Kunce, který je odborníkem,⁶⁵ a to do doby, než bude stanice v chodu, po jeho odchodu by byl velitelem chovné stanice prap. Bohuslav Borek. Druhý rotmistr sloužící na škole by byl přemístěn k některému pěšímu útvaru, 2) pokud jde o psy, byly by provedeny tyto změny - 20 vycvičených psů dáno po skončení závěrečných cvičení vojenským gážistům na revers, 11 fen způsobilých k chovu ponecháno ve škole a prováděn s nimi intenzivní chov. Návrh předpokládal, že během roku 1931 bude možné dát 80-110 štěňat na revers vojenským gážistům nebo jiným zájemníkům (záložníkům) a počet chovných fen může být podle potřeby zvýšen výběrem schopných štěňat. Připravovala se jednání s kynologickými spolky, a to především s Klubem pro hrubosrsté teriéry, o spolupráci. Návrh připouštěl, že objekty školy bude možné udržet v dosavadním stavu ještě po dobu 2-3 let, aniž by bylo třeba zvýšit částku na jejich udržování.⁶⁶ Hlavní štáb při projednávání tohoto návrhu tak přistoupil na instituci vojenských psů v soukromém užívání i na zachování výcvikového střediska (školy) za účelem pokusnictví a vedení evidence reversních psů. Nově chystaný způsob výchovy vojenských psů měl podle jeho názoru přinést lepší výsledky než dosavadní, instituce vojenských psů neměla být zrušena, nýbrž reorganizována na základě výcviku psů u soukromých chovatelů, především z řad vojenských gážistů z povolání, za kontroly vojenské správy.

Celá věc se protahovala, příprava směrnice o půjčování vojenských psů do soukromého užívání na revers vyžadovala svůj čas, aby splňovala požadavky vojenské správy a zavazovala soukromé chovatele k chovu a výcviku vojenských psů podle vojenského cvičebního řádu. Nakonec se mohlo ukázat, že nejde o dobrý nápad a armáda tím utrpí. Mezitím 1. oddělení všeobecně-vojenského odboru MNO navrhlo 9. června 1931 reorganizaci vojenských psů takto: ve škole se nacházelo toho času 43 psů, 12 fen mělo být ponecháno pro nově navrženou chovnou stanici s jedním chovným psem, který by byl každým rokem vyměněn. Bralo se do úvahy, že by to bylo levnější, než posílat 12 fen každoročně k cizím psům. U instrukčního praporu zůstane systemizováno 6 psů, ale nyní jsou jen 4, protože jeden uhynul a z jednoho se stal hlídací pes. Zájemcům na revers, kteří se již přihlásili, mělo být přenecháno 21 psů, především spojovacím důstojníkům gážistům, pak řadovým důstojníkům a posléze gážistům, kteří řadovou službu nekonají. Zbytek (uváděno však jen 7 psů) by byl ponechán ve škole k případnému doplnění hlídacích psů s předpokladem, že v krátké době se přidělí za uhynulé psy, i když jsou vycvičeni k spojovací službě. Pro jejich pokročilé stáří se ukázali jako nevhodní k vydání do soukromých rukou na revers. Velitelem by se stal prap. Bohuslav Borek, k ruce by měl poddůstojníka jako svého zástupce, který by plnil i funkci krmiče pro případ nějaké epidemické nákazy, dále 4 krmiči (každý pro 3 feny a pro štěňata od nich), kuchař, kočí (vozka), 2 koně. Ve škole by zůstala po rozdě-

⁶⁵ Kunce vydal v roce 1930 knihu „*Pes, jeho přirozenosti a jejich aplikace pro praktický chov a výcvik*“. Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1931, roč. 14, č. 7, *Oznámení - Škpt. Kunce František, vydání knihy o psu*.

⁶⁶ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-7/10-3, č.j. 231/1930.

lení spojovacích psů jejich výstroj, tj. vodící šňůra, náhubek, obojek, schránka na zprávy. Nechybělo však upozornění, že přidělováním hlídacích psů se zlehčuje strážní služba, strážný má s sebou psa, spoléhá se na něho a nekoná tak svědomitě vlastní službu.⁶⁷ Na tomto základě bylo nařízeno veliteli školy škpt. Františku Kunce, aby nastoupil službu u Hraničářského praporu č. 2, kam byl 15. září 1931 přemístěn, funkci přebíral prap. Bohuslav Borek (Hraničářský prapor č. 3).⁶⁸

Návrh na reorganizaci školy procházel složitým připomínkovým řízením, zpět k 1. oddělení MNO došel až 11. února 1932 a byl podle připomínek upraven. Podle nařízení hlavního štábu měla být reorganizace školy provedena do konce září 1932, přitom mělo jít pouze o pokusnou akci. Porada k výnosu o přeměně školy na chovnou stanici a směrnic pro půjčování vojenských psů do soukromého užívání se konala 15. června 1932 a řídil ji přednosta 1. oddělení I. odboru všeobecně-vojenského MNO brig. gen. Antonín Hasal. Pes se měl nazývat reversním, gážísta, jemuž byl pes zapůjčen uživatelem, který byl povinen chovat a cvičit psa podle zásad obsažených ve služebním předpisu P-V-1 a brát psa na cvičení, kterého se podle svého služebního zařazení zúčastní. MNO přišlo s návrhem reorganizovat školu pro výcvik vojenských psů v Kostelci nad Orlicí takto: škola bude přeměněna na chovnou stanici, ve které zůstane 12 chovných fen a jeden chovný pes, který bude každým rokem vyměněn nebo prodán a koupen nový pes, ostatní psi budou půjčeni na revers do soukromého používání vojenským gážistům z povolání podle daných podmínek. Pro chovnou stanici byl systemizován velitel (prap. Bohuslav Borek, dosavadní zástupce velitele školy), poddůstojník jako jeho zástupce (případně náhradní krmič pro případ nějaké epidemické nákazy psů), 4 vojíní krmiči (každý pro 3 feny a pro štěňata od těchto fen), kočí, jeden pár koní a vůz. Mužstvo chovné stanice nesmělo být klasifikace „schopen k službě řadové bez vady“, t.j. mohlo mít vady připouštějící schopnost k pomocné službě. Mužstvo mělo být vtěleno na systemizovaný počet Hraničářského praporu č. 2 a během prosince vyměněno mužstvem mladšího ročníku. Chovná stanice by se hospodářsky přičlenila k Dělostřeleckému oddílu č. 254 v Kostelci nad Orlicí, podléhala přímo MNO ve věcech výcvikových a při disponování se psy, ve věcech intendantních Dělostřeleckému oddílu č. 254, příp. intendanci 4. divize. U chovu štěňat se předpokládalo, že se ponechá u jedné feny při vrhu nejvýše 7-8 štěňat, ostatní se utratí. Vojenští psi se před odevzdáním na revers museli komisionálně odhadnout a cenu odhadoval důstojník veterinář. Ostatními členy komise by byli velitel nebo zástupce místního dělostřeleckého oddílu, jeho šéf veterinář a také velitel chovné stanice.⁶⁹ Otevírala se otázka, kde chovnou stanici vlastně umístit, když ubytovací barák pro mužstvo ve škole byl zcela zchátralý. Zjistilo se, že existuje psinec u Horského praporu č. XI v Bardějově, který byl postaven v roce 1922, ale nikdy nebyl k svému účelu využit.⁷⁰ Protože instrukční prapor v Milovicích byl jediným útvarem, který měl předepsány vojenské psy k výcviku, uvažovalo se také o Milovicích, neboť Bardějov se nehodil. V Milovicích by se pak musel postavit

⁶⁷ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/1-3, č.j. 58 Mob.-I/1.odděl.1931.

⁶⁸ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/1-4, č.j. 5866 dův.I/1.odd./1931, dále sp. zn. 96-3/1-5, č.j. 6244/1931, kde bylo oznámeno, že škpt. Kunc 3. listopadu 1931 odevzdal vedení školy prap. Borkovi a dnem 4. listopadu 1931 nastupuje službu u Hraničářského praporu č. 2 v Trutnově.

⁶⁹ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/1-6, č.j. 313-Mob.1931.

⁷⁰ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/4-1, č.j. 24.563/1932.

psinec. Zde se kladla nepříjemná otázka: u reversních psů jde vlastně o pokus s touto institucí, když by se neosvědčila, mělo by být znovu přistoupeno k výcviku psů ve zvláštní škole? Pak by ovšem vyhovovaly Milovice.

Náčelník hlavního štábu arm. gen. Jan Syrový souhlasil s přeměnou školy na chovnou stanici k 1. říjnu 1932.⁷¹ MNO proto výnosem z 31. srpna 1932 přeměnilo školu v Kostelci nad Orlicí dnem 1. října 1932 v „*Chovnou stanici vojenských psů*“ a mimo to zřídilo instituci „vojenských psů v soukromém užívání.“ Jako účel uvedlo, že v chovné stanici budou odchovávány čistokrevné druhy psů, které svými vlastnostmi dávají největší záruku, že se jich bude moci s úspěchem použít k vojenským účelům při službě v poli. Mladí psi odchováni v této stanici budou půjčováni podle 1. doplňku k služebnímu předpisu P-V-1 (*Půjčování vojenských psů do soukromého užívání na revers*), který MNO zároveň vydává vojenským gážístům z povolání, kteří se o věc zajímají. Tito gážísté budou pak povinni cvičit svěřené psy pro službu v poli. Pro zatímní organizaci chovné stanice se počítalo s velitelem - gážístou mimo hodnostní třídu (t.j. rotmistrem), 7 vojíny kvalifikace B (z nich jeden řezník jako kuchař, jeden truhlář, jeden zedník), z určitého počtu chovných fen a psů, jejichž počet by určilo MNO podle skutečné potřeby, a z proměnlivého počtu štěňat narozených v chovné stanici. Zajišťovat se měla včasná výměna chovných fen a psů, aby nenastala degenerace potomstva, ale speciální vlastnosti psů pro konání služby v poli se řádným výcvikem zlepšovaly. Dalším úkolem bylo vychovat přidělené mužstvo jako spolehlivé psovody a případné instruktory pro výcvik dalších psovodů. Chovná stanice ve věcech chovných, výcvikových, organizačních a v disponování se psy byla přímo podřízena MNO, ve věcech posádkových pak posádkovému velitelství podle místa chovné stanice, ve věcech hospodářských zase hospodářské správě některého útvaru této posádky. Korespondenci vedla s 1. oddělením (pěšího vojska) I. odboru všeobecně-vojenského MNO, ve věcech místních a hospodářských obvyklým služebním postupem, agendu důvěrnou a tajnou vedlo pro stanici posádkové velitelství. Velitel stanice měl kázeňskou pravomoc velitele setniny ve svazu, dozor nad stanicí obstarával posádkový velitel, anebo jím určený důstojník, posádkový velitel se měl rovněž postarat o zastupování velitele v době onemocnění, dovolené apod. Kmenovou agendu plemenných psů stanice a ostatních psů ve stanici vedl do jejich vydání do soukromého užívání velitel chovné stanice, evidenci všech vojenských psů a kmenovou agendu psů půjčených do soukromého užívání vedlo MNO. Na kojící feny byl zvýšen denní paušál na dobu 6 týdnů z 2 Kč na 5 Kč, štěňata se mohla brát do počtu živých zvířat ve stáří tří týdnů. Stálý počet psů stanice byl prozatím stanoven na 12 chovných fen a jednoho chovného psa, které velitel vybíral z dosavadního počtu.

Velitelem chovné stanice byl ustanoven dosavadní zástupce velitele školy pro výcvik vojenských psů prap. Bohuslav Borek (Hraničářský prapor č. 3). Mužstvo se vtělovalo k Hraničářskému praporu č. 3, kde mělo vykonat základní vojenský výcvik a za měsíc po nástupu prezenční služby bylo odevzdáno chovné stanici. K praporu se vracelo 14 dní před ukončením prezenční služby. Instrukčnímu praporu mělo zůstat trvale 6 dosud systemizovaných psů, jejich doplňování obstarávala chovná stanice. Ostatní přebyteční psi se měli půjčit do soukromého užívání, ale psi starší 1 rok a dosud nevycvičení psi se prodávali z volné ruky. Proto také dosavadní personál zůstal tak dlouho v chovné stanici, dokud nebudou všichni psi půjčeni do soukromého užívání a dokud nebudou zájemcům odesláni. Teprve potom měl velitel chovné stanice odeslat přebytečné mužstvo ke kmenovému útvaru, o vozatajském materiálu a o koních mělo rozhodnout MNO zvláštním

⁷¹ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/1-15, č.j. 1915 Dův.-hl.št./1.odděl.1932.

výnosem. Výstroj pro psy, kterou měla škola, zůstala uložena ve skladišti chovné stanice pro její potřebu a pro obměňování výstroje psů, kteří v chovné stanici zůstali.⁷²

Chovná stanice

Ani chovná stanice nezůstala stranou úvahám na její zrušení. Neustále se připomínalo, že výdaje na psy jako spojovací prostředek jsou sice úměrné výsledkům výcviku v míru, ale neúměrné k celkem problematickému prospěchu, jaký bych z nich měla armáda v poli. Poukazovalo se, že názor, že pes za války zůstává jediným vhodným spojovacím prostředkem, když ostatní selžou, platí pro armády, kde psovod zůstává po řadu let cvičitelem psa, což ovšem není případ československé armády, kde se psovodi mění. Již při projednávání námětu hlavního štábu na zrušení školy v roce 1929 upozornil generální inspektor, že je skeptický na upotřebení psů v boji zvláště pro účely taktické. Je to prostředek nespolehlivý i za mírových podmínek a tím spíše za bitvy a v palbě. Ve válce většinou psi selhali, jen v ojedinělých případech při zvláštní pílí a nadání cvičitele a neobvyčejné inteligenci zvířete vykonal pes užitečné služby. Pokud se srovnají dosažené výsledky výcviku s vynaloženými náklady, je celá instituce vlastně nákladným pokusnictvím. Ukázalo se, že by bylo nanejvýš ne hospodárné, aby chovní psi, nepočítaje štěňata, byli udržováni jako vlastní instituce.

Nelze se tak divit, že přišel návrh na úplné zrušení chovné stanice v Kostelci nad Orlicí a psince u instrukčního praporu v Milovicích. U praporu se nacházelo 5 psů, v chovné stanici jeden chovný pes, 12 chovných fen, 3 mladé feny (jako dorost pro chov) a 50 psů, kteří byli určeni na revers, celkem tedy 66 psů, všech vojenských psů pak bylo 71, dalších 14 psů se již podařilo půjčit na revers.⁷³ O zrušení chovné stanice vojenských psů bylo rozhodnuto 21. prosince 1932. Při projednávání rozpočtu MNO v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění se i poslanec František Machník, místopředseda branného výboru, vyjádřil jednoznačně pro její zrušení: považoval instituci chovné stanice psů za neúčelnou pro zkrácenou prezenční službu, kdy si zvíře zvykne na cvičícího vojáka a ten pak jde do civilu.⁷⁴ Ministr národní obrany Bohumír Bradáč souhlasil 8. února 1933 s likvidací chovné stanice i psince a nařídil jejich likvidaci k 1. březnu 1933. Příslušný návrh byl předložen 11. února 1933.⁷⁵

Ozval se instrukční prapor z Milovic, který chtěl zachovat psy u praporu jako pojitko. Podle jeho názoru se spojovací psi osvědčili, při cvičeních konali službu velmi spolehlivě, zejména v nepřehledném terénu, kde nebylo možné použít signalizaci, svědčila jim rychlost a malá zranitelnost, když spojka - běžec, jezdec, cyklista v noci a mlze bloudí, optická signalizace v noci se snadno prozradí a v mlze ztrácí na ceně, a také poštovní holubi v noci a mlze nelítají, kdežto pes jde v noci a mlze bezpečně po čichu. Čím více je pojitek, tím je bezpečnější i spojení, každý psovod je vycvičen jako signalista, telefonista, stavěč. Prapor poukázal na to, že je součástí pěchotního učiliště a velitel učiliště brig. gen. Karel Kutlvašr

⁷² VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/1-15, č.j. 4307/1932.

⁷³ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/4-8, č.j. 48.274/1932.

⁷⁴ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96 3/1-2, č.j. 14.692/1933.

⁷⁵ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/1, č.j. 14.603/1933, č.j.10.091 hl.št./1.odděl.1933.

tento názor praporu podpořil, neboť měl často příležitost přesvědčit se o přesné práci psů jako pojitka, zvláště v nepřehledném terénu, těžko schůdném a v noci, s výsledky spojovacích psů byl velmi spokojen.⁷⁶ Nebylo to nic platné. Finální rozhodnutí přinesl výnos MNO uveřejněný 18. února 1933.⁷⁷ Velitel chovné stanice vojenských psů v Kostelci nad Orlicí měl být po provedení likvidace zařazen zvláštním výnosem, mužstvo nastupovalo službu u svého kmenového tělesa. Koně třídy 2 dával velitel stanice k dispozici velitelství 4. divize (Evidenci koňstva č. 4), to se týkalo i 298 svazků knih (40 naučných, 20 svazků časopisů a 238 svazků zábavných) a čtyřlampové přijímací stanice Zenit na baterie s tlampačem. Selský vůz s jednospréžným postrojem připadl Vozatajskému praporu č. 2 v Josefově, stejně jako sibiřské saně a obyčejné saně. Šrotovník a drtič na kosti zase Vojenskému jezdeckému učilišti v Pardubicích. Polní náradí (pluh, brány, kosy apod.) a kuchyňské zařízení přebíral Dělostřelecký oddíl č. 81, součástky lůžkového příslušenství ten útvar, který stanici vybavil, nebo ten, kde byla zásoba lůžkových součástek na běžnou potřebu obměňována. Zařízení a inventář převzala správa budov dělostřeleckých kasáren Dělostřeleckého oddílu č. 81, paušál hospodářská správa tohoto oddílu. Bylo nutné se postarat i o výstroj pro psy, toho se musel ujmout také Dělostřelecký oddíl č. 81, zatímco spisy převzalo ZVV. Film „*Chov a výcvik vojenských psů*“ se odevzdal Vojenskému a technickému ústavu v Praze. Zemské stavební ředitelství v dohodě s intendancí mělo vydat nařízení, jak naložit s objekty stanice na základě smlouvy sjednané mezi městem Kostelec nad Orlicí a vojenskou správou. U psů se čekalo na pokyny MNO, jak s nimi má být naloženo.

Pokud se týkalo psince u instrukčního praporu v Milovicích, ten, pokud by nenašel jiné využití, měl být zbourán, psy mladší 5 let velitel tábora prodával aktivním vojenským gážístům, pokud by neměli zájem, tak soukromníkům při ceně 200 až 300 Kč. Počítalo se s tím, že se psy nepodaří prodat, přicházelo by pak do úvahy darování gážístům milovického tábora, v první řadě od instrukčního praporu. Starší psi se nakonec měli rozdat. Důležité bylo, že psi museli být vzati dnem 1. března 1933 ze stavu živých zvířat, což byl velký tlak na velitele, kteří měli výnos realizovat.⁷⁸

Prodeje psů se ujalo také MNO.⁷⁹ Předsedovi spolku Klub chovatelů hrubosrstých teriérů (Československý terrier klub) Ph.Mr. Hynkovi Žákovi byl zaslán seznam vojenských psů na prodej, buď pro spolek, nebo pro jeho členy.⁸⁰ MNO (mjr. pěch. Josef Pýcha) také učinilo nabídku ministerstvu vnitra (pplk. gšt. Rudolf Vyčítal, přidělený 13. oddělení), zda by byl zájem na odkoupení některých hlavně mladších psů pro potřeby četnictva, kladlo důraz na to, že jde o čistokrevné airedale-teriéry.⁸¹ Zástupce minis-

⁷⁶ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/2-2, č.j. 13.693/1933.

⁷⁷ Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1933, roč. 16, č. 8, čl. 53, *Chovná stanice voj. psů a psinec IP, zrušení*.

⁷⁸ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/1-6, č.j. 15.518-I/1.odděl.1933, sp. zn. 96-3/1-5, č.j. 16.371/1933.

⁷⁹ Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1933, roč. 16, č. 8, čl. 54, *Prodej vojenských psů*.

⁸⁰ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/2, č.j. 10.303/1933.

⁸¹ První četnický psinec byl zřízen v Písku v roce 1915. Po první světové válce se objevil psinec v Nových Hradech v jižních Čechách, aby v roce 1925 vznikl Ústav pro chov a výcvik služebních psů policejních a četnických, který se umístil v Pyšelicích nedaleko Benešova (již. Prahy). RULC, Jiří, ŠTAUDINGER, Juraj, NEVOLNÝ, Peter. *Dějiny československé služební kynologie : Vznik a historický vývoj četnické a policejní kynologie, jakož i ostatní služební kynologie na území Československa*. Praha : Nakladatelství CanisTR, 2014, s. 89.

terstva vnitra mohl na MNO nahlédnout do výkazu o původu psů, nebo přímo navštívit chovnou stanici, kde by získal informaci o ceně jednotlivých psů. Mezi psy, kteří měli být odprodáni, se nacházelo asi 25 v stáří od 7 do 9 měsíců, jejichž cena se pohybovala od 200 do 350 Kč, do úvahy přicházeli i psi starší, částečně nebo úplně vycvičení pro plnění služby v armádě, mezi nimi 12 chovných fen a jeden chovný pes v ceně od 250 do 400 Kč.⁸²

Jiná situace nastala u instrukčního praporu, který hlásil 14. března 1933, že ze psů určených na prodej nebyl žádný prodán, z řad vojenských gážistů a civilních osob nebyl projevěn zájem, i když výzva vyšla v denním rozkaze praporu a vojenského tábora a byla zaslána do okolních obcí vyhláškou na odprodej veřejnou dražbou. Nakonec prapor pěti fen daroval.⁸³

Prap. Bohuslav Borek ohlásil MNO, že likvidace chovné stanice vojenských psů byla provedena a ukončena 31. března 1933.⁸⁴ Evidence a agenda, resp. věci týkající se vojenských hlídacích psů přešly na 2. (zásobovací) oddělení V. (intendančního) odboru MNO.⁸⁵

Závěr

Vojenský pes a československá armáda v meziválečném období za první republiky. V dnešní době se o tomto historickém spojení vlastně nic nenapsalo.⁸⁶ Známy vojenský veterinář mjr. vet. MVDr. Vladimír Chládek k chovu vojenských psů v roce 1936 příhodně podotknul: „*Není zapotřebí, aby vojenská správa měla svůj chov psů. Chov ušlechtilých psů je v zemi dostatečně rozšířen, aby bylo možno v případě naléhavé potřeby dosáhnout nutného počtu vhodných a vycvičených psů...Čeho však je třeba, aby vojsko se stále učilo se psem zacházet a správně ho používat, především však je nezbytné, aby vojsko neustále sledovalo a studovalo používání psů a nepřicházelo o užitek, který by mohl spočívat v nových metodách výcviku a používání psů k vojenským účelům. Nejsme tak dobře na tom, abychom se mohli vzdát pomocníka tak osvědčeného, obětavého a věrného, jakým může být vojenský pes.*“⁸⁷

Pes plnil v různých armádách světa mnohdy nezastupitelné úkoly. Svědčí o tom služba strážní, hlídková, spojovací, sanitní, nosná, tažná, pátrací, zpravodajská, zkrátka pes se stal vítaným pomocníkem vojáků. Vždyť také mnozí z nich vojenským psům vděčili za své zdraví a svůj život.

⁸² VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96 2/2-46, č.j. 15.539/1933.

⁸³ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/2-4, IP č.j. 3827/33.

⁸⁴ VÚA-VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský, 1933, kart. 10631, sp. zn. 96-3/2-4, č.j. 19.776/1933.

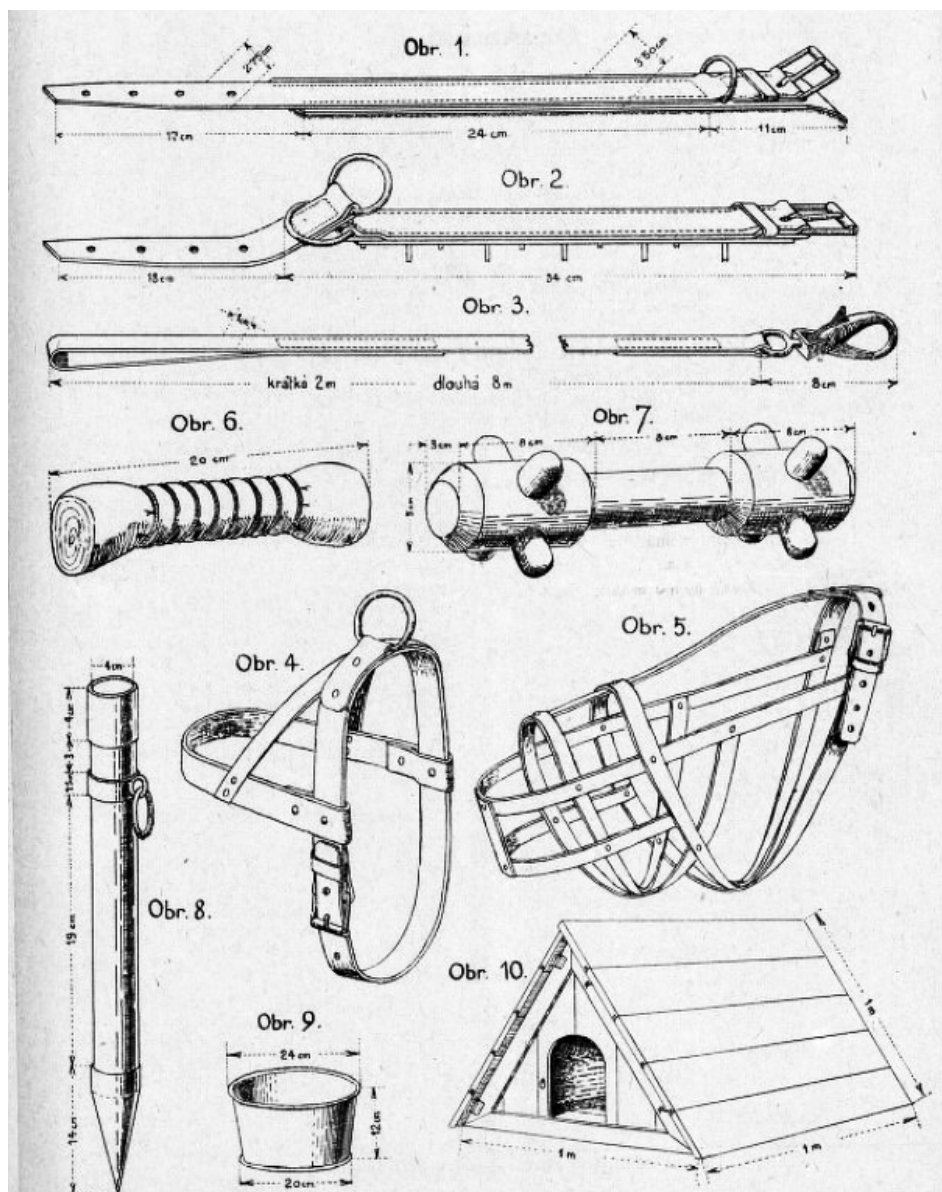
⁸⁵ Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1934, roč. 17, č. 34, čl. 259, *Hlídací psi, evidence a agenda*.

⁸⁶ Reprezentativní publikace zabývající se československou služební kynologií obsahuje zmínku o vojenské škole pro chov a výcvik psů v československé armádě v meziválečném období na pouhých několika řádcích. Původem nepochází ani od autorů, ale z převzatého zdroje (Budař, L. Tažný pes, Jindřichohradecký Speciál č. 11, 2002). RULC, *Dějiny československé služební kynologie*, s. 671.

⁸⁷ CHLÁDEK, Vladimír. Pes v službách národní obrany. In: *Hlas národní obrany*, 1936, roč. 18, č. 21, s. 7-8.

O. PEJS: DER DIENST DER MILITÄRHUNDE DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEE IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Der Hund erfüllte in den verschiedenen Armeen der Welt oftmals unersetzliche Aufgaben. Davon zeugt sein Einsatz im Wach- und Streifendienst, im Melde- und Sanitätsdienst sowie im Lasten-, Zug-, Such- und Nachrichtendienst; kurzum wurde der Hund zu einem geschätzten Helfer der Soldaten. Im Zuge der Vereinheitlichung der tschechoslowakischen Armee im Jahr 1920 legte Major Vladimír Jirsa, ein Veteran der russischen Legionen, einen Vorschlag zur Errichtung einer Schule für die Ausbildung von Militärhunden vor, der eine ausführliche historische Einleitung über die Verwendung von Hunden im Militärwesen in der Vergangenheit enthielt. Jirsa hatte mit seinem Vorschlag Erfolg, da die maßgeblichen Stellen der tschechoslowakischen Armee dem Vorhaben zustimmten. Am 4. Mai 1920 wurde daher in Kostelec nad Orlicí (Bezirk Rychnov nad Kněžnou), einem Ort ohne bisherige Garnison, eine Schule für die Ausbildung von Militär- und Sanitätshunden eingerichtet. Für die Abrichtung sollten reinrassige, untrainierte Hunde im Alter von 8 bis 18 Monaten angekauft werden, vorwiegend der Rassen Deutscher Schäferhund, Dobermannpinscher und Airedale-Terrier. Die Ausbildung sollte durch geeignete, fachlich qualifizierte Instruktoren mit gefestigtem Charakter, einer Affinität zu Hunden sowie guten naturkundlichen Kenntnissen erfolgen. Am 31. Mai 1926 leitete das Ministerium für nationale Verteidigung (tschechisch: *Ministerstvo národní obrany*, kurz MNO) eine umfassende Reorganisation des Militärhundewesens in der tschechoslowakischen Armee ein. Die Systemisierung von Melde- und Sanitätshunden bei den Gebirgs- und Grenzüjägerbataillonen wurde aufgehoben, und der Hundbestand in der Schule in Kostelec nad Orlicí wurde reduziert. Die Dienstvorschrift P-V-1 *Zucht und Ausbildung von Militärhunden* wurde am 24. August 1929 genehmigt. Im selben Jahr unterbreitete die 2. Telegrafeneinheit der IV. (technischen) Sektion des MNO einen Vorschlag zur Reorganisation der Ausbildung von Meldehunden, wonach die Tätigkeit der Schule in Kostelec nad Orlicí auf eine reine Zuchtstation beschränkt werden sollte. Der Anstoß zur Auflösung der Schule ging von der Telegrafeneinheit aus, da die Leistungen der ausgebildeten Hunde im praktischen Feldeinsatz nach deren Auffassung nicht die erforderlichen Anforderungen erfüllten. Am 30. Mai 1930 traf der Hauptstab eine Grundsatzentscheidung. Er stellte fest, dass die Auflösung der Schule sowohl aufgrund unzureichender Ergebnisse bei der Bereitstellung einer ausreichenden Anzahl von Meldehunden als auch angesichts unverhältnismäßiger Unterhaltskosten notwendig sei. Die 1. Abteilung des allgemeinen militärischen Referats des MNO verhandelte die Liquidation der Schule mit der 1. Abteilung des Hauptstabes (unter Leitung von Oberst d. Gst. Bedřich Neumann), die einer vorübergehenden Umwandlung der Schule in eine Zuchtstation zustimmte. Der Chef des Hauptstabes, Armeegeneral Jan Syrový, stimmte der Umwandlung mit Wirkung zum 1. Oktober 1932 zu. Verteidigungsminister Bohumír Bradáč willigte schließlich am 8. Februar 1933 in die Auflösung der Zuchtstation sowie des Zwingers ein und ordnete deren Liquidation zum 1. März 1933 an. Der entsprechende Vorschlag wurde am 11. Februar 1933 vorgelegt; die endgültige Entscheidung erfolgte durch den am 18. Februar 1933 veröffentlichten Erlass des MNO.

Výstroj vojenských psů

- obr. č. 1 – kožený obojek,
 obr. č. 2 – ostnatý obojek,
 obr. č. 3 – krátká a dlouhá vodící šňůra,
 obr. č. 4 – náhubek,
 obr. č. 5 – stopovací postroj,
 obr. č. 6 – průpravný aportovací kozlík,
 obr. č. 7 – normální aportovací kozlík,
 obr. č. 8 – úvazný kolík,
 obr. č. 9 – krmicí miska,
 obr. č. 10 – bouda

Štábní kapitán F. Kunc:

PES,

jeho přirozenosti a jejich
aplikace pro praktický
chov a
výcvik

1930

Obálka knihy škpt. Františka Kunc, velitele školy pro výcvik vojenských psů

Seznam použitých pramenů a literatury/List of references and Literature

Primární zdroje/Primary sources

Archivy a archivní prameny/Archives and Archives sources

Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv Praha (VÚA-VHA Praha):

Fondy:

Odbočka ČNR v Rusku 1917-1919, Výkonný výbor československého vojska Čeljabinsk-Omsk, kart. 82/1;

Ministerstvoojenství, oddělení v Rusku, vojenská správa na Sibiři 1919, kart. 78;

Ruské legie, 2. střelecká divise 1918-1919), kart. 15, 35, 45;

Vojenská kancelář presidenta republiky 1919-1939, kart. 59;

Generální inspektorát branné moci 1919-1924, kart. 34, 46, 68;

Ministerstvo národní obrany-Presidium 1924-1926, kart. 468, 534, 643, 672;

Ministerstvo národní obrany-Hlavní štáb, 1. oddělení organizační 1919-1939, kart. 60, 62, 66;

Ministerstvo národní obrany-I. odbor všeobecně-vojenský 1933, kart. 10631;

Zemské vojenské velitelství v Brně 1919-1939, kart. 148;

Velitelství 1. divise 1919-1939, kart. 10, 29;

Služební předpisy čs. armády 1918-1939, kart. 185, Služební předpis P-V-1.

Sekundární zdroje/Secondary sources

Monografie a sborníky jako celek/Monographs

BURIAN, Michal, RÝC, Jiří. *Historie spojovacího vojska*. Praha : Ministerstvo obrany - Agentura vojenských informací a služeb, 2007, 248 s. ISBN 978-80-7278-411-1.

DRÁSTA, Jaroslav, KNOR, Stanislav. *Tělovýchova, výcvik, choroby, chov a výživa psa pro účely policejní služby*. Kroměříž : J. Gusek, 1926, 308 s.

KUNCE, František. *Pes, jeho přirozenosti a jejich aplikace pro praktický chov a výcvik*. VI. n., 1930, 156 s.

Rukověť pro aspiranty a důstojníky v záloze. Díl I., sv. 2. Praha : Vojenský ústav vědecký, 1937, 70 s.

RULC, Jiří, ŠTAUDINGER, Juraj, NEVOLNÝ, Peter. *Dějiny československé služební kynologie : Vznik a historický vývoj četnické a policejní kynologie, jakož i ostatní služební kynologie na území Československa*. Praha : Nakladatelství CaniSTR, 2014, 764 s. ISBN 978-80-904210-8-0.

**Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích/
Articles in Journals, Chapters in Monographs**

CHLÁDEK, Vladimír. Pes v službách národní obrany. In: *Hlas národní obrany*, 1936, roč. 18, č. 21, s. 7-8.

KUTÍLKOVÁ, Dagmar. K problematice stejnokrojů příslušníků československé jednotky v Rusku v roce 1918. In: *Historie a vojensství*, 2002, roč. 51, č. 4, s. 884-912. ISSN 0018-2583.

KUTÍLKOVÁ, Dagmar. K problematice stejnokrojů příslušníků Československého vojska na Rusi v letech 1919-1920. In: *Historie a vojensství*, 2003, roč. 52, č. 2, s. 397-420. ISSN 0018-2583.

SANDER, Rudolf. Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918-1939. In: *Sborník archivních prací*, 1985, roč. 35, č. 1, s. 3-162. ISSN 0036-5246.

Dobový tisk/Period print

Věstník č.s. ministerstva národní obrany, 1920, roč. 3, č. 29, čl. 322;

Věstník ministerstva národní obrany, Výnosy věcné, 1924, roč. 7, část 40, čl. 365;

Věcní věstník ministerstva národní obrany, 1926, roč. 9, č. 28, Oznámení; 1927, roč. 10, č. 29, čl. 307; 1929, roč. 12, č. 46, čl. 624; 1931, roč. 14, č. 7, Oznámení; 1932, roč. 15, č. 40, čl. 340; 1933, roč. 16, č. 8, čl. 53 a čl. 54; 1934, roč. 17, č. 20, čl. 158 a č. 34, čl. 259;

Osobní věstník ministerstva národní obrany, 1923, roč. 6, č. 52, s. 405; 1927, roč. 10, č. 13, s. 88;

Orličan, 1926, roč. 15, č. 10, s. 1;

Jihočeský Dělník, 1926, roč. 7, č. 36, s. 2.

O autorovi/ About the Author

JUDr. Oldřich PEJS

Penzionovaný

e-mail: pejso@post.cz

<https://orcid.org/0000-0002-0567-2311>

THE USE OF COMBAT ANTI-TANK DOGS IN THE RED ARMY IN LIGHT OF GERMAN RECOUNTS AND SOVIET MILITARY DOCUMENTS - PROBLEM SYNOPSIS

RADOSŁAW SZEWCZYK

SZEWCZYK, R.: The use of combat anti-tank dogs in the Red Army in light of German recounts and Soviet military documents - problem synopsis. *Vojenská história*, 2, 30, 2026, pp 56-82, Bratislava.

Anti-tank dogs employed by the Red Army during World War II are often credited in Soviet and contemporary Russian narratives with the destruction of more than 300 German tanks. This figure has become a persistent wartime myth, frequently reproduced without critical verification. This article examines the actual operational use and effectiveness of Soviet anti-tank dogs based on German combat reports, memoirs, and previously unpublished Soviet archival documents, including award applications and unit records. The analysis demonstrates that many of the vehicles attributed to dog attacks were not tanks but armoured personnel carriers and reconnaissance vehicles. Moreover, anti-tank dog units frequently employed additional weapons, such as grenades, anti-tank rifles, and incendiary bottles, which were often collectively recorded as dog-related successes.

Keywords: anti-tank dogs, World War II, Red Army, tanks, armored vehicles.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.2.3>

During World War II, following the Third Reich's invasion of the Soviet Union, the world learned of the new and secret Soviet weapon. These animals were known as anti-tank dogs, or colloquially as mine-dogs¹. This inhumane combat tactic relied specially trained dogs equipped with saddlebags with explosives (TNT). The animals were trained to run beneath enemy tank, positioning themselves between the tracks. Above the explosive charges, a spring-loaded wooden lever was mounted. When the dog crawled beneath an armoured vehicle, the lever was pushed backward. This action triggered the detonator and caused the explosion. A Pavlovian conditioning method was employed to instill the desired behavior. During training, dogs were fed exclusively underneath tanks or tracked tractors. Pushed by hunger, in battle they'd instinctively throw themselves under armed vehicles in search of food. That particular weapon type had already gotten mythologized during the war by German and Soviet propagandistic publications alike.

Despite the collapse of the Soviet Union, Russian sources continue to claim that anti-tank dogs destroyed more than 300 enemy tanks during the war. Such a figure would correspond to the strength of approximately two armored divisions. On 28 May 2011 in Volgograd's Chekhists' Square unveiled the first and only Russian monument dedicated to anti-tank dogs².

In the present article, based on available German and Soviet military memoirs, documents and award applications, the author attempts to identify and verify cases in which such weapon

¹ Russian: собаки-истребители танков (tank destroyers dogs) or противотанковые собаки (anti-tank dogs). German: Hundeminen (dog-mines) or Panzerabwehrhunde [Panzerhunde] (anti-tank dogs).

² <http://vetert.ru/rossiya/volgograd/sights/328-pamyatnik-sobakam-istrebityam-tankov.php> / [accessed 1 XII 2025].

were used and its effectiveness. Although during World War II in the Red Army around 68 thousand dogs³ were used, the present text refers only to their role as tank destroyers - "live mines".

The topic of consideration isn't using the animals in acts of destroying enemy dugouts and resistance points. Neither are the issues of utilization of the dogs in other roles, such as evacuation and sanitary aspects, acting as liaisons, working as transport, guard or mine detecting units⁴. Awareness of this topic remains limited outside Russia and Eastern Europe. Moreover, many of the documents referenced in this article have not been previously published. For this reason, the author has chosen to include extensive excerpts from primary sources, even though the material could have been presented in a more concise form.

Authors of Soviet and Russian publications⁵, both academic and popular in nature, generally avoid providing archival signatures for documents concerning anti-tank dogs. This practice significantly limits source verification. And if the archival signatures are indeed included they refer to document sets, which are unavailable to western researchers. On the other hand in a majority of the books referencing confrontations in which "live mines" contribution can be proved, there is no mention of them⁶.

A few years ago the tendency to unmask the established in Russia myth about the anti-tank dogs could've been observed. It is also in big part thanks to websites bringing forward findings of an Ukrainian historian Juri Vierieminiev⁷ that are currently available, as well as to a domain containing Vladimir Leonidovich's Swabians' book titled *Myths and Truths about Military Dog Breeding*⁸. Among the latter's published documents, those originating from the Museum of the History of Military Dog Breeding can be found, although because of the lack of access, those cannot be decisively verified.

On the other hand most Western publications are limited to a few-sentence long mention about the phenomenon such as:

During the desperate days of 1941, the Red Army trained special anti-tank mine dogs. The dogs were fitted with a saddle which included two packets of high-explosive on either side, and a triggering mechanism on the top which set off the charges when the dog ran under the tank. The dogs were trained by feeding them only under tanks. A total of thirteen dog tank-destroyer units were formed and Russian accounts claim they destroyed

³ <https://rkf.org.ru/sobaki-v-vov/sobaki-na-frontah-velikoj-otechestvennoj-vojny/> [accessed 1 XII 2025]. СУХОМЛИН Иван Михайлович, Служебные собаки на войне. In Военно-исторический журнал, 1971, no. 8, p. 93 states, that it was 60 thousand of them.

⁴ More about the remaining roles fulfilled by dogs in the Red Army ПЕТРОВ Б. Боевые помощники, In Военно-исторический журнал, 1981, no. 06, p. 88-89; СУХОМЛИН И. М, Служебные с. д., p. 93-98.

⁵ ЛЕДОВСКИЙ, Василий. «Четвероногие камикадзе», In *Война и отечество*, 2016, no. 10, p. 16-17; <https://bloknot-volgograd.ru/news/sluzhebnye-dvornyazhki-shli-pod-tanki-v-boyu-za-st-958758>; https://www.simvolika.org/mars_010.htm

⁶ For example publications describing fight of the 10th Rifle Division of the Internal Troops of the NKVD in defense of Stalingrad, the fact that it was aided by anti-tank destroyer dogs usually goes unmentioned, like in the 2nd tome of 3-volume work of Войска НКВД в Великой Отечественной войне: Военноисторический труд: в 3 т. Т. II. Войска НКВД в первый и второй периоды Великой Отечественной войны (1941–1943)/ под общ. ред. ЗОЛотова, В. В., Москва: На боевом посту, 2015. It is however mentioned in the doctorate written by СТРЕЛЬНИКОВ Максим Александрович, Особенности деятельности войск НКВД СССР в Сталинградской битве, Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук, Волгоград 2025, p. 126-127.

⁷ ВЕРЕМЕЕВ, Юрий, Противотанковая собака (подвижные мины), <https://army.armor.photos/engeneer/sobaka-mina.php> [accessed 1 XI 2025].

⁸ <https://www.voennoe-sobakovodstvo.ru/kniga.html> [accessed 1 XI 2025].

300 German armored vehicles. German accounts dispute their effectiveness and the practice was quickly abandoned in favour of using dogs for more suitable roles, including mine detection⁹.

However in general the only mention that can be found in books published in the West is a picture showing the dog that was shot down, still wearing the saddlebags containing undetonated explosives. The caption that follows states that such a weapon was used on eastern front, however there is no reference to its application¹⁰. For more information one would have to refer to recounts of the German officers¹¹, the monographs of particular armored divisions¹² or in some popular science articles¹³.

According to Russian websites the first German tank to be destroyed by a dog carrying explosives was said to have happened at Rogaczewo (Rogaczowo) on July 27th 1941¹⁴. It was a mongrel by the name of Irma¹⁵. Despite Vladimir Swabian placing this event on June 27th 1941¹⁶, the date is believed to be incorrect, since there were no documents found that could support that claim.

In said German accounts as well as elaborations¹⁷ focused on this time period, there is only one example given in relation to the eastern front. In accordance to then acting captain of 7th Panzerdivision, Hans von Luck's words:

They fought with what they had. Once, we came to an abandoned village. A dog ran up to us. He wagged his tail and whimpered. When we tried to stroke him, he crawled under an armored vehicle. Suddenly we heard a bang, an explosion. The vehicle was damaged, but luckily failed to catch fire. We ran up to it and discovered that the dead dog had had an explosive charge concealed in the fur of its back with a movable pin as detonator. When the dog crawled, the detonator tipped over and triggered off the explosion. The dog had

⁹ ZALOGA, Steven J. - NESS Leland S. *Red Army Handbook 1939-1945*, Sutton Publishing, 1998, p. 196; Sowjetischer Tankhund mit Panzersprengladung, In *Waffen-Revue*, 1980, no. 37, p. 5967-5969.

¹⁰ SCHEIBERT, Horst. *Kampf und Untergang der Deutschen Panzertruppe 1939-1945*, Friedberg: Podzun-Pallas-Verlag, 1992, p. 75; SCHNEIDER, Wolfgang. *Panzer Tactics German small unit armor tactics*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2005, p. 268.

¹¹ For example: *Panzer Commander: The Memoirs of Hans von Luck*, Barnsley: Frontline Books, 2013; LUTHER Craig W.H. - STAHEL, David. *Soldiers of Barbarossa, Combat, genocide and everyday experiences on the Eastern Front, June-December 1941*, Lanham: Stackpole Books, 2020, p. 291; RAUS, Erhard. *Panzer Operations. The Eastern Front Memoir of General Raus, 1941-1945*, Steven H. Newton (ed.), Cambridge: Da Capo Press, 2005.

¹² For example: *Armored bears, vol. I, The German 3rd Panzer Division In World War II, Veterans of the 3rd Panzer Division*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2012; KLAPDOR, Ewald. *Viking Panzers The German 5th SS Tank Regiment in the East in World War II*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2011; MARK, Jason D. *Death of the leaping horseman : the 24. Panzer-Division in Stalingrad, 12th August-20th November 1942*, Mechanicsburg: Stackpole Books 2002; REBENTISCH, Ernst. *The Combat History of the 23rd Panzer Division In World War II*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2012.

¹³ KACZYŃSKI, Adam. Psy niszczyli czołgów, In *Militaria XX wieku*, 2010, no. 4, p. 4-10; SZEWCZYK, Radosław. Psy przeciw czołgom, In *Żołnierz Polski*, 2001, no. 5, p. 60-61; ZALOGA, Steven J. Czerwone psy wojny, In *Historia Wojsko i Technika*, 2016, no. 4, p. 94-97;

¹⁴ <https://rkf.org.ru/sobaki-v-vov/sobaki-na-frontah-velikoj-otechestvennoj-vojny/> [accessed 1 XI 2025].

¹⁵ <https://www.voennoe-sobakovodstvo.ru/kniga.html> [accessed 1 XI 2025].

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ KACZYŃSKI, A. Psy. c. d., p. 7; KOWALIK, Teresa – SŁOWIŃSKI, Przemysław. *Zwierzęta na wojnie*, Warszawa: Fronda PL, 2023, p. 221-222; SZEWCZYK, R. Psy. c. d., p. 60-61.

*been trained to find meat under armored vehicles. Unfortunately, from then on we had to shoot all dogs that approached us*¹⁸.

Von Luck does not specify when that particular occurrence took place, although the referenced fragment spans the period from the end of July to the beginning of August 1941. The officer recalls there his journey to Smolensk, which was conquered by German troops on the 5th of August in 1941. According to von Luck's recollection, the target was not a tank but an armored vehicles. It was most likely an armored reconnaissance car (four-wheeled SdKfz 222, SdKfz 223 or eight-wheeled SdKfz. 234) or a half-track armored personnel carrier (SdKfz 250 or SdKfz 251). The vehicle sustained damage but was not completely destroyed.

There is also a gefreiters' Hans Roth from 299 Infantry Division of 6th Army of the Army Group South recollection of the offensive usage of dogs as tank destroyers in a fight which took place from September 17th to September 19th 1941 around the region near Schuljany¹⁹.

On September 30th 1941 probably the most known episode involving anti-tank dogs and the 3rd German Panzerdivision. It was described by Paul Carell²⁰ in his book published in 1964:

The infantrymen of 3rd Company, brought right up to the front as reinforcements, were riding on top of the armored troop carriers of 1st Company, 3rd Rifle Regiment, commanded by Colonel von Manteuffel. Why walk if you could ride?

Second Lieutenant Lohse was in front, in the command car of 1st Company. "Watch out for dogs, Eikmeier," he said to his driver. "Dogs, sir?" the lance-corporal asked in surprise. "Why dogs, Herr Leutnant?" Corporal Ostarek, the machine-gunner, also regarded the lieutenant doubtfully. Lohse shrugged his shoulders, "Three Russian prisoners were brought in at Regiment yesterday, each with a dog. Under interrogation they said they belonged to a special Moscow unit which used dogs with primed demolition charges against tanks." Ostarek giggled. "That's the craziest story I've heard for a long time." Lohse raised his hands apologetically. "I wouldn't have mentioned it if the regimental commander had not personally warned Captain Peschke and myself. Anyway, don't say I didn't tell you".

(...) They advanced cautiously. Sergeant Dreger with his machine-gun made the Russians in their dug-out keep their heads down. Suddenly Eikmeier shouted: "A dog!" A Dobermann came loping up. On its back was a curious saddle. Before Ostarek could even swing his machine-gun round Captain Peschke in a vehicle 30 yards away had snatched up his carbine. The dog made another leap and then collapsed. Just then Corporal Muller shouted: "Watch out, there's another! A sheepdog, a beautiful animal, was approaching at a careful trot. Ostarek fired. Too high. The dog pulled in its tail and was about to turn back. Russian Voices were heard shouting AT it, and the Animals once more headed straight for Lohse's vehicles. Everybody fired, but the only one to hit the Animals was Corporal Seidinger with his captured Russian rapid-fire rifle, an automatic operated by gas pressure.

*"Put out a warning over the radio telephone, Müller, about those dogs," Lohse commanded. And now they heard it in all the vehicles: "Dora 101 to all: Watch out for mine-dogs..." Mine-dogs - a term coined on the spur of the moment. A new term for a new and much disputed Soviet weapon*²¹.

In turn the report of veterans from 3rd Panzerdivision that was published in first volume of *Armored bears* in 1967 paints the picture in a slightly different way:

¹⁸ *Panzer Commander*. c. d., p. 105-106.

¹⁹ LUTHER C, W.H. - STAHEL, D. *Soldiers*. c. d., p. 291.

²⁰ His actual name was Paul Karl Schmidt.

²¹ CARELL, Paul. *Hitler moves east 1941-1943*, Boston: Little, Brown and Company, 1964, p. 132-133.

Kampfgruppe von Manteuffel was employed along the right wing to protect the flank of the division through offensive operations and maintaining contact with the XXVIII. Armee-Korps on the right. In executing that mission, the battle group attacked Sawarkow. In the lead were the remaining armored personnel carriers of the 1st Company (Leutnant Lohse), on which the riflemen of the 3rd Company (Hauptmann Peschke) were riding. The attack took place across an open field. There were Russian positions in front of the village outskirts, which were quickly overrun. The riflemen were then among the wooden cottages, which were stubbornly defended by individual Russians. The lead elements of the SPW company made it to the center of the village, where they stopped at a church with a dilapidated cemetery. All of a sudden, a few dogs sprang out of the second line of the enemy's defences, about forty meters away. The animals ran quickly toward the SPW's and were not distracted by the machine-gun firing. Obergefreiter Müller cried out: "It's got something on its back!" His comrades identified a wooden lever, about twenty-five centimeters long. It rose vertically from a rack on the dog's body. A few of the Russians had jumped up from their positions in the trenches, encouraging the dogs. Instinctively, the machine gunner on the first vehicle, Obergefreiter Ostarek, took the animals under aimed fire. The lead dog continued racing. Oberfeldwebel Kretschmar brought his submachine gun into firing position and fired until the Animals collapsed. At the same time, Hauptmann Peschke had finished off a dog with a carbine, and the third animal was shot by Feldwebel Hoffmann's machine gun. Another four dogs followed with attached two-kilogram charges, but they were also killed. Leutnant Lohse radioed out the new danger: "Mine-dogs!" When the Russians saw that their dogs were unable to deliver their deadly charges anywhere, they evacuated their positions behind the church and pulled completely out of Sawarkow²².

In line with Vladimir Swabian's²³ words, the Germans encountered 1st Independent Special Service Battalion²⁴ commanded by Captain Novikov, factored as a part of Western Front. From accounts it can be inferred that the targets were half-tracks armored personnel carriers Sd. Kfz 251 rather than tanks, and that the dogs did not succeed in destroying any of them this time around.

According to Carell's book the first significant loss affected 18th Panzerdivision two days later on October 2nd 1941:

²² *Armored*. c. d., p. 407-408.

²³ <https://www.voennoe-sobakovodstvo.ru/kniga.html> [accessed 1 XI 2025].

²⁴ The detailed organization of Soviet anti-tank dog units does not constitute the principal focus of the present study. Nevertheless, it should be emphasized that the information available in the historiography regarding their internal structure remains inconsistent and, in several respects, requires further archival verification. On 2 June 1941, the 1st Independent Special Service Battalion was formed, comprising 199 personnel and 212 dogs. At the turn of July and August 1941, the formation of eight independent tank destroyer dogs units was initiated. These units subsequently served as the basis for larger formations assigned to individual field armies (Army Tank Destroyer Dogs Units). Each unit consisted of four companies, with 126 dogs per company. This organizational model, however, proved ineffective under operational conditions. Beginning in July 1942, two companies were disbanded within each unit, reducing the total number of dogs from 504 to 216. In 1942, thirteen independent tank destroyer dogs units (at battalion strength) were organized. Their number was gradually reduced as operational priorities shifted. Increasing emphasis was placed on the formation of mine-detection dog units. In June 1943, the existing formations were reorganized into independent mine-detection and tank destroyer dogs battalions, each composed of two companies: one anti-tank company and one mine-detection company. In 1943, two independent special service regiments (the 1st and 2nd) were established. From October 1943 onward, tank destroyer dogs companies were progressively dissolved, and both the dogs and their handlers were retrained for mine-detection duties. Despite this retraining, some animals reportedly retained conditioned anti-tank behavior until the end of the war. More on the topic: Adam Kaczyński, *Psy*, c. d., p. 6-7; Steven J. Zaloga, *Czerwone*, c. d., p. 95-97; СУХОМЛИН Иван Михайлович, c. d., p. 93; <https://www.voennoe-sobakovodstvo.ru/kniga.html> [accessed 1 November 2025].

(...) General Nehring's 18th Panzer Division was less fortunate. Tanks had over-run Soviet field positions and anti-tank strongpoints on the eastern edge of Karachev. The motorized infantry units broke into the town. The 9th Company, 18th Panzer Regiment, pushed through to the northern edge and then traversed a huge field of maize. A few more anti-tank guns were silenced. There was no more firing.

The tank commanders were leaning in their turrets. The company commander had just given the signal: "Close up on me on the right. Halt. Switch off engines." Hatches were flung open. At that same moment two sheepdogs came racing through the maize. The flat saddles on their backs were plainly visible. "What on earth is that?" the radio operator asked in amazement. "Messenger dogs, I suppose; or maybe medical-corps dogs," suggested the gunner.

The first dog headed straight for the leading tank. It dived under its tracks. A flash of lightning, a deafening crash, fountains of dirt, clouds of smoke, a blinding blaze. Sergeant Vogel was the first to understand. "The dog," he shouted; "the dog!" Already the gunner had whipped out his 8-mm. pistol. He fired at the second dog. He missed. He fired again. Another miss. A machine pistol spluttered from tank No. 914. Now the animal stumbled and its forelegs folded up. When the men reached it the dog was still alive. A pistol bullet put an end to its sufferings²⁵.

Based on this relation the blast brought by the explosives carried by the animal happened under the German tank of unknown type. It also remains unknown if the tank had been irrevocably lost, or if it was renovated and brought back to working condition. When referring to 18th Panzerdivision's combat journal, Stahel²⁶ states that the unit faced the anti-tank dogs not sooner than on October 5th 1941.

General Erhard Raus describing the clashes involving subordinated to him 6th, 7th and 10th Panzerdivisions that took place in the first decade of October 1941 writes:

During these operations the Red Army employed so-called mine-dogs for destroying our tanks. (...) News of this insidious tactic caused some alarm among our panzer units and made them fire at all approaching dogs on sight. There is no evidence of any case where a German tank was destroyed by a mine-dog. On the other hand, it has been reported that several times mine-dogs fleeing from the fire of our panzers sought protection underneath Russian tanks, which promptly blew up. One thing is certain: The specter of the mine-dogs ceased just as abruptly as it had begun²⁷.

The use of anti-tank dogs during the first months of fighting on the Eastern Front is poorly documented in Soviet sources. This scarcity of documentation can be attributed in part to organizational chaos and declining morale within the Red Army. Many units were destroyed early in the campaign, while other lost records during retreats or encirclements.

Some publications²⁸ and websites offer a report, handwritten by one captain Vinogradsky describing operations of one of the anti-tank units that utilized dogs, dated for October 16th 1941. This record has been found in an archive by Juri Viereminiev, who later put selected fragments on his website:

²⁵ CARELL, P. *Hitler*. c. d., p. 133.

²⁶ STAHEL, David. *Operation Typhoon Hitler's march on Moscow, October 1941*, New York: Cambridge University Press, 2013, p. 67-68.

²⁷ RAUS, Erhard. *Panzer*. c. d., p. 87.

²⁸ LASOTA, Jacek. Wybrana problematyka użycia psów w Armii Czerwonej. In *Animus Belli 2017 Duch Wojny Tom II: Historia sztuki wojennej zwierzęta na polu walki*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, 2017, p. 116; KOWALIK, Teresa – SŁOWIŃSKI, Przemysław. *Zwierzęta*. c. d., p. 220-221.

1. *Most of the dogs don't want to cooperate, right after being released they came back and tried to jump inside our trenches, simultaneously endangering the infantry (there were six unfortunate accidents)*

2. *Nine dogs began to run erratically across the field shortly after being released. Frightened by artillery and mortar fire, they attempted to seek shelter in shell craters, gullies, and other depressions. Three of the animals were killed by explosion, while two were never recovered. The remaining [dogs] attempting to return in our[Soviet] position, were shot by rifle and machine-gun fire*

3. *Three dogs were shot by fascists and taken from the battlefield. There were no attempts at rescuing the dogs.*

4. *Probably four of the dogs exploded near German tanks, although there is no proof of destruction²⁹.*

Verieminev hasn't specified any discernible signature of this document.

Soviets treated anti-tank dogs like a secret weapon, which is supported by award applications regarding battles under Kokkolowo village near Leningrad (now Sankt Petersburg) of that time which took place on October 22nd 1941. It was on this day that the 5th Army Tank Destroyer Dogs Unit assigned to the 269th Rifle Regiment from the 13th Guards Rifle Division subordinate to the 42nd Army. The unit was tasked with conducting combat reconnaissance of Kokkolowo. In the application for the "For Combat Merit" award to Red Army soldier and dog handler from the 2nd Company of the 5th Tank Destroyer Dog Squadron, Ivan Semyonovich Kashin, the use of this type of weapon was recorded as follows:

October 22nd 1941 in the squad platoon of 2nd company Unit assigned to 296th Rifle Regiment from 13th Guards Rifle Division - took part in battle reconnaissance of village Kokkolowo. Advancing on the village under heavy enemy gunfire, where the platoon took cover, the Red Army soldier I. S. Kashin received an order to proceed to the battalion commander of 296th Rifle Regiment for further orders for the squad. He carried out the order thoroughly and quickly under enemy fire, and its intensity during the whole operation was so great that 50% of the platoon ended up either injured or dead.

Under [enemy] assault he administered first help to two of his injured companions. Carrying out the order to retreat from Kokkolowo, he walked last in line. En route he took up and guided out three mine-dogs, left behind by their injured overseers, each of them with saddles full of explosive material, which prevented the secret technique from being intercepted by the enemy. He displayed exceptional capability and courage, finding ways to control those animals, left without their guardians, animals which shouldn't be approached even outside of combat situation; regardless of the tangible threat of instantaneous death by the blast of explosives located in dog's saddlebags (12 kilos of TNT) which could happen at any given moment if the enemy bullet made contact with it, he followed instructions: under no circumstances let the enemy get in possession of the mine-dogs' technical equipment.³⁰

On the other hand deputy political instructor (politruk) Vladimir Pertovich Smirnov squad commander of the 1st company of the 5th Army Tank Destroyer Dogs Unit taking part in the same fight was appointed to get the award for:

Saving confidential techniques and injured soldiers of the unit during 13th Guard Rifle Division units' operation under Kokkolowo, while assigned to the rifle battalion platoon

²⁹ ВЕРЕМЕЕВ, Юрий. Противотанковая собака (подвижные мины), <https://army.armor.photos/engeneer/sobaka-mina.php> [accessed 1 XI 2025].

³⁰ CAMO, f. 33, op. 682524, jed. chr. 761, k. 30.

of the 2nd company of the Division lost 50% of its members. He volunteered for the task given by the commander of the 1st company, broke through the enemy cluster, under heavy enemy fire accompanied by the company commander, and efficiently carried out the evacuation of injured troops from the 2nd company and confidential load of the dogs³¹.

Usage of dogs in this particular fight is puzzling, when the German 1st Panzerdivision got pulled back from their position in the region a few days earlier. There is a possibility of the dogs intended use being the destruction of German combat posts.

Morally unethical and inhumane treatment of animals sent on suicide missions was noted and used by the Third Reich propagandistic publications as well. The following article by German war correspondent Fritz Lucke, reporting from German headquarters (probably divisional) east of Bryansk, appeared in the 1 November 1941 issue of the Berlin newspaper the *Berliner Lokalanzeiger*.

Even our chief divisional officer could not believe the report. At the crack of dawn he rang up the orderly on duty, getting him out of bed to ask whether we thought this was April Fool's Day: After all he said, he should understand a soldier's joke as well as the next man, but really, this was supposed to be a military report.

The incredible news was true word for word: Suddenly a number of dogs had come running along the narrow field path toward the foremost of our vehicles. A few yards away they veered off, ran back the way they had come, wagging their tails, then returned towards us. On their backs they were carrying jutting cases fastened on with a harness. This was a strange and suspicious business and our soldiers did not know what to make of it. The Company leader made the only decision he could. The men took tommy guns, rifles and pistols and shot the animals. When the corpses were examined - the dogs were grey Shepherds and brown Dobermans - it turned out that the boxes on their backs contained two explosive charges each but the mines had not been primed, the pins had not been pulled...

(...) But they failed to reckon on the honest soul of a dog, who, like any other animal, will run away from a tank in a serious battle. The behaviour of the mine-dogs proved it, and our Soviet prisoners confirmed it too. Two of the three companies in their detachment were to be deployed for the first time along our sector of the river. But most of the dogs had not been properly trained and only a very few crawled under the moving tanks. On top of that, many dogs were gun-shy and ran away from the exploding firecrackers. The breeds were all mixed: any breed that could be confiscated was used.

Three beautiful canine specimens are now lying peacefully at our feet, accepting every morsel of bread with a wag of the tail. They have no notion what fate their "dear masters" had in mind for them. We asked which of the three had been the aptest pupil. One of our prisoners pointed to the German Shepherd in the middle, a light-grey male. We are taking him along - he'll make a fine divisional mascot!³².

Both in the German press, as well as the one issued in occupied countries under Germany aegis more information on the topic began to appear. For example in occupied Poland on November 11th 1941 there was a stage photo, published in tabloid press (in Polish reptile press), that depicted an eight-wheeled armored communication vehicle Sd. Kfz. 263 marked with Panzergruppe Guderian symbols, two crew members and a dog running in a front of the vehicle with a following caption:

³¹ CAMO, f. 33, op. 682524, jed. chr. 762, k. 150.

³² PIEKALKIEWICZ, Janusz. *Tank war 1939-1945*, Harrisburg: Historical Times, 1986, p. 122-123.

Mine-dogs.

*Bolsheviks came up with a new mode of combat. Trained dogs, laden with loads of explosive material are sent against German armored vehicles, where they are supposed to get in between the wheels and cause an explosion*³³.

The new Soviet weapon was taken seriously by the Germans. Warnings about such an unusual usage of dogs were sent out to various military units. As a precaution Germans started shooting all the dogs they came across. At the end of November 1941 it was probably the 7th Panzerdivision encountered this threat again:

*Towards the end of November the division's Panzergrenadiers observed Alsatian dogs loping toward their armored half-tracks with strange packages attached to their flanks and back, secured by wide leather girths. They opened fire immediately. Each dog appeared to trail a wire like an extended leash. These lines ran to Russian foxholes. The animals were trained to duck under vehicles or jump inside the fighting compartments. The Red Army soldiers looking on would yank the line to arm the detonator mechanically which would then explode on contact with a surface. The German regimental commander had briefed his men to be wary of such tactics but in reality had already dismissed the bizarre warning as 'the usual latrine rumours'. He commented, 'One could never know or indeed imagine what new bestial methods the Russians would dream up next. A virtual 'hare-shoot' followed, reported another witness, 'there were no checks on opening fire and a great many dogs were shot'. When the advance continued, the regimental commander's radio operator counted 42 'mine- dogs' pathetically scattered about in the snow. 'I did not hear of a single case in our attack area when this the Red Army trick worked,' added the regimental commander*³⁴.

William Lubebeck, who fought under Leningrad talked about the aversion to the imposed execution of the animals:

About this time, our intelligence learned that the Red Army was infiltrating dogs across the lines. These poor animals had been strapped with dynamite around their bodies and trained to run under our vehicles. When they did so, the triggering antennas on their backs would bend and detonate the explosive.

*Though there were probably few dogs actually armed this way, the army directed us to shoot all dogs as a precautionary measure. Carrying out these orders was especially painful for us, but we obeyed. Over time, war hardens your heart and leads you to do brutal things that you could never have imagined yourself doing in civilian life*³⁵.

Mass extermination of the dogs found itself mirrored in informal, illegal publications created and disseminated among the soldiers. One of them was a facetious instruction regarding appropriate conduct during leave spent in homeland developed by the interested parties themselves, which revealed a multitude of information in terms of brutality of service on the eastern front. 15th point of said guide stated:

Defence against Animals:

*Dogs with mines attached to them are a special feature of the Soviet Union. German dogs in the worst cases bite, but they do not explode. Shooting every dog you see, although recommended in the Soviet Union, might create a bad impression*³⁶.

³³ "Psy minowe", "Ilustrowany Kurjer Polski" nr 46, R. 2, Kraków 16 XI 1941 r., p. 9.

³⁴ KERSHAW, Robert. *War Without Garlands Operation Barbarossa 1941-1942*, Hersham: Ian Allan Publishing, 2010, p. 422.

³⁵ LUBBECK, William – HURT, David B. *At Leningrad's Gates. The Story of a Soldier with Army Group North*, Haverton: CASEMATE PUBLISHERS, 2010, p. 131.

³⁶ BEEVOR, Antony. *Stalingrad*, London: Penguin Books 2007, p. 46.

On the other hand anti-tank dogs were put, in all seriousness, in military guidebooks about enemy mines. Volume published at the beginning of 1942 describes them like this:

Origin: Captured equipment – prisoner's testimony.

The Russians have recently trained dogs to use as weapons against tanks. These are dogs that do not quite reach the size of a German Shepherd. The explosive kit (...) with two carrying cases is strapped to the dogs so that the wooden lever of the detonator points diagonally upwards. The carrying cases are filled with two 6 kg explosive charges each (...). The top layer of charge in the side cases is fitted with a detonating cap on both sides. The opening must point upwards. The detonator (a 200 g explosive charge with a detonator) is installed in the metal box of the detonator. The detonator is then attached so that the opening of the safety pin is slid over the lever-like, iron extension of the Wooden lever. (...). The dog runs under the armored vehicle (...). The approximately 20 cm long lever hits the low-lying parts of the chassis and is pushed backward. This pulls out the safety pin, releases the firing pin, and detonates the detonator, the primer, and the primer, in turn, detonates the explosive charge in the side pockets. Tank dogs are eliminated by shooting them³⁷.

Just next year the Soviets gave up on this type of weapon. However anti-tank dogs appeared again in combat during the battle of Charkow in 1942. According to Soviet award applications, Sergeant Major Aleksiej Ivanovich Zubko, commander of the 2nd platoon of the 4th Tank Destroyer Dog Company of the 8th Army Tank Destroyer Dog Unit of the Southern Front had been nominated for the Order of the Red Banner for his contribution in battles near the Kujbyszew-Warionkowo sovkhos located in Kharkov region:

Having been assigned to 1118th Rifle Regiment of the 333rd Rifle Division, on May 17th 1942 while occupying the defence in an area of Kuybyshev, Bogodarovo and Warienkowo's sovkhos he made a decision to answer enemy's tanks counterattacks with his own offensive, coming at them head on. Despite the fact that our previous line of defence was breached by the enemy, and having our infantry move on to the outskirts, Zubko stayed put with his squad in the trenches. Deploying anti-tank dogs from a distance of approximately 20-40 meters he managed to wreck seven of the enemy tanks, which cost him the lives of three men. He then successfully led the rest of his troops out of the encirclement. By occupying the north fringe of Warienkowo the enemy made the retreat of our units difficult by deploying tanks and armored vehicles. Comrade Zubko utilized the mine-dogs again, destroying one more tank and armored vehicle each, which opened a path for the troops left on the north fringe to withdraw. It meant that on May 17th 1942 in a single battle with the help of the anti-tank dogs unit comrade Zubko contributed to the destruction of eight enemy tanks and one armored vehicle. Characteristic for the platoon commander naming Zubko issued by the 1118th Rifle Regiment and attestation from 333rd Rifle Division specifying the number of tanks destroyed are attached³⁸.

In conformity with the characteristic formulated by the commander of the 1118th Rifle Regiment:

On May 17th 1942 during the battle in sovkhos region (...) he destroyed 7 enemy tanks, lost 15 dogs and 8 soldiers, of which four killed, and for more missing in action³⁹.

One of the Sergeant Major Zubko's subordinates, one Sergeant Major Maksim Timofiejewicz Pietrov a deputy platoon commander of the 8th Army Tank Destroyer Dog Unit was appointed to receive the Order of the Red Star for the battles in the area

³⁷ Merkblatt über Russische Spreng- und Zündmittel, Minen und Zünder, Ihr Einsatz beim Feind Und Imre Beseitigung Vom 1.1.1942, Dessau: C. Dünnhaupt, p. 68-69.

³⁸ CAMO, f. 33, op. 682524, jed. chr. 534, k. 32.

³⁹ Ibidem, k. 35.

of Kuybyshev-Warionowo sovkhos in Kharkov region on May 17th 1942. His award application stated:

Being located on the front line of Kuybyshev-Warionowo sovkhos defence in Kharkov region, he inspired troops to follow commander's combat orders, leading by example. By letting the enemy tank come 40 meters away from his position, he used his anti-tank dog to destroy the vehicle. Continually engaging in a struggle with the German grenadiers he skillfully came out of the encirclement and reconnected with his platoon⁴⁰.

On the German side Carell takes note of the events of May 17th 1942 on the Donets River:

Farther to the left the 101st Light Division also reached the Donets by the evening of 18th May. (...) For the first time since the previous summer's offensive mine-dogs were encountered again—Alsations and Doberman Pinschers with primed anti-tank mines on their backs. The dog-handlers, crouching in well-camouflaged positions, ordered the animals time and again to the advancing German formations. In a sickening kind of dog-hunt the animals were picked off and killed. But more and more of them came, entire packs of them, attempting, as they had been drilled, to get under the vehicles and gun-limbers. Wherever they succeeded and the projecting trigger-rod of the mine met with resistance the heavy charge exploded, together with the dog, and everything over an area of several yards was blown to pieces⁴¹.

However Carell doesn't specify eventual, specific losses on the German's side.

The topic of anti-tank dogs was continuously used in Third Reich propagandistic publications at this point in time. On December 13th 1941 an exhibition called "Das Sowjet-Paradies" (The Soviet Paradise) was opened in Vienna. One of the most prominent parts of the display was the stuffed dog fitted with the saddle on his back and a distinctive antenna. Subsequently the exposition has been moved to the capital of the Protectorate of Bohemia and Moravia - Prague, where it has been open to the public starting on February 1st 1942⁴². On May 8th 1942 "Das Sowjet-Paradies" debuted in Berlin. The description published in reptile press said:

Accompanied by a great number of participants the exhibition titled "The Soviet Paradise" has been opened in Berlin. The display attempts to lift a veil before the eyes of thrilled to their core viewers in regard to social relations in Soviet Russia. Testaments it provides are unshakeable, portraying in a tangible way Bolshevik dealings. Most of the show pieces were brought to Berlin from the Soviet territories conquered by the Germans.

MINE-DOG. Similarly to other exhibits this vile Soviet battle method couldn't be missing from the display. Mine-dogs, carriers of explosive charges, were trained specifically as a countermeasure against German tanks. Explosives coming in contact with the vehicles were supposed to trigger a blast⁴³.

In the following years the exhibit was presented in other German cities and those across occupied Europe⁴⁴.

⁴⁰ Ibidem, k. 73.

⁴¹ CARELL, P. c. d., p. 460-461.

⁴² KALINA, Pavel. Výstava ukořistěných zbraní: Sovětský ráj. In *Historie a plastikové modelářství*, 2005, no. 5, p. 29-31.

⁴³ *Wystawa w Berlinie "Raj Bolszewicki"*, "Ilustrowany Kurier Polski" nr 20, R. 3, Kraków 17 V 1942 r., p. 11.

⁴⁴ It was presented in different German (some of them at that time) cities, such as: Hamburgu, Essen, Hannover, Mannheim, Stuttgart, Leipzig, Danzig (currently Gdańsk), Dresden, Kassel, Chemnitz, Stettin (currently Szczecin) i Königsberg (currently Królewiec), as well as in the satellite and occupied states, like in Mulhouse, Oslo, Strasbourg, Milan, Copenhagen and Brussels. (see LORENZ, Oliver. Die Ausstellung "Das Sowjetparadies": nationalsozialistische Propaganda und kolonialer Diskurs. In: *Revue d'Allemagne et des pays de langue allemande*. 2016 no. 1, p. 7).

In the context of the battle of Kharkhov during spring 1942 the usage of battle dogs was the topic of yet another propagandist article that appeared in the reptile press:

Mine-dogs failed.

Berlin, June 5th. Certain carefully developed battle measure gravely disappointed us during the battle of Kharkhov - said a the Red Army Sergeant Vladimirovich taken hostage by the Germans. I'm thinking about the mine-dogs. They were supposed to be used en masse. On the narrow strip 800 of them would have been let loose. They were going to explode there and break the lines of German troops, so that we could go back east. They had been equipped with vests which contained explosives on both sides of the animal's torso. They were trained to get under tanks and other vehicles. The charges were supposed to go off on contact.

We regarded them as highly dangerous weapons.

But just as they started running, Germans opened fire from guns of all calibers. One of the dogs got hit with a round from a machine gun. Mines went off. Dogs running in a compacted cluster were torn to pieces. Germans kept hurling bullets and that was the moment the dogs backtracked coming at our positions. They jumped on us. At the center of our component the explosives carried by the animals were going off one by one. It caused a horrific amount of bloodshed among our numbers⁴⁵.

On June 28th 1942 Germans began Operation Blau. One of the main objectives was Rostov-on-Don which acted as an important communication hub. On July 22nd 1942 in the general area of the city dogs were deployed again acting as "live bombs". According to Soviet document originating from the 30th Guard Rifle Division:

Battles in the Rostov area from July 21st to 29th 1942 (...)

[July 22nd 1942] At 11:40 a.m the offensive of over 50 tanks and grenadiers, encircling the right flank of the 256th Rifle Regiment. A fierce battle erupted. Enemy attacks were repelled. On the battlefield remained up to 15 [destroyed] tanks and around 600 [killed] soldiers. After a failed strike, the regiment area was subjected to brutal aerial bombardment - with almost 60 planes partaking in the attack. During the raid one of the enemy aircraft got shot down.

By the order of division commander both the mobile anti-tank reserve and the company under the leadership of major Maloletko, the division chief of staff were moved forward along the right flank of the 256th Rifle Regiment with a single aim of preventing division from being encircled from the Ssulfan Ssaly side. The tanks' advance collapsed there. At this breakthrough 24 tanks were destroyed by the dogs alone (...)⁴⁶.

The use of anti-tank dogs by the Soviets was confirmed by German sources. In the book dedicated to movements of the 5th SS Panzer Battalion of the SS Division "Wiking" it noted that:

That same Wight [on 20 July – RS], both the 13. Panzer-Division and the armored group, The "Wiking" Division linked up in the area southeast of Alexandrowka to attack Ssulfan Ssaly and the enemy to the southwest of it. On the first day of operations, the tanks were able to advance more than 30 kilometers. Only 15 kilometers separated them from the western edge of the city of Rostow.

After hard fighting, the 13. Panzer-Division succeeded in taking Ssulfan Ssaly and Krassny Krym on the road leading into Rostow from the northwest at noon on 22 July. The

⁴⁵ *Minowe psy zawiodły*, "Nowy Czas" nr 65, R.4, Jędrzejów 6/7 VI 1942, p. 2. Piece with the same contents later appeared on the pages of the "Goniec Krakowski" (*Minowe psy zawiodły*, "Goniec krakowski" Nr 129, 6 VI, p. 2).

⁴⁶ САМО, ф. 47, оп. 1063, д. 429, Боевая характеристика 30 сд 56 А ЧГВ ЗакФ, р. 41.

tanks of SS-Panzer-Bataillon 5 were held up by mines and difficult terrain: "Moving through the deeply cut Balka is only possible in a few places, even for tanks."

In the course of the afternoon, the battalion succeeded in crossing the tank ditch in the Tschaltyskaja Balka southwest of Krassny Krym. By evening, it had broken through two of the three defensive belts around the city of Rostow. The defensive belts consisted of tank ditches, belts of mines, mine-dogs and antitank defences. The tanks reached a line northwest of Sapadny, from which the attack objective, Rostow, appeared to be within reach the next day⁴⁷.

Germans don't disclose any information about any potential losses in their armoured vehicle count caused by the "live mines".

Anti-tank dogs took part in the Stalingrad battle as well. One of the city defendants was the 62nd Army included in 28th Independent Tank Destroyer Dog Unit under the command of senior lieutenant Anatolij Siemionowich Kunin. This unit became part of the Stalingrad Front on August 23rd 1942, and it answered directly to the 10th Rifle Division of the NKVD established specifically for defending the town. In the Stalingrad battle dogs were first used in August 1942 in the cities' north suburbs where they took action against the German tanks advancement especially on the stretch defended by 282nd Rifle Regiment of the 10th Rifle Division of the NKVD. There are however no details provided on the topic.

In reference to the information included on Swabians' website, tank destroyers worked in individual units. On September 13th 1942 during the German offensive on the airfield area, a platoon under the command of Sergeant Major Fiodor Kriuczkov was said to have destroyed 13 German tanks. No one survived the fight.

On September 15th 1942 tank destroyer platoon led by a junior lieutenant Anatoli Ivanowich Warlamov took on paramount enemy forces near the Woroponovs' railway turnout. It's presumed that the group fought off three rounds of attacks and annihilated 6 tanks with landing. They were all killed.

According to Soviet data describing the period of the fights for Stalingrad, 28th Independent Tank Destroyer Dog Unit is said to have destroyed 42 tanks, 2 armored vehicles, 4 cars, 2 firing points and killed 578 enemy soldiers and officers in total.

The analysis of available award requests points to the conclusion that not all of the tanks mentioned were eliminated by using dogs carrying explosive charges. In a posthumous reward application for private Aleksiej Aleksandrevich Kuzjakin there was a mention:

He prepared his dog well for the task of blowing up enemy tanks. On September 13th 1942 in the airfield area he destroyed one medium tank⁴⁸.

On the other hand in private Iwan Aleksandrovich Losiew's award letter it was noted:

On September 20th 1942 in the area of the railway bridge near the Stalingrad station, while trapped in an ambush he sent his dog out and managed to take out an enemy tank. When a second vehicle appeared - he aimed a bundle of grenades at the track and hit his mark. He was killed by the enemy grenadiers when he attempted to finish off the tank⁴⁹.

What we can infer from this is that anti-tank dog units were using more weapon types than just dogs. It was precisely during the Stalingrad battles when anti-tank rifle squads⁵⁰ were incorporated into the 28th Independent Tank Destroyer Dog Unit, with 3 to 4 rifles per squad. It supplemented previously used types of equipment, which included anti-tank grenades, bottles with flammable liquid and anti-tank dogs.

⁴⁷ KLAPDOR, E. *Viking*. c. d., p. 13.

⁴⁸ CAMO, f. 33, op. 682525, jed. chr. 161, k. 19.

⁴⁹ Ibidem, k. 21.

⁵⁰ During World War II, the Red Army used two different types of anti-tank rifles: S.G. Simonow system (PTRS-41) and W.A. Diegtiarow system (PTRD-41).

Meanwhile such generalizations used in recording results of the unit's combat operations are actively contributing to the misconception about the manner in which all of those hits on armored vehicles were carried out.

In contrast the German sources on the topic of the Stalingrad fights mention only the usage of the anti-tank dogs during the battles that the 24th Panzerdivision took part in around the city on September 28th 1942:

During the day, the Division [24 Panzerdivision] captured 280 prisoners and destroyed or captured 5 tanks, 9 anti-tanks guns, 32 antitank rifles, 7 mortars, 2 flamethrowers and 4 mine-dogs⁵¹.

January 29th 1943 was the day when the 23rd Panzerdivision had a run in with a unit of anti-tank dogs:

It was intended by the corps for the division to clear Terjajew-Andropow on 29 January and then take Kagalnitschek with Kampfgruppe Sander and Kampfgruppe von Low. At the same time, the recently introduced 11. Panzer-Division was intended to attack Pischwanow. SS Panzer-Grenadier Division "Wiking" and five tanks from the 17. Panzer-Division were supposed to support the attack of the 23. Panzer-Division. Kampfgruppe von Einem was pulled back to Donskoj, while Kampfgruppe von Winning to Nowo Kusnezowka. Starting at 0530 hours, Kampfgruppe Sander cleared the eastern portion of the defiles west of Donskoj and forced an entrance into Terjajew-Andropow, fighting against mortars, antitank guns and antitank rifles. The weak 3rd Company of tankers attacked the village at the same time from Beswodnyj; it was supported by two tanks in its efforts. In a hard fight, the supply route of the division was cleared of the enemy. At 0855 hours, both groups linked up in Terjajew-Andropow, with Kampfgruppe Sander taking in 150 prisoners and destroying 7 antitank rifles, 3 antitank guns, 17.62cm infantry gun and 30 train vehicles. The soldiers counted 40 enemy dead. The enemy had employed "mine-dogs" against the division for the first time, but they were ineffective, since they were killed before they could close on the vehicles"⁵².

Around March 1943 the Red Army was created a summary document in which actions taken by the dogs of the 2nd Independent Regiment of Special Service Dog Trainers up to this point were outlined. It also addressed various aspects of the service of the anti-tank dogs of the 3rd Guards Army. This document defined the weapon's purpose and its primary applications:

Anti-tank dogs are meant for destroying enemy tanks that tore through the front and into a tactical depth during the offensive.

Anti-tank dogs should be used as platoons, assigning them to division and regiment commander's disposal.

Tank destroyer Dog Platoons are not to be separated and are supposed to work integrally in executing their appointed combat task. All actions subdivision should be coordinated in close cooperation with Anti-Tank Rifle units and anti-tank artilleries⁵³.

In the same document it is pointed out that the commanders in charge of the anti-tank defence on certain stretches assigned combat positions and tasks to the destroyer dogs squads. It defined in more detail dogs' role in defensive operations:

1. In defensive situations the main focus of anti-tank dogs units is eliminating tanks located on climbs and in deep defensive positions with the usage of the animals. Moreover dogs' guides armed with machinegun pistols, bottles with flammable liquid and grenades,

⁵¹ MARK, J. D. *Death*. c. d., p. 232.

⁵² REBENTISCH, E. *The Combat*. c. d., p. 587-588.

⁵³ CAMO, f. 312, op. 4245, d. 160, Опыта применения военно-служебных собак в 3 гв. армии и краткие инструктивные указания по использованию и уходу, к. 11.

will be fighting against the tanks and enemy infantry disposing of the destroyed tank's crew. By commander orders tank destroyer units will extend into battle formation in advance, steering in the directions where the enemy tank attacks are most likely to occur or depending on the situation, they might occupy anti-tank resistance points in the defensive depth.

In both cases subdivisions must be at full attention and ready to maneuver.

Exemplifying distribution of anti-tank dogs units would be as follows:

On the front defence edge - 30-40% [of the unit]

In deep defence zone- 20-25%

In reserve for maneuver - 35-50%.

[Constant] Combat disposition is ensured by intermittent resting of a certain number of unit troops and their dogs.

For every guide and his animal there should be prepared, equipped and masked basic and additional positions. Locations are chosen with taking into account:

- a) convenient and hidden path leading to them;*
- b) feasibility for observation surrounding terrain and commencing fire;*
- c) presence of opportune passages allowing a dog to get to the [enemy] tank;*
- d) blocking most likely directions and traffic sections of enemy vehicles, which opponent wouldn't be able to skip⁵⁴.*

In addition this record contains information about using dogs in offensive plays:

2. During the assault anti-tank dogs units were used to repel enemy armoured counterattacks, which is the reason for constant assessment and fortifying positions on the fringes occupied by our troops. The job of the subdivision included in anti-tank reserve is to safeguard the main force from opposing armored counterattacks from possible angles, eliminate retaliating enemy tanks, first and foremost those posing a direct threat to the flanks and the rear of advancing forces, as well as to fortify positions, points and boundaries seized by our squads in terms of anti-tank defensive measures.

Anti-tank dogs units working on the offensive must maintain close cooperation with infantry, artillery and armored units⁵⁵.

In addition that same form regulated unit's tasks during marches and layovers:

3. During marching of the subdivision, included units are divided into 4 groups, one of which is located at the front of the column /two of them in the middle, at the right and left side/ and one at the end of the formation. /25-30% dogs are in reserve/. Anti-tank dogs' branches' job during move is to destroy rapidly incoming enemy tank columns.

4. During units placement for layover, a section of the subdivisions is used, mostly on roads with a possible enemy tank activity with a priority being ravines, forest thinnings and exits. Independent parts of the subdivisions are distributed with the main directions of the enemy tanks advance in mind. To prevent a sudden attack observation, surveillance and notification are set in place⁵⁶.

Direct approach to eliminating opposing armored vehicles by the dogs is also discussed here:

In subdivisions basic weapons for destroying rival tanks are dogs trained specifically for this task.

Guides will let their dogs out when an adversary vehicle's approach is at around 50-100 meters from units' position.

⁵⁴CAMO, f. 312, op. 4245, d. 160, Опыта применения военно-служебных собак в 3 гв. армии и краткие инструктивные указания по использованию и уходу, к. 11.

⁵⁵Ibidem, k. 12.

⁵⁶Ibidem.

The technique of tank elimination itself relies on the dogs being trained to get under the vehicle while being strapped with explosives, which will explode on contact with the most fragile part of the construction - the underbelly.

What's more dogs' guardians will use anti-tank grenades and bottles with flammable liquid to destroy the machines.

While utilizing mine-dogs, it should be kept in mind that they are a danger to allied armored units as well. That's why deployment of anti-tank dog units is entirely prohibited in joint operations involving allied machines⁵⁷.

Animals' training and living conditions were also taken under consideration:

To make sure that anti-tank dogs are always ready for deployment, systematic training is non-negotiable, which is why not less than two times a week they have to be released under a moving vehicle.

In general, animals retain their combat capacity for 3-4 weeks after sufficient training sessions.

As a rule mine-dogs should occupy open combat positions for no longer than 24 hours.

They should be fed twice per day and no less than 2-3 hours before taking up designated combat positions.

The key to successful application of anti-tank dogs units heavily relies on tactical and technically correct way of their implementation⁵⁸.

The document takes under consideration shortcomings and flaws observed during the service period falling under the headship of 3rd Guards Army. The most important of them being:

1. Anti-tank dogs units do not always get presented with clear objectives and have no specific place in the anti-tank defence system.

2. There have been instances of mine-dogs guides being used as riflemen rather than as a specialized unit, which led to substantial losses among both men and animals.

3. Sometimes anti-tank dogs were used not in the form of platoons, but rather separated them between battalions in teams, which weakened them and decentralized the command chain.

4. There were also cases of impossible feats expected of those units like for example eliminating enemy tanks that were 300-1500 meters away.

5. The need for systematic training was ignored which in time led to dogs losing their habits. With avoiding indicated drawbacks and correct exploiting of the anti-tank dogs, they are a foolproof method of dealing with enemy vehicles⁵⁹.

On the 8th of May 1943 there was another recorded case of "live mines" usage on the eastern front. In relation to a battle report number 107 from a platoon serving under lieutenant Nikolaj Matwiejewich Konjajev from the 2nd Independent Regiment of Special Service Dog Trainers being a part of the 3rd Guards Army,:

On May 8th [1943] during battle of Priwolnoye [Привольное] privates Popow and Ducznik took out two medium tanks by utilizing their dogs⁶⁰.

Award request for private Iwan Makarowicz Popow's 2nd degree Order of the Patriotic War goes into more details:

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, k. 12-13.

⁵⁹ Ibidem, k. 13.

⁶⁰ CAMO, f. 312, op. 4245, d. 122, Боевое донесение 2 отдельного полка дрессировщиков собак специальных служб за период с 09.05.1943 по 19.05.1943 г., р. 454.

On May 8th 1943 during combat maneuvers near the Priwolnoye village, the opponent turned to offense and pushed our squadrons back in the direction of a river - Siewierski Donets. (...) Seeing the persistent resistance of our troops, the enemy have deployed their tanks.

After the emergence of a few opposing tanks the Red Army soldier Popow quickly prepared his anti-tank dog and when the vehicle was at around 80-100 meters away from them, he let the animal loose. The tank was blown up thanks to the dog⁶¹.

On the other hand private Dimitrij Jakowlewicz Ducznik during this particular struggle unleashed his dog when he spotted an enemy squad attempting to encircle their battalion. He released the animal from around 100-150 meters away from their opponent. Explosive charges carried by the dog blew the tank up⁶². The German unit, to which the vehicles belonged, couldn't have been discerned.

The best example of anti-tank dog deployment in Soviet documentation is the one partaking in the battle of Kursk in 1943. Partially the exploits of the 27th Tank Destroyer Dog Unit⁶³ were described by the general Jerzy Bordziłowski⁶⁴, who during the Kursk battle were the chief of the engineering troops of the Voronezh Front and in the book dedicated to engineering troops on the battlefield, and in his recollections published in Poland:

Anti-tank destroyer dogs activity

The essence of those actions entailed particularly trained animals, where each of them carried on its back a 4-6 kilos of TNT charges, and leaped underneath tanks (in between the tracks). Special antennae caused an igniter explosion and the rest of the load. Dogs alongside their guides were organized and divided into platoons each of them consisting of 15-25 dogs. During combat those platoons were operating in a tirailleur formation.

General Bordziłowski also described detailed procedure of using the animals in battle:

Each of the guides got allotted a stretch of terrain about 100-120 meters wide in which they were supposed to destroy enemy tanks. Every guardian and his dog were provided a special trench connected to the general system of canals. The basic equipment of those units were machine gun pistols and grenades. Apart from the fact if the platoon had its anti-tank rifles or not⁶⁵. Bottles with flammable liquid counted as additional equipment. After the signal "enemy tanks" given by the team leader each of the instructors put the vest with explosives on the animal and holding it on a leash got ready to strike. When the attacking vehicle was not further than 75-100 meters from their positions, on superior's signal, or "get them" said by the guide, they took the safeties out and released the dogs⁶⁶.

Above excerpt taken out of Bordziłowski's book is a word for word citation from 27th Independent Mine Detector and Tank Destroyer Dog Battalion's chronicle⁶⁷. In later part the text also states that:

⁶¹ Ibidem.

⁶² CAMO, f. 33, op. 682526, jed. chr. 909, k. 18.

⁶³ It's the name used in the recounts. In official documentation the unit is referred to as 27th Independent Mine Detector and Tank Destroyer Dog Battalion.

⁶⁴ BORDZIŁOWSKI, Jerzy. *Wojska inżynieryjne na polu walki*. Warszawa: Wydawnictwo MON, 1977, p. 113.

⁶⁵ 27th Anti-tank Destroyer Dog Unit had in its possession 19 anti-tank rifles. Ibidem, p. 115.

⁶⁶ BORDZIŁOWSKI, J. *Wojska*. c. d., p. 132-133.

⁶⁷ CAMO, f. 236, op. 0002698, d. 1165, Отчет о боевой деятельности 27 отд. б-на собак миноискателей и истребителей танков Описывает период с 01.01.1943 по 31.12.1943 г., p. 11-12.

The 1st platoon, with 23 dogs, was assigned to the 1245th Regiment of the 375th Infantry Division⁶⁸, 2nd platoon (14 dogs) - to 151st Guards Regiment of the 52nd Guards Infantry Division and 3rd platoon (15 dogs) - to 196th Regiment of the 67th Guards Infantry Division. Dogs have destroyed 15 tanks, and their keepers firing from anti-tank rifles damaged another 6. The number of mine-dogs' eliminated vehicles was usually lower than the amount of the animals sent out, not only because a certain number of them were killed by the heavy machine gun fire, but also stemmed from the fact that the amount of dogs sent out per tank usually was around 2-3⁶⁹.

Bordziłowski classified anti-tank dogs as maneuvering mines⁷⁰. This particular technique is all about creating mine fields during the course of the battle, especially on the fringes of the battlefield and directions that are not included in the mine laying plan. Explosives are usually laid out directly on the ground without masking them⁷¹. In this case they were "live mines".

Chronicle supplies us with a multitude of valuable information about anti-tank dogs and their contribution to the defence of a fragment of the 6th Guards Army:

If the opponent managed to push out of the general defence line and scatter the anti-tank dogs units soldiers were forced to fend for themselves. In those instances to allow the dogs a chance of reaching enemy vehicles they used various things like roadside ditches, pits left after bullet rounds and aviation bombs, lone bushes and if they were in a city - buildings (...). It's important to note that opponents' tanks aren't always going straight at the trenches but rather try to encircle and flank them. That's why the dogs were set off not only in a straight line but also at a certain angle (guide Smirnow let the dogs loose at a 25-30 degrees angle). The soldier that was freed from the dog regrouped with his squadmates from his platoon, maintaining infantry battle formations, repelling enemy attacks with gunfire and destroying armored enemy landings.

During the fights that had taken place on the first day of German Offensive, the advancing on the region 11th Panzerdivision was said to have sustained massive losses, while Soviet defenders were on a success streak:

With the help of the anti-tank dogs 12 tanks were destroyed and with anti-tank rifles - 3 more. Engineers serving under lieutenant Lisyczyn were stuck in a heat of battle in the village Butowo region occupying the regiment commander's command post. Germans carried out 4 attacks on their position and every time they were repelled by the sappers, although each time was paid for in blood. It was at this time that the enemy decided to break through the resistance with tanks. A group of medium German machines advanced on the soldiers, but they kept their heads on their shoulders. They had their loyal fourlegged "soldiers"- anti-tank dogs. Animals were let off the leash and all but sprinted under the tanks... Four explosions shook the air and consecutively 4 enemy tanks were damaged. When the enemy managed to break through our first line of defence on the stretches occupied by the 52nd and 67th Guards Rifle Divisions and so their tanks got deep into our positions. The mobile anti-tank circuit (dogs and anti-tank rifles), placed in the command disposition.(...)

⁶⁸ Bordziłowski in his recollections used polish military nomenclature – infantry division. Its equivalent in the Red Army was the Rifle Division.

⁶⁹ BORDZIŁOWSKI, J. *Wojska*. c. d., p. 132-133.

⁷⁰ Ibidem, p. 127

⁷¹ *Encyklopedia techniki wojskowej*, (ed. MODRZEWSKI Jerzy), Warszawa: Wydawnictwo MON, 1987, p. 385.

*As a result of correct placement and usage of anti-tank destroyer dogs on 52nd and 67th Guards Rifle Divisions, the dogs blew up 12 enemy tanks (...)*⁷².

A key aspect of the chronicle is that an even more detailed description of consequences of the dog attacks on the German vehicles, and an explanation why it usually didn't work:

Types of tank hit and destroyed - light⁷³ and medium⁷⁴. Tanks that got blown up by the dogs had damage such as:

a/split bottom

b/destruction of the driving system

c/or both of them together.

(...) To present in detail the character and scale of the damage in conquered and planted vehicles is virtually impossible, on one hand, there was no chance to take a look at enemy machines, as they remained on the territory belonging to them. On the other hand, part of the combat squad, after blowing the tanks by deploying their dogs, got incinerated with enemy flamethrowers⁷⁵, and remaining one were killed⁷⁶.

The causes of the unsuccessful attempts at destroying enemy machinery with the dog units were also included in the chronicle:

Force placement and arrangement as well as means of movable anti-tank reserve - dogs in the 1245th Rifle Regiment and 375th Rifle Division can be viewed as an unsuccessful example. It's here that the whole platoon was situated on the front edge of defence in the region at the altitude of 211,6. After our line was broken in this area, enemy tanks positioned in the valleys, they descended to the 211,6 altitude, from west and east, they encircled us and emerged at the rear of our subdivisions - the Anti-Tank Dog platoon found itself outside the enemy tanks area of operation. If the commander of the 1245th Rifle Regiment had the dogs as his rearguard, there could've been a way to block the tanks' way out of the valleys. In the case of the 375th Rifle Division, main points of contention in the use of combat anti-tank dogs are:

I. Choosing an incorrect direction in danger of being attacked by the tank divisions (dogs should've covered both valleys).

II. Lack of the 1245th Rifle Regiment commander's mobile anti-tank reserve, for it to in time hold off the enemy machinery, which emerged from the valleys⁷⁷.

As was mentioned earlier, from the western essays we can infer that anti-tank dogs were used in the offence strip of 11th Panzerdivision as well. Germans were aware of the unit's presence before the battle because of the captives' testimonies. The "Minenhundebatalion" was to be stationed one kilometer east of Cherkasskoye⁷⁸. There is however a notable lack of

⁷² CAMO, f. 236, op. 0002698, d. 1165, Отчет о боевой деятельности 27 отд. б-на собак миноискателей и истребителей танков Описывает период с 01.01.1943 по 31.12.1943 г., p. 16-21.

⁷³ On 1th of July 1943 German 11th Panzerdivision was equipped with eight light tanks PzKpfw II. National Archives and Records Administration (NARA) T315/599/000985, Meldung über Panzer- u. Stu.Geschützlage, Stand 1.7.43.

⁷⁴ Probably medium type tanks of the PzKpfw III of which 11th Panzerdivision had 62. Ibidem.

⁷⁵ When advancing on this territory German 11th Panzerdivision was armed with eight tanks which were equipped with flamethrowers of the PzKpfw III Flamm referred to as Flammpanzer III. GANZ, A. H. *Ghost*. c. d., p. 229.

⁷⁶ CAMO, f. 236, op. 0002698, d. 1165, Отчет о боевой деятельности 27 отд. б-на собак миноискателей и истребителей танков Описывает период с 01.01.1943 по 31.12.1943 г., p. 16-21.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ GANZ, A. H. *Ghost*. c. d., p. 218.

information on the German side about the number of losses caused by the animals carrying explosives. It's possible that the explosions were attributed to regular antitank landmines.

Due to the Red Army's growth and rise in saturating units with anti-tank equipment, demand for anti-tank dog units plummeted. They began to train some of the animals as mine detection dogs. Using dogs as an anti-tank measure between 1944-1945 was scarce but not unheard of. On account of several internal reorganizations, anti-tank destroyer dogs units found themselves as a part of special services regiments or special purpose. (both terms can be found in the documents).

At the time as a branch of the 2nd Baltic Front included in the 10th Guard Army operated 1st Independent Special Purpose Regiment. In was noted in the report put together by this unit that:

The Tank Destroyer Company was divided into platoons in 65th and 22nd Guard Rifle Divisions, where they fulfilled the function of anti-tank reserve units, as well as being deployed to cover command points in the line of march exposed to attacks. On September 6th 1944 2nd Tank Destroyer Company led by senior lieutenant Karamyshev, assigned to 27th Anti-tank Squadron of the 22nd Guard Rifle Division, was covering the direction of a potential attack along the road (hamlet Ilzites).

In the early morning hours from the opposing side armored vehicle on a tracked chassis emerged on the road. Private Kostjuk hidden at his post near the roadside, waited out as the truck⁷⁹ got closer to about 150 meters away and deployed his dog, which resulted in the armored vehicle being blown up⁸⁰.

Anti-tank dogs from this particular unit were also utilized in combat situations at the end of the year. On December 29th 1944 close to the Muzikas village (present Latvia territory) during German counterattack supported by tanks and self-propelled artilleries private Grigorij Stiepanowicz Magaljas responded with fire till his last bullet run out and let the machine come near, about 30 meters away from him, and dispatched his dog at it, destroying the machine. It was thanks to this action that the counterattack was repelled. For this act he was awarded with the "1st degree Order of Patriotic War"⁸¹.

In summer 1944 after crushing German groups on Belarus territory and western Ukraine, troops under marshal Konstanty K. Rokossowski (1st Baltic Front) and marshal's Iwan S. Koniew (1st Ukrainian Front) command reached Vistula and conquered many bridgeheads along its western bank⁸². One of them was founded at the beginning of September and was located near Dorotka and Tarlowo towns. According to 120th Rifle Corps report addressed to Chief of Staff of the 3rd Guards Army there was a 1st Tank Destroyer Dogs Unit form 2nd Independent Special Purpose Regiment (ISPR):

From September 1st Tank Destroyer Dogs Unit of the 2nd ISPR were assigned to serve under the 2nd 1944 the 862nd Rifle Regiment of the 197th Rifle Division that was stationed at the bridgehead near the Dorotka town along the western edge of Ciszyca in the combat group of the regiment. Involved in strengthening of defences they dug up: 340 linear meters of trenches, 4 dugouts and 18 posts for dogs.

On September 11th 1944 as a result of a massive enemy artillery bombardment, trenches

⁷⁹ Probably semi tracked truck Opel Maultier or semi tracked prime mover Sd.Kfz. 6-11.

⁸⁰ CAMO, f. 354, op. 5806, d. 656_T2, Отчет о боевой деятельности 1 опсс за сентябрь месяц 1944 года, k. 328.

⁸¹ CAMO, f. 33, op. 686196, jed. chr. 7130, k. 14.

⁸² Finally 1st Belarus Front was strengthened in both Puławski and Magnuszewski bridgeheads, and 1st Ukrainian Front – in Sandomierski. It's those bridgehead from which in 1945 operation Vistula-Oder started.

*and all of the bunkers on the front line were destroyed, part of the personnel and the dogs were eliminated, and the explosives carried by the animals exploded. At the time of fending off the tank offensive there was only one combat dog left in a whole squad (the rest wasn't equipped with the explosive saddlebags), which when the enemy machinery was 100-200 meters away was sent out at them and managed to destroy one medium enemy tank*⁸³.

Soviets at the settlement were fighting against the 253rd Infantry Division, which was assisted by an unidentified unit of Sturmgeschütz III assault guns.

Swabian also mentions, that during the battle of the village Priwolnoye in Czechoslovakia on the 8th of May 1945 to of the guides, Pawlow and Dunnikow, belonging to the 2nd Independent Special Purpose Regiment, managed to destroy 2 medium tanks with the help of their dogs⁸⁴. This combat episode appears to be a distortion of the event discussed earlier. According to available evidence, it occurred on 8 May 1943, rather than in 1945. The village of Privolnoye cannot be identified within the territory of former Czechoslovakia. Instead, it is located in present-day Ukraine.

Swabian also describes that during the fights for the Mirkow village, also located in Czechoslovakia, Corporal Prołowoby and Sergeant Boczapowy, during enemy counterattack damaged two German Tiger tanks with the use of their anti-tank dogs, which made the rest of the vehicles turn back. It is said to be last instance during World War II when anti-tank destroyer dogs were used⁸⁵. No further information could be found on the topic of this particular run-in, there are no documents to trace which unit the soldiers served in nor are there any award applications for any of them. Several Mířkov villages can be found in the Czech Republic, one of them in the Domažlice district, second Mirkov village, which is part of the village of Povří in the Ústí nad Labem district, and there is also Mírov in the Šumperk district. The first location was liberated by the US Army in early May. The other two are located in the northern part of what was then Czechoslovakia. As for German losses, we don't know whether they were PzKpfw. VI Tiger tanks or PzKpfw. VI Tiger II Königstiger (King Tiger). It is known that units equipped with the latter type of combat vehicles operated towards the end of World War II, but in southern Czechoslovakia⁸⁶.

Russians officially state that between 1941 and 1942, based on reports from the commanding officers of the units of destroyer dogs 192 enemy machines were either damaged or destroyed. With their help 18 armored assaults were successfully repelled. In 1943 48 enemy tanks were eliminated, and during the 1941-1943 period as well as in the first five months of 1944 anti-tank destroyer dog units the compromised enemy armored vehicles came up to a total of 230.

⁸³ CAMO, f. 1012, op. 1, d. 118, Справка-доклад о боевой деятельности взвода СИТ 1/2 ОПСС за время его пребывания в составе корпуса, к. 103.

⁸⁴ <https://www.voennoe-sobakovodstvo.ru/kniga.html> [accessed 1 XI 2025].

⁸⁵ <https://www.voennoe-sobakovodstvo.ru/kniga.html> [accessed 12 XII 2025].

⁸⁶ More on the topic: JAKL, Tomáš. Květen 1945 v českých zemích. Pozemní operace vojsk Osy a Spojenců, Praha: MBI, 2004; JAKL, Tomáš. Květnové vítězství. Konec skupiny armád Střed, Praha: Mladá fronta, 2015; JAKL, Tomáš. Konec Wehrmachtu v Čechách. In *Historie a plastikové modelářství*, 1999, no. 9, p. 2-7; KOS, Vladimír. Tygři (královští) v jižních Čechách. In *Historie a plastikové modelářství*, 2001, no. 9, p. 24-26; JAKL, Tomáš. Po stopách Tygrů v Československu – podruhé. In *Historie a plastikové modelářství*, 2002, no. 4, p. 13-15; LUDVÍK, Miloš. Tanky na Dyji I. Tanky a tankové jednoty v dubnu – květnu 1945. In *Historie a plastikové modelářství*, 2006, no. 2, p. 22-31; LUDVÍK, Miloš – NEJEDLY, Pavel – ŠPINAR, Jiří. Tanky na Dyji II. Tanky na znojenském nádraží v květnu 1945. In *Historie a plastikové modelářství*, 2006, no. 3, p. 29-35; SCHILDBERGER, Vlastimil. Tanky na Dyji III. In *Historie a plastikové modelářství*, 2007, no. 10, p. 38-41; SCHNEIDER, Wolfgang. *Tigers in combat II*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2004, p. 140-141.

According to original Soviet statistic, a total of 304 enemy tanks were reported as destroyed during World War II. According to Soviet and Russian calculations to destroy one enemy tank it took 13 dogs on average⁸⁷. However, an analysis of surviving documents that the effectiveness of anti-tank dog units was overstated. In records other armored vehicles for example half-tracked armored personnel carriers are also counted as tanks. Beside dogs Soviets used a wide array of antitank equipment and methods to neutralize threats - grenades, anti-tank rifles and bottle with flammable liquid to name a few. Those successes were also counted toward the tally of those units suggesting that "live mines" had contributed to them.

The operational employment of anti-tank dogs proved to be of limited effectiveness. By the end of 1942, their large-scale deployment had been formally discontinued. In the later stages of the war, anti-tank dogs were used only sporadically.

Their effectiveness against moving armoured vehicles was minimal; documented cases of successful damage typically involved stationary targets. The animals demonstrated limited tolerance to battlefield conditions, particularly exposure to explosions and sustained combat noise. Many exhibited acute stress responses under such circumstances. Disoriented by intense acoustic stimuli, some anti-tank dogs returned to their handlers while still carrying armed explosive charges affixed to their backs, thereby creating a significant risk for personnel positioned in defensive trenches. Moreover, anti-tank dogs posed a potential hazard to friendly armored units. Consequently, their deployment was restricted to sectors of the Eastern Front where no Soviet armored forces were operating.

Available materials cannot possibly paint a full picture of the scope in which this weapon was used during World War II. They do however shine some light on the soldiers' behaviors, like for example those daring decisions to significantly shorten the distance needed for the dog to reach the vehicle to 20 meters, instead of statutory 100-150 meters.

This topic is in need of further study, verification of recorded numbers of destroyed machines as well as confronting them with German registers of armoured equipment losses.

R. SZEWCZYK: DER EINSATZ VON PANZERABWEHRHUNDEN IN DER ROTEN ARMEE IM LICHT DEUTSCHER AUFZEICHNUNGEN UND SOWJETISCHER MILITÄRDOKUMENTE – EIN PROBLEMAUFRISS

In sowjetischen und gegenwärtigen russischen Narrativen wird den sogenannten Panzerabwehrhunden, die während des Zweiten Weltkriegs von der Roten Armee eingesetzt wurden, oft die Vernichtung von mehr als 300 deutschen Panzern zugeschrieben. Diese Zahl entwickelte sich zu einem anhaltenden Kriegsmythos, der bis heute vielfach ohne kritische Überprüfung reproduziert wird. Der vorliegende Beitrag untersucht den tatsächlichen Einsatz und die Wirksamkeit sowjetischer Panzerabwehrhunde auf der Grundlage deutscher Gefechtsberichte, Memoiren sowie bislang unveröffentlichter sowjetischer Archivadokumente, darunter Auszeichnungsanträge und einschlägige Unterlagen der Einheiten. Die Analyse zeigt, dass viele der Fahrzeuge, die angeblich von Panzerabwehrhunden zerstört wurden, keine Panzer, sondern gepanzerte Transportfahrzeuge oder Aufklärungsfahrzeuge waren. Darüber hinaus setzten die Einheiten der Panzerabwehrhunde gegen deutsche Technik häufig auch andere Waffen ein, darunter Handgranaten, Panzerbüchsen und Brandflaschen, wobei derart zerstörte Fahrzeuge summarisch als Erfolge erfasst wurden, die ausschließlich den Hunden zugeschrieben wurden.

⁸⁷ <https://www.voennoe-sobakovodstvo.ru/kniga.html> [accessed 12 XII 2025].

The Red Army used various dog breeds as anti-tank dogs. The photograph shows an exhibit from the Military History Museum of the German Armed Forces (Militärhistorisches Museum der Bundeswehr) in Dresden.

R. SZEWCZYK: POUŽITIE BOJOVÝCH PROTITANKOVÝCH PSOV V ČERVENEJ ARMÁDE VO SVETLE NEMECKÝCH ZÁZNAMOV A SOVIETSKÝCH VOJENSKÝCH DOKUMENTOV – NÁČRT PROBLÉMU

Tzv. protitankovým psom, ktoré používala počas druhej svetovej vojny Červená armáda, je v sovietskych a súčasných ruských naratívach často pripisované zničenie viac ako 300 nemeckých tankov. Toto číslo sa stalo pretrvávajúcim vojnovým mýtom, ktorý sa často reprodukuje bez kritického overenia. Predložený článok skúma skutočné operačné využitie a účinnosť sovietskych protitankových psov na základe nemeckých bojových správ, memoárov a doteraz nepublikovaných sovietskych archívnych dokumentov vrátane žiadostí o vyznamenania a relevantných záznamov jednotiek. Analýza ukazuje, že mnohé z vozidiel, ktoré mali byť zničené protitankovým psom neboli tanky, ale obrnené transportéry alebo prieskumné vozidlá. Jednotky protitankových psov navyše proti nemeckej technike často používali ďalšie zbrane, ako sú granáty, protitankové pušky a zápalné fľaše, pričom takto zničená technika sa súhrnne zaznamenávala ako úspechy súvisiace výlučne so psami.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archív a archívne pramene / Archives and Archival Sources

- Central Archive of the Ministry of Defence of the Russian Federation, Podolsk (CAMO)
f. 33, op., d. 682524
f. 33, op. 686196
f. 236, op. 0002698, d. 1165
f. 312, op. 4245, d. 160
f. 354, op. 5806, d. 656_T2
f. 1012, op. 1, d. 118

- National Archives and Records Administration (NARA), USA
T315 roll. 599

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/Monographs

Armored bears, vol. I, The German 3rd Panzer Division In World War II, Veterans of the 3rd Panzer Division, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2012, 341 p., ISBN 978-0811748476.

BEEVOR, Antony, *Stalingrad*, London: Penguin Books 2007, 532 p., ISBN 978-0-141-03240-5.

BORDZIŁOWSKI, Jerzy. *Wojska inżynieryjne na polu walki*. Warszawa: Wydawnictwo MON, 1977, 186 p.

BORDZIŁOWSKI, Jerzy. *Żołnierska droga Tom I*. Warszawa: Wydawnictwo MON, 1974, 676 p.

CARELL, Paul. *Hitler moves east 1941-1943*, Boston: Little, Brown and Company, 1964, 640 p.

Encyklopedia techniki wojskowej, (ed. MODRZEWSKI Jerzy), Warszawa: Wydawnictwo MON, 1987, 856 p, ISBN 83-11-07275-2.

GANZ, Albert Harding. *Ghost division: the 11th "Gespenster" Panzer Division and the German Armored Force in World War II*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2016, 525 p., ISBN 978-0-8117-1659-8.

HAMER, Blythe. *Psy i wojny*, Warszawa: Bauer-Weltbild Media Sp. Z o. o., Sp. K. Klub dla Ciebie, 2002, 184 p., ISBN 83-89076-60-8.

JAKL, Tomáš. *Květen 1945 v českých zemích. Pozemní operace vojsk Osy a Spojenců*, Praha: MBI, 2004; 144 p., ISBN 80-86524-07-8.

JAKL, Tomáš. *Květnové vítězství. Konec skupiny armád Střed*, Praha: Mladá fronta, 2015; 176 p., ISBN 978-80-204-3685-6.

KERSHAW, Robert. *War Without Garlands Operation Barbarossa 1941-1942*, Hersham: Ian Allan Publishing, 2010, 559 p., ISBN 978 07110 3590 1.

KLAPDOR, Ewald. *Viking Panzers The German 5th SS Tank Regiment in the East in World War II*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2011, 496 p., ISBN 978-0811708029.

KOWALIK, Teresa – SŁOWIŃSKI, Przemysław. *Zwierzęta na wojnie*, Warszawa: Fronda PL, 2023, 416 p., ISBN 978-83-8079-901-1.

LUBBECK, William – HURT, David B. *At Leningrad's Gates. The Story of a Soldier with Army Group North*, Haverton: CASEMATE PUBLISHERS, 2010, 325 p., ISBN 978-1-935149-37-8.

LUTHER, Craig W.H. - STAHEL, David. *Soldiers of Barbarossa, Combat, genocide and everyday experiences on the Eastern Front, June-December 1941*, Lanham: Stackpole Books, 2020, 598 p., ISBN 978-0-8117-6882-5.

MARK, Jason, D. *Death of the leaping horseman: the 24. Panzer-Division in Stalingrad, 12th August–20th November 1942*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2014, 560 p., ISBN 978-0811714044.

Merkblatt über Russische Spreng- und Zündmittel, Minen und Zünder: Ihr Einsatz beim Feind und ihre Beseitigung Vom 1.1.1942, Dessau: C. Dünnhaupt, 220 p.

Panzer Commander: The Memoirs of Hans von Luck, Barnsley: Frontline Books, 2013, 279 p., ISBN 978-1783830176.

PIEKALKIEWICZ, Janusz. *Tank war 1939-1945*, Harrisburg: Historical Times, 1986, 332 p., ISBN 0-918678-08-0.

RAUS, Erhard. *Panzer Operations. The Eastern Front Memoir of General Raus, 1941–1945*, Steven H. Newton (ed.), Cambridge: Da Capo Press, 2005, 368 p., ISBN 0-306-81409-9.

REBENTISCH, Ernst. *The Combat History of the 23rd Panzer Division In World War II*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2012, 544 p., ISBN 978-0811710862.

SCHEIBERT, Horst. *Kampf und Untergang der Deutschen Panzertruppe 1939-1945*, Friedberg: Podzun-Pallas-Verlag, 1992, 248 p., ISBN 3-7909-0010-9.

SCHNEIDER, Wolfgang. *Tigers in combat I*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2004, 432 p., ISBN 0-8117-3171-5.

SCHNEIDER, Wolfgang. *Panzer Tactics German small unit armor tactics*, Mechanicsburg: Stackpole Books, 2005, 352 p., ISBN 978-0-8117-3244-4.

STAHEL, David. *Operation Typhoon Hitler's march on Moscow, October 1941*, New York: Cambridge University Press, 2013, 412 p., ISBN 978-1-107-03512-6.

СТРЕЛЬНИКОВ, Максим Александрович. Особенности деятельности войск НКВД СССР в Сталинградской битве, Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук, Волгоград 2025.

Войска НКВД в Великой Отечественной войне: Военноисторический труд: в 3 т. Т. II. Войска НКВД в первый и второй периоды Великой Отечественной войны (1941–1943) /под общ. ред. Золотова, В. В., Москва: На боевом посту, 2015, 328 p., ISBN 978-5-9906485-2-4 (том II)

ZALOGA, Steven J. - NESS Leland S. *Red Army Handbook 1939-1945*, Sutton Publishing, 1998, 230 p., ISBN 978-0750917407.

**Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách/
Articles in Journals, Chapters in Monographs**

BEEVOR, Antony. Les samizdat allemands sur le front de l'Est, In *Histomag'44 Special Front del l'Est*, 2011, no. 71, p. 21-23, ISSN 2267-0785.

JAKL, Tomáš. Konec Wehrmachtu v Čechách. In *Historie a plastikové modelářství*, 1999, no. 9, p. 2-7, ISSN 1210-1427.

JAKL, Tomáš. Po stopách Tygrů v Československu – podruhé. In *Historie a plastikové modelářství*, 2002, no. 4, p. 13-15, ISSN 1210-1427.

KACZYŃSKI, Adam. Psy niszczyli czołgów, In *Militaria XX wieku*, 2010, no. 4, p. 4-10, ISSN 1896-9208.

KALINA, Pavel. Výstava ukořistěných zbraní: Sovětský ráj. In *Historie a plastikové modelářství*, 2005, no. 5, p. 29-31. ISSN 1210-1427.

KOS, Vladimír. Tygři (královští) v jižních Čechách. In *Historie a plastikové modelářství*, 2001, no. 9, p. 24-26; ISSN 1210-1427.

LASOTA, Jacek. Wybrana problematyka użycia psów w Armii Czerwonej, In *Animus Belli 2017 Duch Wojny Tom II: Historia sztuki wojennej zwierzęta na polu walki*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, 2017, p. 104-121, ISBN 978-83-7523-602-6.

ЛЕДОВСКИЙ, Василий. «Четвероногие камикадзе», In *Война и отечество*, 2016, no. 10, p. 16-17.

LORENZ, Oliver. Die Ausstellung "Das Sowjetparadies": nationalsozialistische Propaganda und kolonialer Diskurs. In: *Revue d'Allemagne et des pays de langue allemande*. 2016 no. 1, p. 121-139, ISSN 2605-7913.

LUDVÍK, Miloš. Tanky na Dyji I. Tanky a tankové jednoty v dubnu – květnu 1945. In *Historie a plastikové modelářství*, 2006, no. 2, p. 22-31, ISSN 1210-1427.

LUDVÍK Miloš – NEJEDLY Pavel – ŠPINAR Jiří. Tanky na Dyji II. Tanky na znojemském nádraží v květnu 1945. In *Historie a plastikové modelářství*, 2006, no. 3, p. 29-35, ISSN 1210-1427.

ПЕТРОВ, Б. Боевые помощники, In *Военно-исторический журнал*, 1981, no. 06, p. 88-89, ISSN: 0321-0626.

Sowjetischer Tankhund mit Panzersprengladung, In *Waffen-Revue*, 1980, no. 37, p. 5967-5969.

СУХОМЛИН, Иван Михайлович. Служебные собаки на войне. In *Военно-исторический журнал*, 1971, no. 8, p. 93-98.

SCHILDBERGER, Vlastimil. Tanky na Dyji III. In *Historie a plastikové modelářství*, 2007, no. 10, p. 38-41, ISSN 1210-1427.

SZEWCZYK, Radosław. Psy przeciw czołgom, In *Żołnierz Polski*, 2001, np. 5, p. 60-61, ISSN 0044-4979.

ZALOGA, Steven J. Czerwone psy wojny, In *Historia Wojsko i Technika*, 2016, no. 4, p. 94-97, ISSN 2450-2480.

Dobová tlač/ Period print

- *Minowe psy zawiodły*, *Goniec krakowski*” Nr 129, 6 VI 1942 r.
- *“Psy minowe”*, *“Ilustrowany Kurier Polski”* nr 46, R. 2, Kraków 16 XI 1941 r.
- *Wystawa w Berlinie “Raj Bolszewicki”*, *“Ilustrowany Kurier Polski”* nr 20, R. 3, Kraków 17 V 1942 r.
- *Minowe psy zawiodły*, *“Nowy Czas”* nr 65, R.4, Jędrzejów 6/7 VI 1942 r.

Internetové zdroje/ Internet sources

- <https://army.armor.photos/enginear/sobaka-mina.php> [accessed 1 XI 2025].
- <https://bloknot-volgograd.ru/news/sluzhebnye-dvornyazhki-shli-pod-tanki-v-boyu-za-st-958758>.
- <https://rkf.org.ru/sobaki-v-vov/sobaki-na-frontah-velikoj-otechestvennoj-vojny/>
- https://www.simvolika.org/mars_010.htm
- [http://vetert.ru/rossiya/volgograd/sights/328-pamyatnik-sobakam-istrebitelyam-tankov.php /](http://vetert.ru/rossiya/volgograd/sights/328-pamyatnik-sobakam-istrebitelyam-tankov.php/)
- <https://www.voennoe-sobakovodstvo.ru/kniga.html>

O autorovi/ About the author

Mgr. Radosław Szewczyk, PhD.
Military Historical Bureau in Warsaw
Pontonierów 2A, 00-910 Warsaw, Poland
e-mail: radszewczyk@wp.pl
<https://orcid.org/0000-0002-0832-8444>

ČINNOSŤ POĽNÝCH JATIEK SLOVENSKEHO VOJSKA POČAS VOJNY SO SOVIETSKYM ZVÄZOM V ROKOCH 1941 – 1944

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: The Operations of Field Slaughterhouses of the Slovak Army During the War Against the Soviet Union, 1941–1944. *Vojenská história*, 2, 30, 2026, pp 83-104. Bratislava.

In this study, the author addresses the operations of the Slovak Army's field slaughterhouses during the war against the Soviet Union from 1941 to 1944. The theoretical foundation for examining this topic was the Czechoslovak Army service regulation H-X-3 (1935), which also remained in force in the Slovak Army. The specific activities of the field slaughterhouses during the period under examination were primarily associated with the operations of two higher formations—the Mobile Division and the Security Division. A study of archival materials confirmed relatively frequent relocations of the field slaughterhouses, as well as periods when their activity declined; in such cases, orders were repeatedly issued for units to procure supplies from local resources.

Keywords: field slaughterhouses; Slovak armed forces; war against the Soviet Union; World War 2.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.2.4>

Osobitné číslo časopisu *Vojenská história* venované téme „zvieratá v armáde“ implikuje možnosť upriamiť pozornosť aj na niektoré špecifické momenty uvedenej interakcie. Jedným z nich, v ktorom dobytok¹ vystupuje ad hoc ako zdroj potravy pre slovenské vojsko, je činnosť jeho poľných jatiek počas vojny proti Sovietskemu zväzu v rokoch 1941 – 1944.

Výber témy, a teda aj jej časovo-tematické zúženie, bol možný najmä vďaka množstvu faktograficky bohatého a využiteľného archívneho materiálu, ktorý je bádateľom dostupný vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave. Druhým faktorom je naznačená špecifickosť problematiky, ktorá v porovnaní s preferovanou deskripciou aktivít jednotiek zbraní slovenského vojska v sledovanej dobe stojí svojím tylovým pôsobením takpovediac v ich tieni. Zároveň však treba jedným dychom dodať, že bez jednotiek správ, a konkrétne intendantnej správy (kam poľné jatky v organizačnej štruktúre oboch slovenských poľných divízií patrili, pozn. aut.), by bojové útvary v zásade nemohli pôsobiť. Toto bolo konštatované už počas sledovanej éry ich pôsobenia v poli.²

Štúdia tak bola poňatá ako príležitosť prezentácie a hľadania odpovedí na viaceré otázky. Teoretické východisko pre nás predstavuje služobný predpis československej armády H – X – 3 (1935), ktorý bol platný aj v slovenskej brannej moci. Uvedený predpis obsahoval základné informácie o činnosti poľných jatiek, resp. jatiek v poli. Následne chceme čitateľovi poskytnúť prehľad aktivít slovenských poľných jatiek s dôrazom na presnú identifikáciu konkrétnych jednotiek, ich činnosť a problémy, ktorým boli v daných poľných podmienkach vystavené – či už v širšom kontexte alebo vplyvom „ľudského faktoru“.

Základom, ktorý predchádzal produkcii textu, bol archívny výskum. Ten bol zameraný na excerpovanie z dokumentov, v ktorých poľné jatky figurujú ako subjekt alebo objekt záujmu. Vlastná administratíva poľných jatiek slovenského vojska (ide v zásade len o malé

¹ Slovník súčasného slovenského jazyka definuje dobytok ako: „úžitkové domáce zvieratá, najmä kravy, býky, teľatá, ošípané, kozy“. Bližšie pozri relevantné heslo dostupné aj na internete: <<https://slovník.juls.savba.sk/>>.

² VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Č. j. 20. 880 Taj./4. oddel. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48.

množstvo archívnych dokumentov) musela byť doplnená o širšie štúdium iných dokumentov. Išlo o denné rozkazy a hlásenia zväzkov, im podriadenej intendenčnej a veterinárnej správy, denníky vojenských jednotiek a dokumenty podobného charakteru. Pri spracovaní textu sme zvolili chronologický spôsob zobrazenia predmetnej problematiky. V texte používame súčasne názvy všetkých lokalít.

Služobný predpis H – X – 3 z roku 1935 a jeho prax v československej brannej moci

V zmysle služobného predpisu československej armády z roku 1935 boli jatky osobitnými orgánmi intendenčnej služby. Ich úlohou vyplývajúcou jednak zo svojej podstaty a jednak aj z citovaného predpisu tak bolo dodávať všetkým určeným vojenským útvarom a jednotkám predpísanú dávku hodnotného, zdravého a výživného mäsa a podľa okolností „i jiné čerstvé masité výrobky“. Primárnou úlohou jatiek bolo usmrcovanie (porážka) adekvátneho počtu získaného dobytku. Široká škála ich aktivít však zahŕňala aj nákup jatočných zvierat, chov a starostlivosť o ich zdravotný stav, zužitkovanie všetkých vedľajších produktov z porážky, produkciu mäsových výrobkov, konzerváciu a spracovanie koží, prenájom plôch na účely sústredenia statku atď. Okrem toho bolo ich povinnosťou viesť administratívu a starostlivo hospodáriť so zverenými zásobami a materiálom.³

Uvedený predpis rozdeľoval vojenské jatky všeobecne na armádne a zborové. Pridelenie jatiek divíziám pritom pripúšťal len za „zvláštných okolností“. Štruktúra armádnych jatiek bola pritom nasledovná: veliteľ s pomocnými orgánmi, štyri čaty (nákupná, jatočná, stádová⁴ a pomocná) a vozatajstvo – trén (automobilový a hipomobilný). Zborové jatky boli takisto členené; podliehali im veliteľstvo skupiny poľných jatiek a niekoľko poľných jatiek. Veliteľstvo skupiny poľných jatiek bolo tvorené veliteľom, prideleným personálom a automobilmi (pre veliteľstvo a službu). Napokon sa v štruktúre zborových jatiek konečne dostávame k poľným jatkám, ktoré mali takisto svojho veliteľa s pomocnými orgánmi, dve čaty (jatočno-stádovú a pomocnú) a opäť nevyhnutný trén, a to oboch traktí.

Velitelia jednotlivých jatiek disponovali v zásade obdobnými veliteľskými právomocami. Pri poľných jatkách (podliehajúcich skupine poľných jatiek v štruktúre jatiek zborových) disponoval ich veliteľ právami a povinnosťami na úrovni veliteľa roty. V prípade pridelenia k niektorej divízii mu prináležali práva a povinnosti odlúčenej roty. Zároveň bol veliteľ poľných jatiek predsedom ich hospodárskej správy. Vzhľadom na výkon veterinárnej práce mal uvedený veliteľ k dispozícii – „k ruce“ podriadeného dôstojníka-veterinára s pomerne rozsiahlou určenou agendou. Okrem uvedenej subordinácie tento veterinár podliehal vo veciach odborných veterinárnej službe nadriadeného vyššieho veliteľstva. Ďalej, veliteľ jatočno-stádovej čaty vykonával príkazy veliteľa poľných jatiek, resp. jeho zástupcu. Obdobné ustanovenie platilo i pre pomocnú čatu a takisto pre veliteľov automobilového a hipomobilného trénu poľných jatiek. Na rozvoz mäsa jednotlivým jednotkám napokon slúžili automobilové čaty pre zásobovanie mäsom (AZM).

Počas ubytovania a presunu poľných jatiek predpis pamätal i na potrebné zaistovacie a bezpečnostné opatrenia proti nečakaným prepadom – „podnikům nepříteli“ (osobitný vojenský G – III – I). V čase presunu sa pritom automobilový trén pohyboval oddelene od stáda a hipomobilného trénu, no zostával v spojení s veliteľom.

Pre činnosť jatočných čiat bol mimoriadne dôležitý výber vhodného miesta, ideálne v priestoroch verejných bitúnkov alebo súkromných podnikov podobného typu. Dôležité

³ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, Kartotéka čs. služ. voj. literatury (sbírka), Služební knihy branné moci, H – X – 3, Intendanční útvary v poli, Jatky, inv. č. 346, kartón 116.

⁴ Označená českým vojenským termínom stádní.

bolo aj dodržiavanie zásad ustajnenia dobytku (uprednostňované mali byť zastrešené hospodárske budovy). V krytej stajni (maštali) bolo odporúčané, aby jeden kus hovädzieho dobytku mal k dispozícii 5 metrov štvorcových; ovce, kozy a ošípané 1 – 2 metre štvorcové. Bez ohľadu na lokalitu vrátane improvizovaných stanovišť mali byť jatky nepretržite strážené. Zároveň sa v ich priestoroch aj bezprostrednom okolí mala dodržiavať čistota a poriadok.⁵

Veľmi dôležitou súčasťou činnosti poľných jatiek bolo nadobúdanie, udržiavanie a chov stáda dobytku. Jeho akvizícia sa realizovala rozličnými spôsobmi. V prípade nákupu mala táto transakcia prebiehať zásadne komisionálne. Dobytko mala zaplatiť buď nákupná komisia v hotovosti, hospodárska správa jatiek alebo, napokon, poľná pokladňa. Na nepriateľskom území mal byť dobytok získavaný predovšetkým nákupom. Zároveň na tomto území musel byť každý zakúpený alebo porazený kus dobytku bezpodmienečne prehliadnutý veterinárom. Len v prípade neúspešného nákupu mala nastúpiť jeho „rekvizícia“ (teda rekvirácia).

Získaný jatočný dobytok mal byť zdravý, dobre živý, schopný nielen prevozu, ale aj samostatného pohybu. Ten mal byť vykonávaný hnaním pri pohodlnom, pravidelnom tempe tak, aby zvieratá dosahovali výkon 3 kilometre za hodinu a 15 – 20 kilometrov za deň (rozdelené v skupinách po 60 – 80 kusoch). Pred začiatkom presunu mal dôstojník-veterinár za úlohu prehliadnuť zvieratá a „slabé kusy“ určiť na porážku.

Denná krmná dávka pre zvieratá bola určená nasledovne: pre kus hovädzieho dobytku 7 kilogramov sena a 3 kilogramy jadrového krmiva; pre ovcu alebo kozu 3 kilogramy sena; pre ošípanú 2 kilogramy kukurice (jačmeňa), 4 kilogramy otrúb alebo 10 kilogramov zemiakov. Dôležité bolo v tejto súvislosti i zabezpečenie napájania, najlepšie tečúcou vodou.

Ako už bolo spomenuté, dobytok sa mal optimálne porážať v priestoroch verejných alebo súkromných bitúnkov. Pri porážke na improvizovaných miestach sa vyžadovali uzavreté a dôkladne vyčistené priestory chránené proti hmyzu (sieťami na oknách alebo aspoň stromovými vetvičkami). Zároveň malo mať jatočné miesto nepriepustnú podlahu, riadny odtok a prívod vody. Ďalej malo disponovať vedľajšími svetlými miestnosťami, kde mohlo byť získané mäso zavesené. Porážka mala byť uskutočnená tak, aby mäso riadne vykrvácalo, vychladlo, odležalo sa a „dozrelo“. Napríklad, bravčové mäso sa malo požívať najskôr 24 hodín po porážke.

Citovaný predpis uvádzal, že porážať zvieratá bolo možné niekoľkými spôsobmi. Na ich prvotné omráčenie sa odporúčalo použiť jatočnú pištoľ alebo úder špeciálnou (jatočnou) sekerou. V prípade použitia sekery mali pomocníci ťahať hlavu zvieratá dopredu a dole, zároveň mu mali zakryť oči, aby mohol nasledovať silný a istý úder. Následne boli zvieratá otvorené krčné tepny, aby prebehlo jeho riadne vykrvácanie. Vojenský personál nemal počas porážky fajčiť, odplývať, zvieratá týrať alebo inak surovo s nimi zaobchádzať. Následne vojenský mäsiar stiahol zviera z kože. Potom proces pokračoval vyvrhovaním vnútorností, delením trupu (u hovädzieho dobytku na štyri časti, u ošípaných na dve časti), prehliadkou mäsa dôstojníkom-veterinárom, uložením mäsa, výrobou údenín a zužitkovaním vedľajších produktov (napríklad kože). Finálnou fázou bola dodávka mäsa jednotkám, ktorú zabezpečovali spomínané automobilové čaty pre zásobovanie mäsom (AZM). Predpis sa osobitne venoval aj evidencii a takisto vyúčtovaniu činnosti jatiek, v prílohách dokonca uvádzal vzorové administratívne protokoly.⁶

Aplikáciu uvedených poznatkov v praxi preverila mobilizácia československej brannej moci, ktorá bola vyhlásená 23. septembra 1938. V súvislosti s činnosťou poľných jatiek boli ako najproblematickejšie hodnotené nedostatky materiálno-technického charakteru. Napri-

⁵ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, Kartotéka čs. služ. voj. literatury (sbírka), Služební knihy branné moci, H – X – 3, Intendanční útvary v poli, Jatky, inv. č. 346, kartón 116.

⁶ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, Kartotéka čs. služ. voj. literatury (sbírka), Služební knihy branné moci, H – X – 3, Intendanční útvary v poli, Jatky, inv. č. 346, kartón 116.

klad, poľným jatkám 9 a 10 zmobilizovaného V. zboru, útvaru A (krycí názov „Kollár“) zhodne chýbalo po 5 nákladných automobilov.⁷ To negatívne vplývalo na ich činnosť, ktorá bola tým pádom obmedzená na najbližšie okolie svojej pôsobnosti v určenom regióne Moravy. Situáciu zhoršoval aj výskyt slintačky a krívačky v danej oblasti. Napriek tomu nerobil nákup jatočného dobytku v zásade problémy (aj vďaka tomu, že neprebíhala žiadna bojová činnosť nepriateľa, pozn. aut.). V priestore určenom na exploataciu miestnych zdrojov na Morave sa tak podarilo získať dovedna 885 kráv a 179 ťažných volov.⁸

Obdobná situácia bola aj pri intendančných útvaroch zmobilizovaného VII. zboru (krycí názov „Hurban“): „Zejména nedostatek nákladních aut.[omobilů] a poh.[onných] hmot pro ně předepsaných učinil je značně imobilními a ku příkladu u polních jatek znemožnil provoz i v omezeném rozsahu.“⁹

V slovenskom vojsku

Ako už bolo uvedené, v zriadenej slovenskej brannej moci činnosť jatiek v poli reguloval „starý“ československý vojenský predpis H – X – 3. Vzhľadom na jej reálne personálne stavy pritom bolo počas poľných ťažení proti Poľsku a Sovietskemu zväzu potrebné rátať s ich zriadením a pridelením vyšším jednotkám na stupni divízie, čo citovaný predpis predtým pripúšťal len ad hoc.

V priebehu príprav účasti slovenskej armády na nemeckom ťažení proti Poľsku bolo 30. augusta 1939 v rozkaze zriadeného veliteľstva slovenskej poľnej armády (krycí názov „Bernolák“) uvedené, že jednotky sa proviantom (vrátane chleba a mäsa) predbežne zásobujú z miestnych zdrojov. Rovnaký rozkaz predpokladal zriadenie intendančných útvarov pre jednotlivé divízie (poľné jatyky medzi nimi uvedené neboli).¹⁰ Zásobovanie jednotiek proviantom z miestnych zdrojov bolo opäť zdôraznené aj v hlásení veliteľstva poľnej armády zo 6. septembra 1939.¹¹ Napriek tomu k zriadeniu konkrétnych jednotiek poľných jatiek napokon došlo.¹² Konkrétne, v štruktúrach veliteľstva 1. divízie (krycí názov „Jánošík“) pôsobili poľné jatyky 1,¹³ pri 2. divízii („Škultéty“) to boli zas poľné jatyky 2.¹⁴ Obmedzenie činnosti oboch týchto jatiek bolo viazané jednak na časovú ohraničenosť tzv. poľskej kampane a na spomenutý rozkaz zásobovať sa primárne z miestnych zdrojov.

⁷ VÚA – VHA Praha, plk. intend. Gustav Brabec – přednosta intendance V. sboru, Věc: Poznatky o mobilisaci, f. Hlavní štáb, šk. 293 A.

⁸ VÚA – VHA Praha, plk. intend. Gustav Brabec – přednosta intendance V. sboru, Věc: Poznatky o mobilisaci, f. Hlavní štáb, šk. 293 A. Dobytok bol získaný na veľkostatkoch v nasledovných moravských obciach: Rovinky, Kobylí, Božetice, Pavlovice, Tukmanice, Částkovice, Bohumilice, Hostěrádky, Bošovice, Moštěnice, Blišice, Nemošice a Koryčany.

⁹ VÚA – VHA Praha, Velitelství VII. sboru, K čj. 50.900 Taj 3. oper. 1939, B. Útvary služeb, f. Hlavní štáb, šk. 293 A.

¹⁰ VHA Bratislava, Veliteľstvo Bernolák, Č. 19005/Taj. štáb. 4. oddel., S. V. 30. augusta 1939, f. Veliteľstvo „Bernolák“, šk. 5.

¹¹ VHA Bratislava, Veliteľstvo Bernolák, Č. 19263/Taj. štáb. 4. oddel., S. V. 6. septembra 1939, f. Veliteľstvo „Bernolák“, šk. 5.

¹² „Poľné bituňky čís. 1 prideliť sa dnešným dňom intendancii Bernolák Spišská Nová Ves“. VHA Bratislava, Veliteľstvo Bernolák, Č. 19263/Taj. štáb. 4. oddel., S. V. 6. septembra 1939, f. Veliteľstvo „Bernolák“, šk. 5.

¹³ VHA Bratislava, Veliteľstvo Bernolák, Č. 19471/Taj. 4. oddel. 1939, S. V. 13. septembra 1939, f. Veliteľstvo Bernolák, šk. 2. Poľné jatyky 1 boli k tomuto dňu dislokované v Prešove.

¹⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo „Škultéty“, K Č. j. 620 Taj. 1. oddel. 1939, Prehľad mužstva podľa veku, f. Veliteľstvo Bernolák, šk. 2.

Poľné jatky slovenského vojska na východnom fronte v 1941

Účasť slovenskej armády na poľnom ťažení proti Sovietskemu zväzu bola v jej vstupnej fáze (počas realizácie plánu „Barbarossa“) vyjadrená formou personálne pomerne početného vojenského kontingentu. Okrem Rýchlej skupiny (reorganizovanej 7. júla 1941 na Rýchlu brigádu),¹⁵ ktorá bola mäsom a ďalším proviantom zásobovaná takticky nadriadenou nemeckou armádou,¹⁶ bola na front vyslaná aj armádna skupina. S tým súviselo aj zriadenie troch poľných jatiek.

Pri veliteľstve poľnej armády (krycí názov „Ladislav“) tak boli zriadené poľné jatky 11. V organizačnej štruktúre veliteľstva 1. divízie boli ďalej zriadené poľné jatky 1 a v rámci obdobnej štruktúry 2. divízie zas poľné jatky 2. Všetky spomenuté jednotky začali vyvíjať činnosť v rámci vlastných intendantných parkov, pričom veliteľsky podliehali intendantným správam.¹⁷

Už 1. júla 1941 boli vo Svidníku, teda ešte na území Slovenskej republiky, umiestnené poľné jatky 1. divízie (v dokumentoch označované aj skratkou PJ 1).¹⁸ Boli predpisovo tvorené z hi-pomobilnej a automobilovej časti. Už nasledujúceho dňa – 2. júla 1941 – mali splniť určený rozkaz, a síce pripraviť 42 metrických centov (teda cca 4 200 kg) mäsa pre konkrétne jednotky. Išlo o tzv. dávku mäsa 4.¹⁹ O deň neskôr – 3. júla 1941 – sa začal ich presun smerom na východ – do obce Bukowsko.²⁰

V rovnaký deň (3. júla 1941) bol naplánovaný aj presun poľných jatiek 11 (PJ 11) do Dobromyľu (Добромиль), kam sa začali premiestňovať spolu s celým intendantným parkom 11 vrátane poľnej pekárne 11.²¹ V tejto obci boli medzičasom objavené mŕtvolky občanov zavraždených bolševikmi a súčasne tam dochádzalo k protižidovským atrocitám. Jeden zo slovenských intendantných dôstojníkov 1. divízie sa uvedenému ponížovaniu Židov len prizeral, a nezasiahol.²²

Presuny poľných jatiek v rámci správ a intendantných parkov oboch divízií i veliteľstva armády predstavovali v sledovanom období neodmysliteľnú a podstatnú časť ich aktivít. Napríklad, jednotky správ 1. divízie sa mali v priebehu 5. júla 1941 podľa rozkazu premiestniť ďalej na východ – do obce Tyrawa Wołoska.²³ Nasledoval ďalší presun PJ 1 do Dobromyľu, kam už predtým boli odoslané poľné jatky 11. Automobilová časť PJ 1 tam mala doraziť po rozvezení „dávky mäsa 7“ v priebehu 6. júla 1941.²⁴ 7. júla 1941 bol práve týmto poľným jatkám (obom ich častiam) vydaný rozkaz na ďalší presun, a to do Chyryva (Хі́рив).²⁵

¹⁵ *Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941*. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, b. r., s. 54 – 55.

¹⁶ *Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941*, c. d., s. 39. Napríklad 30. júna 1941 proviantné autá Rýchlej skupiny prevzali zo skladu nemeckej armády v obci Rudky mäso dávky 1 a 2 (a takisto chlieb).

¹⁷ Išlo o intendantný park (krycí názov „Bodlo“) podriadený Veliteľstvu armády, intendantný park 1. divízie (krycí názov „Brašňa“), intendantný park 2. divízie (krycí názov „Olga“). VHA Bratislava, Soznam krycích мien, f. Veliteľstvo armády, šk. 1.

¹⁸ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. divízie, Č. 5/Taj. 4. oddel. 1941, f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

¹⁹ VHA Bratislava, Veliteľstvo Štefan, intendencia, SV, 2. júla 1941 o 15: 45, f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

²⁰ VHA Bratislava, Veliteľstvo Štefan, Čís. 7/Taj. 4. odd. 1941, f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

²¹ VHA Bratislava, Ladislav, č. 13086/4. oddel., SV dňa 2. júla 1941, f. Veliteľstvo armády, šk. 1.

²² VHA Bratislava, f. 55, šk. 55, sign. 55-53-5.

²³ VHA Bratislava, Veliteľstvo Štefan, SV 4. júla 1941 o 18:00, f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

²⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo Štefan, f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

²⁵ VHA Bratislava, Veliteľstvo „Štefan“, intendencia, Koncept, SV 7. VII. 1941 o 13: 15, f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

Podobný pracovný režim v zásade vládol aj pri poľných jatkách 2 (PJ 2). V prestávkach medzi presunmi zásobovali určené jednotky čerstvým mäsom. Zásobovanie sa realizovalo buď prostredníctvom mobilných dopravných prostriedkov, alebo si ho jednotky preberali priamo na stanovišti poľných jatiek. Napríklad, mäso dávok 8 a 9 bolo v ubytovacích priestoroch peších plukov 4, 5, 6 a delostreleckého pluku 2 vydané 7. júla 1941. Ostatné vojskové jednotky si mali tieto dávky odobrať v priestore poľných jatiek 2 v spomenutý deň (7. júla 1941), a to večer medzi 19:00 a 21:00. Po skončení výdaja sa už nasledujúceho dňa (8. júla 1941) mala hipomobilná časť poľných jatiek 2 presunúť do obce Drohobyč (Дрогобич).²⁶ Tam sa umiestnila v priestore mestského bitúnku a pokračovala v činnosti.²⁷

Armádný rozkaz z 12. júla 1941 nariadil, aby sa divízie a útvary zásobovali mäsom „v rámci svojich možností“ predovšetkým z miestnych zdrojov a hlavne nákupom. V opačnom prípade bolo možné mäso rekvirovať a uhradiť formou platby v hotovosti. Zároveň veliteľ poľnej armády upozorňoval na nutnosť prehliadať zakúpené mäso dôstojníkom-veterinárom a takisto na obdobnú povinnosť odovzdávať kože stiahnuté z porazeného dobytká alebo uhynutých koní poľným jatkám 11 s vtedajším stanovišťom v Dobromyle. Tie ich mali konzervovať a neskôr, keďže išlo o dôležitú komoditu, mali byť transportované na Slovensko.²⁸

Podľa rozkazu 2. divízie zo 14. júla 1941 malo byť mäso dávky 15 rozvezené opäť starostlivosťou poľných jatiek 2. Mäso sa malo dostať k peším plukom 4, 5, 6 a delostreleckému pluku 2 v nasledujúci deň od 5:00 ráno. Ostatné jednotky divízie si mali túto dávku mäsa odobrať ráno od 3:00 do 5:00.²⁹

V priebehu nasledujúceho týždňa sa v zásobovaní slovenských jednotiek mäsom začali vo väčšej miere prejavovať niektoré organizačné nedostatky. Tie vyplývali najmä z faktu, že stav dobytká na okupovanom území Ukrajiny, kde pôsobili aj iné „spojecké“ armády, nebol nevyčerpatelný. Neprekvapuje preto, že v rozkaze pre 1. divíziu z 21. júla 1941 (pondelok) bol nariadený každý piatok v týždni ako tzv. bezmäsitý deň. Dôvodom tohto nariadenia bol práve nedostatočný výkup mäsa. V tomto rozkaze bola dokonca uvedená aj potenciálna možnosť zavedenia druhého takéhoto dňa v týždni.³⁰

Vojsko v poli pritom stále potrebovalo mäso, ktoré bolo vzhľadom na proviant podmienkou sine qua non. Napríklad, 19. júla 1941 ho poľné jatky 2 vydali určeným jednotkám 2. divízie viac ako tri tony (3033,75 kg mäsa a 18 kg salámy). Najviac mäsa pritom prevzal peší pluk 5, a síce 750 kg.³¹ Všeobecne bolo vzhľadom na existujúce nedostatky konštatované, že napríklad niektorí proviantní dôstojníci jednotiek 2. divízie sa riadne nestarali o materiálne zabezpečenie jednotiek. Aj v pásme tohto zväzku dokonca prebiehal „divoký“ odber dobytká, za ktorý jeho majiteľom nebolo nič zaplatené, resp. potvrdenky o jeho prevzatí boli nedostatočne vyplnené. Ďalšie skúsenosti hovorili aj

²⁶ VHA Bratislava, Veliteľstvo 2. divízie, Číslo: 6116/Taj. 4. odd. 1941, f. Veliteľstvo armády, šk. 4.

²⁷ VHA Bratislava, Veliteľstvo 2. divízie, Číslo: 6187/Taj. 4. odd. 1941, SV 15. júl 1941, f. Veliteľstvo armády, šk. 4.

²⁸ VHA Bratislava, Ladislav, č. 113341/4. odd., f. Veliteľstvo armády, šk. 1. V dokumente sú dodatočné zásahy červenou ceruzou, a to aj pri poľných jatkách 11.

²⁹ VHA Bratislava, Veliteľstvo 2. divízie, SV. 14. júla 1941, Dôverný rozkaz veliteľstva 2. divízie č. 4, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2.

³⁰ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. divízie, SV, 21. júla 1941 o 12:00 hod., f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

³¹ VHA Bratislava, Veliteľstvo 2. divízie, Rozkaz veliteľstva 2. divízie č. 11, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2. Poľné jatky 2 sú v zozname z neznámych príčin uvedené dvakrát (prebrali 44 a 24 kg mäsa).

o tom, že sa v letnom období zvýšili požiadavky na ochranu mäsa pred jeho znečistením hmyzom (muchami).³²

Z konkrétnej dokumentácie možno rekonštruovať aj otázku velenia konkrétnych poľných jatiek. Napríklad, 22. júla 1941 mali poľné jatký 1 štyroch gážistov. Ich veliteľom bol por. hosp. spr. (aktívny) Karol Míček, veliteľom jatočnej čaty por. hosp. správ. v zál. Václav Mareš, funkciu veterinára zastával por. vet. v zál. Félix Lobpreis a veliteľom pomocnej rotý bol por. hosp. správ. v zál. Dr. Aladár Puhala.³³ 24. júla 1941 boli tieto poľné jatký dislokované v obci Rudky (Рудки).³⁴

Skúsenosť s prvým bezmäsitým dňom (25. júla 1941) odhalila, že niektorí veliteľia 1. divízie sa s jeho dodržaním príliš „netrápili“. 29. júla 1941 boli v rozkaze veliteľstva poľnej armády³⁵ a neskôr aj 31. júla 1941 v rozkaze 1. divízie³⁷ opäť publikované články o potrebe získania čo najväčšieho množstva zvieracích koží formou nákupu, porážok alebo koristi. Kože mali byť čo najskôr presunuté k poľným jatkám 11, medzitým so stanoviskom veliteľa v Sambire (Самбир). Dôvodom bola aktuálna absencia uvedených komodít na Slovensku: „V zápolí je veľký nedostatok koží a každým odsunom týchto zlepšujeme hospodársku situáciu vlasti“.³⁸

Zároveň sa v sledovanom období začal postupný proces reorganizácie slovenského poľného vojska na Ukrajinu, ktorý bol nariadený rozkazom 25. júla 1941. V intenciách toho bolo vytvoriť Rýchlu divíziu (podľa možnosti z aktívnych príslušníkov armády), „1 pešiu divíziu“ a „prebytky záložníkov zhromaždiť do osobitnej skupiny“.³⁹

Proces reorganizácie sa vzťahoval aj na organizáciu správ novozriadených divízií – Rýchlej a Zaisťovacej. Intendančný park Rýchlej divízie sa mal podľa rozkazu veliteľstva armády z 26. júla 1941 vytvoriť z intendančného parku 11, intendencia Zaisťovacej divízie mala zas byť zriadená z intendancie 1. divízie.⁴⁰ Poľné jatký 11 boli v nasledujúcich týždňoch, do konca reorganizácie, predbežne ponechané ako zberňa koží.

Tieto organizačné zmeny, ktoré boli v priebehu augusta 1941 ad hoc modifikované,⁴¹ prebiehali na pozadí neprestajného zabezpečovania periodických dodávok neodmysliteľného mäsa.

Zriadením Rýchlej a Zaisťovacej divízie s vlastnými jednotkami správ (vrátane poľných jatiek pre každú z nich) sa začala písať nová kapitola ich pôsobenia v ťažení na území bývalého Sovietskeho zväzu. Súčasťou novozriadeného intendančného parku 11 veliteľstva Rých-

³² VHA Bratislava, Veliteľstvo 2. divízie, Rozkaz veliteľstva 2. divízie č. 11, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2. Rozkaz podpísaný plk. gšt. Augustom Malárom nie je datovaný. Jednej z podriadených jednotiek prišiel 22. júla 1941.

³³ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

³⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. divízie, Čís. 3003 Taj./4. odd. 1941, SV, 24. júla 1941 o 16:00 hod., f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

³⁵ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. divízie, SV 31. júla 1941 o 15:00 hod., f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

³⁶ VHA Bratislava, Ladislav, č. 113644/4. odd. SV 29. júla 1941 o 17:00 hod., f. Veliteľstvo armády, šk. 1.

³⁷ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. divízie, SV 31. júla 1941 o 15:00 hod., f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

³⁸ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. divízie, SV 31. júla 1941 o 15:00 hod., f. Veliteľstvo armády, šk. 3.

³⁹ VHA Bratislava, Veliteľstvo armády, č. 107.278/Taj. 3. oddel. 41, SV 25/7 1941 o 16. 30 hod., f. Veliteľstvo armády, šk. 1. Keďže prioritou bolo zriadenie Rýchlej divízie, bolo v tomto rozkaze konštatované, že poľné jatký pre ňu postaví 1. divízia.

⁴⁰ VHA Bratislava, Ladislav, č. 113608/4. odd. SV 26. júla 1941, f. Veliteľstvo armády, šk. 1.

⁴¹ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. divízie, SV, 10. augusta 1941 o 16:00 hod., f. Veliteľstvo armády, šk. 3. 10. augusta 1941 v súvislosti s prebiehajúcou reorganizáciou mala 1. divízia prostredníctvom poľných jatiek 1 postaviť pre zriadenú Rýchlu divíziu motorizované poľné jatký.

lej divízie sa stali poľné jatky 11, pri Zaisťovacej divízii to boli v rámci novozriadeneho intendenčného parku 2 poľné jatky 2.

Reorganizáciou slovenského vojska na fronte v priebehu augusta 1941 sa zvýšila nutnosť pružnejšie riešiť aj problémy zásobovania jednotiek mäsom. Problematické a nadbytočné porážky – „bezmyšlienkovité zakáľanie chovných svíň, podsvinčiat, mliečnych (dojných) kráv a kurčiat“ – mali razantným zákrokom jednotlivých zodpovedných veliteľov prestať. Táto činnosť mala v rámci Rýchlej divízie s výnimkou osobitných prípadov zostať výlučne v kompetencii jej poľných jatiek (bitúnkov). Uvádza to rozkaz z 28. augusta 1941.⁴²

Neskoršia realita pritom opäť potvrdila širšie spektrum možností získavania mäsa pre jednotky v poli, ale takisto nenariadené – „divoké“ porážky dobytká. Ešte v priebehu augusta 1941 bolo znova konštatované, že niektoré jednotky veliteľstva „Viktor“ získavajú mäso nielen od poľných jatiek 11, ale zaobstarávajú si ho i z miestnych zdrojov alebo vlastnými porážkami.⁴³ To isté sa týkalo jednotiek Zaisťovacej divízie. Pre jej jednotky dislokované koncom druhej dekády septembra 1941 v priestore Starokostantyniva (Старокостянтинів) síce mali dodať mäso poľné jatky 2, ale napríklad peší pluk 101 sa mal zásobovať osobitne z miestnych zdrojov. Zároveň mali byť získané informácie o stádach dobytká „všetkého druhu (najmä bravčového)“ poskytované týmto poľným jatkám.⁴⁴ Velitelia útvarov a jednotiek Zaisťovacej divízie mali preto dohliadnuť na to, aby boli surové kože porazených zvierat odovzdané týmto jatkám v Starokostantynive.⁴⁵ V uvedenej dobe (konkrétne 20. septembra 1941) jatky skontroloval dôstojník veterinárnej správy Zaisťovacej divízie, ktorej veterinárna správa pri tej príležitosti skontrolovala aj stav koní pri jazdeckom priezvednom oddiele tohto zväzku.⁴⁶

Druhým spomínaným problémom stále zostávali svojvoľné porážky získaného dobytká. Veliteľstvo Rýchlej divízie sa napríklad v dôvernom rozkaze z 29. októbra 1941 zaoberalo prípadom, keď jedna bližšie nešpecifikovaná čata 23. októbra 1941 svojvoľne porazila dve ošúpané napriek tomu, že prídel mäsa prevzala aj od poľných jatiek 11. Tento prípad svedčil o výraznej nedisciplinovanosti nezodpovedných jednotlivcov – iniciátorov čaty. Jednotkám RD síce bolo predtým osobitným intendenčným rozkazom č. 25 intend. RD povolené zásobovať sa z miestnych zdrojov aj vlastnou porážkou dobytká, ale len pod dozorom proviantných orgánov, resp. proviantného dôstojníka. Iný spôsob porážky veliteľ divízie zakazoval a v budúcnosti hodlal stíhať. Apelovalo sa na možné riziko úplného vybitia disponibilného dobytká. „Voľné porážky“ mali prestať a intendenčné orgány Rýchlej divízie mali do budúcnosti rigozórne dohliadať na zásobovanie jednotiek mäsom.⁴⁷ Realita však už o niekoľko týždňov neskôr opäť potvrdzovala odchýlky od rozkazov, resp. ich priame popretie. Slovenskí vojaci v obci Budónnovka⁴⁸ dokonca zobrali úlovok miestnemu rybárovi, pričom ani nezaplatili (čiže tie ryby fakticky ukradli, na čo upozorňovali dokonca sami Nemci, pozn. aut.).⁴⁹

⁴² VHA Bratislava, Veliteľstvo Rýchlej divízie, Čís.: 4.040/Taj. 4. oddel. 1941, SV 26. VIII. 1941., f. Veliteľstvo armády, šk. 1.

⁴³ VHA Bratislava, Veliteľstvo Viktor, čís. 113.980/4. oddel. 1941, SV 30. august 1941, f. Veliteľstvo armády, šk. 1.

⁴⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, Divízny rozkaz č. 35, SV, 18. septembra 1941, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2.

⁴⁵ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, Rozkaz č. 36, SV 22. septembra 1941, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2.

⁴⁶ VHA Bratislava, Veterinárna správa ZD – Voj. denník, f. Zaisťovacia divízia, šk. 18.

⁴⁷ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Dôverný rozkaz, 29. októbra 1941, číslo 38, f. RD, šk. 133.

⁴⁸ Presnú polohu uvedenej obce sa predbežne nepodarilo zistiť.

⁴⁹ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Dôverný rozkaz, 15. novembra 1941, f. Rýchla divízia, šk. 133.

15. novembra 1941 vydal veliteľ Rýchlej divízie plk. del. Jozef Turanec v dôvernom rozkaze 50 osobitný článok 290 (Intendančné nariadenie), v ktorom predpokladal, že v určenom postavení strávi táto vyššia jednotka väčšinu zimy. Podriadené jednotky si preto mali vo vlastných ubytovacích priestoroch sústrediť zásoby proviantu na približne 3 mesiace; išlo najmä o zemiaky, kapustu, zeleninu a prípadne aj dobytok. Súčasťou článku bol aj pokyn na bezpodmienečné odovzdanie baraních a ovčích koží vlastnému intendančnému parku 11 (IP 11), ktorý bol dislokovaný v spomenutej Buďonovke,⁵⁰ kde slovenskí vojaci predtým okradli tamojšieho rybára.

Aké boli skúsenosti z práce poľných jatiek v prvých mesiacoch na fronte do konca roku 1941? Rozhodujúcim rysom bola otázka ich podielu na zásobovaní poľnej armády mäsom, ktorý bol určený požadovaným množstvom a zároveň limitovaný periodickým nedostatkom mäsa v pridelenom exploatačnom území. Odhliadnuc od nutnosti prispôbovať zásobovanie mäsom miestnym zdrojom a obmedzeným možnostiam konkrétnych jatiek sa však vyskytli aj špecifické problémy materiálneho charakteru. Podľa ankety, ktorú si od jednotiek vyžiadalo ministerstvo národnej obrany na konci roka 1941, veliteľ poľných jatiek 11 v zhode s veliteľom poľných pekárni 11 navrhovali, aby bol personál poľných intendačných útvarov bez rozdielu vybavený aj oceľovými prílbami. Zároveň títo velitelia ďalej odporúčali, aby bola jednotkám pridelená aktívna guľometná ochrana proti lietadlám (GOPL) počas presunov a stany pre mužstvo, keďže v mestách a obciach nie je možné vždy rátať s ubytovaním. V závere hlásenia si veliteľ poľných jatiek „spomenul“ ešte na fakt, že by bolo potrebné systematizovať pre mäsiarov čižmy, keďže pri porážaní dobytku sa pohybujú „vo vode a v krvi“, pričom topánky s ovinovačkami v tomto smere vôbec nevyhovujú.⁵¹ Plk. vet. MVDr. Mikuláš Ferjenčík zas odporúčal preventívne kontrolovať mäso porazených zvierat získané z miestnych zdrojov okupovaného územia pomocou mikroskopu a prenosného trichinoskopu.⁵² Osobitným nedostatkom boli dopravné prostriedky. Mobilita a akcieschopnosť jatiek bola pritom limitovaná vlastným vozovým parkom a disponibilnými automobilovými čatami pre zásobovanie mäsom, pre ktoré príchod „ruskej zimy“ predstavoval ťažko riešiteľný problém. Konkrétne skúsenosti jedného veliteľa nákladných automobilových kolón pritom hovorili jasnou rečou o nepripravenosti nákladných automobilov na príchod mrazov, napriek tomu, že „sa pravdepodobne vedelo, že vojna s SSSR sa do zimy neskončí“.⁵³

Poľné jatky v roku 1942

Rýchla divízia už koncom roka 1941 zaujala obranné pozície na pravom brehu rieky Mius, v blízkosti obce Kujbyševo (Куйбышево),⁵⁴ kde jej jednotky zotrvali s drobnými zmenami

⁵⁰ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Dôverný rozkaz, 15. novembra 1941, f. Rýchla divízia, šk. 133. 12. decembra 1941 sa dokonca Ústredňa pre hospodárstvo živočíšne obrátila na ministerstvo národnej obrany s tým, či by bolo možné zbierať kosti z poľných kuchýň slovenského vojska. Dôvodom bol nedostatok týchto surovín potrebných na výrobu gleja, keďže import gleja a kalafúny (živica ihličnatých stromov používaná na technické účely) na Slovensko v danej dobe možný nebol. VHA Bratislava, Ústredňa pre hospodárstvo živočíšne, Číslo 2955/1941, f. MNO Obyčajné, šk. 73, sign. 37/2/3.

⁵¹ VHA Bratislava, Proviantný sklad 11, Číslo 5004/Dôv. 1942, f. MNO Dôverný, šk. 213.

⁵² VHA Bratislava, Plk. vet. Dr. Mikuláš Ferjenčík, čís. 70.885.Dôv. III/11-1941, f. MNO Dôverný, šk. 213.

⁵³ VHA Bratislava, Npor. aut. Ján Mazur-AP-2 Prešov, Vec: skúsenosti z doterajšej vojny, predloženie relácií, Prešov, 7. I. 1942, f. MNO Dôverný, šk. 213.

⁵⁴ Dobový názov Golodajevka (Голодаевка). Je zaujímavé, že aj v súčasnej historiografii autori citujú pôvodný názov obce.

až do polovice júla 1942.⁵⁵ Činnosť jej poľných jatiek v sledovanom čase a priestore, tak ako tomu bolo predtým, opäť zatlieňovali nedovolené porážky dobytká. Možno teda konštatovať, že znova sa chronicky opakovali situácie z minulého roka, čomu nezabránili ani vydané rozkazy. Napríklad, v apríli 1942 dochádzalo k porážkam len týždňových teliat. V rovnakom dokumente (rozkaze) bolo dokonca zdôraznené, aby svojvoľne nedochádzalo k zabíjaniu vzácnych karakulských oviec.⁵⁶ Zároveň bolo v rovnakom mesiaci (apríl 1942) zakázané „nedovolené zaobstarávanie potravín“ – rekvirácie hlavne mladého dobytká a hydiny.⁵⁷

Personálne obsadenie poľných jatiek 11 Rýchlej divízie bolo podľa prehľadu administratívneho 17. mája 1942 nasledovné: veliteľ – por. pech. Viliam Valko, veliteľ jatočnej čaty por. jazd. v zál. Rudolf Šurina, hospodár – rtk. rtm. Ján Bakala a likvidátor – por. hosp. v zál. Alfréd Burza.⁵⁸

Určité ťažkosti so zásobovaním jednotiek proviantom sa v predjarí a na jar 1942 prejavovali aj pri Zaisťovacej divízii. Podľa hlásenia – urgencie – zo 7. marca 1942 bolo zásobovanie jednak sťažené „tradičným“ nedostatkom automobilov a jednak tým, že priestor, ktorý mala svojou strážnou činnosťou kontrolovať, bol veľký približne ako Slovensko.⁵⁹ Napríklad, hlavné sily pešieho pluku 102 – prápory I/102 a II/102 – boli koncom druhej dekády apríla 1942 rozmiestnené pozdĺž železničnej trate Pinsk (Пинск) – Gomeľ (Гомель) v úseku dlhom 120 kilometrov. Ich úlohou bolo zverenú trať strážiť, pričom problém predstavovala veľká vzdialenosť medzi jednotlivými rotami a čatami.⁶⁰ V situácii, keď bolo veliteľstvo Zaisťovacej divízie s poľnými jatkami 2 dislokované v Žytomyre (Житомир),⁶¹ sa tak museli strážne jednotky v blízkosti uvedenej trate opäť zásobovať mäsom vo vlastnej réžii z miestnych zdrojov, alebo ho získavať od nemeckých spojencov. Tým všeobecne poklesol výkon poľných jatiek 2. V nasledujúcich týždňoch prebehli pri tejto jednotke intendantnej správy aj personálne zmeny vo velení. Konkrétne, veliteľ PJ 2 – npor. P. Pláňovský – odišiel do zázemia 8. mája 1942.⁶² O týždeň neskôr – 15. mája 1942 – bolo nariadené komisionálne odovzdanie a prevzatie jeho agendy, keďže ju pred odchodom nikomu neodovzdal.⁶³

V nasledujúcich dvoch mesiacoch tieto poľné jatky vykonávali zverené, no rozsahom limitované úlohy. Napríklad, začiatkom júla 1942 vydali konkrétnym jednotkám (Jazdecský priezvodný oddiel a prápor I/101) odoslaným na presun častí proviantu – tvrdú salámu a údené mäso.⁶⁴ Na 26. júla 1942 bola naplánovaná zmena stanovišťa poľných jatiek 2 (spolu

⁵⁵ Blížšie pozri: BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In: *Vojenská história*, 2001, roč. 5, č. 1, s. 40 – 47.

⁵⁶ VHA Bratislava, Motorizovaný peší pluk 21, Denný rozkaz č. 46, SV. 13. apríl 1942, f. Rýchla divízia, šk. 133.

⁵⁷ VHA Bratislava, Motorizovaný peší pluk 21, Denný rozkaz č. 50, SV. 22. apríl 1942, f. Rýchla divízia, šk. 133.

⁵⁸ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Čís. : 27.448/Dôv. 1. odd. 1942, f. MNO Dôverný, šk. 370.

⁵⁹ VHA Bratislava, Odpis, Hughesogram č. 285, f. MNO Dôverný, šk. 213.

⁶⁰ BYSTRICKÝ, Jozef. Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In: *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 4, s. 34 – 35.

⁶¹ Podľa zoznamu krycích Zaisťovacej divízie zo dňa 9. apríla 1942 mali poľné jatky krycí názov „Čikágo“. VHA Bratislava, Veliteľstvo Zaisťovacej divízie Ib. oddelenie, Č. 83082/Taj. Ib. odd. 1942, SV, 9. apríl 1942, f. Zaisťovacia divízia, šk. 13.

⁶² VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, Dôverný rozkaz č. 42, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2.

⁶³ VHA Bratislava, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2.

⁶⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo zaisťovacej divízie, K č. 82549/Taj. Ia-odd. 1942, SV, 3. júla 1942, f. Zaisťovacia divízia, šk. 13.

s veliteľstvo ZD), a síce zo Žytomyra do mesta Ovruch (Овруч),⁶⁵ ktorá sa aj uskutočnila. Po príchode tam sa mali PJ 2 čo najrýchlejšie oboznámiť s dispozíciami nového priestoru a okamžite začať činnosť. Slovenské jednotky, ktoré zostávali v Žytomyre, si mäso po spotrebovaní vlastných zásob mali aj ďalej preberať od Nemcov – konkrétne v sklade HVDST 740.⁶⁶ Všeobecne pritom platí, že pri Zaisťovacej divízii sa v organizácii jej jednotiek intendantie v priebehu leta 1942 vyskytli niektoré nutné improvizácie a riešenia ad hoc.⁶⁷

Po obnovení ofenzívnej činnosti v lete 1942 (začiatok útoku bol pôvodne stanovený na 14. júla 1942)⁶⁸ sa spolu s veliteľstvom Rýchlej divízie dali do pohybu aj poľné jatky 11. Rýchly postup smerom na juh kládol opäť nároky na ich automobilovú techniku, a teda na mobilitu. Napríklad, 20. júla 1942 bol stav motorových vozidiel PJ 11 ešte dobrý: 6 z nich bolo pojazdných, 1 nepojazdné a 1 v autodielni.⁶⁹ 27. júla 1942 boli tieto poľné jatky dislokované juhovýchodne od stanovišťa veliteľa divízie. V operačnom rozkaze č. 14 (II. časť) z tohto dňa bolo viackrát zdôraznené, aby sa jednotky zásobovali mäsom z miestnych zdrojov. Poľné jatky im mali dodávať mäso len vo výnimočných prípadoch na základe vopred podanej osobitnej žiadosti. Kože porazených zvierat však mali byť tradične odovzdávané im.⁷⁰

Dňa 1. augusta 1942 boli poľné jatky 11 na presune do Rostova nad Donom (Ростов-на-Дону).⁷¹ O viac ako týždeň neskôr – 9. augusta 1942 o 9:00 ráno – sa nachádzali pri dvoroch (majeroch) Maxim Gorkij a Stepok, resp. Štepok.⁷² Ďalší presun sa začal hneď ďalší deň – 10. augusta 1942 o 17:00 – do obce Grigoropolisskaja (Григорополисская).⁷³

V správe Rýchlej divízie o intendantných jednotkách zo 14. augusta 1942 bolo opäť konštatované, že jednotky sa zásobujú mäsom z miestnych zdrojov, pričom poľné jatky predbežne dobytok neporážajú. Dokonca aj jedno ukoristené stádo dobytky v počte 360 kusov bolo odovzdané nemeckým úradom. Zároveň náhradou za tento krok nákupná čata PJ 11 získala v okolí spomenutého majera Stepok, resp. Štepok ako korist' – „zdarma“ ďalšie stádo dobytky v počte približne 600 kusov „veľmi pekného, zdravého, kvalitného a veľmi dobre živeného.“ Stádo pomaly postupovalo za Rýchlou divíziou vlastným tempom, pričom v čase administrácie hlásenia sa nachádzalo pri spomínanej obci Grigoropolisskaja (Григорополисская). Zároveň sa objavovali pri realizácii presunu tohto dobytky materiálne nedostatky v podobe štyroch nepojazdných áut značky RV, hoci ďalšie disponibilné dopravné prostriedky PJ 11 mali byť v zásade postačujúce.⁷⁴ Je zaujímavé,

⁶⁵ VHA Bratislava, Veliteľstvo Zaisťovacej divízie, Č. 82583/Taj. Ia – 1942, S. V. dňa 15. júla 1942, f. Zaisťovacia divízia, šk. 13.

⁶⁶ VHA Bratislava, Veliteľstvo Zaisťovacej divízie, Č. 83137/Taj. Ib – 1942, SV, dňa 14. júla 1942, Osobitný rozkaz č. 6, f. Zaisťovacia divízia, šk. 13.

⁶⁷ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, SV 13. augusta 1942, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2. V dôvernom rozkaze č. 76 (článok 469) bola informácia o zriadení predsunutej poľnej pekárne 2 (PPP 2) v Kalinkaviči. Všetky jednotky ZD dislokované na trati Gomeľ – Pinsk sa mali zásobovať chlebom z nej.

⁶⁸ BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In: *Vojenská história*, 2001, roč. 5, č. 1, s. 47.

⁶⁹ VHA Bratislava, Poľné jatky 11, SV 20. júla 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁷⁰ VHA Bratislava, Číslo 20. 808/Taj. 4 oddel. 1942, S. V. 27. 7. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁷¹ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Číslo 20. 830/Taj. 4 oddel. 1942, S. V. 1. VIII. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁷² VHA Bratislava, Všeobecný operačný rozkaz čis. 22, II. časť, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁷³ VHA Bratislava, Všeobecný operačný rozkaz čis. 23, II. časť, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁷⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, intendantia, Čís. 18. 547/Taj. int. 1942, Vec: Zpráva o int. jednotkách, f. RD, šk. 48.

že v uvedenom hlásení mjr. del. Eduard Schneck zdôraznil, aby intendantný park divízie vyťažil z okupovaného, bohatého kraja čo najskôr maximum, pretože vzhľadom na očakávané začatie činnosti nemeckých okupačných úradov to potom už možné nebude, a „teraz je ešte všetko zadarmo.“⁷⁵ 18. augusta 1942 tak bolo v rámci koristi na Slovensko zaslaných 2692 surových koží.⁷⁶ Rovnako bol pripravený plán poslať do zázemia 100 ukoristených koní s cieľom zveľadiť domáci chov „obrodením krvi tunajšími ušľachtilými jedincami“.⁷⁷

Situácia jednotiek správ (zdravotníckej, zbrojnej, intendantnej a automobilovej) bola teda v porovnaní s jednotkami zbraní RD v polovici augusta 1942 (15. augusta 1942) v určitej nevýhode ohľadom disponibilných dopravných prostriedkov. Hoci bolo zdôraznené, že „bojaschopnosť divízie zaručujú jej správy“, s čím sa stotožňoval aj náčelník štábu Rýchlej divízie pplk. gšt. E. Novotný, realita bola v mnohých týchto jednotkách kritická.⁷⁸ Napríklad vtedajší veliteľ poľných jatiek 11 (npor. Grešner) už o päť dní neskôr – 20. augusta 1942 – konštatoval, že nemá k dispozícii ani jedno pojazdné auto.⁷⁹

Navyše sa pri intendantných jednotkách tohto zväzku začali vyskytovať trestné činy. S poľnou pekárnou 11 je napríklad spojených niekoľko trestných činov jej príslušníka – strelníka Jozefa S,⁸⁰ ktorý bol Vojenským súdom v Bratislave odsúdený na 18 rokov ťažkého žalára.⁸¹

Ďalšia ofenzívna činnosť Rýchlej divízie v tomto období však ďalej vyžadovala adekvátne presuny poľných jatiek 11. Dňa 24. augusta 1942 sa tieto nachádzali v obci Majkopskoje (Майкопское)⁸² a 28. augusta 1942 sa presúvali do obce Martanskaja (Мартанская).⁸³ V hlásení nového veliteľa PJ 11 npor. Čunderlíka z 31. augusta 1942, adresovaného 4. oddeleniu Veliteľstva RD, pritom vyplýva prechodné zlepšenie automobilového parku jednotky, ale zároveň pretrvávajúce problémy s pneumatikami.⁸⁴

Podľa osobitného materiálneho rozkazu Rýchlej divízie zo 6. septembra 1942 boli poľné jatky 11 (spolu s poľnou pekárnou 11) znovu na presune do spomínanej obce Martanskaja.⁸⁵ Udialo sa tak pre predošlú „veľkú vzdialenosť“ od jednotiek zbraní. Poľné jatky do určenej

⁷⁵ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, intendencia, Čís. 18. 547/Taj. int. 1942, Vec: Zpráva o int. jednotkách, f. RD, šk. 48.

⁷⁶ VHA Bratislava, Telegram, Čís. 20 899/Dôv. 4. oddel. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48. Veliteľ Rýchlej divízie konštatoval, že k transportu s korisťou bol pripojený i jeden vozeň s klavírmi. Išlo podľa jeho slov o „čiernu“ zásielku.

⁷⁷ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Číslo: 20991 /Taj. 4. oddel. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁷⁸ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Č. j. 20. 880 Taj./4. oddel. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁷⁹ VHA Bratislava, Poľné jatky 11, S. V. 20. augusta 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁸⁰ VHA Bratislava, Kriváň 6, Pp. 199/42, f. Rýchla divízia, šk. 21. Uvedené trestné činy prebehli v priebehu augusta 1942 v obciach Gulkeviči a Martanskaja. Zahŕňali krádeže v „civilných“ bytoch, neoprávnené rekvirácie (dve sličky), usmrtenie štekajúceho psa ručným granátom, zabitie starca, znásilňovanie žien pod hrozbou zabitia a ďalšie menej závažné trestné činy (napríklad, že jedného z nadriadených pri hádke nazval, že je „hovno zupácke“).

⁸¹ VHA Bratislava, Jozef S. – Záznam o službách (1920).

⁸² VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Č. j. 20 921/ Taj. 4. oddel. 1942, SV 24. augusta v 12.00, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁸³ VHA Bratislava, Č. j. 20 931/ Taj. 4. oddel. 1942, SV 28. augusta v 15.00, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁸⁴ VHA Bratislava, Č. j. 353/5-dôv. 42, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁸⁵ VHA Bratislava, Č. j. 20 941/ Taj. 4. oddel. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48.

obce dorazili 9. septembra 1942.⁸⁶ Jednotky zbraní boli počas celého uvedeného mesiaca nasadené v bojoch o priestor severného predhoria západnej časti Kaukazu (oblasť Chatyps), ktoré v zásade nepriniesli žiaden posun, a to ani za cenu 31 padlých a 234 zranených.⁸⁷

Charakter bojov a pomerná vzdialenosť jednotiek správ (vrátane poľných jatiek 11) od jednotiek zbraní Rýchlej divízie boli spolu s členitým terénom bojiska⁸⁸ a aktivitou jednotiek nepriateľa (partizánov i pravidelnej armády)⁸⁹ živnou pôdou pre ďalšie svojvoľné rekvirácie dobytku, hydiny, potravy a iné trestné činy. Tie sa vyskytli, ako bolo spomenuté, už v auguste. Podľa údajov z 9. októbra 1942 len v priestore Suzdaľskaja (Суздальская) a Černomorskaja (Черноморская) bolo slovenskými jednotkami „vzato“ 89 kusov hovädzieho dobytku a 150 ton kukurice.⁹⁰ Autori tohto hlásenia citovali aj Kreislandwirt v obci Bakinskaja (Бакинская), ktorý hovoril o početných trestných činoch tohto typu spáchaných slovenskými jednotkami. Rovnako ako pri obdobných predošlých prípadoch hodlal takéto poklesky prísne trestať aj nový veliteľ Rýchlej divízie plk. gšt. Štefan Jurech (velenie prevzal 23. septembra 1942, pozn. aut.).

Trestné činy vzťahujúce sa na intendantné jednotky, proviant a produkty poľných jatiek sa vyskytli aj pri Zaisťovacej divízii, pričom už predtým dochádzalo k obchodovaniu s proviantom vzhľadom na civilný sektor.⁹¹ Začneme menej závažnými prípadmi. Napríklad v novembri 1942 bola uvalená väzba na rtk. Petra P. Ten predtým, počas služby vo Vinnycii, ukradol 3,70 kg kože, z ktorej si dal ušiť čižmy, ktoré spolu s kazajkou (vyrobenou z takisto ukradnutého nepremokavého erárneho plátna – celty) zaslal z frontu na Slovensko.⁹² Závažnejší bol prípad, ktorý spomína v hlásení zo 7. októbra 1942 veliteľ Zaisťovacej divízie plk. gšt. Rudolf Pilfousek. Ten v ňom navrhoval, aby sa z dovolenky na Slovensku k útvaru v poli už nevrátil pplk. vet. MVDr. Richard W. Ako dôvod uvádzal, že sa dopyčul, že menovaný „... v poli kupčí, že má za ten rok, čo je v poli, nazhromaždený obnos vyše milióna a vo svojom majetku hodnotné veci (perzské koberce, zlaté a briliantové veci, obrazy atď.)“.⁹³ Zároveň je v tomto dokumente uvedené, že menovaný mal záujem previezť na Slovensko približne tonu masla v hodnote 25 000 Ks a dokonca v priestoroch veterinárnej ambulancie

⁸⁶ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Č. j. 20 983/Taj. 4. oddel. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 48.

⁸⁷ BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In: *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 1, s. 53.

⁸⁸ Ťažkosti so zásobovaním mal napríklad aj priezvedný oddiel 5 Rýchlej divízie. Jeho 2. cyklistická eskadróna v postavení Tri duba mala 19. októbra 1942 problémy so zásobovaním, keďže trény uviazli v lokalite Chatyps. VHA Bratislava, Priezvedný oddiel 5, SV dňa 14. novembra 1942, f. Rýchla divízia, šk. 21.

⁸⁹ Napríklad 12. septembra a opäť 14. septembra 1942 boli v lokalite Kutajskaja kuchynské trény pešieho pluku 20 napadnuté partizánmi. Prepady si vyžiadali dvoch mŕtvych a troch zranených vojakov. VHA Bratislava, Peší pluk 20, Čís. 2172/Taj. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 81.

⁹⁰ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, intendantia, S. V. 9. 10. 1942, f. Rýchla divízia, šk. 81. Otázne je, či a kedy bol tento dobytok porazený poľnými jatkami 11.

⁹¹ Napríklad, rtk. rtm. hosp. Ján L., ktorý istý čas dokonca zastával funkciu „proviantného“ Zaisťovacej divízie, poskytol miestnej rodine, resp. rodinám určité potravinové články. Na oplátku dostal samovar a menší obraz (pracovne nazvaný Nočný les v zime, olej na plátne). Na Slovensko ku kmeňovej jednotke (delostrelecký pluk 2) bol menovaný z veliteľstva ZD odoslaný 9. júna 1942 (VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, SV 11. júna 1942, Dôverný rozkaz č. 54, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2). Informácie o daroch autor textu získal zo spomienok dcéry V. Č. na otca. Dokument v zbierke autora.

⁹² VHA Bratislava, Vojenský prokurátor v Bratislave, VO – 1791/42- 111., f. MNO Dôverný, šk. 207. Vec sa odohrála vo Vinnycii na Ukrajine.

⁹³ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, Čís. 50.015/Taj. vel. 1942, fond MNO Tajné, č. kr. 17.

ilegálne choval štyri ošipané.⁹⁴ Na druhej strane, cenzúra zadržala listy vojakov z konca roku 1942, v ktorých sa sťažujú na nedostatok potravy (vrátane mäsa), hoci dôstojníci mali mať údajne všetkého hojnosť.⁹⁵

Ak sa vrátime konkrétne k poľným jatkám Zaisťovacej divízie, tak koncom roka – konkrétne 1. novembra 1942 – boli jej poľné jatky 2 po prestávke v činnosti opäť aktivované. Súviselo to s tým, že „sa situácia gážistov hosp. služby zmenila.“ Za veliteľa PJ 2 bol ustanovený por. hosp. v zál. Gejza Szabó, jeho zástupcom a zároveň veliteľom jatočnej čaty bol por. hosp. v zál. Albert Mihálik, likvidátorom a účtovníkom dôst. zástupca Viktor Kopták.⁹⁶ Bitúnok poľných jatiek bol v tejto dobe umiestnený v Ovruči v budove veterinárnej ambulancie. Do 27. dňa toho istého mesiaca i roku (teda za necelé štyri týždne činnosti) realizovali nákup dobytká: 31 kráv a 51 ošipaných, a porazili približne rovnaký počet dobytká: 35 kráv a 50 kusov ošipaných. PJ 2 mali v tomto období vzhľadom na pridelené úlohy relatívne dostatočný počet odborného personálu – mäsiarov, údenárov, kožiarov a skladníkov. V prípade, že by sa ich úlohy v ďalšom období potenciálne navýšili, úmerne s nimi by sa musel doplniť aj stav personálu.⁹⁷

Koncom roka 1942 v exploatačnom území Rýchlej divízie boli rozšírené zvieracie nákazy, ktoré ovplyvňovali nákup jatočného dobytká (slintačka, krívačka, besnota a sopľavka).⁹⁸ Tento problém mal byť konzultovaný a riešený s personálom miestnych orskommandatúr. Choroby dobytká vyžadujúce si karanténu, starostlivosť, zásah veterinára a ďalšie osobitné opatrenia akoby symbolicky uzatvárali činnosť poľných jatiek 11 v tomto roku.

Odišný charakter bojovej činnosti oboch slovenských poľných divízií a zároveň aj ďalšie faktory s tým spojené mali výrazný vplyv na činnosť ich vlastných poľných jatiek aj v roku 1942. Zatiaľ čo poľné jatky 11 sa po obnovení ofenzívnej činnosti v júli 1942 presúvali s veliteľstvom Rýchlej divízie, poľné jatky 2 Zaisťovacej divízie vzhľadom na jej pôsobenie v tyle zostávali dlhé obdobie na určenom mieste, hoci takisto v blízkosti jej veliteľstva.⁹⁹ To znamenalo, že činnosť týchto poľných jatiek pri vzdialenej dislokácii niektorých jednotiek Zaisťovacej divízie mala len obmedzený dosah, čo sa prejavilo aj na nižšom počte porazeného dobytká. Inými slovami, v priebehu roku 1942 došlo k poklesu výkonu a frekvencie činnosti poľných jatiek 2 vzhľadom na „excentrickú“ dislokáciu veliteľstva ZD. V zásade prevzali časť úloh, ktoré boli určené pre výdajne proviantu. K obnoveniu činnosti týchto poľných jatiek v širšom meradle došlo až koncom roka 1942. Všeobecne sa aj v tomto roku a pri oboch jatkách opäť opakovali problémy z predošlého obdobia, a síce materiálno-technické nedostatky (mobilita), svojvoľné porážky, miera zainteresovanosti a choroby dobytká.

⁹⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, Čís. 50.015/Taj. vel. 1942, fond MNO Tajné, č. kr. 17.

⁹⁵ „Tu páni dôstojníci jedia kury, palacinky, pijú víno a iné, a my ani vody nemáme...“. Ide o prepis listu písaného na Vianoce (24. decembra 1942). Odosielateľom bol neznámy vojak, adresátom bol František Kamenický, Kolčov č. 60 (v súčasnosti Klčov). VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany, Obranné oddelenie, Opis, f. Rýchla divízia, šk. 61.

⁹⁶ VHA Bratislava, VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, Dôverný rozkaz č. 92, SV, dňa 31. októbra 1942, f. Zaisťovacia divízia, šk. 2.

⁹⁷ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, intendancia, Číslo: 70. 467/döv. int. – 1942, f. MNO Dôverné, šk. 213.

⁹⁸ VHA Bratislava, Veliteľstvo Rýchlej divízie, Operačný rozkaz č. 49, SV. 16. decembra 1942, f. Rýchla divízia, šk. 21.

⁹⁹ V decembri 1941 bolo veliteľstvo Zaisťovacej divízie aj s jednotkami správ dislokované v Žytomyre. 24. júla 1942 sa presunulo do Ovruče a na začiatku poslednej dekády júna 1943 do Minska. Blížšie pozri: BYSTRICKÝ, Jozef. Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In: *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 4, s. 29 – 54, Takisto: BYSTRICKÝ, Jozef. Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (november 1942 – október 1943). In: *Vojenská história*, 2000, roč. 4, č. 3 – 4, s. 35 – 52.

Činnosť v roku 1943

Rok 1943, ktorý je všeobecne vnímaný ako bod obratu 2. svetovej vojny, znamenal pokračovanie činnosti poľných jatiek oboch slovenských poľných divízií na pozadí postupného rozkladu oboch týchto zväzkov.

Niekoľko mesačná bojová činnosť Rýchlej divízie v dôsledku silnejúcej ofenzívy Červej armády napokon ukončená operačným rozkazom jej veliteľstva č. 4 zo 4. februára 1943. Ten jej jednotkám nariadil evakuáciu letecky i loďnou dopravou na Kerč (Керч).¹⁰⁰

Poľné jatyky 11 sa deň pred vydaním rozkazu – 3. februára 1943 – nachádzali v obci Ivanovskaja (Ивановская) na severovýchod od Krasnodaru (oblasť Kubáň),¹⁰¹ kam sa o tri dni neskôr – 6. februára 1943 – mali podľa rozkazu veliteľa divízie sústrediť všetky intendantné útvary RD.¹⁰² Nasledoval ďalší určený presun, PJ 11 mali spolu s poľnými pekárňami a ďalšími intendantnými jednotkami 11. februára 1943 dosiahnuť východnejšie situovanú obec Starotitarovskaja (Старотитаровская) na polostrove Tamaň.¹⁰³ Po finálnom presune na lodiach a letecky sa jednotky RD v druhej polovici februára 1943 napokon sústredili v priestore Mychajlivka (Михайлівка) – Moločansk (Молочанськ) – Vasylivka (Василівка) – Pryšyb (Пришиб), severne od Melitopolu.¹⁰⁴ Výsledkom chaotického ústupu z predhoria Kaukazu bola zdvihnutá vlna dezercii, násilností a krádeží, ktorá podľa subjektívneho odhadu poľného prokurátora RD vzrástla „prínajmenšom pätnásťnásobne“.¹⁰⁵

Výdaj mäsa a mäsových výrobkov bol vzhľadom na celkovú strategickú situáciu, presuny a komplikované pomery realizovaný len s prestávkami. Napokon poľné jatyky 11 umiestnené v obci Mychajlivka predsa konštatovali: „Odber mäsa počínajúc dňom 22. februára 1943 u PJ 11 možný.“¹⁰⁶

Aj v tomto prípade išlo len o prechodné umiestnenie aj činnosť. Na začiatku poslednej dekády marca 1943 dostalo veliteľstvo Rýchlej divízie nariadenie na presun na polostrov Krym s úlohou prevziať obranu úžin a tamojších železničných tratí.¹⁰⁷ 6. apríla 1943 boli poľné jatyky 11 etablované v Geničesku (Генічеськ) na Kryme,¹⁰⁸ kde opäť začali svoju (prerušovanú) činnosť.

¹⁰⁰ Bližšie pozri: BYSTRICKÝ, Jozef. Štefan Jurech na východnom fronte (september 1942 – september 1943). In: *Štefan Jurech (1898 – 1945). Zborník príspevkov z odborného seminára k 110. výročiu narodenia generála Štefana Jurecha*. Bratislava – Trenčín : Vojenský historický ústav, Veliteľstvo pozemných síl OS SR, 2008, s. 44.

¹⁰¹ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Operačný rozkaz č. 5, II. časť, SV. 3. II. 1943 o 6:00 hod., f. Rýchla divízia, šk. 49.

¹⁰² VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Operačný rozkaz č. 6, II. časť, SV. 6. februára 1943 o 12:00 hod., f. Rýchla divízia, šk. 49.

¹⁰³ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Operačný rozkaz č. 7, II. časť, SV. 9. februára 1943 o 12:00 hod., f. Rýchla divízia, šk. 49.

¹⁰⁴ BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 3, s. 54.

¹⁰⁵ VHA Bratislava, Poľný prokurátor rýchlej divízie, Číslo 38584/Dôv. 1943, S. V. 19. apríla 1943, f. MNO Dôverné, šk. 317.

¹⁰⁶ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Operačný rozkaz č. 8, II. časť, SV. 22. II. 1943 o 18:00 hod., f. Rýchla divízia, šk. 49.

¹⁰⁷ Bližšie pozri: BYSTRICKÝ, Jozef. Štefan Jurech na východnom fronte (september 1942 – september 1943). In: *Štefan Jurech (1898 – 1945). Zborník príspevkov z odborného seminára k 110. výročiu narodenia generála Štefana Jurecha*. Bratislava – Trenčín : Vojenský historický ústav, Veliteľstvo pozemných síl OS SR, 2008, s. 46.

¹⁰⁸ VHA Bratislava, Veliteľstvo rýchlej divízie, Operačný rozkaz č. 13, II. časť, SV. 6. apríla 1943 o 16:00 hod., f. Rýchla divízia, šk. 49.

Menej komplikovaná bola situácia poľných jatiek 2 Zaisťovacej divízie. V priebehu januára 1943 pokračovala ich „zabehnutá“ činnosť z konca minulého roka, hoci predbežne nebol realizovaný žiaden nákup živého dobytku. Jednotka pritom naďalej chovala vlastný statok, ktorý aj periodicky porážala. Nemecká strana v tejto dobe z dôvodu prechodnému nedostatku živého dobytku totiž neposkytovala žiadne poukážky na jeho nákup. Jednotky mimo posádky Ovruč získavali mäso už spomenutým spôsobom (od nemeckých poľných jatiek – tzv. zakáľacích rôť a „gebietskommissarov“). Vzhľadom na personálne obsadenie môžeme uviesť, že 16. januára 1943 nastúpil do služby veliteľ PJ 2 po riadnej dovolenke spomínaný por. hosp. v zál. G. Szabó.¹⁰⁹

Aj v nasledujúcom mesiaci – vo februári 1943 – boli jednotky Zaisťovacej divízie zásobované mäsom z niekoľkých zdrojov. Bol to odber od poľných jatiek 2 (vlastnou porážkou), od spomenutých nemeckých jatiek a od miestnych „gebietskommissarov“ na poukážky (pre jednotky mimo posádky Ovruč). Celkovo bolo slovenským jednotkám prostredníctvom PJ 2 za tento mesiac (február 1943) vydaných až 10 951 kg hovädzieho mäsa, 4209 kg salámy, 214 kg bravčového mäsa a menšie objemy ďalších mäsových výrobkov: tlačienky, plúcok, údeného mäsa a údenej slaniny.¹¹⁰

Na margo činnosti poľných jatiek treba uviesť, že na chov dobytku poľnými jatkami 2 bolo v marci 1943 odobratých takmer 11 ton zemiakov, 2 tony melasy a 4 tony slamy.¹¹¹

Podobne ako v roku 1942 boli poľné jatký 2 aj v prvom polroku 1943 periodicky kontrolované veterinárnou správou. Napríklad, 12. marca 1943 bol predmetom tejto kontrolnej činnosti stav jatočného dobytku, 28. apríla toho istého roku zas evidencia mäsa a s ním súvisiaci počet koží.¹¹²

V priebehu apríla 1943 zásobovali poľné jatký 2 najmä jednotky v Ovruči. Ostatné jednotky sa zásobovali mäsom rozlične, po vlastnej linke, tak ako to už bolo viackrát spomenuté.¹¹³

Neprestajné zmeny, tak typické pre vojenské prostredie, sa vo väčšej miere dotkli poľných jatiek 2 aj v polovici júna 1943. 17. júna 1943 im bola nariadená pohotovosť. Zároveň boli ukončené prípravy na presun veliteľstva ZD z Ovruče do Minska. Počas transportu po železnici došlo dokonca k explózií nastraženej míny, no k stratám na životoch alebo materiáli nedošlo. 22. júna 1943 sa poľné jatký 2 znova etablovali v Puškinových kasárňach v Minsku. 10. júla 1943 mala začať svoju činnosť aj ich odbočka 1 umiestnená v meste Sluck.¹¹⁴ K 1. júlu 1943 mali PJ 2 krycí názov „Žralok“.¹¹⁵

Nie je bez zaujímavosti, že dôstojník veterinárnej správy ZD vykonal 13. júla 1943 so súhlasom Nemcov prehliadku ústredného bitúnku v Minsku. Tam boli zvieratá porážané „podľa amerického spôsobu“ (na bežiacom páse) a denná produkcia salámy a špekáčikov

¹⁰⁹ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, intendancia, Čís.: 63 042/ dôv. intend. – 1943, SV 1. februára 1943, f. MNO Dôverné, šk. 334.

¹¹⁰ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, intendancia, Číslo 63. 091/dôv. int. – 1943, SV 28. februára 1943, f. MNO Dôverné, šk. 334.

¹¹¹ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, intendancia, Číslo 63 153/dôv. intend. 1943, SV 31. marca 1943, f. MNO Dôverné, šk. 334.

¹¹² VHA Bratislava, Veterinárna správa ZD – Voj. denník, f. Zaisťovacia divízia, šk. 18.

¹¹³ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, intendancia, Čís. 63. 202/Dôv. int. 1943, SV 3. mája 1943, f. MNO Dôverné, šk. 334.

¹¹⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo ZD, intendancia, Čís. 63. 349/Dôv. int. 1943, SV 3. júla 1943, f. MNO Dôverné, šk. 334.

¹¹⁵ VHA Bratislava, Veliteľstvo zaisťovacej divízie, spojovacie vojsko, K čís. 85 004/taj. spoj. 1943, Krycie mená pridelenie – doplnok, f. Zaisťovacia divízia, šk. 1.

tam bola 2 tony. Mäso bolo prísne kontrolované, hoci bolo umiestnené aj improvizovane.¹¹⁶ Podobná exkurzia na rovnakom mieste prebehla aj 30. júla 1943. Exkurziu viedol šéf nemeckej veterinárnej správy vojenského veliteľstva pre Bielorusko a zo slovenskej strany sa na nej zúčastnili dôstojníci veliteľstva Zaisťovacej divízie, ako aj proviantní a hospodárski dôstojníci tohto zväzku v aktívnej službe.¹¹⁷

V priebehu októbra 1943 bolo rozhodnuté o reorganizácii 2. pešej divízie na Technickú brigádu a jej presune do Talianska.¹¹⁸ Tým sa skončila aj činnosť poľných jatiek 2 na okupovanom území Sovietskeho zväzu.

Medzitým poľné jatký 11 (1. pešej divízie) po presune na Krymský polostrov začali pomyseľne písať novú kapitolu svojej, v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi, menej aktívnej činnosti. V priebehu pôsobenia na novom pôsobisku v nej boli určité časové etapy (týždne), keď poľné jatký dobytok neporážali a vyvíjali len minimálnu činnosť. Podobne ako predtým pri Zaisťovacej divízii plnili úlohy výdajne mäsa (získaného od Nemcov) a proviantu.

Napríklad v priebehu júla 1943 boli síce opätovne etablované, a to v Armjansku (Армянск) pod velením stot. hosp. Františka Dohnala, ale mäso odoberali od Nemcov. Odborný personál intendenčných jednotiek divízie postačoval na pokrytie potreby zásobovania divízie.¹¹⁹

Časté presuny súčastí divízie uskutočňované do konca septembra 1943 a operatívne zmeny ich úloh mali za následok, že divízia prestala pôsobiť ako organický celok a jej jednotky sa priestorovo rozptýlili.¹²⁰ Táto situácia sa naplno prejavila v nasledujúcom mesiaci (október 1943) a opäť znižovala reálny dosah činnosti poľných jatiek 11, ktoré boli „tradične“ dislokované v blízkosti veliteľstva zväzku. Väčšina jednotiek bola v polovici októbra 1943 sústredená mimo Krymského polostrova – na juh od Kachovky (7111 mužov) a v Odeze (177), menšia časť (2733 mužov) zostala v priestore polostrova.¹²¹

Po bojoch pri Kachovke, počas ktorých padlo do zajatia približne 2200 mužov, sa zvyšky divízie presunuli na západný breh Dnepra. K 3. novembru 1943 mala 1. pešia divízia na západnom brehu Dnepra 4378 osôb.¹²²

Po ďalšom ústupe boli v polovici decembra 1943 jednotky divízie sústredené v Mykolajive (Миколаїв).

Poľné jatký 11 v organizačnej štruktúre 1. pešej divízie boli síce spolu s ďalšími intendenčnými jednotkami sústredené v spomínanom Mykolajive, no svoju činnosť nezačali (stav k 15. decembru 1943). „Hotové“ mäso dodávali nemecké zásobovacie miesta.¹²³ V podobnej situácii sa nachádzali aj jednotky pešieho pluku 20 odrezané na Kryme, ktoré od Nemcov v tejto dobe dostali aj zimný výstroj.

¹¹⁶ VHA Bratislava, Veterinárna správa ZD – Voj. denník, f. Zaisťovacia divízia, šk. 18.

¹¹⁷ VHA Bratislava, Veterinárna správa ZD – Voj. denník, f. Zaisťovacia divízia, šk. 18.

¹¹⁸ BYSTRICKÝ, Jozef. Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (november 1942 – október 1943). In: *Vojenská história*, 2000, roč. 4, č. 3 – 4, s. 51 – 52.

¹¹⁹ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. peš. divízie, Číslo 70.093/Dôv. 4. oddel. 1943, SV 12. augusta 1943, f. MNO Dôverné, šk. 334.

¹²⁰ BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 3, s. 60.

¹²¹ BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 3, s. 66.

¹²² BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 3, s. 68.

¹²³ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. pešej divízie, Čís. 100.919/Taj. 4. oddel. 1943, f. MNO Tajné, šk. 25.

Po časovej prestávke spôsobenej objektívnymi príčinami poľnej jatky ešte koncom roka 1943 v novom priestore svojho pôsobenia opäť začali dodávať vlastným jednotkám mäso (27. decembra 1943).¹²⁴ Hlavné časti divízie sa v poslednej dekáde decembra 1943 nachádzali stále na rovnakom mieste (Mykolajiv), kde realizovali opevňovacie práce.¹²⁵

Bilancia činnosti jednotlivých poľných jatiek v roku 1943 sa líšila. Zatiaľ čo poľné jatky 11 v dôsledku bojovej činnosti, dislokačných zmien a presunov v zásade celý rok obmedzovali svoju činnosť, poľné jatky 2 ju naopak vystupňovali (čo dokumentuje viacero periodických hlásení). Aj na intendantčné jednotky oboch poľných zväzkov vplýval všeobecný pokles morálky a disciplíny spôsobený dlhým pobytom v poli za situácie, keď bol „vítaný“ koniec vojny v nedohľadne. V oboch zväzkoch naďalej prebiehala kriminalita v podobe krádeží proviantu, hospodárskych zvierat a svojvoľných rekvirácií. Tento fenomén bol akýmsi neoficiálnym paralelným pilierom zásobovania potravinami.

Posledné mesiace

Po stiahnutí 2. pešej divízie z prideleného operačného priestoru zostala na území bývalého Sovietskeho zväzu len 1. pešia divízia. V tejto súvislosti je potrebné všeobecne konštatovať, že bez ohľadu na realizované a aj nastávajúce organizačné zmeny zostávala potreba zásobovania jej jednotiek mäsom aktuálnou a nutnou aj v roku 1944.

Hlavné sily 1. pešej divízie museli aj v prvých týždňoch tohto roku ustupovať v zostave nemeckej 6. armády, smerom na juh do Moldavska a na juhozápadnú Ukrajinu (bez vyčlenených jednotiek, ktoré zostali na Krymskom polostrove).¹²⁶

Ústup tohto zväzku ďalej pokračoval aj v nasledujúcich mesiacoch a bol opäť spojený s pretrvávajúcim poklesom morálky a disciplíny. V priebehu druhej polovice apríla 1944, keď bolo stanovište veliteľstva divízie dislokované približne 75 kilometrov juhozápadne od mesta Tighina (Bendery) a jednotky správ sa presunuli aj do obcí Bessarabske (Бессарабське)¹²⁷ alebo Bolhrad (Болград), došlo konečne k spojeniu s odlúčenými jednotkami prepravenými z Krymu.¹²⁸

K 19. máju 1944 dodávali poľné jatky 11 (stanovište veliteľa: Bolhrad) mäso predovšetkým vlastným, určeným jednotkám.¹²⁹ O týždeň neskôr – 27. mája 1944 – zostávala intendantčná správa divízie „nezmenená“, čo znamená, že jej jednotky zotrvali na rovnakých miestach (vrátane Bolhradu, kde boli dislokované poľné jatky, pozn. aut.).¹³⁰

Už v pláne na reorganizáciu 1. pešej divízie na 1. technickú divíziu z 25. mája 1944 sa v novej organizačnej štruktúre jej veliteľstva stále počítalo s poľnými jatkami.¹³¹ A tak aj po realizácii tohto kroku poľné jatky 11 začiatkom júna 1944 naďalej pokračovali v činnosti –

¹²⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. peš. divízie, Č. 100.982/Taj. 4. oddel. 1943, f. MNO Tajné, šk. 25.

¹²⁵ BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 3, s. 70.

¹²⁶ BYSTRICKÝ, Jozef. 1. pešia divízia po bojoch pri Kachovke, jej organizácia a odzbrojenie 1. technickej divízie. In: *Vojenská história*, 2004, roč. 8, č. 4, s. 67.

¹²⁷ Ріводне Тарутинo (Тарутинo).

¹²⁸ BYSTRICKÝ, Jozef. 1. pešia divízia po bojoch pri Kachovke, jej organizácia a odzbrojenie 1. technickej divízie. In: *Vojenská história*, 2004, roč. 8, č. 4, s. 69.

¹²⁹ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. pešej divízie, Čís. 40.473/Taj. 4. oddel. 1944, f. MNO Tajné, šk. 25.

¹³⁰ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. pešej divízie, Čís. 40. 501/Taj. 4 oddel. 1944, f. MNO Tajné, šk. 25.

¹³¹ VHA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany Hlavné vojenské veliteľstvo, Číslo 70.891/Taj. I/2-2. 1944, f. MNO Tajné, šk. 24.

určenom zásobovaní mäsom pre vlastné jednotky spojenom aj s porážkami.¹³² Organizačná podriadenosť poľných jatiek 11 zostala nezmenená aj na konci júla 1944¹³³ a takisto o mesiac neskôr (v poslednej dekáde augusta 1944).¹³⁴

Postupné približovanie sa frontu k hraniciam Slovenskej republiky, spojené s výrazným poklesom bojovej činnosti jednotiek slovenského vojska, viedlo vojenských predstaviteľov Slovenskej republiky k zriadeniu armádneho zboru dislokovaného na východe štátu. Po zriadení armádneho veliteľstva v Prešove pripadla jeho intendancii opäť úloha postarať sa o dodávky mäsa pre podriadené útvary a jednotky.¹³⁵ Tento nevyhnutný proces zásobovania mäsom pokračoval až do odzbrojenia oboch „východoslovenských“ divízií.

31. augusta 1944 sa v priestore obce DÉS (Dej) v Sedmohradsku začalo odzbrojovanie 1. technickej divízie, pričom táto činnosť sa už v tento deň dotkla aj jednotiek správ.¹³⁶ Súčasne treba konštatovať, že sa tak udialo v období, keď dostupnosť dobytká, a teda aj mäsa v pridelenom exploatačnom území, bola výrazne limitovaná a problémy boli dokonca so zásobovaním jednotiek tejto divízie chlebom.¹³⁷

Záver

Činnosť poľných jatiek slovenského vojska počas vojny so Sovietskym zväzom v rokoch 1941 – 1944 je vzhľadom na časový aspekt, hlavne jeho dĺžku, spojená predovšetkým s pôsobením dvoch vyšších jednotiek – Rýchlej a Zaisťovacej divízie. Proces nasadenia poľných jatiek pritom prechádzal rozličnými fázami, v ktorých sa ako podstatné momenty ukazovali nielen kvantita dodávaného mäsa, ale aj potenciál exploatačného územia, konkrétna dislokácia poľných jednotiek zbraní, príkazy nemeckých spojencov a ďalšie miestne faktory.

Štúdium archívnych materiálov potvrdilo pomerne časté presuny poľných jatiek a aj etapy, keď ich činnosť klesala, pričom v takýchto prípadoch boli opakovane vydávané rozkazy, aby sa jednotky zásobovali z miestnych zdrojov. Pôsobenie v štruktúre veliteľstiev divízií prinášalo príslušníkom poľných jatiek napriek všetkému evidentné výhody v porovnaní so službou pri jednotkách zbraní (vzhľadom na riziko smrti alebo zranenia v boji, pozn. aut.). Všetky jednotky odkázané na jatočnú činnosť alebo dodávku mäsa poľných jatiek si však uvedomovali ich dôležitosť, bez ktorej by sa nezaobišli. Tomu prispôbovali aj formu kontaktu.

Činnosť poľných jatiek predstavovala pre vojsko nevyhnutnú potrebu symbolizovanú aj produkciou mäsa, klobás, jaterníc, slaniny a iných mäsových výrobkov. Išlo o výživné jedlo, ktoré malo stabilnú a cennú hodnotu. To sa markantne prejavovalo aj vo vzťahu k civilnému

¹³² VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. techn. divízie, Čís.: 40. 540/Taj. 4. oddel. 1944, f. MNO Tajné, šk. 25. Ide o hlásenie zo 4. júna 1944.

¹³³ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. techn. divízie, Číslo 40. 749/Taj. 4. oddel. 1944, SV, dňa 29. júla 1944 o 18:00 hod., f. Rýchla divízia, šk. 89.

¹³⁴ VHA Bratislava, Veliteľstvo 1. technickej divízie, Číslo 40. 808/Taj. 4. oddel. 1944, f. RD, šk. 124.

¹³⁵ Napríklad podľa hlásenia Armádneho veliteľstva z 23. júna 1944 brali jednotky 1. divízie mäso od poľných jatiek 21, jednotky 2. divízie od miestnych mäsiarov. K tomuto dňu bol počet gážistov 962 a mužstva 22 902. VHA Bratislava, Armádne veliteľstvo, intendancia, Čís.: 1700/Dôv. int. 1944, f. MNO Dôverně, šk. 451.

¹³⁶ BYSTRICKÝ, Jozef. 1. pešia divízia po bojoch pri Kachovke, jej organizácia a odzbrojenie 1. technickej divízie. In: *Vojenská história*, 2004, roč. 8, č. 4, s. 77.

¹³⁷ Napríklad vo vojnovom denníku práporu III/20 1. technickej divízie bolo 3. septembra 1944 konštatované: „Táboríme ďalej na tom istom mieste. Pomaly už ubúda aj proviant, chlieb nieto už 4 dni. Žijeme len na suchároch, ktoré sú ešte na jeden deň.“ VHA Bratislava, Peší pluk 20, III. prápor, Čís.: 3689/Taj. 1945, f. RD, šk. 124.

obyvateľstvu na okupovaných územiach, ktoré sa nachádzalo v nepriaznivej zásobovacej situácii. V kritickom období okupácie územia, keď mali viaceré potraviny mimoriadnu cenu, mohlo ísť v prípade ich reálneho disponovania aj o otázku života alebo smrti. Potraviny, a zvlášť mäso, sa tak stávali exkluzívnym artiklom, hodnotu ktorého si uvedomovali nielen vojaci, ale aj spomínaní civilisti.

Porážanie jatočného dobytku pritom bolo činnosťou, ktorú mnohí zmobilizovaní príslušníci oboch divízií poznali z domova v podobe dedinských zakáľačiek. Išlo o činnosť viac-menej výnimočnú, prinášajúcu v „civilnom“ živote okrem výživových benefitov aj vzruch a zábavu. V každej vojenskej jednotke sa pritom vyskytovali schopní jedinci, ktorí sa v duchu románu E. M. Remarquea *Na západe nič nového* vedeli rýchlo zorientovať v situácii a získať „aspirantov na pekáč“. Treba preto opäť zdôrazniť, že i v slovenskom vojsku v poli prebiehali početné ilegálne porážky dobytku i hydiny (neraz spojené s inou trestnou činnosťou), ktoré boli neoddeliteľnou súčasťou exploatacie obsadených častí Sovietskeho zväzu.

P. CHORVÁT: DIE TÄTIGKEIT DER FELDSCHLACHTEREIEN DER SLOWAKISCHEN ARMEE WÄHREND DES KRIEGES GEGEN DIE SOWJETUNION IN DEN JAHREN 1941–1944

Der Autor befasst sich in der vorliegenden Studie mit der Problematik der Feldschlachtereien der slowakischen Armee während des Krieges gegen die Sowjetunion in den Jahren 1941–1944. Theoretische Grundlage der Untersuchung bildete die Dienstvorschrift der tschechoslowakischen Armee H – X – 3 (1935), die auch in der slowakischen Armee weiterhin gültig war. Die konkreten Aktivitäten der Feldschlachtereien waren im untersuchten Zeitraum vor allem mit dem Einsatz zweier höherer Verbände – der Schnellen Division und der Sicherungsdivision – verbunden. Der Einsatz der Feldschlachtereien verlief dabei in verschiedenen Phasen, in denen sich als wesentliche Faktoren nicht nur die Menge des gelieferten Fleisches, sondern auch das Versorgungspotenzial des jeweiligen Operationsraumes, die konkrete Dislozierung der Truppenverbände, die Befehle der deutschen „Verbündeten“ sowie weitere lokale Gegebenheiten erwiesen. Die Auswertung der Archivmaterialien bestätigt relativ häufige Verlegungen der Feldschlachtereien sowie Phasen verringerter Tätigkeit, in denen wiederholt Befehle ergingen, die Truppen aus lokalen Ressourcen zu versorgen.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of references and literature

Primárne zdroje/ Primary sources

Archívy a archívne pramene/ Archives and archives sources

Vojenský historický ústav – Vojenský historický archív Bratislava

- fond Ministerstvo národnej obrany – fondové oddelenie Dôverné;
- fond Ministerstvo národnej obrany – fondové oddelenie Tajné;
- fond Ministerstvo národnej obrany – fondové oddelenie Obyčajné;
- fond Rýchla divízia;
- fond Veliteľstvo armády;
- fond Veliteľstvo „Bernolák“;
- fond Zaisťovacia divízia.

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha

- fond Hlavní štáb;
- Kartotéka čs. služ. voj. literatury.

Sekundárne zdroje/ Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/ Monographs

BAKA, Igor. *Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy 1941 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2019. ISBN 978-80-89523-60-3

LACKO, Martin. *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007. ISBN 9788096969944.

LACKO, Martin. *Dotyky s bolševizmom. Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. ISBN 978-80-89335-11-4

MÍČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu. I. (1941 – 1944). V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica : DALI-BB, 2007. ISBN 978-80-89090-37-2

MÍČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu. II. (1941 – 1944). Zaisťovacia divízia a železniční pionieri*. Banská Bystrica : DALI-BB, 2020. ISBN 978-80-8141-235-6

MÍČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu. III. (1941 – 1944). Rýchla divízia*. Banská Bystrica : DALI-BB, 2009. ISBN 978-80-89090-64-8

SOKOLOVSKÝ, Leon (ed.). *Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska*. Zborník z rovnomeného sympózia konaného v dňoch 3. – 5. decembra 1997 v Rimavskej Sobote pri príležitosti 5. výročia založenia a. s. Tauris. Martin : Gradus, 1999. ISBN 80-967618-5-4

Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. júna do 30. júla 1941. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, b. r.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách/ Articles in Journals, chapters in Monographs

BYSTRICKÝ, Jozef. Štefan Jurech na východnom fronte (september 1942 – september 1943). In: *Štefan Jurech (1898 – 1945). Zborník príspevkov z odborného seminára k 110. výročiu narodenia generála Štefana Jurecha*. Bratislava – Trenčín : Vojenský historický ústav, Veliteľstvo pozemných síl OS SR, 2008, s. 31 – 59. ISBN 978-80-969375-6-1.

BYSTRICKÝ, Jozef. 1. pešia divízia po bojoch pri Kachovke, jej organizácia a odzbrojenie 1. technickej divízie. In: *Vojenská história*, 2004, roč. 8, č. 4, s. 66 – 84. ISSN 1335-3314.

BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. In: *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 3, s. 54 – 74. ISSN 1335-3314.

BYSTRICKÝ, Jozef. Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In: *Vojenská história*, 2001, roč. 5, č. 1, s. 40 – 65. ISSN 1335-3314.

BYSTRICKÝ, Jozef. Ťaženie slovenskej armády na východnom fronte v roku 1941. In: *Vojenská história*, 1998, roč. 2, č. 2, s. 54 – 56. ISSN 1335-3314.

BYSTRICKÝ, Jozef. Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In: *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 4, s. 29 – 54. ISSN 1335-3314.

Internetové zdroje/ Internet sources

<https://slovník.juls.savba.sk/>

O autorovi /About the author

Mgr. Peter Chorvát, PhD.

Vojenský historický ústav

Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: peter.chorvat@vhu.sk

<https://orcid.org/0000-0002-7361-7541>

DOKUMENTY A MATERIÁLY

KONE V STREDOVEKOM RYTIERSKOM VOJSKU¹

DANIELA DVOŘÁKOVÁ

DVOŘÁKOVÁ, D.: Horses in Medieval Knightly Armies. *Vojenská história*, 2, 30, 2026, pp 105-120, Bratislava

This study analyses the role of horses in medieval knightly armies. The starting point is the Western European model of heavy cavalry based on frontal shock, whose effectiveness was multiplied by the strength and speed of warhorses. For these purposes, powerful warhorses (dextrarius) were bred. The study discusses the terminology used in connection with warhorses, their functional use in combat, and their limitations (unsuitability for long marches and retreat). The dextrarius was not the only type of horse employed in armies; alongside heavy warhorse stallions, fast riding horses (cursor/gradarius/palefridus) were also utilised—essential for pursuit, withdrawal, and service in light cavalry units, which were a long-standing characteristic of the Kingdom of Hungary. The article examines how horses influenced strategy, as well as the timing and planning of campaigns, and identifies a key weakness of the knightly mode of warfare: the vulnerability of the horse.

Keywords: Middle Ages; knightly armies; horses; heavy cavalry; light cavalry; warhorse (dextrarius); Kingdom of Hungary

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.2.5>

Stredoveký rytier a jeho bojový žrebec sa stali symbolom doby, v ktorej žili. Súviselo to so spôsobom boja, ktorý sa zrodil v západnej Európe v 11. storočí a presadil sa ako nová bojová metóda na začiatku 12. storočia. Celá stratégia spočívala v čelnom náraze, pri ktorom sa jazdci v brnení, pevne zomknutí do tesného radu s kopijou v jednej a štítom v druhej ruke, tryskom vrútili do radov nepriateľa. Cieľom bolo rozdrvíť a rozprášiť podobne zoradené nepriateľské vojsko a jeho zvyšky pobiť mečmi. Účinnosť týchto „stredovekých tankov“ či „živých striel“, ako ich nazval jeden z historikov, znásobovala sila a rýchlosť koní.² Kôň sa tak stal popri kopiji a meči jednou z hlavných zbraní stredovekého rytiera.

Kone sa, samozrejme, nevyužívali iba v boji. Po celé stáročia boli kone hlavnou hybnou silou dejín: zasahovali do všetkých oblastí ľudského života, bez koní stredoveký človek nemohol existovať. Podrobne vymenovať každý aspekt života stredovekého človeka, kde sa stretával s koňmi, nie je možné. Dôležité boli nielen v boji, pri turnajoch, poľovačkách či reprezentácii, ale aj pri ťažkej práci všemožného druhu, no najmä pri presune ľudí, tovaru a informácií. Mobilita, taká dôležitá pre stredovekú spoločnosť, by nemohla bez koní existovať.

Kone boli v stredoveku aj významnou obchodnou komoditou. Dobrý kôň bol snom každého stredovekého šľachtica. Panovníci a príslušníci aristokracie boli ochotní za kone platiť rozprávkové bohatstvo. Okrem úžitkovej, praktickej hodnoty mal kôň pre svojho majiteľa aj hodnotu prestížnu a reprezentatívnu; vzácny, prepychovo vystrojený kôň bol

¹ Výskum bol realizovaný v rámci projektov riešených v Historickom ústave SAV: VEGA 2/0094/24 Cesty a cestovanie v stredovekom Uhorsku a APVV 21-0371 Lesk a pád šľachty. Stratégie šľachtickej reprezentácie v dejinách Slovenska.

² LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 590.

viditeľným symbolom spoločenského postavenia a bohatstva. K najdrahším a najvzácnejším patrili mohutné bojové žrebce, na ktorých rytieri nastupovali do boja a na turnaje. Nebol to však jediný druh koní, ktorý sa zúčastňoval bojov. Cieľom tohto príspevku je analýza využitia jednotlivých druhov koní v stredovekom vojsku. Zaujímať nás bude, do akej miery kone ovplyvňovali stratégiu, načasovanie a plánovanie vojenských výprav, aké kone sa v boji využívali najčastejšie a v čom spočívali hlavné slabiny rytierskeho spôsobu boja.

„Veď aké zviera je znamenitejšie ako kôň? Aké je užitočnejšie ľudskému rodu a potrebnéjšie pre vládcov, či už v čase mieru alebo vojny?“ Tieto slová napísal v roku 1444 slávny taliansky humanista Eneáš Silvius Piccolomini, neskorší pápež Pius II., v krátkom spise nazvanom „*De naturis equorum*“ (*O prirodzenosti koní*), venovanom rakúskemu kniežaťu Albrechtovi VI. Habsburskému.³ Piccolomini sa týmto spisom chcel Albrechtovi odvdáčiť za zlatý prsteň s obrovským vzácnym smaragdnom, ktorý od neho dostal do daru. Nezabudol zdôrazniť, že Albrecht má veľkú záľubu v najlepších a najvzácnejších koňoch, čo je jednoznačne prejavom jeho ušľachtileho ducha; kto nemiluje kone, nemôže mať veľkého ducha. Piccolomini vychádzal pri písaní tohto textu najmä z antických autorov, ale aj z autopsie. Veľkú pozornosť venoval chovu, kŕmeniu a najmä liečeniu koní, ale v úvodných častiach sa zmieňuje aj o koňoch používaných na bojové účely. Majú to byť samce, ktoré neodporúča kastrovať: „*Bojové kone sa vôbec nepatrí kastrovať, lebo sa potom stávajú bojazlivými a neudatnými a všetka sila ducha vyhasne nielen u koní, ale aj u mužov—eunuchov. Počul som, že istý muž z Nemeckého rádu bol taký bojovník, že mu zverovali celé vojska a všetci nepriatelia sa ho báli; no keď ho neskôr pripravili o semeníky, nebol už užitočný ani vo vojne, ani ako radca. Sám som videl jedného savojského bastarda, ktorého vykastrovali Turci: hoci bol predtým veľkodušný, prijal už povahu jeleňa a zajaca. Do vojny sa vodia aj rýchle kone, ktoré sú užitočné buď pri prenasledovaní nepriateľov, alebo pri úteku pred nimi. Také kone sa považuje za rozumné kastrovať, aby im pri behu prehriatím netrvdli šlachy. Ja by som však pri cestovaní radšej využíval mužov než eunuchov.*“⁴

Piccolominiho maskulínny názor, ktorý považoval jazdu na kastrovaných valachoch za dehonestujúcu, nie je ojedinelý. Je pravdou, že kone kastráciou strácajú výbušnú silu a temperament žrebčov. Na druhej strane však prináša aj niektoré výhody, medzi ktoré patrí vyšší telesný rámec, krotkosť, ľahšia ovládateľnosť a poslušnosť.

Žrebce sa v stredovekých latinských písomných prameňoch označovali viacerými slovami; najčastejšie *equus emissarius*⁵, *equus ovalis*⁶, *equus integris*⁷. Vykastrované jedince, aj v súčasnosti nazývané valachy, označovali termínmi *equus castratus*⁸, *spado*⁹, *equus wa-*

³ WOLKAN, Rudolf. *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini I. Briefe aus der Laienzeit (1431 - 1445)*, 1. Band, Privatbriefe. *Fontes rerum Austriacarum* 2. *Diplomataria et acta*. Bd. 61, Wien: K.K.Hof- und Staats-Druckerei 1909, s. 395 – 424.

⁴ WOLKAN, *Der Briefwechsel*, s. 402.

⁵ Najčastejšie sa vyskytujúci výraz.

⁶ Napríklad *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. Ad edendum praeparavit Vincent Sedlák. Tomus 2. Inde ab A. 1315 ad A. 1323. Bratislava: Veda, 1987. č. 158, s. 88.

⁷ NYARI, Albert B. A modenai Hyppolit-kodexek. In: *Századok* 1870, 275 – 290, 355 – 370, 661 – 687, tu s. 674.

⁸ Napríklad *Zsigmondkori oklevéltár*. II (1400 – 1410). Első rész (1400 – 1406). Elemér MÁLYUSZ (ed.). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956, č. 4 649, s. 571.

⁹ IVÁNYI, Béla. *Bárfa szabad királyi város levéltára 1319 – 1526*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1910, č. 224, s. 41.

lachus alebo aj eunuch¹⁰, defficiens genitalibus alebo sine testiculis¹¹. Napriek tomu, že symbolom stredovekého rytiera bol jeho bojový žrebec, nie vždy nastúpili rytieri do boja na žrebcoch. Práve pre spomínanú ľahšiu ovládateľnosť a jednoduchšiu manipuláciu občas zvolili kastráty. Villaniho talianska kronika zo 14. storočia uvádza, že mnohí Uhri práve z tohto dôvodu jazdia na valachoch.¹² Pripomeňme si, že aj panovníci niekedy, hoci zriedkavo, išli do boja na valachovi. Podľa kronikára Jána Długosza poľský kráľ Vladislav si v bitke s nemeckými rytiermi pri Grunwalde v roku 1410 presadol na rýchleho a silného ryšavého valacha s bielou lysinou na čele, vybraného spomedzi tisícok iných koní. V tomto prípade však mohlo byť dôvodom voľby netypického koňa maskovanie panovníka v záujme jeho bezpečnosti.¹³ Kráľ zvyčajne viedol vojsko na bielom bojovom žrebci.

Mohutný bojový kôň určený pre stredovekú ťažkú rytiersku jazdu, v latinských prameňoch označovaný slovom „dextrarius“, bol fenoménom celej stredovekej Európy. Predstavoval najdrahšieho a hierarchicky najvyššie postaveného koňa. Stredoveká spoločnosť bola prísne hierarchizovaná a rozdeľovanie na pomyselnom spoločenskom rebríčku sa prenášalo aj do sveta zvierat, kone nevynímajúc. Francúzsky básnik, politik a diplomat Eustache Deschamps (okolo 1340 – 1404/1405) opísal druhy koní podľa ich postavenia a významu v jednej zo svojich básní takto: „*Spravidla rozoznávame tri typy koní/K turnaju je najvhodnejší destrier/Ktorý je vysoký, mohutný a má veľkú silu/Potom tu máme koňa nazývaného coursier/S tými sa jazdieva skôr do vojny a sú ľahšie/A zostáva ten najnižší – roncín/To je bežný a obyčajný kôň/Používa sa na nosenie nákladov a prináleží najmä neurodzeným chlapom.*“¹⁴

Veľkú pozornosť koňom vo francúzskych kronikách venoval aj český historik František Šmahel v práci venovanej ceste cisára Karola IV. do Francúzska v rokoch 1377 – 1378.¹⁵ V Relácii Veľkých kroník Francúzska o návšteve cisára Karola IV. a jeho syna Václava IV. kone vystupujú na 32 miestach, „takže ich možno považovať popri korunovaných hlavách, vojvodoch a grófoch za prvoradých aktérov všetkého diania.“¹⁶ V Relácii sa objavujú všetky tri typy koní zmieňované Deschampsom: destrier (dextrarius), ale aj coursier, ktoré dostali cisár a jeho syn do daru od francúzskeho kráľa, ako aj roncín. Roncín rozhodne nie je koňom „neurodzených chlapov“, keďže na ňom kráľ Karol IV. a jeho sprievod pricestovali. Údajne to boli veľmi odolné kone určené do vojny aj na poľovačku. Samotný francúzsky kráľ Karol V. si zvolil pri privítacom ceremoniáli elegantného prehliadkového koňa palefroi (v latinských prameňoch palefridus). Zo Šmahelovej analýzy koní v Relácii Veľkých kroník Francúzska o návšteve cisára a jeho syna jasne vyplýva, že panovníci

¹⁰ KOZÁK, Petr. *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500 – 1507*. Praha: Scriptorium, Opava: Slezské zemské muzeum, 2014, s. 72, 177, 244, 260, 263, 292, 309, 394, 416, 508, 546, 557, 609 (walach, walachus, enuchus).

¹¹ Oba výrazy NYARI, *A modenai Hyppolit-kodexek*, s. 674.

¹² MISKULIN, Alajos. *Magyar művelődés történeti mozzanatok Giovanni és Matteo Villani kronikái alapján*. Budapest : Stephaneum nyomda, 1905, s. 71, 76; „e molti ne castrano, che si mantengono meglio, e sono più mansueti“.

¹³ Joannis Długosii seu longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII. T. IV, Libri XI, XII. Alexander PRZEZDZIECKI - Paulus Żegota (eds.). Cracoviae: Tipogr, "Czas", 1877, s. 48: "Mutato deinde equo, spadonem fortem et robustum, ex millibus electum, coloris subrufi, alias czisawy exiguum, tenuemque habentem in fronte calvitium, conscendit."

¹⁴ NEJEDLÝ, Martin. *Fortuny kolo vrtkavé, Láska, moc a spoločnosť ve nstředověku*. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2003, s. 250.

¹⁵ ŠMAHEL, František. *Cesta Karla IV. do Francie (1377 – 1378)*. Praha: Argo, 2006, s. 272 – 279.

¹⁶ ŠMAHEL, *Cesta Karla IV.*, s. 272.

rozhodne nejazdili výhradne na bojových žrebcoch, voľba druhu koňa a jeho farby vždy závisela od konkrétnych okolností a nebola zďaleka len praktickou voľbou, ale súčasne aj symbolickou komunikáciou.

Napriek tomu faktom zostáva, že dextrarius bol typickým bojovým koňom v rytierskom vojsku naprieč celou Európou. Aj uhorskí šľachtici nastupovali do boja alebo na turnaje na týchto veľkých a silných bojových žrebcoch, pravda, ak mali na zaobstaranie takého koňa finančné prostriedky. Vyšľachtenie takéhoto typu koňa si vyžiadala stredoveký spôsob boja, o ktorom sme už hovorili vyššie: ťažkoodení rytieri v plnej zbroji s opancierovanými koňmi sa zoradili bok po boku v pevnom zovretí a v pevne zomknutom šiku sa cvalom hnali na nepriateľa. Cieľom bolo najskôr sústredeným útokom rozdrviť rovnako zoradené šiky protivníka, rozbiť ich na menšie skupiny a tie potom poraziť. Veľké, mohutné kone boli vďaka svojej sile na taký úder najvhodnejšie a navyše boli schopné niesť veľkú záťaž, ktorú predstavoval ozbrojený jazdec v brnení a brnenie pre samotného koňa. Odhaduje sa, že kôň musel do boja odniesť hmotnosť od 160 do 220 kilogramov, niekedy aj viac.

Je pochopiteľné, že rytier potreboval mať do boja nielen silné, ale aj oddychnuté a čerstvé zviera. Preto sa na dextrariach bežne nejazdilo, rytier sa na bojisko priviezol na inom koni, zatiaľ čo bojového žrebca viedol jazdec na inom koni neosedlaného po pravej ruke. Z toho je odvodený jeho názov dextrarius, pravostranný. Podľa iných názorov vznikol termín dextrarius z faktu, že panoš držal koňa pri nastupovaní jazdca pravou rukou (lat. dextera).

Dextrarius však nebol vo všeobecnosti každý mohutný kôň, bol to „bojový“ kôň, ktorý bol pre svoje telesné aj psychické vlastnosti vhodný do boja a na tento účel prešiel špeciálnym výcvikom. V boji predstavoval dextrarius veľkú výhodu, avšak v prípade, ak sa vojsko obrátilo na útek, stal sa nevýhodou, často fatálnou. Na dlhší rýchly cval bol totiž takýto kôň úplne nevhodný, rovnako ako na dlhé presuny. Preto sa dextrarius používal výlučne v boji. Rytier sediaci na takomto koni bol pripravený bojovať – a tak ho vnímalo aj okolie. Cisár Fridrich I. (1152 – 1190) v jednom zo svojich štatútov ustanovil, že v prípade, ak sa k tábore priblíži cudzí rytier bez štítu a zbrane na svojom cestovnom koni (in palefrido), má byť priateľsky prijatý, keď však sedí na bojovom koni (in dextrario), má byť považovaný za nepriateľa.¹⁷

V uhorských písomných prameňoch sa s dextrariom stretávame najmä pri opise bojových stretnutí, kde takéhoto koňa buď ukoristili alebo zabili.¹⁸ V jednom prípade kráľ v listine pri vymenúvaní zásluh udatného rytiera dokonca špecifikuje, že pod ním zabili „ušľachtileho a silného dextraria“.¹⁹ V roku 1285 kráľ Ladislav Kumánsky odmenil istého šľachtica za zásluhy, medzi ktorými osobitne vyzdvihol, že zajaľ v bitke troch Čechov „dôstojne vyzbrojených aj s ich dextrariami“, ktorých následne daroval rímskemu kráľovi Rudolfovi.²⁰

Okrem toho sa tieto kone objavujú v listinách vtedy, ak sa stanú predmetom krádeže: napríklad v roku 1283 istému šľachticovi vyplienili majetok a ukradli všetky kone v počte 73 vrátane dvoch žrebcov dextrariov.²¹ Kde-tu sa o nich zmieňujú aj uhorské kroniky. Napríklad autor Dubnickej kroniky pri opise pohrebu uhorského kráľa Karola Róberta zaznamenal, že na poslednej ceste odprevádzali zosnulého panovníka jeho tri slávnostne

¹⁷ JANKOVICH, Miklós. *Pferde, Reiter, Völkerstürme*. München: Bayerischer Landwirtschaftsverl, 1968, s. 99.

¹⁸ Napr. CDAC VII, č. 223, s. 322: „et dextrarium suum lancea transfixum ibidem interemit“.

¹⁹ CDAC VII, č. 200, s. 283: „nobili et forti dextrario suo sub ipso occiso“.

²⁰ CDH V/3, s. 275: „tres milites honeste armatos Bohemos, cum ipsorum dextrariis, in area certaminis captos, nostre maiestati presentavit“.

²¹ CDAC IX, č. 251, s. 353: „equaciam ipsius numero septuaginta tres et duos destrarios emissarios in eisdem“.

vystrojené bojové kone, „dextrarii“.²² Na označenie dextrariiov sa v písomných prameňoch niekedy používa jednoduché spojenie veľký kôň (equus magnus). V útoch poľského princa Žigmunda Jagelovského z rokov 1500 – 1507, keď sa pravidelne zdržiaval aj na budínskom dvore svojho brata Vladislava Jagelovského v Uhorskom kráľovstve, sa vyskytuje iba tento termín, niekedy aj s prívlastkom rytiersky.²³

Sila a bojaskopnosť rytiera spočívala v jeho koni. Bez neho bol viac-menej bezbranný. Preto sa nepriateľ snažil zlikvidovať v prvom rade rytierovho koňa. S týmto cieľom sa budovali najrozličnejšie pasce, ktoré mali kone zneškodniť ešte pred začatím boja: nepriateľom do cesty rozmiestňovali tzv. ježky, zahrotené kovové hviezdice (cieľom bolo, aby na takéto ostne so štyrmi hrotmi ukryté v tráve kôň v cvale skočil), do zeme zakopávali zahrotené koly, na ktoré sa kone napichli, prípadne vykopávali hlboké jamy, ktoré zamaskovali, aby do nich kone s jazdcami popadali. Veľkým nebezpečenstvom boli pre kone pešiáci; ich úlohou bolo v prvom rade zraniť alebo zabiť kone nepriateľskej jazdy. Nešetřili ani vzácné bojové žrebce závrtných cien, patriace kráľovi a popredným aristokratom. O svojho „vynikajúceho“, „povestného“, „ušľachtilého a silného“ dextraria prišiel ne jeden rytier. Svedčia o tom desiatky listín; zväčša darovacích, ktorými kráľ postihnutého rytiera odmenil a odškodnil. Za všetky uvedme prípad komesa Pavla, pod ktorým v boji s Matúšom Čákom zabili šípami a kopijami „povestného pestrofarebného kráľovského koňa“.²⁴ Zabitie koňa, najmä koňa veliteľa vojska, bol výrazný psychologický moment, ktorý už sám osebe mohol zvrátiť priebeh udalostí. Útok na kone niekedy mohol naozaj zmeniť výsledok bitky, ako o tom informuje aj jedna z českých stredovekých kroník: „*A bola bitka prudká a víťazstvo na oboch stranách kolísalo, keď ktosi na grófa zakričal, aby silno tlkli pod kolená kone, na ktorých sedeli nepriatelia. A stalo sa, že keď kone padali, aj jazdci v krúžkových brneniach z nich padali a mečmi našich boli zničení.*“²⁵

O osude bojových koní veľa vypovedá aj list neznámeho autora z novembra 1526, v ktorom podrobne informoval akúsi neznámu predstavenú kláštora klarisieok o bitke pri Moháči, tak ako mu ju opísali priami účastníci bitky.²⁶ V liste sa zmieňuje aj o situácii, keď dvom zo štyroch rytierov, účastníkov moháčskej bitky, nestihli dopraviť na bojisko batožinu, brnenia ani bojové žrebce. Práve to im napokon zachránilo životy: „*Milostivosť všemohúceho Boha a ich šťastie sa ukázalo v tom, že nemali na sebe brnenie a nemali ani ťažké bojové žrebce, inak by sa im nepodarilo ujsť a nedokázali by prejsť cez vodu so zbraňami a ťažkým brnením,*“ napísal neznámy autor listu.

List tohto šľachtica zo sprievodu štyroch významných pánov, medzi nimi Albrechta a Albína Šlikovcov, ktorí išli na pomoc kráľovi Ľudovitovi, je doslova nabitý cennými informáciami – nielen o samotnom boji, ale aj o všetkom, čo s vojenskou výpravou súviselo: o rýchlosti a ťažkostiach presunu na bojisko, o problémoch zásobovania, o úteku z bojiska, keď sa v boji o holý život z bývalých spolubojovníkov stali nepriatelia, o putovanie neznámou krajinou aj o smutnom osude bojových koní. Podobne plastický a živý obraz

²² *Chronicon Dubnicense. Historiae Hungariae Fontes domestici III.* Ed. FLORIANUS Mátyás. Quinqueecclesia 1884, s. 131 – 136.

²³ KOZÁK, *Účty dvora princa Zigmunda*, s. 26, 27, 190, 245, 253, 257, 282, s. 55: „*pro reformatione frenorum omnium equorum magnorum principis ryczerskie*“.

²⁴ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, 2, č. 247, s. 124: „*et quidam equus (!) regis famosus istii coloris sub eodem magistro Paulo per ictus sagitarum et lancearum extitit interemptus*“.

²⁵ *Helmolda, kněze buzovského Slovanská kronika*. Karel VRÁTNÝ (ed.). Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1947, s. 102 – 103.

²⁶ V maďarskom preklade list publikovaný B. SZABÓ, János. *Mohács*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006, s. 121 – 131.

stredovekej vojenskej výpravy, ktorá sa tak výrazne dotýkala Uhorska, azda ani nejestvuje. Pozrime sa teda bližšie, ako účastníci bitky pri Moháči vnímali udalosti.²⁷ Čo sa týka zranení, kone na tom boli podstatne horšie ako jazdci. Všetci tí, ktorým sa z bitky podarilo ujsť a ktorých osudy môžeme vďaka listu sledovať, unikli bez vážnejších poranení, ale s ťažko ranenými koňmi.

O tom, aké strašné rany spôsobovali ľudia koňom na bojiskách, svedčí aj súdobá literatúra, predovšetkým rytierske romány. Z uhorského stredoveku síce veľa literárnych pamiatok nemáme, ale rovnako nám poslúžia západné rytierske romány; to, čo rozprávajú o osudoch bojových koní, sa v plnej miere vzťahuje aj na kone zomierajúce pod uhorskými rytiermi. Rytierske romány množstvom krvi, mŕtvol, surovostí a vraždenia v ničom nezaostávajú za súčasnými krvavými akčnými filmami. A neplatí to len o koňoch; aj ľudia v nich zomierajú po stovkách, ba tisícach. Dočítať napríklad Maloryho román *Artušova smrť* z 15. storočia (v dnešnej podobe takmer tisícstranový) si vyžaduje od súčasného čitateľa veľa sebazaprenia, hoci je považovaný za literárny „klenot anglického stredoveku“.²⁸ Netreba ho však chápať iba ako umeleckú literatúru (hoci ňou nesporne je), ale skôr ako historický prameň. A ako taký má obrovskú hodnotu. Aj z hľadiska dejín koní: ako sme už povedali, nielen Maloryho kone umierali na bojiskách dorúbané mečmi, s rozťatými hlavami, chrbtami, dolámanými nohami, zlomenými chrbticami, preseknutými šijami, prebodnuté kopijami a uštvané na smrť. Tie isté modelové situácie, ktoré sa v románe donekonečna opakujú, sa odohrávali aj v Uhorsku.

Málokto si uvedomuje, že ľudské dejiny – a pre stredovek to platí osobitne – sú posiate státisickami mŕtvych koní. Zomierali v bojoch aj na cestách, od hladu aj ťažkej práce. Aj na bojisku pri rieke Slaná zostali stovky a možno aj tisícky mŕtvych či zranených koní. Ako napísal jeden zo súčasníkov, po boji sa „na lúkach široko-daleko prehánali osedlané zdivené kone s uzdami, bez pánov. Z hluku natoľko zdiveli, že vyzerali, ako keby zošaleli. Vydesené zvieratá, ktoré nevedeli nájsť svojich pánov, čakala buď smrť mečom alebo sa museli podrobiť cudziemu panstvu. Ich erdzanie mohol človek považovať za vzdychanie a plač.“²⁹

Stratégia mohutného čelného úderu sa po celý stredovek nemenila, menil a zdokonaľoval sa iba výstroj. Kopije aj meče boli čoraz dlhšie a masívnejšie a úmerne tomu bola masívnejšia aj ochranná zbroj, brnenie, a to nielen pre ľudí, ale aj pre kone.³⁰ Náraz troj- alebo štvormetrovou kopijou do prekážky, ktorou boli pevne zomknuté rady rovnako vyzbrojených nepriateľov, si vyžadoval silné a mohutné zviera. Sila nárazu v okamihu zrážky mohla byť taká veľká, že dokázala zlomiť koňovi chrbticu alebo ho prinajmenšom zvaliť na zadok. Hrozilo aj nebezpečenstvo, že odstredivá sila vyhodí jazdca zo sedla, ako sa to stalo napríklad uhorskému rytierovi Imrichovi z Perína, ktorý s takou vervou udrel na nepriateľa, že ho náraz vykatapultoval z koňa. Imricha to takmer stálo život, ale ako sa píše v privilegiálnej listine kráľa Žigmunda: vďaka Božej pomoci a vlastnej zmužilosti sa dostal späť do sedla. K nebezpečnej situácii došlo v roku 1403 v bitke pri Blatnom Potoku (Sárospatak v Maďarsku), v ktorej vojsko kráľa Žigmunda, kde bojovali aj páni z Perína, na hlavu porazilo

²⁷ Autor listu akoby sa osobne na výprave nezúčastnil, z napísaného sa zdá, že reprodukoval rozprávanie niektorého z účastníkov, azda samotných Šlikovcov.

²⁸ MALORY, Thomas. *Artušova smrť*. Bratislava: Tatran, 1979.

²⁹ *Rogerii Carmen miserabile*. In *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. SZENTPÉTERY, Emericus (ed.), volumen II. Budapestini: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica 1938, s. 551 – 588.

³⁰ Pancier pre koňa sa v uhorských stredovekých prameňoch nazýva ló-tok (lothok), napr. MNL OL DL 36 396 (1487): *arma equi wlo lothok*. Mohol byť pozlátený alebo železný, p. MNL OL DL 26 048 (1490).

vzbúrenca proti kráľovi Štefana z Debrő.³¹ Do podobnej situácie sa dostal aj rytier Žigmund z Lučenca (Losonci). V privilegiálnej listine kráľa Žigmunda Luxemburského z roku 1427 je opísaný incident, ktorý sa Žigmundovi z Lošonca prihodil počas bojov v Bosne. Nepriateľ ho kopijou ťažko zranil na nohe a zabil mu koňa, na ktorom sedel. Padol na zem, ale podobne ako v prípade Imricha z Perína: vďaka Božej pomoci a silou svojej udatnosti, vlastnými silami nasadol na iného koňa.³²

Pád z koňa znamenal pre obrneného rytiera tragédiu. Dá sa len súhlasiť s historikom, ktorý napísal, že v okamihu, keď rytier padol z koňa, zmenil sa z takmer nedobytnéj pevnosti na „krehkú hračku“ vydanú na milosť alebo nemilosť nepriateľovým pešiakom.³³ Brnenie, ktoré mal rytier na sebe na sklonku stredoveku, mohlo vážiť viac ako štyridsať kilogramov a jeho nosenie navaňovalo aj jazdca, nieto pešiaka. Obrnený jazdec, ktorý sa nechtiac stal pešiakom, nemal šancu dlhší čas sa v brnení pohybovať, či dokonca bojovať. O tom nás presvedčí už len pohľad na „železné topánky“, ktoré boli súčasťou zbroje. O bezmocnosti rytiera, ktorý spadol uprostred boja z koňa, vypovedajú aj niektoré listiny. Medzi slávnymi a odvážnymi skutkami, ktoré sa vymenúvajú v darovacích listinách pre uhorských šľachticov, sa ako výnimočná udalosť objaví aj to, že dotýčny spadol v boji z koňa alebo koňa pod ním zabili, a predsa prežil.³⁴ Ako sme videli v prípade Imricha z Perína aj Žigmunda z Lučenca, považovalo sa to nielen za prejav ich mimoriadnej sily, ale aj za Boží zásah. Podobné situácie sa nevyhýbali ani panovníkom. Prihodilo sa to napríklad kráľovi Karolovi Róbertovi, ako nás o tom informuje listina jeho syna kráľa Ľudovíta I. z roku 1351, ktorou odmeňuje šľachtica Koluša. Koluš totiž kedysi zachránil jeho otca Karola, ktorý podľahnúc „obrovskej únave z útokov nepriateľov“ spadol uprostred boja z koňa a nevedel naň znovu nasadnúť. Koluš nehľadel na nebezpečenstvo, pomohol kráľovi do sedla a vďaka jeho šikovnosti a odvahe tak kráľ unikol smrti.³⁵ Napokon celkom jasne to vyplýva aj zo stanov prvého uhorského rytierskeho rádu sv. Juraja, ktorý založil práve Karol. Rytieri rádu boli povinní vzájomne si pomôcť v situácii, keď niektorý z nich pri dobýjaní hradu padol do hradnej priekopy alebo spadol v boji z koňa. Rytiera, ktorý spadol uprostred boja z koňa, nesmeli jeho druhovia opustiť.³⁶ Kôň mal vtedy naozaj hodnotu života.

Ako vidno z uvedených prípadov, ak prežil rytierov kôň alebo bol k dispozícii iný kôň, niekedy sa im podarilo znovu naň nasadnúť. Určite to však bola skôr výnimka ako pravidlo,

³¹ MNL OL DL 7 480: „in vehementi cursu equi sui de eodem fuit prostratus sed interveniente ei divini remedii auxilio et sue proprie virtutis suffragio subito extitit sublevatus“.

³² CDH X/6, č. 395, s. 855 – 856: „quando quidem ex ictu cuiusdam hastae sibi de medio dictorum aemulorum nostrorum ex adverso obviantis, ipsumque in uno pedum suorum acerbissime saucientis inter bellatorum pedes in terram prostratus extitisset, equo suo ibidem sub se interempto, tamen divini adiutorii remedio interveniente, virtute animositatis et virium suarum potentia, alium suum equum reascendens...“

³³ LE GOFF – SCHMITT, *Encyklopedie stredoveku*, s. 590.

³⁴ Napríklad v listine Ladislava Kumánskeho z roku 1285 pre magistra Juraja: „Item in expedicione nostra, quam contra infideles Cumanos nostros habuimus, idem M. Georgius ante oculos nostre Maiestatis in ipsos, tanquam Leo fortis irruit; vbi equi subsidio destitutus, in ipsa area certaminis acerbissime preliauit, et diuersa vulnera ibidem recepit sagittarum atque lancearum...“ CDH V/3, s. 274.

³⁵ CDH VII/3, s. 123: „dictus pater noster prae nimia fatigatione propter insultus hostium in eum impetum facientium oppressus, de equo suo cecidisset, nec ascensum equi sui inibi commode potuisset adipisci. Ecce praedictus Magister Kolus pro salute et commodo praedicti patris nostri non pauescens praeponere necem vitae, ascensum praedicti equi eidem patri nostro toto posse sagaciter procuravit in signum sinceræ fidelitatis observandae, sicque dictus pater noster per ipsius solertiam eausit metas mortis.“

³⁶ CDH VIII/3, s. 166: „Item si fors quis fratrum in expugnatione Castrorum siue in fossatum cadat, siue de equo, vnus alium relinquere non praesumat, quantum potest humana virtus exercere in iuuamine impendendo.“

napriek tomu, že rytieri sa cvičili aj na takéto situácie. Niektorí výnimočne zdatní mladí muži dokázali v brnení priam legendárne kúsky, ako sa o tom zmieňuje napríklad slávny stredoveký vojvodca maršal Boucicaut (v tomto prípade však nešlo o plechovú zbroj, ale krúžkové brnenie). Uvádza prípad muža, ktorý poskakoval a tancoval v brnení, „*dokázal vyskočiť v brnení na bežiacého koňa, bez toho aby dal nohu do strmeňa. Ďalej, vysokému mužovi sediacemu na vysokom koni vyskočil na plec a usadil sa obkročmo, len sa chytil toho muža za jednu ruku, bez ďalšej pomoci. Ďalej, položil jednu ruku na sedlo vysokého koňa a druhou ho chytil za hrivu neďaleko uší a zo zeme naň vyskočil.*“³⁷

O podobných kúskoch sa zmieňuje aj český šľachtic Šasek z Bírkova vo svojom denníku z putovania po západnej Európe. Páni sa počas ciest zastavovali na rôznych dvoroch, kde sa zúčastňovali na turnajoch. Na dvore burgundského vojvodu jeden z českých pánov zaujal tým, že po skončení turnaja „*zoskočil z koňa tak ako bol, v plnej zbroji, bez použitia strmeňov, čomu sa čudovalo veľa ľudí*“.³⁸ V Španielsku zasa stretli muža, ktorý „*vraj v brnení dokáže bežať aj šesť míľ tak rýchlo, že ho nikto, ani keď má na sebe len spodný plátenný odev, nepredstihne ani mu nestačí.*“³⁹

O uhorskom rytierovi vojvodovi Stiborovi zo Stiboric, ktorý žil na prelome 14. a 15. storočia, sa dokonca tradovala legenda, ktorá – hoci to znie neuveriteľne – žije v historickej spisbe dodnes: že v plnej zbroji preplával Dunaj, a tak si zachránil život, keď unikal z prehratej nikopolskej bitky.⁴⁰ Historka je to na prvý pohľad naivná, ale ako sa ukázalo, má reálne jadro; odohrala sa však o tridsať rokov neskôr počas bitky pri Golubaci. Jej protagonista, hlavný veliteľ vojska Štefan z Rozhanoviec, skutočne plával v brnení v Dunaji, avšak za iných okolností, ako to vybájlili stredovekí kronikári. Hlavnú úlohu v tomto príbehu zohral okrem Štefana aj jeho kôň.

Detaily poznáme z darovacích listín pre Štefana, v ktorých sú podrobne opísané jeho hrdinské skutky a priebeh boja.⁴¹ K bitke pri Golubaci došlo v roku 1428 po tom, ako kráľ Žigmund ukončil neúspešné obliehanie tejto pevnosti, ktorá bola v tureckých rukách. Žigmund uzavrel s tureckým sultánom prímerie, ukončil obliehanie a svoje vojsko presunul asi míľu po brehu Dunaja na nočný odpočinok. Na druhý deň počas obeda, keď už bola väčšina vojska na druhom brehu Dunaja, napadli Turci, porušiac prímerie, tábor, kde sa Žigmund a jeho družina venovali hodovaniu. Kráľ s malým zvyškom svojho vojska odolával nepriateľom tri dni a tri noci. Bolo zrejmé, že dlhšie sa presile brániť nemôžu. Štefan z Rozhanoviec spolu s tristo mužmi, ktorí sa preplavili naspäť, aby zabezpečili ústup kráľa a jeho sprievodu, pomohol na vlastnej lodi dostať Žigmunda do bezpečia. On sám zostal na bojisku, kde ho spolu so zvyškom rytierov obkľúčili Turci. Keď všetci okolo neho padli a on zostal jediný, zasiahnutý mnohými šípami, mal poslednú možnosť záchrany – spoľahnúť sa na svojho koňa a spolu s ním sa pokúsiť o nemožné. Štefan v prudkom cvale nasmeroval koňa k rieke a skočil s ním z vysokého brehu do hĺbín v nádeji, že sa dostane k lodi, ktorá plávala na Dunaji vo vzdialenosti na „hod kameňom“ od brehu. Kôň zmizol v hĺbinách a Štefana pred podobným koncom zachránil len vynikajúci plavec, ktorý skočil

³⁷ CONTAMINE, Philippe. *Válka ve středověku*. Praha: Argo, 2004, s. 254.

³⁸ ŠAŠEK Z BÍRKOVA, Václav. *Deník o jzdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*. Bohumil MATHESIUS (ed.). Praha: Orbis, 1951, s. 41 – 42.

³⁹ ŠAŠEK Z BÍRKOVA, *Deník*, s. 85.

⁴⁰ Bližšie o vzniku a šírení legendy o rytierovi, ktorý preplával v brnení Dunaj p. DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Rytier a jeho kráľ. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 2017, s. 72 – 75.

⁴¹ Najpodrobnejšie v listine z 15. januára 1430, MNL OL DL 12 186.

do rieky a pomohol ho vytiahnuť na loď. Udalosť s pádom do vody spomína ešte neskoršia listina (z roku 1436), avšak už len stručne: kráľ zdôraznil, že bez Štefanovej odvahy a obratnosti by sa bol istotne dostal do rúk nepriateľom a že Štefan „počas naloďovania pri obrane našej osoby“ padol do Dunaja. O plávaní však nemohla byť reč, okamžite klesal ku dnu a nebyť pohotovosti prítomných mužov, ktorí ho vytiahli, bol by sa utopil.⁴² Udalosti sú v listinách (najmä prvej) vyrozprávané nesmierne kvetnato a obsírne, je nepochybné, že Štefanov odvážny skutok zanechal v jeho súčasníkoch hlboký dojem. V prvej z listín sa vyslovene hovorí, že Štefan sa na skutok odhodlal preto, lebo veril v silu a kvalitu svojho koňa (de cuius robusta bonitate considebat).

Keď sa situácia na bojisku začala vyvíjať nepriaznivo a bojovníci sa obracali na útek, bolo veľkou výhodou mať k dispozícii rýchleho, prípadne aj oddýchnutého koňa. Pripomeňme si slová Piccolominiho zo spisu o koňoch z úvodu tejto štúdie: „*Do vojny sa vodia aj rýchle kone, ktoré sú užitočné buď pri prenasledovaní nepriateľov, alebo pri úteku pred nimi.*“ Poskytnutie čerstvého a rýchleho koňa panovníkovi, ktorý sa dostal do ťažkostí v boji, bolo mimoriadnym skutkom odvahy a oddanosti kráľovi. Takáto situácia nastala v bitke na rieke Slaná neďaleko dediny Mohy 11. apríla 1241, v ktorej kráľ Belo IV. prehral boj s Tatármi. Obkľúčené uhorské vojsko uprostred močiarov rieky Slaná nemalo nijakú šancu na záchranu. Tí, čo zostali bojovať, prišli o život, zachránili sa len tí, ktorým sa podarilo ujsť. Sám Belo IV. zvolil útek, avšak jeho kôň bol na smrť vyčerpaný. Vtedy dal jeden z rytierov, Ondrej, syn Ivanku z rodu Poznanovcov, kráľovi vlastného koňa – čerstvého a rýchleho. Sám spolu s bratom zostal bez koňa – čo sa jeho bratovi stalo osudným, lebo ho Tatári zabili.⁴³ Ondrejovi sa zázrakom podarilo z boja uniknúť a za svoju statočnosť dostal neskôr odmenu – zem Gýmeš. V čase donácie Ondrej zamýšľal alebo dokonca už začal stavať na susednej zemi Divín hrad. Tento hrad dostal neskôr názov Gýmeš (dnes Jelenec) a Ondrej sa stal zakladateľom rodu Forgáčovcov z Gýmeša, ktorí sa postupne prepracovali až medzi barónov, najvyššiu vrstvu uhorskej šľachty. Na začiatku tejto veľkej kariéry bol kôň a isteže aj veľká Ondrejova statočnosť.

Rýchle, ľahšie kone sa využívali nielen na útek a prenasledovanie nepriateľa, ale aj v samotnom boji v prípade oddielov ľahkej jazdy. Pre uhorské vojská bol typický veľký podiel ľahkoodených rýchlych a veľmi flexibilných jazdcov. Rytiersky spôsob boja ťažkoodených jazdcov na dextrariach sa v Uhorskom kráľovstve začal s istým oneskorením. Dá sa o ňom hovoriť až v 13. storočí, teda v porovnaní so zvyškom Európy zaostával o celé storočie, no plne prevládol ešte oveľa neskôr, pričom ľahká jazda, lukostrelci na rýchlych menších koňoch, zostala trvale dôležitou súčasťou uhorskej armády. Práve ľahká jazda a jej taktika boja, ktorú si starí Maďari priniesli zo svojej pôvodnej vlasti, prinášala uhorským vojskám úspechy a desila nepriateľov. Spočívala v rýchlom presune malých skupín bojovníkov, ktorí sa snažili veľkým krikom plašiacim nepriateľské kone, sústavnými nájazdmi a strelbou z lukov rozbiť bojovú formáciu protivníkov. O takomto spôsobe boja sa zmiňuje napríklad kronikár Ottokar von Steier (zo Štajerska) pri opise bojov uhorských a švábskych vojsk v roku 1286: kým Švábi sa zoradili kôň vedľa koňa, kopija ku kopiji, do uzavretého šíku, Uhri na kumánsky spôsob krúžili okolo nich, robili veľký krik a neprestajne strieľali šípy. Tým, že im splašili a dorážali kone, úplne rozložili bojový šík švábskych rytierov.⁴⁴ Podob-

⁴² MNL OL DL 12 895, CDH X/7, s. 775.

⁴³ *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Marsina, Richard (ed.) II. (1235 – 1260). Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1987. č. 421, s. 294.

⁴⁴ JANKOVICH, *Pferde, Reiter*, s. 154. Kroniku publikoval GOMBOS, Albinus Franciscus. *Catalogus fontium historiae Hungariae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC*. I – III. Budapeštin 1937 – 1938, tu III, s. 1780 – 1953.

ný spôsob boja uhorských vojsk opisuje takmer o storočie neskôr aj kronikár Matteo Villani v súvislosti s talianskou výpravou Ľudovíta I. v roku 1356; podľa jeho svedectva Uhri nevedú vojnu tak, že by držali pozíciu, ale stále sa presúvajú strieľajúc šípy, pričom veľmi dobre zasahujú kone a pešiakov. Odcvávajú a vzápätí sa vrátia do bitky v malých 10- až 15-člených skupinkách.⁴⁵ Neprestajný pohyb, decimovanie koní nepriateľa a ich plašenie hlukom boli hlavnou bojovou taktikou uhorských vojsk až do polovice 14. storočia.

Neskôr, keď už v Uhorsku prevládol západný rytiersky spôsob boja (hoci západoeurópski kronikári stále vnímali uhorských vojakov ako polodivých nomádov, azda pre povestnú kumánsku jazdu), čelili podobnej taktike zo strany tureckých vojsk. Zreteľne sa to ukázalo v bitke pri Nikopole v roku 1396, kde obrovskú, takmer neporaziteľnú medzinárodnú križiacku armádu doslova rozdrvili vojská sultána Bajazida. Rýchle, pohyblivé turecké oddiely, dobrá taktika a dokonalá disciplína zvíťazili nad ťažkopádnymi, statickými a nekoordinovanými šikmi obrnených rytierov. Tragickú rolu pri porážke kresťanského vojska zohrali aj ich vlastné kone. Boli to kone francúzskych bojovníkov, ktorí netrpezlivo a nedisciplinované zaútočili predčasne, hneď ako zbadali prvých Turkov, hoci uhorské a valašské oddiely ešte neboli zoradené. Odvážny, ale nepremyslený a nerozumný útok ich vrhol rovno do stredu tureckého vojska. Bajazid rozdelil svoju armádu na dve časti a Francúzi považovali jej prvú časť za celé vojsko. Po útoku druhého sledu Bajazidových bojovníkov bolo francúzske vojsko v niekoľkých okamihoch úplne zničené. Turci sa zamerali najskôr na kone, ktoré prebodávali kopijami, Francúzi z nich pozoskakovali, aby čelili pešiakom ako pešiaci. Ich osedlané, doráňané a splašené kone, teraz už bez jazdcov, sa otočili a plnou rýchlosťou vbehli do zoradených uhorských šíkov, čím ich úplne rozbili a vo vojsku zavládol chaos.⁴⁶

Čo sa týka označenia týchto koní, je ťažké priradiť im jednoznačný názov. Najvýstižnejšie označenie je slovo *cursor*, bežec, s akým sme sa stretli najmä vo francúzskych prameňoch. Tento názov sa však v prameňoch uhorskej proveniencie takmer nevyskytuje, iba v tom prípade, ak o ňom referuje cudzinec. Napríklad burgundský rytier a cestovateľ Bertrandon de la Brocquière zaznamenal vo svojom cestopisnom diele, že si v Uhorsku kúpil dobrého jazdeckého koňa – vynikajúceho behúňa.⁴⁷

Je možné, že pod výraz *palefridus*, ktorý sa naopak vyskytuje hojne, spadali aj tieto rýchle kone ľahšieho telesného rámca. Synonymom slova *palefridus* bolo pravdepodobne slovo *gradarius*. *Gradarius* sa v prameňoch objavuje až v druhej polovici 15. a na začiatku 16. storočia, keď sa z nich naopak vytráca *palefridus*. Napríklad v útoch kniežaťa Žigmunda či kráľa Ľudovíta zo začiatku 16. storočia sa ani jediný raz nespomína *palefridus*, ale opakovane *gradarius*. Nepochybne ide o ten istý typ koňa – ľahšieho a tým rýchlejšieho jazdeckého koňa. Mohol to byť tiež mimochodník. *Gradarius* sa niekedy využíval aj v boji; spomína ho Ján z Turca vo svojej kronike pri opise boja uhorských oddielov vedených Jánom Huňadym s Turkami, ktorý sa odohral v marci 1442. Oddiel uhorských bojovníkov vedený Huňadym a sedmohradským biskupom Jurajom Lépešom nečakane na otvorenom poli neďaleko dediny Sv. Imrich pri Albe Iulii (dnes Sîntimbru v Rumunsku) prepadla turecká presila. Uhri sa dali na útek, pretože na otvorenom priestranstve nemali šancu odolať nepriateľskej prevahe. Biskup, ktorý unikal rýchlym cvalom na svojom *gradariovi*, z neho pri preskakovaní akejsi riečky padol a prišiel o hlavu. Pamiatku nešťastného biskupa potom na tomto mieste dlhé roky pripomínal kamenný kríž, ktorý ľudia nazývali Lépešov

⁴⁵ MISKULIN, *Magyar művelődés történeti*, s. 78.

⁴⁶ O epizóde s koňmi sa zmieňuje Ján z Turca, THUROCZ, de, Johannes: *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Elisabeth GALÁNTAI et Julius KRISTÓ (eds.). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985, s. 215.

⁴⁷ SZAMOTA, István. *Régi utazások Magyarországon és Balkánfélszigeten 1054 – 1717*. Budapest: Franklin, 1891, s. 94.

kríž.⁴⁸ Ťažko povedať, či si Lépeš zvolil do boja gradaria preto, že to zodpovedalo jeho postaveniu duchovného, alebo či o tom rozhodol charakter vojnového stretnutia, kde boli jednoznačne vhodnejšie rýchlejšie kone.

Kone sa v stredoveku „krotili“, nie obsadali a trénovali, ako hovoríme dnes. Na „krotenie“ sa zásadne vyberali kone až po treťom roku života, keď už boli dostatočne fyzicky vyspelé na nosenie alebo ťahanie záťaže.⁴⁹ Kone do boja a ich jazdci sa cvičili a zdokonaľovali predovšetkým na turnajoch, kde sa dostávali do situácií veľmi podobných tým na bojisku. Jazdecké umenie spočívalo predovšetkým v schopnosti udržať sa za každých okolností v sedle. To samo osebe nebolo vôbec jednoduché, ak si uvedomíme, že útočiaci rytier držal v ľavej ruke štít a v pravej kopiju a v plnej rýchlosti sa musel sústrediť nielen na boj, ale aj na riadenie koňa. Od poslušnosti koňa závisel život rytiera, pre útláčnosť a jemnosť nebolo miesta. Na poháňanie koňa a jeho riadenie jazdec využíval predovšetkým nohy. Spôsob sedu v hlbokom člnkovitom sedle vyloženom vankúšmi s vysokými okrajmi, v ktorom sedel jazdec ako v hlbokom kresle s vystretými, dopredu natiahnutými nohami zapretými v strmeňoch, si vyžadoval používanie dlhých a ostrých ostrôh.

Niektorí autori sa domnievajú, že v stredoveku sa zrodili základy skutočného jazdeckého umenia, drezúry, a že vtedajšie bojové kone v podstate ovládali hlavné drezúrne cviky, ktoré vznikli práve z praktických potrieb boja: capriollu (vyhodenie zadnými nohami na zneškodnenie nepriateľa za chrbtom), levadu a courbettu (vzopnutie sa na zadných, skok dopredu, ktoré mohli zlikvidovať pešiaka), piruetu (otočka potrebná na účinné použitie meča). Ťažko sa k takému názoru vyjadrovať, keďže písomných prameňov je nedostatok, a tak metódy výcviku bojových koní zostávajú len v rovine našich domnienok a predpokladov. V samotnom boji určite nebol čas na capriolly a levady; jazdec mal čo robiť, aby rozdeľal smrtiace údery, sám sa im uhybal a neopustil pritom sedlo. Základom stredovekej „drezúry“ boli hrôzostrašné donucovacie nástroje, pre koňa doslova mučiace, pákové zubadlo v papuli a podobne neľudské ostrohy zabodnuté v slabínach zvieraťa. O surovosti výcviku vypovedá kniha o jazdeckom umení napísaná zakladateľom prvej slávnej jazdeckej akadémie v Neapole Federicom Grisonem, ktorá vyšla pod názvom *Ordini di Cavalcare (Pravidlá jazdecktva)* v prvej polovici 16. storočia. Obsahuje okrem iného aj rady, ako napraviť vzdorovitého koňa, napríklad takého, ktorý nechce ísť dopredu, ktorému odporúčal priviazať pod chvost za nohu pichľavého ježka.⁵⁰ Tieto rady pritom neboli vynálezom pána Grisoneho, uplatňovali sa už dávno pred ním. V kódexe z roku 1434 uloženom v pražskej Národnej knižnici, v ktorom je prepísané dielo majstra Albranta, je aj kratší latinský text venovaný koňom – obsahuje nielen základnú charakteristiku koní, ich rozdelenie podľa použitia a farby, niekoľko rád pri zdravotných problémoch koní, ale aj niektoré výcvikové metódy, veľmi podobné Grisoneho metódam, medzi nimi aj tú, ako napraviť koňa, ktorý odmieta ísť dopredu. Stredoveký autor na rozdiel od horiacej slamy odporúčanej talianskym odborníkom radil strčiť koňovi pod chvost rozpálené horiace lieskové prúty, pritom však koň mal mať ešte zviazané

⁴⁸ THUROCZ, de, Johannes: *Chronica Hungarorum*. I. Textus, s. 245: „Ubi et pretactus Albensis episcopus in celeri cursu sui gradarii, dum fugiens suo gradario trans decursum cuiusdam rivuli saltante in terram decidisset, decollatus est.“

⁴⁹ Vyplýva to z viacerých prameňov, napr. zo závetu Petra z Geszthu z roku 1402, v ktorom spomína trojročného koňa, ktorého práve „krotí“ Ján zvaný Dobrý (Jó), *Zsigmondkori oklevéltár*, II/2, č. 1 724, s. 205: „unum equum triennem, quem pro nunc domat Iohannes dictus Jo.“ V listine kráľa Žigmunda z roku 1432 sa dokonca hovorí o trojročnom „žriebäti“, ktorého mali dať zo stáda (*unum triennem poledrum seu equum*) – myslí sa neobsadnutý trojročný koň, MNL OL DL 92 804. Listina o darovaní trojročného neskroteného koňa MNL OL DL 52 874.

⁵⁰ GRISONE, Federico, *Ordini di cavalcare*. Venezia 1571 L. III, s. 88, dostupné online na Internet archive, [https://it.wikisource.org/wiki/Indice:Ordini_di_cavalcare_\(1571\).djvu](https://it.wikisource.org/wiki/Indice:Ordini_di_cavalcare_(1571).djvu).

nohy, aby mohol ísť, ale nie bežať. Aj ďalší návod na riešenie strachu koňa odmietajúceho prejsť okolo predmetu, ktorého sa bojí, je skôr návodom na mučenie zvierata: jazdec si mal v tomto prípade vyrobiť dômyselné mučiace nástroje, ktoré mali vyvolať u koňa takú silnú traumú, aby mu strach nedovolil nabudúce „neposlúchať“.⁵¹

Aby sme boli spravodliví, treba povedať, že k týmto metódam jazdy, výcviku koní a spôsobu ich využívania v boji pravdepodobne jestvovala v Uhorsku alternatíva. Naznačujú to niektoré správy z čias Mateja Korvína, napríklad jeho list adresovaný

svokrovi, neapolskému kráľovi Ferdinandovi.⁵² Príkro, takmer nezdvorilo odmietol cvičiteľa (krotiteľa) koní, ktorého mu Ferdinand poslal, ako aj kone, ktoré mal cvičiť. Boli to v tom čase veľmi vzácne a módne kone nazývané „ginette“ (v liste ich Matej Korvín nazýva gynectes), vyšľachtené pravdepodobne v Španielsku, ktoré sa v druhej polovici 15. storočia rozšírili po európskych aristokratických dvoroch. Veľmi obľúbené boli aj v Taliansku. Český pán, Václav Šašek z Bírkova, Korvínov súčasník, nešetril nadšením, keď jeho pánovi portugalský panovník daroval: „dva krásne kone, ktorým tam hovoria jenetty a ktoré v rýchlosti a živosti sotva plodí niektorá kresťanská krajina“.

Kráľ Matej v liste neapolskému kráľovi zdôraznil, že mu nevyhovujú nielen kone „gynectes“, ale ani výcvik „podľa španielskeho“ spôsobu, ktorý núti kone skákať s akýmisi obmedzeniami nôh,⁵³ také kone sú mu nanič, nikdy po nich netúžil a nechcel ich ani na vážne veci, ani na zábavu. Naopak, potrebuje kone, ktoré nemajú obmedzované nohy, ale keď treba, dokážu sa silno odraziť.⁵⁴ Panovník v liste zdôraznil, že kone šľachtené v Uhorskom kráľovstve a tamojší spôsob výcviku sú dôvodom mnohých vojenských úspechov uhorských vojsk.

Dodajme ešte, že uzdenie „à la Genette“, ktoré vzniklo práve pre spomínané ginette, gynectes, bolo jedným z najkrutejších, aké kedy v dejinách európskeho jazdecktva vznikli.⁵⁵ Španielske a talianske jazdecké „akadémie“, ktoré začali vznikať práve v tomto období, sú pre surovosť používaných výcvikových metód a prostriedkov skôr temnou stránkou dejín jazdecktva, hoci sa bežne uvádza, že položili základy jazdeckého umenia.

Až do 20. storočia boli všetky armády založené na využití konskej sily. Ak vojsko nemalo dostatok koní, respektíve nestihlo dostatočne vykryť straty, stratilo bojaschopnosť. Použitie obrovského množstva koní si vyžadovalo aj pomerne komplikovanú logistiku, nielen pri ich preprave, ale aj kŕmení. Krehkosť tráviacej sústavy koní, ktoré nemôžu existovať bez objemového krmiva v podobe trávy alebo sena, bola výrazným limitom ich využitia v boji. V čase nedostatku pastvy v zimných mesiacoch prakticky nebolo možné podniknúť veľké vojenské výpravy, pretože zabezpečiť dostatok sena pre armádu bolo neuskutočniteľné. Práve preto sa vojenské ťaženia organizovali od jari do jesene, v mesiacoch, keď vonku rástla tráva. O tomto fakte informuje množstvo prameňov. Spomeňme napríklad list kráľa Žigmunda Luxemburského z 29. januára 1422, ktorým oznamoval, že na vojenskú výpravu

⁵¹ Národní knihovna Praha, Cod. IV E 16, fol. 108 – 110.

⁵² FRAKNÓI, Vilmos. *Mátyás király levele. Külügyi osztály*. II. k. 1480 – 1490. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1895, s. 367 – 368.

⁵³ „Gynectos vero, qui hispano more conglobatis pedibus saltare norunt, nec unquam habere desideravimus nec volumus unquam, illi enim nonmodo ad res serias, que apud nos fiunt, sed ne ad ludicras etiam vellemus uti. Nobis enim tales equi necessarii sunt, qui non conglobatis pedibus saltitent, sed potius, cum opus est, pedibus in diversum sepositis fortiter innitantur.“ Slovo conglobo (conglebo) v spojení „conglobatis pedibus“ môže znamenať zhromažďovať, spájať, zvinúť, skrútiť, ale aj zviazat, sťahovať. Isté je len to, že to bolo akési obmedzenie pohybu koňa.

⁵⁴ Podrobnejšie DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Kůň a člověk v středověku. K sùžitíu člověka a koňa v Uhorskom kráľovstve*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, 2007, s. 191, 194.

⁵⁵ TÓTH, Zoltán. Legrégibb feszítőzabláinkról. In *Archeologiai Értesítő*, 39. (1920–1922.) s. 71–83, s. 83.

sa vyberie hneď, ako bude k dispozícii krmivo („futrung“) pre kone.⁵⁶ V okamihu, keď nastúpili chladné mesiace a tráva prestala rásť, vojenské výpravy sa ukončili. V novembri roku 1491 musel takto Štefan Zápoľský pre nedostatok krmiva rozpustiť svojich jazdcov a nechať si iba pešiakov.⁵⁷

Podnikanie zimných ťažení teda so sebou nieslo veľké riziko neúspechu. O tragickom konci zimnej vojenskej výpravy kráľa Vladislava I. Jagelovského, ktorý na začiatku februára roku 1442 so svojim vojskom obľahol Bratislavu, v ktorej sa zdržiavala jeho protivníčka, kráľovná Alžbeta Luxemburská, informoval podrobne kronikár Ján Długosz. Vladislavovi vojaci chránení vozovou hradbou obkľúčili mesto, aby odtiaľ podnikali výpady a pokúsili sa prelomiť mestské opevnenie.⁵⁸ Mesto bolo na obliehanie dobre pripravené a zásobené, takže sa dokázalo ubrániť. V dôsledku tuhej zimy obliehanie nebolo dlhodobo udržateľné, vojsko kráľa Vladislava postupne decimovalo zima, hlad a nedostatok krmiva pre kone. Podľa Jana Długosza kone vo Vladislavovom vojsku masovo hynuli od hladu, „pretože nemohli nikde, ani na vzdialených miestach, nájsť krmivo a slamu pre ne. Počas niekoľkých dní bolo listie stromov pre kone hlavnou potravou.“⁵⁹

Záver

Kôň zohrával v stredovekom rytierskom vojsku nezastupiteľnú úlohu. Bol nielen prepravným prostriedkom, ale v spojení s rytierom aj zbraňou. Ťažká rytierska jazda postavená na čelnom náraze viedla k vyšľachteniu mohutných bojových koní nazývaných dextrarii. Dextrarius sa stal rytierskym fenoménom a jedným zo symbolov stredovekého vojenstva. Zároveň však platilo, že tam, kde sa kôň stal základom bojovej taktiky, stal sa aj jej najslabším miestom: nepriateľ sa preto prirodzene zameriaval na zneškodnenie koňa pod jazdcem, lebo pád z koňa menil obrneného rytiera na takmer bezmocného.

V Uhorskom kráľovstve sa okrem ťažkej rytierskej jazdy (ktorá sa definitívne rozšírila v Uhorsku až v 13. storočí) využívala aj ľahká jazda. Uhorská vojenská prax si dlho zachovávala významný podiel ľahkej, pohyblivej jazdy s odlišnou taktikou. Práve kontrast medzi ťažkopádnym, ale ničivým nárazom a flexibilným, „nomádkym“ spôsobom boja ukazuje, že rozhodujúca nebola iba kvalita výstroja, ale aj disciplína, koordinácia a schopnosť prispôbiť sa terénu a situácii. Pri ľahkej jazde, ale aj pri prieskume, presunoch, prenasledovaní či úteku z boja sa využívali ľahšie typy koní (cursor, gradarius, palefridus).

Stredoveké vojny boli vo veľkej miere aj „vojnami koní“. Nároky na kŕmenie takých veľkých zvierat, akými sú kone, predstavovali veľké logistické bremeno a určovali rytmus vojenských výprav (jar – jeseň) aj pravdepodobnosť úspechu. Bez dostatku koní alebo bez možnosti ich nakŕmiť sa armáda rozpadala a strácala bojaschopnosť – čo pramene plasticky dokumentujú pri zimných ťaženíach či chaose ústupu. Stredoveké dejiny sú preto posiate nielen ľudskými, ale aj nespočetnými konskými obeťami: ich smrť a utrpenie neboli vedľajším dôsledkom, ale jedným zo základných „nákladov“ vojny, bez ktorých by stredoveká vojenská sila vôbec neexistovala.

⁵⁶ VÁLKA, Josef. *Husitství na Moravě, Náboženská snášenlivost, Jan Amos Komenský*. Brno: Matice Moravská, 2005, s. 39.

⁵⁷ IVÁNYI, Béla. *Bártfa szabad királyi város levéltára*, č. 2 991, s. 440.

⁵⁸ O vozovej hradbe v uznesení viedenského magistrátu o pomoci pre Alžbetu KOLLAR, Adam Franciscus. *Analecta Monumentorum omnis aevi Vindobonensia*. Tomus II. Vienna 1762, s. 1029: „so vnser gnedige Frau die Kunigin, vmb hilff vnd rettung des gesloss su Prespurg, her der Stat getan hat wider den Kunig von Polan, der sich für dieselbig Stat mit ainer wagenburg gelegert hett.“

⁵⁹ Joannis Dlugossii, s. 672.

D. DVOŘÁKOVÁ: PFERDE IM MITTELALTERLICHEN RITTERHEER

Die Studie analysiert die Rolle der Pferde im mittelalterlichen Ritterheer. Ausgangspunkt ist das westeuropäische Modell der schweren Reiterei, das auf dem Frontalangriff beruhte, dessen Wirkung durch die Kraft und Geschwindigkeit der Kriegspferde vervielfacht wurde. Zu diesem Zweck wurden kräftige Schlachtrosse (*dextrarius*) gezüchtet. Die Studie behandelt die Terminologie im Zusammenhang mit Kriegspferden, deren funktionalen Einsatz im Gefecht sowie deren Grenzen (insbesondere ihre Ungeeignetheit für lange Märsche und den Rückzug). Der *dextrarius* war jedoch nicht der einzige im Heer verwendete Pferdetyp; neben den schweren Schlachtrossen fanden auch schnelle Reitpferde (*cursor*, *gradarius*, *palefridus*) Verwendung, die für Verfolgung, Rückzug und in Verbänden der leichten Reiterei unerlässlich waren, die insbesondere für das Königreich Ungarn charakteristisch war. Der Beitrag zeigt, wie Pferde Strategie, zeitliche Koordination und Planung militärischer Unternehmungen beeinflussten, und identifiziert eine zentrale Schwäche der ritterlichen Kampfweise: die Verletzlichkeit des Pferdes. Gegnerische Taktiken zielten daher häufig darauf ab, das Pferd unter dem Reiter zu töten oder kampfunfähig zu machen, wodurch der gepanzerte Ritter zu einem wehrlosen Fußkämpfer wurde. Anhand von Beispielen aus Urkunden, Chroniken und narrativen Quellen wird zudem die psychologische und taktische Bedeutung des Pferdeverlustes sowie die Brutalität der Kampfverletzungen aufgezeigt. Abschließend widmet sich die Studie den logistischen Problemen des Pferdeeinsatzes im Heer: Der Bedarf an Raufutter sowie die saisonale Verfügbarkeit von Weideflächen bestimmten Umfang und Dauer militärischer Operationen und beeinflussten maßgeblich deren Erfolg oder Scheitern.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature**Primárne zdroje / Primary sources****Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources**

Magyar nemzeti levéltár Országos levéltár, Diplomatikai levéltár (MNL OL DL), Budapest, Maďarsko.

Národní knihovna Praha, Cod. IV E 16.

Publikované pramene/ Published sources

CDAC = *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* (Árpádkori új okmánytár). Szerkesztette WENZEL, Gusztáv. I – XII, Pest, 1860 – 1874.

CDH = *Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis*. Studio et opera Georgii FEJÉR. I – XI, Budae, 1829 – 1844.

Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. MARSINA, Richard (ed.) II. (1235 – 1260). Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1987, č. 421.

Helmolda, kněze buzovského Slovanská kronika. VRÁTNÝ, Karel (ed.). Praha : Nakladatelství Vyšehrad, 1947.

Chronicon Dubnicense. Historiae Hungariae Fontes domestici III. FLORIANUS, Mátyás (ed.). Quinqueecclesiis 1884.

Długosz p. *Joannis Długossii*

FRAKNÓI, Vilmos. *Mátyás király levele. Külügyi osztály. II. k. 1480 – 1490.* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1895.

GOMBOS, Albinus Franciscus. *Catalogus fontium historiae Hungariae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCCI.* I – III. Budapestini 1937 – 1938.

IVÁNYI, Béla. *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319 – 1526.* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1910.

Joannis Dlugossii seu longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII. T. IV, Libri XI, XII. Alexander PRZEZDZIECKI – Paulus Żegota (eds.). Cracoviae: Tipogr, „Czas“, 1877.

KOLLAR, Adam Franciscus. *Analecta Monumentorum omnis aevi Vindobonensia.* Tomus II. Vienna 1762.

KOZÁK, Petr. *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500 – 1507.* Praha : Scriptorium, Opava: Slezské zemské muzeum, 2014. ISBN:978-80-87271-98-8; 978-80-87789-15-5.

MALORY, Thomas. *Artušova smrť.* Bratislava : Tatran, 1979.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Ad edendum praeparavit Vincent Sedlák. Tomus 2. Inde ab A. 1315 ad A. 1323. Bratislava : Veda, 1987.

Rogerii Carmen miserabile. In *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* SZENTPÉTERY, Emericus (ed.), volumen II. Budapestini: Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica 1938, s. 551 – 588.

ŠAŠEK Z BÍRKOVA, Václav. *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa.* Bohumil MATHESIUŠ (ed.). Praha: Orbis, 1951.

THUROCZ, de, Johannes. *Chronica Hungarorum.* I. Textus. GALÁNTAI, Elisabeth et KRISTÓ, Julius (eds.). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985. ISBN 963-05-3625-0.

SZAMOTA, István. *Régi utazások Magyarországon és Balkánfélszigeten 1054 – 1717.* Budapest : Franklin, 1891.

WOLKAN, Rudolf. *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini I. Briefe aus der Laienzeit (1431 - 1445),* 1. Band, Privatbriefe. *Fontes rerum Austriacarum* 2. Diplomataria et acta. Bd. 61, Wien : K.K.Hof- und Staats-Druckerei, 1909.

Zsigmondkori oklevéltár. II (1400 – 1410). Első rész (1400–1406). MÁLYUSZ, Elemér (ed.). Budapest : Akadémiai Kiadó, 1956.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok/ Monographs

B. SZABÓ, János. *Mohács.* Budapest : Osiris Kiadó, 2006. ISBN 9633898382.

CONTAMINE, Philippe. *Válka ve středověku.* Praha : Argo, 2004. ISBN 80-7203-615-7.

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Kôň a člověk v středověku. K sùžitíu člověka a koňa v Uhorském království.* Budmerice : Vydavatelství RAK, 2007. ISBN 80-85501-38-4.

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska*. Budmerice : Vydavateľstvo RAK, 2017. ISBN 9788085501674.

JANKOVICH, Miklós. *Pferde, Reiter, Völkerstürme*. München : Bayerischer Landwirtschaftsverlag, 1968.

LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha : Vyšehrad, 2014. ISBN 978-80-7429-130-2.

MISKULIN, Alajos. *Magyar művelődés történeti mozzanatok Giovanni és Matteo Villani kronikái alapján*. Budapest : Stephaneum nyomda, 1905.

NEJEDLÝ, Martin. *Fortuny kolo vrtkavé, Láska, moc a spoločnosť ve středověku*. Praha : Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2003. ISBN 80-86493-08-3.

ŠMAHEL, František. *Cesta Karla IV. do Francie (1377 – 1378)*. Praha : Argo, 2006. ISBN 978-80-7203-765-0.

VÁLKA, Josef. *Husitství na Moravě, Náboženská snášlivost, Jan Amos Komenský*. Brno : Maticе Moravská, 2005. ISBN 8086488179.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách/ Articles in Journals, Chapters in Monographs

NYARI, Albert B. A modenai Hyppolit-kodexek. In: *Századok* 1870, s. 275 – 290, 355 – 370, 661 – 687, 1874, s. 1874, s. 1 – 16, 73 – 83. ISSN 0039-8098.

TÓTH, Zoltán. Legrégibb fészítőzabláinkról. In: *Archeologiai Értesítő*, 1920 – 1922, 39, s. 71 – 83.

Internetové zdroje/Internet sources

GRISONE, Federico, *Ordini di cavalcare*. Venezia 1571 L. III, dostupné online na Internet archive, «[https://it.wikisource.org/wiki/Indice:Ordini_di_cavalcare_\(1571\).djvu](https://it.wikisource.org/wiki/Indice:Ordini_di_cavalcare_(1571).djvu)».

O autorke /About the author

PhDr. Daniela Dvořáková, DrSc.,

Historický ústav SAV

e-mail: hisdvor@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0002-1684-158X>

VOLSKÉ PŘÍPŘEŽE U DĚLOSTŘELECTVA

1. ČS. ARMÁDNÍHO SBORU NA JAŘE 1945

MILAN KOPECKÝ

KOPECKÝ, M.: Ox Teams in the Artillery of the 1st Czechoslovak Army Corps in Spring 1945. *Vojenská história*, 2, 30, 2026, pp 121-134, Bratislava.

In late March and early April 1945, units of the 1st Czechoslovak Army Corps faced a shortage of transport assets, compounded by difficulties on the lines of communication between the unloading station at Humenné and the front-line sector near Liptovský Svätý Mikuláš. It was also clear that in the planned offensive along the Váh River, part of the Czechoslovak artillery would have to cross the ridges of the Great and Little Fatra, solely via mountain trails. Consequently, on the orders of the corps commander, rear-service officers very quickly mobilised approximately 200 ox teams (auxiliary draught animals). Thanks to the efforts of these draught animals and their civilian handlers, dozens of 76mm anti-tank guns and 120mm mortars could be transported to elevations exceeding 1,400 metres above sea level. The mobilisation of such a large number of animals and civilian personnel created difficulties in supplying them with fodder and food, which had to be addressed by the rear-service officers of the corps and brigades. Exhausted and sick animals also frequently had to be replaced. After the 1st Czechoslovak Army Corps began its advance into Moravia, all the animals and their handlers were released from military service. This work is based on a synthesis of documents from the Military Central Archive–Military Historical Archive in Prague and several other sources.

Keywords: 1st Czechoslovak Army Corps, ox teams, artillery; Little Fatra and Great Fatra; Liptovský Svätý Mikuláš.

DOI <https://doi.org/10.69809/vojhist.2026.30.2.6>

Problematiku použití volských přípřeží jako dopravního prostředku u jednotek 1. čs. armádního sboru v roce 1945 několikrát zmínil Bohumil Klípa v závěrečné části dnes již klasického trísazkového díla *Za svobodu Československa*.¹ Vzhledem k tomu, že hlavním posláním jeho knihy bylo poskytnout co nejširší popis operací čs. jednotek, nevěnoval z pochopitelných důvodů tématu příliš prostoru. Pro účely této práce bylo tedy nezbytné prozkoumat veškeré fondy Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu v Praze, které se týkají činnosti dělostřelectva 1. čs. armádního sboru v SSSR a jeho zásobování v období od března do května 1945. Na základě nalezených archiválií ve fondech pak byla provedena syntéza poznatků a následně vznikl níže uvedený text, který byl zpestřen mimo jiné i krátkým zápisem z dobového soukromého deníku a poválečnou vzpomínkou účastníka bojů.

Náhradní a do jisté míry improvizovaná řešení v oblasti jakéhokoli transportu (přepravu vojenských jednotek nevylučuje) vznikají ze tří hlavních důvodů. První představuje nedostatek používaných dopravních prostředků, druhým je nedostatek pohonných hmot pro tyto prostředky a jako třetí důvod může působit nevhodný stav komunikací, případně jejich částečná či úplná absence. Tato práce se věnuje právě takovému případu, kdy řada navzájem provázaných okolností způsobila, že i v závěru 2. světové války byla u 1. čs. armádního sboru v SSSR (dále 1. čs. sbor) nasazena k přepravě dělostřelectva a zásob ve značné míře i volská spřežení.

¹ ČEJKA, Eduard – KLÍPA, Bohumil. *Za svobodu Československa – Svoboda se zrodila v boji*, svazek III. Praha : Naše vojsko, 1960, s. 432 a 433. Autorem citované kapitoly je Bohumil Klípa.

Během druhé poloviny března 1945 se u jednotek 1. čs. sboru, který se v té době připravoval k finálnímu útoku na Liptovský Svätý Mikuláš (dnes Liptovský Mikuláš), sešly všechny výše uvedené faktory. Zejména dělostřelecké pluky čs. sboru dlouhodobě trpěly nedostatkem automobilů u motorizovaných oddílů i koní u oddílů, které byly odkázány na hipomobilní trakci.² Druhý negativní faktor začal působit 22. března ve večerních hodinách, kdy jarní vody zbořily most přes řeku Ondavu poblíž obce Podčičeva, čímž došlo k přerušení poslední komunikační linie mezi jednotkami 1. čs. sboru u Liptovského Sv. Mikuláše a zásobovací základny u vykládací železniční stanice Humenné. Protože se kritickou situací místním i okresním národním výborům v oblasti nedařilo řešit, musel být k Ondavě o dva dny později vyslán sborový ženijní prapor s mostní soupravou. Zřízení mostů přes Ondavu mimo jiné znemožnilo i přísun sedmi desítek nákladních automobilů typu Studebaker US6 a téměř dvou desítek lehkých terénních vozů Willys MB, které 24. března dorazily vlakem do Humenného a mohly alespoň částečně doplnit nedostatečné počty vozidel. Celková situace se začala zhoršovat také proto, že přetnutím zásobovací trasy se u frontových jednotek začaly krátit i zásoby automobilových pohonných hmot (dále APH). Dne 22. března hlásil týl sboru u jednotek 65 tun APH, 26. března jen 61 tun APH a o den později pouze 53 tuny. Ačkoli se 28. března ke sboru, nehledě na stále neobnovené mosty, podařilo převést po prodloužených objízdných trasách tolik paliva, že se zásoby zvedly na 79 tun, bylo toto množství před nastávajícím útokem a následným postupem o desítky kilometrů na západ zcela nedostačující, nehledě na to, že prodloužením tras vzrostla i spotřeba paliva zásobovacích kolon. Vozidla sboru totiž od 28. března spotřebovávala přibližně 17 tun APH denně.³

Ačkoli se logicky nabízel místo nedostávajících se motorových vozidel ve zvýšené míře použít koňská spřežení, naráželi tyloví důstojníci na jejich nedostatek a většinou dokázali denně zabezpečit nákup pouze jednotlivých zvířat. Navíc za ně civilnímu sektoru platili značně vysoké částky.⁴

Proto bylo nutné sáhnout k radikálním opatřením, která by všechny nedostatky alespoň dočasně řešila. Ta poněkud překvapivě nepřišla z velitelství či štábu týlu 1. čs. sboru, ale bylo tomu naopak. Dne 30. března 1945 ve 14.00 obdržel štáb týlu sboru následující rozkaz, vydaný přímo zastupujícím velitelem sboru brigádním generálem Bohumilem Bočkem:

„Velitel sboru nařídil:

1) Obrátiti se ihned na Okresní národní výbor Liptovský Hrádok a obecní NV [Národní výbor – pozn. aut.] Hybe, Východná, Kráľova Lehota a přilehlých obcích s požadavkem podle zákona o obraně státu o přistavení 200-250 párů volů s povozy a krmivem na 5 dní. Přípřež⁵ soustřediti dnešního dne do 20 hod. na pile Liptovský Hrádok.

2) Za účelem rychlého provedení rozkazu odjedte ihned k ONV [Okresní národní výbor – pozn. aut.] Liptovský Hrádok. Vezměte s sebou jednoho zástupce a objedte s ním místní NV.

² Například 3. dělostřelecký pluk disponoval pouze 45 % předepsaného stavu motorových vozidel a 86 % předepsaného stavu koní. Motorizovaný houfnicový oddíl se tedy musel přesouvat ve dvou sledech. Ani u 4. protitankového dělostřeleckého pluku nebyla situace lepší, protože i jeho motorová vozidla byla na 50 % stavech. VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 54, i.č. 556, Měsíční hlášení dělostřelectva 3. čs. sam. brigády o činnosti vlastního i nepřátelského dělostřelectva. 1945: Leden-duben. Měsíční hlášení o činnosti vlast. děl. z 27. března 1945.

³ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – týl, kart. 13, i.č. 107, Válečný deník 1. čs. armádního sboru-týl, 1945-březen, zápisy z 22. až 28. března 1945.

⁴ Například za 22. března týl sboru zaplatil za dva koně a jeden vůz 23.500 korun, 23. března za sedm koní a jeden postroj 99 000 korun, 24. března za sedm koní, postroje a jeden vůz 46 600 korun. Tamtéž, zápisy z 22., 23. a 24. března 1945.

⁵ Pojem přípřež znamená civilní potah včetně vozků, kteří pro vojsko zabezpečují dopravu do jen určité vzdálenosti od svých domovů a pak se vrací zpět. Na novém místě si pak vojsko opatřuje další přípřež.

Nezapomeňte na trestní následky v případě neprovedení rozkazu.

Vezměte s sebou 5 automatčků.⁶

3) Provedte v dohodě s veliteli týlů 1. a 3. a 4. brigády.

Rozdělení příprěže na brigádách bude provedeno až po soustředění.

4) Provedte urychleně, jelikož jde o splnění důležitého operačního rozkazu.

5) Výsledek hlase veliteli týlu sboru na pozorovatelnu v 18.00 přes 31 [Pravděpodobně kód spojovací linky – pozn. aut.].

Gen. Boček, kpt. Hübner⁷

Tento rozkaz převzali přednosta 1. oddělení (pro věci organizační, plánovací) týlu sboru major Antonín Holba a přednosta 5. oddělení (finanční) týlu sboru nadporučík Karel Platzek, protože v té době velitel týlu sboru major Josef Slabý odjížděl na pozorovatelnu velitele sboru do Veterné Porúbky.⁸ Ačkoli zápisy ve válečném deníku sboru jsou místy zlomkovité a není v nich výslovně uvedeno, kteří důstojníci týlu jednali s národními výbory, další vývoj událostí je zachycen poměrně přehledně. V 18.30 došlo na štáb týlu telefonické hlášení nadporučíku Platzkovi, že mezi 22.00 – 23.00 bude v Liptovském Hrádku na pile soustředěno 193 párů volů s příslušnými povozy. V 19.00 vydal velitel týlu, který se stále nacházel na pozorovatelně velitele sboru, další rozkaz pro majora Holbu, aby ze soustředěných příprěží přidělil týlu 1. čs. brigády 58 párů volů, z toho brigádnímu dělostřelectvu 32 párů, týlu 3. čs. brigády 50 párů volů, z toho dělostřelectvu 37 párů. K týlu 4. čs. brigády a jejímu dělostřelectvu mělo být přiděleno naprosto stejné množství, jako 1. čs. brigádě. Prázdná sprežení měla být využita k dopravě stavebního dřeva do prostoru Kanská podle dispozic ženijního důstojníka sboru, neboť se zde upravovala cesta pro potřeby čs. jednotek. Velitelé týlu měli příprěže určené pro dělostřelectvo 1. a 3. čs. brigády nasměrovat do obce Žiar, příprěže pro dělostřelectvo 4. čs. brigády do Liptovského Hrádku.

Ve 22.00 hod. se velitel týlu sboru vrátil z pozorovatelnou velitele sboru. Při zpáteční cestě provedl kontrolu na pile v Liptovském Hrádku a zjistil, že dosud nedorazil ani jediný vůz, a dokonce ani nepozoroval, že by se nacházely někde na trase. Proto nařídil ihned do každé okolní vesnice vyslat skupiny deseti automatčků pod velením trofejního důstojníka sboru majora Josefa Chalupného, přednosta 3. oddělení štábu sboru štábního kapitána Otty Hellera, pobočníka velitele týlu kapitána Edmunda Markoviče a nadporučíka Václava Kužela. Tyto skupiny zde měly provést násilnou mobilizaci volských příprěží.⁹

Výsledek rozkazu se projevil téměř ihned. Už v jednu hodinu po půlnoci na 31. března se v Liptovském Hrádku podařilo nashromáždit 45 párů volů s vozy, které byly odeslány pod ochranou vojáků 1. čs. brigády do Žiaru. Další příprěže následovaly v rychlém sledu, přičemž některé odcházely do Žiaru přímo z Liptovské Kokavy a Pribyliny.

Okolo 8.00 velitelství týlu sboru sumarizovalo výsledek „násilného nájmů“ volských příprěží takto:

Nadporučík Kužel /do 04.00/ odeslal z Východné 46 párů volů s postroji a vozy, z Hybe 48 párů volů s postroji a vozy

a) Štábní kapitán Heller /do 02.00/ odeslal z Liptovské Kokavy 56 párů

b) Kapitán Markovič /do 7.30/ odeslal z Pribyliny 25 párů

⁶ Automatčků je historický název pro samopalníka, zpravidla používaný v dokumentech 1. čs. armádního sboru.

⁷ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – týl, kart. 17, i.č. 127, Přílohy k válečnému deníku 1. čs. armádního sboru-týl, 1945-březen III. část, příloha č. 229. Kapitán Boris Hübner plnil funkci zbrojního důstojníka sboru.

⁸ Jednotky 1. čs. armádního sboru toho dne zahájily finální útok na Liptovský Sv. Mikuláš.

⁹ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – týl, kart. 13, i.č. 107, Válečný deník 1. čs. armádního sboru-týl, 1945-březen, zápisy z 30. března 1945.

Celkem se podařilo získat 175 párů s povozy. Ty už během noci bez prodlení směřovaly do Žiaru s určením pro dělostřelectvo 1. čs. brigády (50 párů), pro dělostřelectvo 3. čs. brigády (73 párů). Dalších 51 párů odešlo ke 4. čs. brigádě do Beňadikova a do Veterné Porúbky. Tím bylo téměř veškeré množství rozděleno. Válečný deník sboru poté zaznamenal, že: „*Velitel sboru s velkým uspokojením převzal hlášení velitele týlu o násilné mobilizaci příprěží a o skvělém výsledku. Na Veternou Porúbku-Žiar jdou nepřetržité volské kolony se střelivem. Dělostřelectvo za pomoci volských potahů vytaženo do palpostů na jinak nesjízdných cestách. Volské příprěže se osvědčují skvěle.*“¹⁰

Z úhlu pohledu týlových důstojníků jednotlivých brigád se však situace nevyvíjela až tak přímočaře. Jejich zápisy potvrzují, že volské příprěže přibývaly v Liptovském Hrádku po částech a mnohdy nebylo úplně jasné, kolik jich je ještě na cestě. Například veliteli týlu 3. čs. brigády nadporučíku Zoltánu Wollnerovi sdělil 30. března velitel týlu sboru, že na parní pile v Liptovském Hrádku bude v noci pro brigádu k dispozici 77 párů volských potahů. Proto nadporučík Wollner vydal rozkaz přednostovi 1. oddělení týlu 3. čs. brigády poručíku JUDr. Ludvíku Kleinbergovi, aby se vydal v doprovodu četaře Viléma Immerguta toto množství převzít. Poté, co se oba dostali na místo, zjistili, že na místě je pouze 46 párů, a to pro potřeby 1. i 3. čs. brigády dohromady. Po vzájemné domluvě s poručíkem Václavem Messnerem, přednostou 1. oddělení týlu 1. čs. brigády, si toto množství rozdělili v poměru 20 párů pro 1. čs. brigádu a zbylých 26 párů pro 3. čs. brigádu. Poručík JUDr. Kleinberg se s četařem Immergutem nad ránem 31. března ve 2.45 vrátili do Žiaru s tím, že se čekají další příprěže.¹¹ Záhy se také ukázalo, že vysoká rychlost, se kterou týloví důstojníci voly mobilizovali, taktéž způsobila, že jejich poháněči s sebou nepřipravili dostatečné množství krmiva, zejména sena. Bohužel vojáci opomněli (a možná ani nevěděli), že se příprěže zabírají na delší dobu, nebo jejich majitelům nedali dostatečné množství času k tomu, aby seno s sebou vzali.¹²

Pro použití příprěží vydal štáb dělostřelectva 1. čs. sboru dne 1. dubna rozkaz, ve kterém mimo jiné nařizoval opatřit volskými potahy baterie 76mm protitankových děl, určených pro přímou střelbu z postavení bezprostředně za liniemi pěchoty. Přesun z prostoru Žiar dále na západ měl být proveden za tmy, bez světla a hluku. Motorová vozidla mohla po cestě Žiar – Jalovec vyrazit až bezprostředně před zahájením útočné činnosti.¹³

V době, kdy se první volské příprěže dostávaly k prvosledovým jednotkám, se frontová linie na úseku 1. čs. armádního sboru nacházela na čáře: Beniky – 400 m jižně Bobrovček – 400 m jižně Jalovec – 100 m západně kóty 676,8 – kóta 706 – kóta 729,4 – kóta 748–500 m východně Liptovského Sv. Mikuláše. Čs. jednotky se po počátečním postupu během 31. března zastavily a odpoledne odrazily masivní německý protiútok za podpory samohybných děl ve směru Jalovec a kóta 828. Ve dnech 1. až 3. dubna zaujaly dočasnou obranu, zatímco Němci vedli už slabší lokální protiútoky. Během 3. dubna se začaly objevovat náznaky, že se nepřítel, představovaný 320. divizí lidových granátníků a jejími posilovými prostředky, chystá k ústupu. To se 4. dubna skutečně stalo a jednotky 4. čs. brigády ve spolupráci s 24. střeleckou divizí Rudé armády očistily Liptovský Sv. Mikuláš od zbytků nepřitele a tím dokončily jeho osvobození. Síly 1. a 3. čs. brigády současně vyrazily vpřed a do

¹⁰ Tamtéž, zápisy z 31. března 1945.

¹¹ VÚA-VHA Praha, f. SSSR VII – 3. čs. sam. brigáda, kart. 37, i.č. 335, 3. čs. sam. brigáda – Velitelství týlu, Válečný deník, 1945–11. 2. – 9. 4. 1945, zápisy z 30. a 31. března 1945.

¹² VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva 1. čs. brigády za měsíc duben 1945.

¹³ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 18, i.č. 181, Operační rozkazy dělostřelectva sboru 1945, Operační rozkaz č. 8 ze dne 1. dubna 1945.

večera osvobodily téměř 30 lipovských vesnic a pokračovaly směrem na Ružomberok.¹⁴

Pro tuto fázi operací byl v prostoru severně od Váhu charakteristický hornatý terén, do jisté míry porostlý lesem, místy ještě pokrytý sněhem. Mnohá palebná postavení byla umístěna v nadmořské výšce 700 m. Přesuny protitankového dělostřelectva 1. čs. brigády do Bobrovce byly provedeny po neudržovaných cestách, v hlubokém blátě, přičemž bylo nutné překonat příkré stoupání. Tuto skutečnost i použití volských příprěží potvrzují i strohé poznámky v dobovém soukromém deníku Antona Takáče, v dubnu 1945 příslušníka 2. protitankového dělostřeleckého pluku v hodnosti rotmistra a ve funkci 1. důstojníka baterie. Ten si poznamenal „...*ťažký terén. 2. IV. Zas Bobrovček, kanóny ťaháme na vólach. 3. IV. Ďalší presun na vólach na útok cez Beňušovce.*“¹⁵ Divizní (protitankové) kanóny ráže 76 mm ze sestavy 2. protitankového dělostřeleckého pluku musely být taženy šesti páry volů, zatímco méně hmotné plukovní 120mm minomety¹⁶ III. oddílu 1. dělostřeleckého pluku byly zatím dopravovány jako dosud čtyřmi páry koní.¹⁷ Vzhledem k tomu, že 2. protitankový dělostřelecký pluk měl k 1. dubnu 1945 dočasně přiděleno 25 párů volů a 25 civilních osob, postačoval tento počet s malou rezervou právě k přepravě jedné baterie.¹⁸ Podobnou kapacitou příprěže v té době ostatně disponovalo i dělostřelectvo 4. čs. brigády, kterému bylo 31. března přiděleno 32 párů volů s odpovídajícím počtem poháněčů.¹⁹

U dělostřelectva 3. čs. brigády byla většina přidělených volských potahů odebrána sborovým ženijním praporem pro silniční práce,²⁰ takže k prvnímu výraznému nasazení volských příprěží došlo až 5. dubna po osvobození města Ružomberok. Čs. pěchota na čele se 4. úderným praporem sice vnikla do města a očistila jej od Němců, ale pak ji zabrzdl nepřátelský odpor u vstupu do soutěsky Váhu za městem. Postup brigádního dělostřelectva, které by jí mohlo poskytnout palebnou podporu, zastavil zničený most před Ružomberkem a stržená vozovka na pravém břehu řeky. Proto musela být sestavena dělostřelecká skupina v čele se štábním kapitánem Ivanem Jankem, která se skládala ze 4. baterie 4. protitankového dělostřeleckého pluku a jedné čtyř 122mm houfnic od 3. dělostřeleckého pluku. Ta se měla pokusit po horských cestách na pravém břehu obejít nepřátelský odpor a tím vyvrátit německou obranu. Osa postupu byla předběžně určena takto: Lisková – Martinček – Likavka – Valaská Dubová – Studničná – Komjatná a Komjatnianskou dolinou zpět k Váhu. Největší potíž vznikla už na polní cestě z Liskové do Martinčku, kam do té doby auta nikdy nevyjela, a rozměklá cesta polem a strmá stoupání si vyžádala volskou příprěž i masivní

¹⁴ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 8, i.č. 56, Válečný deník 1. čs. armádního sboru v SSSR, VI. část: od 26. 2. 1945 – 3. 4. 1945, zápisy z 31. března až 3. dubna 1945, VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – velitelství, kart. č. 8, i.č. 56, Válečný deník 1. čs. armádního sboru v SSSR, VII. část: od 4. 4. 1945 – 22. 5. 1945, zápisy z 4. dubna 1945.

¹⁵ Soukromá sbírka pana Viktora Mikloše, Osobní deník Antona Takáče z válečných let, kopie v archivu autora.

¹⁶ Přepravní hmotnost 76mm kanónu činila 1840 kg, přepravní hmotnost 120mm minometu jen 500 kg.

¹⁷ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva 1. čs. brigády za měsíc duben 1945.

¹⁸ VÚA-VHA Praha, f. SSSR XIb – 2. dělostřelecký pluk, kart. 2, i.č. 19, Válečný deník 2. dělostřeleckého pluku 1.1. – 18. 5. 1945, zápis z 1. dubna 1945.

¹⁹ Formování dělostřelectva 4. čs. samostatné brigády nebylo na přelomu března a dubna 1945 zcela dokončeno a používalo převážně hipomobilní trakci, přičemž vedlo ve stavu přesně 100 koní. V palebných postaveních mělo prozatím 12 ks minometů ráže 120 mm a 4 ks protitankových kanónů ráže 76 mm, nehledě na 16 minometů ráže 82 mm a tři 45mm protitankové kanóny. VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 55, i.č. 558, Operační hlášení dělostřelectva 4. čs. samostatné brigády (31.3. – 29. 4. 1945), Operační hlášení č. 9 ze dne 31. března 1945.

²⁰ VÚA-VHA Praha, f. SSSR VII – 3. čs. sam. brigáda, kart. 37, i.č. 335, 3. čs. sam. brigáda – Velitelství týlu, Válečný deník, 1945–11. 2. – 9. 4. 1945, zápis z 1. dubna 1945.

pomoc civilního obyvatelstva. Další postup přes Likavku do Valaské Dubové už proběhl bez problémů a výzbroj mohla být jako obvykle tažena za automobily Dodge a Studebaker.²¹ Skupina s jistými komplikacemi dosáhla Studničné i Komjatné a její útočné čelo, složené z opěšalých dělostřelců, opatrně sestoupilo podél potoka Komjatná až k Váhu, kde narazila na německou obranu. Protože v té době podél Váhu od východu pronikala i čs. pěchota, vnesl tento manévř mezi Němce zmatek a jejich obrana okamžitě zkolabovala. Dělostřelecká skupina zasáhla do boje pouze kulomety, protože terén nedovoloval dostatečně rychlé manévrování s kanóny. Přesto její velitel poté, co se spojil s vlastní pěchotou a obsadil nádraží ve Svošově, považoval celou akci za úspěšnou.²² Úsek Lisková-Martinček je jediným ověřeným případem, kdy v rámci 1. čs. sboru došlo k nasazení volské příprže i pro přesun 122mm houfnic s přepravní hmotností 2450 kg.

Během 6. dubna jednotky 1. čs. sboru pokračovaly po obou březích Váhu k soutoku s Oravou, tedy ve směru na Kraľovany. V oblasti asi 2 km východně od této obce zničené mosty a zatarasené silnice na krátkou dobu postup přerušily, nicméně nikoli nadlouho, protože čs. pěchota dokázala v pronásledování nepřitele pokračovat a vystoupit na horský masiv Velké Fatry jižně od toku Váhu.²³ Ani za této složité situace vojáci na hřebenech nezůstali bez podpory dělostřelectva, protože jeho motorizovaná část, byť zůstala v soutěsce na březích Váhu, dokázala vést palbu ve prospěch pěchoty až na hranici dostřelu.²⁴ Mezitím už hipomobilní část dělostřelectva 1. čs. brigády včetně 1. a 2. baterie 2. protitankového dělostřeleckého pluku s volskými přípržemi zahájila velmi náročný výstup z Lubochni na Lubochňanské sedlo v nadmořské výšce 762 metrů. Dělostřelci přitom využívali rozšířené turistické stezky, které byly upravovány jak ženisty, tak i silami místního obyvatelstva. Přesto sklonové poměry komunikace mezi Lubochní a Nolčovem zůstaly takové, že jeden 76mm kanón muselo táhnout 6 až 8 párů volů, kterým v jejich úsilí pomáhalo 15 až 20 vojáků. Vzhledem k využití většiny přepravní kapacity při těchto výkonech musela být větší část střeliva do hor vynesena civilisty. Postup vojáků 1. a 4. čs. brigády přes Velkou Fatru tak pokračoval bez jakékoli přestávky až k Turčianské Štiavničke.²⁵ Po severním břehu Váhu poté, co ženisté provizorně přemostili řeku Oravu, paralelně pronikala pěchota 3. čs. brigády až k obci Turany. Tuto část 1. čs. sboru už opět podporovala motorizovaná část dělostřelectva, která se do prostoru Kraľovany – Turany pronikla objízďkou po ose Ružomberok – Dolný Kubín – Kraľovany.²⁶ Díky rychlému přechodu Velké Fatry postoupily jednotky 4. čs. brigády až k Turčianskemu Svätému Martinu (dnes Martin) a 11. dubna ráno ve spolupráci s rumunskými jednotkami toto město osvobodily. Vojáci 1. čs. brigády a čelní části 3. čs. brigády o dvě hodiny později ovládli město Vrútky.²⁷

²¹ Automobily Dodge WC51/52 a Studebaker US6, dodávané do SSSR z USA v rámci smlouvy o půjčce a pronájmu (Lend-lease act) patřily ke špičce tehdejší techniky. Byly vybaveny motorem o výkonu 92, resp. 95 k.s. KAŠČEJEV, L. B. - V. A. REMINSKIJ. *Avtomobili lend-liza*. Charkov : ATF, 1998, s. 23 a 38.

²² VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 54, i.č. 556, Měsíční hlášení dělostřelectva 3. čs. samostatné brigády o činnosti vlastního i nepřátelského dělostřelectva. 1945: leden–duben. Hlášení o činnosti děl. skupiny škpt. Janka v horách záp. Ružomberoka dne 5. dubna 1945.

²³ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva 1. čs. brigády za měsíc duben 1945.

²⁴ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 49, i.č. 521, Válečný deník velitelství dělostřelectva 1. čs. sboru od 1. 1. 1945 – 17. 5. 1945, zápisy z 4. až 11. dubna 1945.

²⁵ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva 1. čs. brigády za měsíc duben 1945.

²⁶ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 49, i.č. 521, Válečný deník velitelství dělostřelectva 1. čs. sboru od 1. 1. 1945 – 17. 5. 1945, zápisy z 4. až 11. dubna 1945.

²⁷ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 8, i.č. 56, Válečný deník 1. čs. armádního sboru

Situace se rychle nevyvíjela pouze na frontě, ale i v týlu. V době, kdy bojové jednotky 1. čs. sboru postupovaly z Liptova na Turiec, došlo i k významnému zlepšení zásobovací situace včetně významného zkrácení zásobovacích tras. Dne 3. dubna dorazilo hlášení velitele sborového silničního praporu štábního kapitána Jana Jeníka, oznamující, že mosty v Chorostě na silnici Michalovce – Košice už byly obnoveny a most v obci Podčičeva bude hotov do tří dnů. O čtyři dny později, 8. dubna, přišla na štáb týlu 1. čs. sboru zpráva, že vzhledem k přestavbě železniční trati Zagórz – Humenné na standardní evropský rozchod budou transporty se zásobami pro čs. jednotky vykládány ve stanici Zagórz nebo Krosno. Ta byla naštěstí vetována dalším nařízením týlu 4. ukrajinského frontu, kterým bylo stanoveno jako vykládací stanice 1. čs. sboru od 10. dubna 1945 nádraží Sucha [Přesněji Sucha Beskidzka, což je železniční stanice asi 45 km jihozápadně od Krakova – pozn. aut.].²⁸ Zásobovací trasa se tím zkrátila z původních 250 km na pouhých 125 km, což znamenalo také snížení počtu nákladních automobilů, které zásobování zajišťovaly. Kromě toho, počet automobilů dosud velmi špatně vybavené 4. čs. brigády doplnilo 25 zcela nových studebakerů.²⁹ Také stav jejího dosud budovaného dělostřelectva se dařilo pozvolna naplňovat i koňmi pro jeho hipomobilní část.³⁰ Některé příčiny neradostné situace z konce března byly tedy do jisté míry odstraněny.

Bojová činnost samozřejmě pokračovala ve značné intenzitě. Okolo poledne 11. dubna, bezprostředně po osvobození Vrútek, postoupila volskými příprěžemi tažená 2. baterie 2. protitankového dělostřeleckého pluku na severozápadní okraj města. Zde vybudovala pozorovatelnu a zaujala palebné postavení, které zajišťovalo čelní postavení pěchoty a zároveň plnilo úlohu protitankové uzávěry soutěsky Strečno před případným výpadem německé obrněné techniky. Z pravého břehu Váhu pak soutěsku kryla i motorizovaná 3. baterie 2. dělostřeleckého pluku. Poloha 2. baterie a jejich příprěží nezůstala nepříteli dlouho utajena, protože už 12. dubna byli zabiti [velmi pravděpodobně dělostřeleckou palbou – pozn. aut.] tři volí a jeden byl zraněn. Hned další den tuto ztrátu nahradily dva nové páry i s poháněči.³¹ Pozice baterie na okraji Vrútek byla stále důležitá, protože 14. dubna zde vznikl protitankový obranný uzel, přičemž ke 2. baterii byl přidělen ještě jeden 76mm kanón od 1. baterie, devět 45mm protitankových kanónů pěších praporů a tři velkorážné protiletadlové kulomety.³²

V těchto dnech se čs. pěchota pokoušela z chodu překonat Malou Fatru obdobně, jak se před několika dny podařilo ve Velké Fatře. Už 12. dubna postoupili pěšáci 3. čs. brigády v obtížném terénu sněhem, často až 2 m hlubokým, na východní svahy hory Polom, k hoře Úplaz, na kótu 1176 a do prostoru západně hory Grůň. Pak Němci přešli do protiútoků a čs. postup zastavili. Vojáci 1. čs. brigády se sice dostali na jižní svahy Grůně a k hoře Sucharová, nicméně vzrůstající nepřátelský odpor nakonec zabrzdil i je. Prapory 4. čs. brigády do-

v SSSR, VII. část: od 4. 4. 1945 – 22. 5. 1945, zápisy z 11. dubna 1945.

²⁸ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – týl, kart. 13, i.č. 108, Válečný deník 1. čs. armádního sboru – týl, 1945–duben, zápisy z 3. a 8. března 1945.

²⁹ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – týl, kart. 17, i.č. 128, Přílohy k válečnému deníku 1. čs. armádního sboru–týl, 1945–duben I. část, příloha č. 26 – Týlový rozkaz č. 0014 ze dne 8. dubna 1945.

³⁰ Zatímco dne 1. dubna mělo dělostřelectvo 4. čs. brigády rovnou stovku koní a žádná motorová vozidla, 27. dubna disponovalo už 262 koňmi, 2 automobily Willys a 7 Studebakery. VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. č. 55, i.č. 558, Operační hlášení dělostřelectva 4. čs. samostatné brigády (31. 3. – 29. 4. 1945), Operační hlášení č. 9 z 1. dubna 1945 a č. 30 z 27. dubna 1945.

³¹ VÚA-VHA Praha, f. SSSR XIb – 2. dělostřelecký pluk, kart. 2, i.č. 19, Válečný deník 2. dělostřeleckého pluku 1.1. – 18. 5. 1945, zápisy z 12. a 13. dubna 1945.

³² VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Činnost vlastního dělostřelectva v operaci Vrútky.

kázaly překročit celý hřbet a až večer narazily na protivníkovy síly východně obcí Kunerad a Kamenná Poruba. Ani 13. dubna se situace čs. jednotek výrazně nezměnila. I když část polních praporů bojovala na západních svazích Malé Fatry, v jejich týlu nadále zůstávaly nedobyté vrcholy Polomu, Grůně, Úplazu a několika dalších výšin, střežících vstup do soutěsky Váhu v prostoru Strečna. Ráno 14. dubna už pěchota vzhledem k nedostatku střeliva musela útočnou činnost přerušit. Pokus překonat Malou Fatru z chodu se nezdařil a bylo jasné, že pokračovat bude možné až po zabezpečení dostatečných zásob a jen s přímou podporou dělostřelectva.³³

Proto už 13. dubna obdržel 3. dělostřelecký pluk rozkaz velitele dělostřelectva sboru plukovníka Alfréda Ressela, aby během dne a noci na 14. dubna zaujala jeho 4. baterie 120mm minometů palebné postavení na horské cestě poblíž kóty 904. Vzhledem k nevyjasněné situaci na bojišti v okolí kóty 1176 byl přesun s pomocí koňských spřežení možný až 14. dubna dopoledne. Později se jedna minometná četa vysunula až do prostoru mezi vrcholy hory Minčol (kóta 1364) a Úplaz (kóta 1304).³⁴

Současně s minometry dopravily volské příprěže na stejná místa i četu 76mm kanónů, vyčleněnou ze 4. baterie, kompletní 5. baterii 4. protitankového dělostřeleckého pluku a čtyři děla ráže 45mm. Jejich palebným úkolem byla pochopitelně přímá střelba pro podporu pěchoty na hřebenech. Dobový zápis zachytil atmosféru těchto dnů takto: „Četa 4. bat. vytažena po velké námaze po strmých, jen částečně upravených a proházených cestách a terénem desetispřežím volů na kótu 1304. 5. bat. má děla na výškových postaveních na kótě 904. ... Doprava munice a stravy je velmi obtížná.“³⁵

Na hřebeny Malé Fatry se pomocí volských příprěží dostala i část dělostřelectva 1. čs. brigády. Příprava a přesun proběhly v několika fázích. Dne 16. dubna se uskutečnil průzkum cesty přes kótu 904 na kótu 1176, tedy trasy, kudy před třemi dny postupovalo i dělostřelectvo 3. čs. brigády.³⁶ O den později se na kótu 1176 s třemi 76mm děly dostala 2. baterie 2. protitankového dělostřeleckého pluku, která měla k dispozici 33 párů volů. Postavení na kótě 1176 posílilo 19. dubna i jedno dělo 3. baterie, která prozatím neměla dostatečný počet příprěží pro přesun do hor.³⁷ Toho dne 2. baterie zahájila přímou palbu na vrcholy Grůně a Polomu. Stejný palebný úkol plnila i v dalším období, přičemž od 21. dubna byla podřízena veliteli dělostřelectva 3. čs. brigády, který ji téměř ihned udělil pochvalu za úspěšnou činnost. V dalším období byla jedna četa 2. baterie vysunuta dále tak, aby mohla ostřelovat prostor cesty Višňové–Varín.³⁸ Také 1. čs. brigáda dokázala do hor umístit i 120mm minometry, konkrétně 7. baterii 1. dělostřeleckého pluku. Ačkoli se nedochovalo o její činnosti mnoho podrobností, je jisté, že: „...doprava... do téměř 1200 m výšky byla možná jen za krajního napětí všech sil. Doprava střeliva a stravy děje se za pomoci nosičů a za vydatného použití volských potahů.“³⁹

³³ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 8, i.č. 56, Válečný deník 1. čs. armádního sboru v SSSR, VII. část: od 4. 4. 1945 – 22. 5. 1945, zápisy z 12. – 14. dubna 1945.

³⁴ VÚA-VHA Praha, f. SSSR XIc – 3. dělostřelecký pluk, kart. 1, i. č. 8, Válečný deník velitelství 3. dělostřeleckého pluku 15. 12. 1944 – 22. 4. 1945, zápisy z 13. až 15. dubna 1945.

³⁵ VÚA-VHA Praha, f. SSSR XIc – 4. dělostřelecký pluk, kart. 3, i. č. 40, Válečný deník velitelství 4. DPTPL – 2. část od 16. 1. – 25. 5. 1945, zápisy z 13. až 15. dubna 1945.

³⁶ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva v operaci Vrútky.

³⁷ VÚA-VHA Praha, f. SSSR XIb – 2. dělostřelecký pluk, kart. 2, i.č. 19, Válečný deník 2. dělostřeleckého pluku 1.1. – 18. 5. 1945, zápisy z 17. až 19. dubna 1945.

³⁸ Dobový dokument dokonce zaznamenal, že v prostoru cesty Višňové – Varín bylo zabito šest Němců. VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva v operaci Vrútky.

³⁹ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva

Zřejmě největší počet hlavní dokázalo do hor postupně dopravit dělostřelectvo 4. čs. brigády, které ve dnech 16. až 21. dubna umístilo na hřebeny celkem 10 minometů ráže 120 mm od 7. a 8. baterie 6. dělostřeleckého pluku a 11 kanónů ráže 76 mm, které patřily ke 2., 4. a 6. baterii 7. protitankového dělostřeleckého pluku. Konečné rozmístění k 26. dubnu bylo následující: dvě minometné baterie o čtyřech hlavních byly soustředěny v prostoru severně hory Úplaz, jeden osamělý minomet působil z postavení na kótě 894 a druhý osamělý minomet z postavení asi 800 m jihovýchodně od kóty 1009 Motušková. Dvě protitankové baterie se nacházely na hoře Velká Lúka (kóta 1477), což je nejvyšší vrchol Malé Fatry na jih od soutěsky Strečno. Zbývající tři kanóny nekompletní 6. baterie stály v palebných postaveních severně hory Úplaz.⁴⁰

Činnost dělostřelectva přepraveného volskými potahy se ukázala jako velmi přínosná. Už 22. dubna se pěchota 4. čs. brigády definitivně zmocnila hory Polom, a po počasím vynucené přestávce 23. a 24. dubna, kdy pro špatnou viditelnost nebylo možné vést přímou palbu, obnovila útočnou činnost, načež 25. a 26. dubna ovládl 5. pěší prapor vrchol a severní svahy hory Grůň, jakož i dalších důležitých kót.⁴¹ Na konci měsíce jednotky 1. čs. sboru prorazily k západním okrajům lesů východně obcí Turie a Višňové a za velmi účinné podpory dělostřelectva očistily od nepřítelů strečnianskou soutěsku, přičemž bylo zabito a zraněno, zejména dělostřeleckou palbou, několik set nepřátelských vojáků a důstojníků. Českoslovenští vojáci tak stanuli před Žilinou.⁴²

Poznátky o činnosti dělostřelectva při překonání německé obrany na Malé Fatře a před Žilinou ostatně zachytil dobový dokument následovně: „*Místní operace v horách na levém břehu Váhu u soutěsky Strečno byly účinné podporovány skupinou přímé podpory. ... Bylo použito několika neortodoxních metod střelby a nezvyklých dopravních prostředků. Přesun dvou oddílů minometných a dvou baterií 76 mm,⁴³ kanónů 45 mm a přísun střeliva na vrcholy hor pomocí volských potahů, byl výtečný výkon a bez dělostřelectva by nebylo možné rozrušit silnou nepřátelskou obranu na Polomu a Grůni. Úspěšná přímá střelba na nepřátelskou baterii na dálku 9 km, použitím děl 76 mm se též vymyká předpisům o jejich využití.*“ Zároveň ale upozorňoval, že: „*Volské potahy, jichž bylo užito k zatažení děl do hornatého terénu v prostoru Úplaz je řešení místní, jež se sice dobře osvědčilo, ale pro normální přesuny nepřichází v úvahu.*“⁴⁴

Úloha volských přepřeží u 1. čs. armádního sboru na přelomu dubna a května skončila. Baterie kanónů a minometů sestoupily z vrcholů Malé Fatry do údolí Váhu. Motorizovaná a hipomobilní část dělostřelectva se v té době už přemísťovala po ose Považská Bystrica – Púchov – Mestečko k moravské hranici. Ačkoli zvířata i jejich poháněči vykonali pro dělostřelce velké množství práce, zápis o propuštění ze služeb 1. čs. sboru a snad i jakési poděkování se dochovalo pouze v písemnostech 2. protitankového dělostřeleckého pluku. Jeho deník zaznamenal, že „*2. baterii, která se přemísťovala volskými potahy, vyslány na-proti automobily, takže se sloučila se plukem a volské potahy byly propuštěny. Baterie jich používala déle než měsíc a vykonali tito užitečný kus práce, jelikož neschůdné cesty, po*

1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva 1. čs. brigády za měsíc duben 1945.

⁴⁰ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 55, i.č. 558, Operační hlášení dělostřelectva 4. čs. samostatné brigády (31. 3. – 29. 4. 1945), Operační hlášení č. 17 až č. 29 ze období 15. až 26. dubna 1945.

⁴¹ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 8, i.č. 56, Válečný deník 1. čs. armádního sboru v SSSR, VII. část: od 4. 4. 1945 – 22. 5. 1945, zápisy z 22. – 26. dubna 1945.

⁴² VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva 1. čs. brigády za měsíc duben 1945.

⁴³ Nejde o úplně přesný údaj. Skutečné počty byly o něco vyšší, zejména u 76mm baterií.

⁴⁴ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva v operaci Vrútky.

*nichž baterie musela se přesouvat, byly pro motorová vozidla naprosto nesjízdná.*⁴⁵ Konec jejich úlohy nejspíše překrylo vysoké tempo postupu od Váhu až do Prahy, nedávající možnost v těchto dnech pořizovat obsáhlé zápisy. Neznamená to však, že by si účastníci dubnového tažení od Liptovského Sv. Mikuláše k Žilině neuvědomovali, jak jim zvířata pomáhala, jak společně s nimi snášela veškerý nedostatek, drsné horské podmínky a jak některá přicházela i o život. Bývalý velitel dělostřelectva 3. čs. brigády Vilém Sacher si více než tři desítky let po válce vybavil smutný pocit při pohledu na zvířata, která se dostala až pod horu Úplaz: „*Šedesát volků. Vytáhli kanóny a minomety na hřebeny Malé Fatry, nyní trpí a zvolna umírají hladem a zimou. Patří k brigádě a musejí zůstat na frontě. Bez nich by bylo dělostřelectvo nepojízdné. ... Při pohledu na zmučené volky, jejich nelitostný osud a bezmeznou trpělivost jsem si pomyslel, že i oni musejí mít duši.*“⁴⁶

Ačkoli uvedená vzpomínka působí značně senzitivně a pesimisticky, bylo o zvířata postaráno přeci jen o něco lépe. Byť poměry v horách panovaly mnohdy opravdu špatné, zpravidla nedocházelo k nejhorsšímu. Svědčí o tom i zpráva o činnosti dělostřelectva 1. čs. brigády za měsíc duben 1945: „*Voli používaní 2. dělostřeleckým plukem často onemocněli, anebo po osmi až desetidenním používání v horách byli tak sešlí, že museli být vyměněni. Jelikož ve Vrútkách, Turčianském Sv. Martině a nejbližších vesnicích všichni voli byli zmobilizováni, nutno bylo tyto dopravovat z vesnic vzdálených 35-40 km. Několikrát, když byla nutná potřeba, byli jsme nuceni dopravovat voly na studebakerech.*“⁴⁷ Pro představu může posloužit i údaj o doplnění či vystřídání vyčerpaných a nemocných zvířat u dělostřelectva 3. čs. samostatné brigády. Příslušníci brigádního proviantního skladu četař Vilém Immergut a desátník Singer jen během 9. dubna opatřili 63 párů volů a koní, 16. dubna pak dalších 26 párů volů, které byly přiděleny ke 4. protitankovému dělostřeleckému pluku.⁴⁸

Nedostatek píce, který propukl již několik dní po rychlé „násilné mobilizaci“ přípreží, se jednotky snažily odstraňovat vlastními silami už na začátku dubna.⁴⁹ S tím, že přípreže zmobilizované v polovině dubna budou u 1. čs. sboru pravděpodobně působit po delší dobu, se počítalo a majitelé byli instruováni, aby vzhledem ke všeobecnému nedostatku na frontě s sebou vzali krmivo pro zvířata a proviant pro sebe na pět dní. Zároveň někteří týloví a dělostřelečtí důstojníci brigád složitě jednali o záležitostech stravy a krmiva s týlem sboru. Ačkoli zde vždy narazili na nepochopení, podařilo se nakonec pro voly i poháněče některé produkty nejrůznějšími cestami opatřit, nicméně na vrub vlastní brigády. Ilustrují to záznamy z nesnadných jednání poručíka JUDr. Marka Rosenthala, přednosty 3. oddělení (zásobování proviantem a krmivem) týlu 3. čs. brigády: „*Potom byl na velitelství týlu sboru, kde chtěl zařídit stravování civilů a volů podle přípisu náčelníka štábu. Tento případ*

⁴⁵ VÚA-VHA Praha, f. SSSR XIB – 2. dělostřelecký pluk, kart. 2, i.č. 19, Válečný deník 2. dělostřeleckého pluku 1. 1. – 18. 5. 1945, zápis z 3. května 1945.

⁴⁶ SACHER, Vilém. *Krvavé Velikonoce*. Toronto : Sixty-Eight Publishers, Corp., 1980, s. 258. V této knize, která je spíše válečným románem, se objevují i některé nesprávné informace, týkající se volských přípreží, jako například jejich výskyt už ve dnech 6. až 12. února 1945, kdy do provedení „násilné mobilizace“ zbývalo ještě sedm týdnů.

⁴⁷ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor í, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva 1. čs. brigády za měsíc duben 1945.

⁴⁸ VÚA-VHA Praha, f. SSSR VII – 3. čs. sam. brigáda, kart. 37, i.č. 335, 3. čs. sam. brigáda – Velitelství týlu, Válečný deník, 1945–11. 2. – 9. 4. 1945, zápisy z 9. a 16. dubna 1945. [Deník reálně veden do 7. 5. 1945 – pozn. aut.]

⁴⁹ Například u 2. baterie 2. dělostřeleckého pluku, kde se o tom, že: „*Jsme byli pro seno pro voly, kteří nám tahají kanóny*“. VÚA-VHA Praha, f. SSSR XIB – 2. dělostřelecký pluk, kart. 3, i.č. 23, Válečný deník 2. baterie 2. dělostřeleckého pluku od 22. 3. do 22. 5. 1945, zápisy ze 7. dubna 1945.

také byl už domluven s velitelstvím sboru. Pobočník velitele týlu sboru [kapitán Edmund Markovič – pozn. aut.], nevpustil poručíka Dr. Rosenthala k veliteli s poukazem na to, že je přepracován a velmi nervózní. Dále zajel na štáb, kde referoval náčelníkovi štábu [náčelník štábu 3. čs. brigády štábní kapitán Stanislav Vik – pozn. aut.], že sice nemluvil s velitelem týlu sboru a z toho důvodu nemohl zaříditi stravování a krmení, ale že je ochoten sám vydat proviant mimo cukru a tabáku civilům. Dále navrhoval, aby denně byly vysílány 2-3 povozky, které by zabíraly krmivo. Náčelník štábu ho v této záležitosti odkázal na náčelníka štábu dělostřelectva [náčelník štábu dělostřelectva 3. čs. brigády kapitán Bedřich Ornstein – pozn. aut.], se kterým se poručík Dr. Rosenthal domluvil, že každý den pošle 3 povozky pro krmivo a že poručík Dr. Rosenthal denně na hlavu vydá 3 kg ovsa.“ Jednání pokračovalo i další den, kdy poručík Dr. Rosenthal „byl u velitele týlu sboru s náčelníkem štábu dělostřelectva [kapitánem Ornsteinem – pozn. aut.] ohledně stravování civilních osob a krmiva pro 142 voly a 20 koní. Velitel týlu sboru odmítl žádost náčelníka štábu dělostřelectva s tím, že on dal k dispozici tunu ovsa a všechno ostatní je záležitostí velitelství týlu brigády a ať si to krmí z černých zásob. Proviantní brigády [proviantní důstojník 3. čs. brigády podporučík Šalomon Hollender – pozn. aut.] osobně dal náčelníkovi štábu dělostřelectva následující návrh: Ať dá další tunu ovsa, seno jsem ochoten těžiti vlastními prostředky dělostřelectva z místních zdrojů. Pro civilní osoby dávám veškeré produkty mimo cukru, tabáku a tuku.“⁵⁰

Na odmítavý postoj orgánů týlu sboru narazili i dělostřelci 1. čs. brigády. Zvolili si ještě těžší řešení a zásobování krmivem a dávkami pro vozky šlo přímo na úkor dělostřeleckých pluků.⁵¹ Například u 2. baterie 2. protitankového dělostřeleckého pluku vzali od konce první dubnové dekády všechny poháněče do stavu živých, přičemž se v některých dnech jednalo o více než tři desítky osob, takže stav této hospodářské setniny vzrostl z 60 na 93 živých osob.⁵²

V záležitosti péče o příprěže se nejednalo pouze o krmivo, ale také zdravotní stav dobytka byl lékařsky opakovaně sledován, což dokládají například zjištění šefveterináře 1. čs. brigády nadporučíka Rudé armády M. I. Havriščuka, který už 4. dubna v obci Hybe ze 100 kusů volů odmítl převzít 20 párů nakažených slintavkou a kulhavkou,⁵³ v obci Východná zjistil téhož dne stejné nemoci u 15 párů a u dalších 18 zvířat opuchlé nohy po předchozích náročných výkonech, takže je osvobodil od dalších prací na pět až sedm dní,⁵⁴ nebo zjištění veterináře 1. dělostřeleckého pluku, který v průběhu dubna odhalil, že 14 párů volů trpí slintavkou. Tyto voly ihned odeslal domů, zároveň však vyjádřil znepokojení, že mezitím mohly být nakaženy i další příprěže. To se naštěstí v dalších dnech už velmi pravděpodobně nepotvrdilo, protože o tom dokumenty už mlčí.⁵⁵

Týloví důstojníci museli samozřejmě řešit i majetkové otázky v souvislosti s úmrtím zvířat. Zatím jediný známý případ ztráty čtyř volů na severozápadním okraji Vrútek zde dne

⁵⁰ VÚA-VHA Praha, f. SSSR VII – 3. čs. sam. brigáda, kart. 37, i.č. 335, 3. čs. sam. brigáda – Velitelství týlu, Válečný deník, 1945–11. 2. – 9. 4. 1945, zápisy z 16. a 17. dubna 1945. [Deník reálně veden do 7. 5. 1945 – pozn. aut.]

⁵¹ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva v operaci Vrútky.

⁵² VÚA-VHA Praha, f. SSSR XIb – 2. dělostřelecký pluk, kart. 3, i.č. 23, Válečný deník 2. baterie 2. dělostřeleckého pluku od 22. 3. do 22. 5. 1945, zápisy z 9. až 23. dubna 1945.

⁵³ VÚA-VHA Praha, f. SSSR V – 1. čs. sam. brigáda, kart. 47, i.č. 704, 1. čs. brigáda – 5. oddělení štábu, 4. oddělení týlu, korespondence obyčejná bez č.j. 1945, Miestny Národný výbor vo Východnej – potvrdenie.

⁵⁴ Tamtéž, Národný výbor v Hybiach, č.j. 106/1945 – potvrdenie.

⁵⁵ VÚA-VHA Praha, f. SSSR IV – 1. čs. arm. sbor, kart. 53, i.č. 543, Měsíční zprávy o činnosti dělostřelectva 1. čs. samostatné brigády v SSSR, Zpráva o činnosti dělostřelectva 1. čs. brigády za měsíc duben 1945.

12. dubna administrativně vypořádal velitel týlu 1. čs. samostatné brigády štábní kapitán Václav Beran. Hned o den později sepsal pro intendanci 1. čs. armádního sboru žádost o nahrazení škody. Uvedl v ní tyto podrobnosti: „*Pan Miloš Bače, Nolčovo čís. 54 a pan Jano Vojt Brocník, Nolčovo čís. 49 dali 2. děl. pluku 1. čs. sam. brigády k dispozici na práci po 2 volech. Voli byli u 2. děl. pluku na práci od 8. 4. 1945 do 12. 4. 1945.*

Při děl. [ostřelecké] palbě byli tito voli zabiti. Jednoho vola odebral jeden z prov. [iantních] důstojníků voj. tělesa podléhajícího sboru – Nosek⁵⁶ – na maso. Maso z ostatních 3 volů bylo podle údajů majitelů shledáno nepoživatelným. Majitelé volů mají o ztrátě stvrzenky.“⁵⁷

Soupisem péče o volské příprže a majetkové záležitosti okolo nich by mohla tato práce o neobvyklém a na první pohled raritním nasazení zvířat v řadách dělostřelectva 1. čs. armádního sboru skončit. Nicméně pro úplnost stojí za to upozornit na méně známou skutečnost, a to, že volská spřežení v té době fungovala i na druhé straně fronty. Použití hovězího dobytka jako tažné síly z důvodu úspory nedostatečného paliva je totiž fotograficky zdokumentováno u některých jednotek německé Luftwaffe na jaře 1945, například u štábu II. skupiny stíhací eskadry JG 301. Zde volská spřežení, jako ostatně i jinde, sloužila k přepravě letounů typu Focke-Wulf Fw 190 od hangárů či stojánek ke vzletové dráze.⁵⁸

Autor děkuje za pomoc při sběru podkladů Mgr. Tomáši Hofírkovi (Muzeum SNP Banská Bystrica), manželům Viere a Viktoru Miklošovým, panu Janu Railovi, Mgr. Michalu Rakovi, PhD. (Československá obec legionářská Praha) a Bc. Romanu Štérovi (Národní archiv Praha).

M. KOPECKÝ: DER EINSATZ VON OCHSENGESPANNEN BEI DER ARTILLERIE DES 1. TSCHECHOSLOWAKISCHEN ARMEEKORPS IM FRÜHJAHR 1945

An der Wende von März zu April 1945 herrschte bei den Einheiten des 1. tschechoslowakischen Armeekorps ein Mangel an Transportmitteln, dem zudem Schwierigkeiten auf den Verbindungswegen zwischen der Entladestation Humenné und dem Frontabschnitt bei Liptovský Svätý Mikuláš hinzukamen. Es war zudem klar, dass im Rahmen der geplanten Offensive entlang der Waag ein Teil der tschechoslowakischen Artillerie die Gebirgskämme der Großen und Kleinen Fatra ausschließlich über Gebirgspfade überwinden musste. Auf Befehl des Korpskommandeurs mobilisierten daher die Offiziere der rückwärtigen Dienste in kurzer Zeit rund 200 Ochsenespanne (Hilfsgespanne). Dank des Einsatzes der Zugtiere und ihrer zivilen Treiber konnten Dutzende 76-mm-Panzerabwehrkanonen sowie 120-mm-Mörser bis in Höhen von über 1400 m über dem Meeresspiegel transportiert werden. Mit der Mobilisierung einer derart großen Anzahl von Tieren und zivilen Treibern traten erhebliche Versorgungsprobleme hinsichtlich Futter und Verpflegung auf, die von den Offizieren der rückwärtigen Dienste des Korps und der Brigaden zu bewältigen waren. Erschöpfte und erkrankte Tiere mussten zudem häufig ausgetauscht werden. Nach Beginn des Vormarsches des 1. tschechoslowakischen Armeekorps in Richtung Mähren wurden sämtliche Tiere sowie ihre Treiber aus dem Armeedienst entlassen. Die Arbeit basiert auf einer Synthese von Dokumenten aus dem Militärischen Zentralarchiv – Militärhistorischen Archiv in Prag sowie weiteren relevanten Quellen.

⁵⁶ Pravděpodobně Samuel Nosko, v dubnu 1945 v hodnosti kapitána hospodář týlu 1. čs. armádního sboru

⁵⁷ VÚA-VHA Praha, f. SSSR V – 1. čs. sam. brigáda, kart. 44, i.č. 646, 1. čs. brigáda – 5. oddělení štábu, korespondence č.j. 273-824, 9. 6. 44 – 15. 6. 45, č.j. 661 Věc: Náhrada za voly.

⁵⁸ FORSYTH, Robert. *Jagdwaaffe-Defending The Reich 1944-45*. Burgess Hills : Classic Publication, 2007, s. 261.

Čtyři páry volů právě dopravily pod horu Úplaz (kóta 1304) polní kuchyni. Nyní se osmispřeží rozpojilo a zvířata jsou odváděna do bezpečí. Kromě vojáků jsou dobře viditelní i civilní poháněči, například muž v klobouku uprostřed snímku. Autorem fotografie, která vznikla okolo 20. dubna 1945, byl generál Oldřich Španiel. (VÚA-VHA Praha)

Na Úplazu vznikla tato fotografie zachycující vysoké důstojníky 1. čs. armádního sboru. Zleva: zástupce velitele 4. čs. brigády podplukovník Jozef Tóth, velitel 4. čs. brigády plukovník Mikuláš Markus, velitel 1. čs. brigády brigádní generál Oldřich Španiel, velitel 1. čs. sboru (od 6. dubna 1945) brigádní generál Karel Klapálek, velitel 3. čs. brigády podplukovník Jaroslav Selner a velitel dělostřelectva 3. čs. brigády podplukovník Vilém Sacher. Pečlivý pozorovatel si určitě povšimne, že zhruba uprostřed snímku (za hlavou generála Španiela) se na první jarní trávě pase jeden odpočívající volek z příprěže. (VÚA-VHA Praha)

Seznam použitých pramenů a literatury/ List of references and literature

Primární zdroje/ Primary sources

Archivy a archivní prameny/Archives and archives sources

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, fondy:

SSSR IV – 1. čs. armádní sbor v SSSR;

SSSR IV – Týl 1. čs. armádního sboru v SSSR;

SSSR V – 1. čs. samostatná brigáda v SSSR;

SSSR VII – 3. čs. samostatná brigáda v SSSR;

SSSR XIb – 2. dělostřelecký pluk;

SSSR XIc – 3. dělostřelecký pluk;

SSSR XId – 4. dělostřelecký pluk.

Soukromá sbírka pana Viktora Mikloše.

Sekundární zdroje / Secondary sources

Monografie a sborníky jako celek / Monographs

ČEJKA, Eduard – KLÍPA, Bohumil. *Za svobodu Československa – Svoboda se zrodila v boji*, svazek III. Praha : Naše vojsko, 1960.

FORSYTH, Robert. *Jagdwaffe-Defending The Reich 1944-45*. Burgess Hills : Classic Publication, 2007.

KAŠČEJEV, L. B. - V. A. REMINSKIJ. *Avtomobili lend-liza*. Charkov : ATF, 1998.

SACHER, Vilém. *Krvavé Velikonoce*. Toronto : Sixty-Eight Publishers, Corp., 1980.

O autorovi /About the author

Ing. Milan Kopecký

Československá obec legionářská, z.s.

Sokolská 33, 120 00 Praha 2, Česká republika

e-mail: milan34.kopecky@seznam.cz

<https://orcid.org/0009-0002-6064-0977>

BIBLIOGRAFIA

SLOVENSKO A SLOVÁCI V ROKOCH DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

Výberová bibliografia publikovaných prác v rokoch 2018 – 2022

BOŽENA ŠEĐOVÁ

Bibliografia je pokračovaním výberových bibliografií publikovaných v rokoch 2000/2001, 2005, 2012, 2021 a 2023, v ktorých bolo postupne spracované obdobie 1990 – 1999, 2000 – 2004, 2005 – 2009, 2010 – 2014, 2015 – 2017 slovenskej i zahraničnej vojenskej historiografie (uverejnené vo *Vojenskej histórii*, č. 3 – 4/2000, s. 149 – 168, č. 1/2001, s. 147 – 163, č. 3/2005, s. 133 – 159, č. 4/2012, s. 137 – 185, č. 3/2021, s. 163 – 187, č. 4/2021, s. 171 – 198 a č. 4/2023, s. 178 – 204). Nadväzujúca výberová bibliografia prináša bibliografický súpis pôvodných vedeckých a odborných prác, ako aj popularizačno-odbornej tvorby k problematike Slovenska a Slovákov v období druhej svetovej vojny s primárnym zameraním na aspekty vojenskej a vojenskopolitické a dokumentuje zameranie, výsledky, ako aj určitý posun slovenskej a sčasti aj zahraničnej historiografie v skúmaní a spracovaní danej problematiky, prípadne aj jej popularizácii. Umožňuje tiež sledovať spracovanie určitých čiastkových tém z rôznych aspektov a naopak zistiť, ktoré udalosti a problémy neboli v doterajšej odbornej literatúre tematizované.

Bibliografia obsahuje základné informácie o monografiách, syntézach, mono- i polytematických zborníkoch, vedeckých štúdiách, statiach, edíciách prameňov, odborných článkoch i memoároch. Viaceré drobné články sme zaradili v prípade, keď sú jednými z mála informačných zdrojov k danej osobnosti alebo problému. Výber nezahŕňa pamätnice, recenzie, nekrológy, správy, kroniky, rozhovory, práce dokumentujúce umeleckú reflexiu vojnovéj tematiky a protifašistickej rezistencie, zmienky o pamätných tabuliach, pamätníkoch vojnovým obetiam budovaných v povojnovom období a podobne. Výber taktiež neobsahuje materiály didaktického a publicistického charakteru.

Napriek súvislostiam daného vojnového obdobia s predchádzajúcou, vývojovo determinujúcou etapou neboli do bibliografie začlenené príspevky týkajúce sa udalostí, ktoré sa odohrali v kritickom roku 1938 – počas autonómnej slovenskej existencie a začiatočného obdobia samostatného Slovenského štátu, keďže v roku 2019 bola publikovaná vo *Vojenskej histórii* samostatná bibliografia – *Rok 1938 vo vojensko-politických súvislostiach vývoja v Československu v 30. rokoch 20. storočia* (č. 1, s. 162 – 183). A napriek česko-slovenskej dejinnej previazanosti zasa nemohli byť z priestorových limitov zahrnuté mnohé biografie a spomienky českých osobností a práce týkajúce sa čs. protifašistického odboja. V problematike hospodárstva, spoločnosti, školstva, kultúry a podobne sme tiež museli postupovať veľmi selektívne. Na vojnové obdobie priamo nadväzujúce témy ako vojnové škody, osudy exponentov režimu, vyrovnanie sa s „gardistickou minulosťou“, retribučná politika a prax, ako aj perzekúcie osobností západného odboja i mnohých ďalších sme taktiež nemohli zaradiť.

Štúdie jednotlivých autorov v monotematických zborníkoch predmetného obdobia nie sú väčšinou v bibliografii rozpisované samostatne, uvádzaný je však obsah zborníka. Štruktúru bibliografie tvoria širšie alebo užšie tematické skupiny, v rámci ktorých sú jednotlivé záznamy radené abecedne. V publikačne početnejšie zastúpených skupinách sú predradené knižné publikácie a potom nasledujú ostatné zdroje. V prípade, že sa práca dotýka dvoch alebo viacerých tematických skupín, zaradili sme ju len do jednej prevažujúcej, alebo do poslednej časti bibliografie.

Pri spracovaní výberovej bibliografie boli použité databázy, interné kartotéky a ďalšie sekundárne zdroje Vojenského historického ústavu, voľne dostupné internetové databázy, Slovenská národná bibliografia, zoznamy použiteľ, odporúčanej a citovanej literatúry v predmetných monografiách a ďalšie. Bibliografia má výberový charakter, avšak v prípade, že sme opomenuli nejaké zásadnejšie práce vydané v rokoch 2018 – 2022, vopred ďakujeme za upozornenie.

Slovenská republika 1939 – 1945

Die Evakuierung der Deutschen aus der Slowakei 1944/45 : Verlauf, Kontexte, Folgen / Martin Zückert, Michal Schvarc, Martina Fiamová. - München : Collegium Carolinum - Verl. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co., 2019. - 341 s. : pram. a lit., reg. (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum; Bd. 139). - ISBN 978-3-525-31075-5.

Disciplinované mesto : Zásahy politiky do verejného priestoru na Slovensku 1938 – 1945 / Patrícia Fogelová, Martin Pekár. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2021. - 197 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-8152-977-1.

Klírofašisti : Slovenskí kňazi a pokúšenie radikálnej politiky (1935 – 1945) / Miloslav Szabó. - Bratislava : Slovart, spol. s r. o., 2019. - 207 s. : fotogr., lit. - ISBN 978-80-556-3902-4.

Kněz prezidentem : Slovensko Jozefa Tisa / Andrzej Krawczyk, z pol. orig. přel.: Michala Benešová. - Praha : Academia - Středisko společných činností AV ČR, 2019. - 361 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-2963-8.

Kronika Slovenského štátu 1939 – 1941 / Ľudovít Hallon a kol. Praha : Ottovo nakladatelství, s.r.o., 2019. - 272 s. : fotogr. Další autori: Igor Baka, Martina Fiamová, Ján Hlavinka, Ľubica Kázmerová, Jaroslava Roguľová, Miroslav Sabol, Michal Schvarc. ISBN 978-80-7451-754-9.

Kronika Slovenského štátu 1941 – 1943 / Ľudovít Hallon a kol. - Praha : Ottovo nakl. v spolupráci s HÚ SAV a VHÚ, 2022. - 400 s. : fotogr., reg., pram. a lit. Další autori: Igor Baka, Anna Falisová, Martina Fiamová, Katarína Haberlandová, Matej Hanula, Ján Hla-

vinka, Ján Holko, Ľubica Kázmerová, Matej Medvecký, Miroslav Sabol, Michal Schvarc. ISBN 978-80-7451-859-1.

Ľudácka čítanka : Sila propagandy, propaganda sily / Ed.: Anton Hruboň. - Bratislava : Premedia, 2019. - 327 s. - ISBN 978-80-8159-761-9.

Sen x skutočnosť : umenie & propaganda / Ed.: Katarína Bajcurová, Petra Hanáková, Bohunka Koklesová. - Bratislava : Slovenská národná galéria, 2020. - 439 s. : fotogr. - ISBN 978-80-8059-199-1.

Slovensko a Európa v roku 1940 / Marek Syrný a kol. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020. - 231 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-89514-93-9. Obsah: Gonč, Vladimír: Restart programů pro Evropu v domácím hnutí odporu a v exilu: Demokratická idea Evropy v roce 1940, s. 5-20; Řepa, Tomáš: Boj československé pěší divize a pilotů ve Francii v roce 1940, s. 21-30; Olejko, Andrzej: 1940 – Rok przełomu. Lotnictwo czechosłowackie i polskie w walce w Bitwie o Brytanię, slovenské Vzdušné zbrane w okresie rozwoju w sojuszu z Luftwaffe, s. 31-61; Baka, Igor: Působenie Nemeckej vojenskej misie na Slovensku v roku 1940, s. 62-80; Uhrin, Marian: Slovenská útočná vozba, s. 81-91; Pejs, Oldřich: Štefan Tatarko, vojenský atašé v Berlíně, s. 92-105; Nižňanský, Eduard: Politika antisemitizmu na Slovensku v roku 1940, s. 106-124; Tabaková, Alena: Arizačné zákony a ich realizácia na príklade mesta Prešov, s. 125-141; Polehla, Kamil: Moravské autonomistické organizace mezi lety 1938 – 1945, s. 142-155; Kopeček, Pavel: Rok 1940 v českém a moravském národním odbojovém hnutí v kontextu průběhu 2. světové války a formování evropské protinacistické rezistence, s. 156-168; Syrný, Marek: Percepce Ľudáckeho režimu v propagande

slovenských komunistov v roku 1940, s. 169-180; Jiroušek, Bohumil: Hovory s dejinami Karla Lažnovského, s. 181-185; Parenička, Pavol: Delegácia Slovenskej univerzity na oslavách 185. výročia založenia Lomonosovej univerzity v Moskve, s. 186-194; Černák, Tomáš: Futbal a politika na Slovensku počas roka 1940 na príklade klubu ŠK Bratislava, s. 195-203; Volentier, Lukáš: Hospodárska a sociálna situácia podniku Sandrik v rokoch 1939 – 1940, s. 204-216.

Slovensko v roku 1945 : Oslobodenie Slovenska 1944 – 1945 / Viera Kováčová a kol. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020. - 638 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-89514-91-5. Obsah: Nižňanský, Eduard – Michala Lônčíková: Obraz nepriateľa v propagande slovenského štátu – náčrt problému, s. 11-43; Fremal, Karol: Partizánske hnutie na strednom Slovensku v zime a na jar 1945, s. 44-58; Krištofik, Juraj: Partizánska skupina Hurban ako súčasť 2. čs. partizánskej brigády J. V. Stalina a jej podiel v bojových stretnutiach proti nemeckým jednotkám a príslušníkom POHG v jeseň 1944 a na jar 1945, s. 59-84; Pažurová, Helena: Tretí partizánsky pluk brigády kpt. A. S. Jegorova, s. 85-100; Poláková, Miroslava: Podíl partyzánských skupín na procese oslobodzovania moravsko-slovenského pomezí v niekdajšom okrese Uherský Brod, s. 101-116; Vaněk, Oldřich: Partizánske hnutie a hĺbkový prieskum počas bojov pri Liptovskom Mikuláši (január – apríl 1945), s. 117-127; Tesárek, Pavel – Potocký, Peter: Vznik a činnosť „skupiny Havránek“ v apríli 1945, s. 128-138; Soubigou, Alain: Francúzska účasť v Slovenskom národnom povstaní (1944 – 1945), s. 139-157; Hofírek, Tomáš: Nemecké jednotky, útvary a zväzky v údolí Váhu na jar 1945 – príspevok k ich identifikácii, organizácii a adekvátnemu označovaniu, s. 158-175; Halaj, Dušan: Boje 1. čs. armádneho zboru o Malú Fatru, s. 176-183; Mičianik, Pavel: Rumunské letectvo nad Slovenskom 1944 – 1945, s. 184-221; Pejs, Oldřich: Účasť rumunských tankistů při oslobodzování Československa a Rakouska, s. 222-242; Grec, Marius Ioan – Grec, Ema-

nuel Marius: Stránky živej histórie: Rumuni z oblasti Arad na československom bojisku (1944 – 1945), s. 243-249; Baka, Igor: Nasadenie slovenskej armády na opevňovacie práce pre potreby okupačného režimu, s. 250-260; Hallon, Ľudovít – Baka, Igor: Nasadenie civilného obyvateľstva na Slovensku na opevňovacie práce okupačným režimom 1944 – 1945 vo svetle nemeckých prameňov, s. 261-287; Chytka, Stanislav V.: Likvidácia dělostřelecké výroby v Ružomberku na podzim 1944, s. 288-295; Hešterová, Zdenka: Evakuácia a ničenie zbrojárskych závodov na strednom Považí, s. 296-305; Mičko, Peter: Agónia slovenského hospodárstva na konci druhej svetovej vojny, s. 306-319; Konečný, Stanislav: Hospodárske a sociálne problémy na východnom Slovensku v roku 1945 a ich riešenie, s. 320-333; Račko, Peter: Evanjelici na Liptove po potlačení SNP, s. 334-348; Koreň, František: Orava v roku 1945, s. 349-356; Ristveyová, Katarína: Spoločensko-politická situácia v Komárne v období Szálasiho režimu (október 1944 – marec 1945), s. 357-368; Garek, Martin: Spoločensko-politická situácia v inkorporovaných obciach Hornej Oravy a severného Spiša 1944 – 1945, s. 369-382; Hruboň, Anton – Igaz, Tomáš: K histórii žandárstva počas nemeckej okupácie Slovenska, s. 383-393; Chytka, Stanislav V.: Pohotovostný oddiel HG v Ružomberku, s. 394-400; Potocký, Peter – Tesárek, Pavel: Činnosť poľného práporu HG na území dnešného Rakúska a Česka v roku 1945, s. 401-413; Černák, Tomáš: Z väzenia do vysokej politiky. Viliam Široký a Július Ďuriš v prvej polovici roka 1945, s. 414-423; Pešek, Jan: Komunistická strana Slovenska v roku 1945, s. 424-434; Behmatov, Artur: Žurnalistika na oslobodenom území, s. 435-443; Sabol, Miroslav: Rozpad infraštruktúry po prechode frontu a jej obnova ako celonárodná úloha Slovenska, s. 444-457; Kmeť, Norbert: Odbojáři – členovia Slovenskej národnej rady – a ich snaha o očistu povojnového verejného života, s. 458-472; Karaba, Rastislav: Vplyv vojnových udalostí na cirkevný a náboženský život katolíckych veriacich od roku 1944 až do oslobodenia, s. 473-488; Petranský, Ivan A.: Formovanie

novej cirkevnej politiky štátu v roku 1945, s. 489-500; Jelinek, Jeshajahu Andrej: Formovanie povojnového režimu na Slovensku v roku 1945 a vojnu prežijúci Židia, s. 501-511; Uhrin, Marian: II. partizánska brigáda gen. M. R. Štefánika v oslobodzovacích bojoch v roku 1945, s. 512-525; Jankech, Juraj: Repatriácia Židov do obnovenéj Československej republiky v kontexte povojnovej spoločenskej revitalizácie roka 1945, s. 526-540; Vitko, Martin: K počiatkom organizovania bývalých partizánov v roku 1945 (na príklade okresnej odbočky Zväzu slovenských partizánov v Prievidzi), s. 541-548; Gabčo, Martin: Zväz slovenských partizánov (SSP) a integrácia partizánov do povojnového života v Československej republike v priebehu roka 1945, s. 549-557; Valko, Roland: Pohľad na partizánske hnutie na Slovensku v roku 1945, s. 558-564; Száraz, Peter: Možnosti a limity obnovenia diplomatických vzťahov Československa so Španielskom v kontexte veľmocenskej politiky na konci vojny, s. 565-573; Gaľka, Olivia – Jasiński, Łukasz: Poľsko v máji 1945 a po ňom. Medzi politickou opozíciou a ozbrojenou rezistenciou, s. 574-585; Choťkova, Elena: O význame Veľkého víťazstva vo svetle aktuálnych problémov európskej bezpečnosti, s. 586-590.

Slovensko 1938 – 1945 : Poštová história, zv. 1 – 2 / Miroslav Bachratý. - Bratislava : vl. nákl., 2020. - 773 s. : fotogr., obr., tabl., lit. - ISBN 978-80-570-1622-9.

Slovenský štát 1939 – 1945 : Válka, spoločnosť, život / Ed.: Martin Vitko. - Bratislava : Extra Publishing, s. r. o., 2019. - 84 s. fotogr., dok., 1 CD. - (Živá historie). ISBN 978-80-7525-222-7.

Slovutný pán prezident : Listy Jozefovi Tisovi / Madeline Vadkerty; aut. spolup.: Ján Púčík. - Žilina : Absynt, s. r. o., 2020. - 229 s. - ISBN 978-80-8203-163-1.

1939 – Rok zlomu / Ed.: Marek Syrný. - Banská Bystrica - Praha : Múzeum SNP v spolup. s Historickým ústavom AV ČR, 2019. - 502 s. : fotogr., reg. ISBN 978-80-89514-70-0. Obsah: Vladimír Gonč: Jak zabránit válce? Jakou Evropu po válce? De-

mokratické evropanství v roce 1939, s. 11-24; Jan Němeček: Za svobodné Československo ve svobodné Evropě! s. 25-34; Vít Smetana: Velká Británie a 15. březen 1939, s. 35-46; Peter Száraz: Závěrečná fáze československých vztahův so španielskou republikánskou vládou, nadviazanie diplomatických stykov s frankistami a ich pokračovanie po rozbití Druhej republiky v roku 1939, s. 47-54; Valentina V. Marjina: Pakt Molotov-Ribbentrop: česko-slovenský ohlas, s. 55-76; Michal Šmigel – Vjačeslav Meňkovskij: „Ukrajinská karta“ v predvečer nemecko-poľskej vojny (1939) a ukrajinský legión plk. Romana Suška, s. 77-86; Dariusz Dąbrowski: Powstanie i organizacja legionu Czechów i Słowaków, s. 87-100; Jiří Plachý: Počátky československého vojenského odboje na britských ostrovech, s. 101-107; Drahomír Jančík: Zbrojení nacionálně socialistického Německa a jeho expanze do českých zemí v roce 1939, s. 108-126; Stanislav Kokoška: Počátky hnutí odporu v Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939, s. 127-134; Jan Vajskebr – Jan Zumr: Velitelský sbor operačních skupin a oddílů bezpečnostní policie a SD při obsazování československého pohraničí a vnitrozemí, s. 135-145; Pavla Plachá: Policejní perzekuce žen v prvních měsících Protektorátu Čechy a Morava, s. 145-155; Martina Hubálková: Zmeny vo vývoji českého školstva v období po vzniku Protektorátu Čechy a Morava, s. 156-162; Miroslava Poláková: Moravský separatismus a snahy o kolaboraci na Moravském Slovácku po vzniku Protektorátu Čechy a Morava, s. 163-178; Tomáš Řepa: Podkarpatská Rus 1939 – vyhlášení Karpatské Ukrajiny, s. 179-189; Jan Rychlík: Vyhlášení samostatnosti Karpatské Ukrajiny a její místo v ukrajinském národním diskurzu, s. 190-199; Róbert Arpáš: 1939 – rok zlomu v česko-slovenských vzťahoch, s. 200-207; Stanislav Mičev: Legionári proti vyhláseniu Slovenského štátu, s. 208-211; Bohumil Jiroušek: Slovensko v Českém časopise historickém v roce 1939, s. 212-216; Jozef Leikert: Slovák Marek Frauwirth, jeden z deviatich popravených nacistami 17. novembra 1939 v Prahe, s. 217-230; Ondrej Podolec: Inštitucionálne konštituovanie

vlády Slovenského štátu v roku 1939, s. 231-244; Stanislav Mičev: Slovensko v lete 1939, s. 245-250; Eduard Nižňanský: Politika antisemitizmu na Slovensku v roku 1939, s. 251-274; Csaba Vida: Slovensko-maďarská vojna v roku 1939 z aspektu Maďarska. Operácie v údolí rieky Uh, alebo Malá vojna, s. 275-283; István Janek: Slovensko-maďarské vzťahy očami sovietskej diplomacie v roku 1939 – 1940, s. 284-298; Marian Uhrin: Slovenská útočná vozba na jeseň 1939, s. 299-311; Andrzej Olejko: Wojna powietrzna nad Państwem Słowackim w 1939 r. czyli zarys działań lotnictwa polskiego w wojnie słowacko-polskiej, s. 312-323; Pavol Matula – Juraj Lepiš: Inkorporácia severného Spiša a hornej Oravy v roku 1939 v kontexte spoločensko-politických reflexií, s. 324-333; Karol Fremal: Nekomunistický odboj na Slovensku v roku 1939, s. 334-349; Marek Syrný: Slovenskí komunisti v roku 1939, s. 350-362; Ondrej Druga: Spolupráca vojvodinských Slovákov s československým odbojovým hnutím v roku 1939, s. 363-376; Peter Mičko: Perspektívy a východiská slovenského hospodárstva pri vzniku Slovenského štátu v kontexte medzinárodno-politických súvislostí, s. 377-389; Lukáš Volentier: V novom štáte s novou menou (podunajský dolár – zázrak alebo fiasko?), s. 390-401; Martin Zückert: Zmena v roku 1939 – nové podmienky aj v horských oblastiach Slovenska?, s. 402-409; Juraj Krištofik: „Keď Javorina rozdeľovala a spájala“. Politické pomery a odbojové aktivity v pohraničných okresoch Myjava a Nové Mesto nad Váhom po 15. marci 1939, s. 410-425; Viktor Brádnanský: Hospodárske problémy obyvateľstva okresu Hnúšťa v roku 1939, s. 426-433; Alena Mikulášová – Miroslav Palárik: Zásahy do vydavateľskej praxe v období autonómie 1938/1939 na príklade nitrianskeho regiónu, s. 434-446; Martin Jindra: Zastavení činnosti Cirkve československé (husitské) na Slovensku, s. 447-454.

Tisovi poza chrbát : Príbehy odporu voči ľudáckemu režimu / Ed.: Jozef Hyrja. - Bratislava : Hadart Publishing s. r. o., 2020. - 350 s. : fotogr., pram. a lit. Autori: Jozef Hyrja,

Monika Vrzgulová, Denisa Nešťáková, Dušan Segeš, Anton Hruboň, Eva Škorvanková, Filip Pavčík, Soňa Gyarfašová, Stanislav V. Chytka, Jana Odrobiňáková, Martin Posch, Miroslav Barič, Katarína Zavacká. (Tomáš Štern: Namiesto doslovu: Jozef Tiso a jeho interakcie so židovskou komunitou, s. 303-341). ISBN 978-80-99941-25-1.

Vojnová Bratislava 1939 – 1945 / Peter Szalay, Michal Bogár, Katarína Haberlando-vá, Nina Bartošová, Laura Krišteková. Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2020. - 335 s. : fotogr., pram. a lit., reg. (Ed. Bratislava - Pressburg). - ISBN 978-80-569-0131-1.

* * *

Angriffsgruppe Schultheiss : Nasazení Luftwaffe ze slovenských letišť proti Polsku v září 1939 / Michal Plavec. In: Vojenská história. - Roč. 23, č. 3 (2019), s. 156-173. ISSN 1335-3314.

Bratislava (Pressburg) ako satelit Berlína: architektúra a politika počas národnosocialistickej a fašistickej vlády (1938 – 1945) / Richard Němec. In: Mesto a vojna v 20. storočí : Nové pohľady na Nemecko, strednú a východnú Európu / Zost.: Christoph Cornelißen, Martin Pekár, Václav Petrbok. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika - Šafárik Press, 2022, s. 195-223 : fotogr. ISBN 978-80-574-0131-5.

„Budujeme slovenského nadčloveka!“ Eugenické myslenie a kultúra rasovej hygieny v Slovenskom štáte : (časť 1) / Anton Hruboň. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 4-11 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Geopolitické postavenie Slovenska v rokoch druhej svetovej vojny / Ľubomír Lip-ták. In: Republika Česko-Slovensko : Od monarchie k vlastnému štátu. Ilúzie verzus realita II. časť / Miroslav Pekník a kol. - Bratislava : Ústav politických vied SAV - Veda, 2021, s. 252-263. ISBN 978-80-224-1891-1.

„Každý Nemec uvedených ročníkov sa má bez vyzvania dostaviť pred komisie“ : Nábor a služba slovenských Nemcov vo Waffen-SS

1939 – 1945 / Michal Schvarc. In: Historický časopis. - Roč. 67, č. 4 (2019), s. 659-694. ISSN 0018-2575.

Kežmarok počas druhej svetovej vojny : Prejavy nacizmu v meste / Vladimír Julián Ševc. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 17, č. 2 (2018), s. 24-28 : fotogr. ISSN 1335-8316.

Legislatívne rámce sociálneho bývania v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945 a jeho realizácia na príklade mesta Prešov / Patrícia Fogelová. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 189-205. ISSN 1338-7219.

Ľudia píšu prezidentovi republiky Jozefovi Tisovi o židovskej otázke (1939 – 1944) / Madeline Vadkerty. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 4 (2020), s. 36-42 : fotogr. ISSN 1336-6297. ISSN 1336-6297.

Militärischer Rückzug und konkurrierende Gebietsräumungen : Akteure, Planungen und Praktiken der Evakuierung in der Slowakei 1944/45 / Martin Zückert. In: Militärgeschichtliche Zeitschrift. - Roč. 81, č. 1 (2022), s. 146-173. ISSN 2193-2336.

Nálady a postoje slovenskej spoločnosti v rokoch II. svetovej vojny / Marek Syrný. In: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 276-297. ISBN 978-80-88292-51-7.

Nasadenie civilného obyvateľstva na Slovensku na opevňovacie práce okupačným režimom 1944 – 1945 vo svetle nemeckých prameňov / Ľudovít Hallon, Igor Baka. In: Slovensko v roku 1945 : Oslobodenie Slovenska 1944 – 1945 / Viera Kováčová a kol. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020, s. 261-287. ISBN 978-80-89514-91-5.

Od uznání k vyhlášení války: Slovenská republika a vztahy se Sovětským svazem

1939 – 1941 / Jan Němeček. In: Acta historica Posoniensia XXXVII. Slovensko a Rusko v zlomových okamihoch dejín: ľudia, idey, udalosti (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej 12. – 14. 9. 2018 v Prešove). Bratislava : FiF UK v Bratislave – Inštitút histórie FiF Prešovskej univerzity - Slovensko-ruská komisia historikov, 2020, s. 126-135. ISBN 978-80-8127-306-3.

Okolo Slovenska : Prvý ročník cyklistických pretekov a dobová propaganda / Peter Bučka. In: Historická revue. - Roč. 29, č. 9 (2018), s. 74-77 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Replacement of Municipal Political Elite as a Tool for Seizing Power and Consolidating an Authoritarian Regime in Slovakia 1938 – 1940 / Martin Pekár. In: The City and History : Mesto a dejiny. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 93-111. ISSN 1339-0163.

Rusínska otázka v období prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945) / Stanislav Konečný. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobnák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 155-167. ISBN 978-80-89860-10-4.

Slovenská otázka a osvobození Československa / Zlatica Zudová-Lešková. In: Vítězství a osvobození 1945 / Eds.: Jan Němeček, Petr Prokš, Zdenko Maršálek. - Praha : Historický ústav AV ČR, 2019, s. 83-91. ISBN 978-80-7286-334-1.

Slovensko od porážky povstania do prechodu frontu (november 1944 – máj 1945) / Martin Lacko. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobnák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 46-50. ISBN 978-80-89860-10-4.

Stará Ľubovňa v období Slovenskej republiky (1939 – 1945) / Eduard Laincz. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských

dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Da-libor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drob-ňák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 184-207. ISBN 978-80-89860-10-4.

Tí z druhého tábora : Politická ilegalita proti ľudáckemu režimu do roku 1941 / Juraj Kríštofik. In: Historická revue. - Roč. 30, č. 3 (2019), s. 20-27 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Tvorba symbolov Slovenského štátu a štandardy prezidenta Slovenskej republiky v roku 1939 / Ladislav Vrtel. In: Historica LI. Universitas Comeniana : Zborník k 70. narodeninám profesora Leona Sokolovského. - Bratislava : Univerzita Komenského, 2020, s. 34-56. ISBN 978-80-223-4989-5.

Výmeny mestských politických elít na Slovensku po páde medzivojnovy československej demokracie (Prešov, 1938 – 1944) / Martin Pekár, Zuzana Tokárová. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 23, č. 1 (2019), s. 144-157. ISSN 1338-7219.

Vysnívaná matka alebo nechcená macocha? Vznik Slovenského štátu a jeho reflexia v radoch dolnozemsých Slovákov / Miroslav Kmeť. In: Historická revue. - Roč. 30, č. 3 (2019), s. 50-55 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Vznik a existencia Slovenskej republiky 1939 – 1945 : Politicko-historická analýza / Peter Schvantner. In: Historický zborník. - Roč. 29, č. 2 (2019), s. 134-149. ISSN 1335-8723.

Slovenská diplomacia a postoje zahraničia k Slovensku

Slovenská liga v Amerike a Slovenská republika (1939 – 1945) 1. časť / Ján Bobák. In: Slovenský časopis historický. - Roč. 2, č. 2 (2022), s. 86-134.

Švajčiarsko a prvá Slovenská republika (1939 – 1945) : Politicko-hospodárske vzťahy dvoch malých štátov / Štefan Parák. - Bratislava : Post Scriptum, s.r.o., 2022. - 386 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - (Libri Historiae

Slovaciae, séria Monographiae; zv. 17). - ISBN 978-80-8218-042-1.

* * *

Hľadání vhodného spojence : Konec slovensko-juhoslávských vzťahů a navázání styků mezi Slovenským státem a nezávislým státem Chorvatsko v roce 1941 / Milan Sovilj. In: Historický časopis. - Roč. 66, č. 2 (2018), s. 289-310. ISSN 0018-2575.

Možnosti, limity a vývojové etapy zahraničnej politiky Slovenského štátu / Ivana Reptišová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 5-14 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Prehľad šifier používaných na Slovensku počas druhej svetovej vojny : 2. časť – diplomatické šifry / Eugen Antal, Otokar Grošek, Pavol Zajac. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 3 (2020), s. 95-108 : obr. ISSN 1335-3314.

The reflection of Slovak politics in 1940 in Nicolae Lahovary's diplomatic reports / Radu Florian Bruja. In: Acta Historica Neosoliensia. - Roč. 23, č. 1 (2021), s. 96-113. ISSN 1336-9148. ISSN 1336-9148.

Visit of the Slovak military delegation to Romania (February – March 1942) on the background of attempts to renew the Little Entente / Igor Baka. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 56-78. ISSN 1335-3314.

Tretia ríša a Slovensko

Die deutsch-slowakischen Beziehungen und der Krieg gegen die UdSSR (1941 – 1945) / Igor Baka. In: Vojenská história. - Roč. 22, č. 2 (2018), s. 35-69 : fotogr. ISSN 1335-3314.

Formy expanzie nemeckého kapitálu na Slovensko 1939 – 1945 / Ľudovít Hallon, Michal Schvarc. In: Vlastnícke režimy a majetkové konflikty v 20. storočí : Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte / Zost.: Dieter Gosewinkel, Roman Holec, Miloš Řezník. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2022, s. 157-181. ISBN 978-80-574-0140-7.

„S rišou naveky a nikdy inak!“ Otázka budúcnosti Slovenska a slovenského národa v Hitlerovej Európe / Anton Hruboň. In: Historická revue. - Roč. 30, č. 3 (2019), s. 28-35 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Úloha Nemecka v drevárskom priemysle Slovenska 1935 – 1945 : Inštitucionálny vývoj a obchod s drevom / Ľudovít Hallon, Peter Mičko, Miroslav Sabol. In: Historický časopis. - Roč. 67, č. 2 (2019), s. 289-310. ISSN 0018-2575.

Úloha Nemecka v drevárskom priemysle Slovenska 1939 – 1945 : Kapitálové vzťahy / Ľudovít Hallon, Peter Mičko, Miroslav Sabol. In: Historický časopis. - Roč. 67, č. 3 (2019), s. 521-539. ISSN 0018-2575.

Politický systém a režim, mocensko-represívny aparát Slovenskej republiky, ? propaganda

Fašizmus náš slovenský : Korene, podoba a reflexie fašizmu na Slovensku (1919 – 1945) / Anton Hruboň a kol. Bratislava : Premedia, 2021. - 308 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-8159-811-1.

Hitler's Priests in Slovakia? On the Convergence of Catholicism and Fascism in Nazi „New Europe“ / Miloslav Szabó. In: Soudobé dějiny : Czech Journal of Contemporary History. - Roč. 29, č. 3 (2022), s. 691-723 : fotogr. ISSN 1210-7050.

Hlinkova mládež na športoviskách / Peter Bučka. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 18, č. 5 (2019), s. 40-44 : fotogr. ISSN 1335-8316.

Ideológia vytesaná do kameňa : Politika, krvný mýtus a vojenské pomníky v ére Slovenského štátu / Anton Hruboň. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 11-20 : fotogr. ISSN 1338-6379.

K nacionálnym koncepciám Štefana Polakoviča, Maximiliána Chladného Hanoša a Alexandra Hirnera v období slovenského

štátu / Michaela Lenčesová. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století XIII. - Hradec Králové : Historický ústav FF Univerzity Hradec Králové, 2019, s. 175-188. ISBN 978-80-7435-750-3.

Ľudácke aktivity na záchranu slovenskej štátnosti pre povojnové obdobie / Vladimír Varinský. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 2 (2019), s. 37-44 : fotogr. ISSN 1338-6379.

„Národná revolúcia sa neskončila!“ : Premena Slovenska z autoritatívneho na národnosocialistický štát / Anton Hruboň. In: Historická revue. - Roč. 30, č. 3 (2019), s. 14-19 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Pohotovostný oddiel HG v Ružomberku / Stanislav V. Chytka. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 1 (2019), s. 65-69 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Symbody Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 / Ladislav Vrtel. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 16-24 : obr. ISSN 1338-6379.

Vojenská prehliadka 30. októbra 1944 v Banskej Bystrici / Tomáš Hofírek, Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 81-84 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Vojna a propaganda : Ako ľudácky režim obhajoval boj Slovenska proti ZSSR / Anton Hruboň. In: Historická revue. - Roč. 32, č. 6 (2021), s. 22-27 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Židovská a rómska otázka na Slovensku, antisemitizmus a holokaust

Antisemitizmus a holokaust na Slovensku v dokumentoch nemeckej proveniencie 1938 – 1945 : Antisemitismus und Holocaust in der Slowakei in Dokumenten deutscher Provenienz von 1938 – bis 1945 / Eduard Nižňanský, Katarína Psicová. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2021. - 710 s. : biogr. prílo., reg. - ISBN 978-80-89514-99-1.

Arizácie židovského majetku počas Slovenského štátu / Eduard Nižňanský. In: *Vlastnícké režimy a majetkové konflikty v 20. storočí : Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte* / Zost.: Dieter Gosewinkel, Roman Holec, Miloš Řezník. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2022, s. 297-324. ISBN 978-80-574-0140-7.

Arizačný proces a jeho vplyv na slovenskú spoločnosť / Ivan Kamenec. In: *Obraz a odraz osobnosti modernej doby : K „70“ historikov Jana Peška a Stanislava Sikoru / Slavomír Michálek a kol.* Bratislava : Historický ústav SAV - Veda, 2019, s. 283-299. ISBN 978-80-224-1733-4.

Baro mariben : The Attitude of the Slovak Authorities towards the Roma Community in Slovakia Between 1939 and 1945 / Karol Janas. - Odessa : Odessa Regional Institute of Public Adm. National Academy for Public Adm. under the President of Ukraine, 2019. - 122 s. : pram. a lit. - ISBN 978-966-394-097-7.

Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933 – 1945. Bd. 13: Slowakei, Rumänien und Bulgarien / Mariana Hausleitner, Souzana Hazan, Barbara Hutzelmann, Bandkoordination: Ingo Loose. - Berlin - Boston : Walter de Gruyter GmbH, 2018. - 800 s. : dok., reg. - ISBN 978-3-11-036500-9.

Katastrofa slovenských Židov : Vzostup a zánik bratislavských Židov / Aron Grünhut. - 2. vyd. - Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2021. - 221 s. : fotogr. - ISBN 978-80-569-0777-1.

Po stopách tragédie : Holokaust na Slovensku / Ivan Kamenec. - 2. rozš. vyd. - Bratislava : Premedia, 2020. - 295 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-8159-188-4.

Prežil som pochod smrti : Rozprávania chlapca z Bratislavy, ktorý natruc prežil : Skutočný príbeh / Pavel Taussig. - Bratislava : Grada Slovakia, s. r. o., 2020. - 202 s. : fotogr. - ISBN 978-80-8090-073-1.

Tábor smrti Sobibor : Dějiny a odkaz / Eds.: Ján Hlavinka, Peter Salner. - Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2019. - 263 s. : fotogr., pram. a lit. ISBN 978-80-569-0449-7. Obsah: David Silberklang: Lublinská oblasť a Akcia Reinhard, s. 13-38; Tomasz Oleksy-Zborowski: Vyhľadovací tábor Sobibor, s. 39-66; Sara Berger: Pôvod a motivácia páchatel'ov vo vyhľadzovacom tábore Sobibor, s. 67-100; Dieter Pohl: Sobibor: Súdy s páchatel'mi, s. 101-118; Ján Hlavinka: Deportácie Židov zo Slovenska do tábora smrti Sobibor, s. 119-142; Lukáš Příbyl: Zkušenosti s natáčením svědectví oral history při dokumentování transportů z Protektorátu Čechy a Morava, s. 143-166; Zuzana Panczová: Konšpiračné teórie a holokaust: súčasné podoby popierania holokaustu v slovenských internetových zdrojoch, s. 167-200; Peter Salner: Súčasná reflexie holokaustu na Slovensku, s. 201-232.

* * *

Akcia Reinhardt a deportácie slovenských Židov do Lublinskej oblasti v dokumentoch / Ján Hlavinka, Michal Schvarc. In: *Historický časopis*. - Roč. 69, č. 4 (2021), s. 729-754. ISSN 0018-2575.

Arizácie židovských podnikov v okrese Zvolen v rokoch 1940 – 1942 / Jozef Pavlov. In: *Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP*. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 15-24 : fotogr. ISSN 1338-6379.

„Čo Židia dnes v Slovenskej republike vlastní, to je v podstate majetkom slovenského národa.“ Príprava, priebeh a dôsledky arizácie židovského majetku na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 / Martina Fiamová. In: *Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945* / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 158-185. ISBN 978-80-88292-51-7.

Deportácie slovenských Židov v priebehu 2. svetovej vojny / Katarína Ristveyová.

In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 18-19, medzičíslo (2021 – 2022), s. 23-34. ISBN 978-80-89609-28-4.

Deportácie Židov zo Spiša v septembri 1944. K začiatkom a chronológii druhej vlny deportácií Židov zo Slovenska / Michal Schvarc, Ján Hlavinka. In: Historický časopis. - Roč. 69, č. 4 (2021), s. 677-692. ISSN 0018-2575.

Emigranti, alebo vyhnanci? (Vystahovateľské akcie Židov zo Slovenska po vzniku autonómneho Slovenska) / Katarína Hradská Mešková. In: Obraz a odraz osobnosti modernej doby : K „70“ historikov Jana Peška a Stanislava Sikoru / Slavomír Michálek a kol. Bratislava : Historický ústav SAV - Veda, 2019, s. 253-267. ISBN 978-80-224-1733-4

K prvým slovenským legislatívnym ideovým návrhom štátom organizovanej lúpeže židovského majetku / Katarína Zavacká. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 4 (2020), s. 53-57 : fotogr. ISSN 1336-6297.

Listy Jozefovi Tisovi : Učme sa o holokauste na Slovensku prostredníctvom príbehov / Madeline Vadkerty. In: Historická revue. - Roč. 17, č. 3 (2021), s. 44-47 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Ľudia píšu Čatlošovi (Prosbopisy Židov adresované ministerstvu národnej obrany v rokoch 1939 – 1942) / Tamara Janecová. In: Historický časopis. - Roč. 69, č. 2 (2021), s. 345-369. ISSN 0018-2575.

Medzi deportáciami a povstaním: postavenie židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1943 – 1944 / Ján Hlavinka, Martina Fiamová. In: Obraz a odraz osobnosti modernej doby : K „70“ historikov Jana Peška a Stanislava Sikoru / Slavomír Michálek a kol. Bratislava : Historický ústav SAV - Veda, 2019, s. 269-282. ISBN 978-80-224-1733-4.

Nacistické vyvražďovanie Rómov a ich boj v Povstaní. Ako si pripomíname vyvražďovanie Rómov / Branislav Ondruš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč.

67, č. 20 (2022), s. 4-5 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Nariaďujeme, vyhlasujeme...! Výber diskriminačných opatrení voči Cigánom/Rómom na Slovensku v rokoch totality 1939 – 1945 spracovaný z fondov MV SR, Štátneho archívu v Nitre / Lýdia Lehoczská. In: Historický časopis. - Roč. 68, č. 4 (2020), s. 723-734. ISSN 0018-2575.

„Naši úbohí židovskí bratia“ : Švédske snahy o záchranu Židov na Slovensku počas II. svetovej vojny / Denisa Nešťáková, Eduard Nižňanský. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 23, č. 1 (2019), s. 122-143. ISSN 1338-7219.

Náčrt problematiky židovských deportácií a výnimiek v okrese Zvolen / Jozef Pavlov. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 1 (2019), s. 33-42 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Návrhy definície „pojmu žid“ na Slovensku v rokoch 1938 – 1939 / Pavol Makyna. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 4 (2020), s. 22-35 : fotogr. ISSN 1336-6297.

Nemecký poradca Erich Gebert a jeho snahy o ovplyvnenie priebehu arizácií na Slovensku / Eduard Nižňanský, Katarína Psicová. In: Historický časopis. - Roč. 69, č. 4 (2021), s. 693-728. ISSN 0018-2575.

Perzekúcia Rómov v slovenskom štáte v rokoch 1939 – 1945: problematika pracovných útvarov vo fondoch okresného, župného a policajného úradu v Nitre / Tomáš Kráľovič. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 23, č. 2 (2019), s. 456-474. ISSN 1338-7219.

Porajmos : Rómsky holokaust : Perzekúcie na Slovensku / Pripr. Miloslav Ščepka, Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 7 (2020), s. 16-19 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Poznámky k realizácii právnych noriem antisemitskej politiky na Slovensku / Ivan Kamenec. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 4 (2020), s. 58-65 : fotogr. ISSN 1336-6297.

Premľčané zločiny nesmú byť zamlčané / Zuza Kumanová. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 3 (2021), s. 7 : fotogr. ISSN 0323-2018. (rómske perzekúcie).

Prenasledovanie Židov na Slovensku po vypuknutí Slovenského národného povstania / Matej Beránek. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobňák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 92-108. ISBN 978-80-89860-10-4.

Slovenské transporty s nemeckou precíznosťou / Viera Kováčová. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 6 (2022), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

„So Židom som nevyjednával“ : K arizáciám spisovateľa Ľudovíta Mistríka-Ondrejova / Ján Hlavinka. In: Historický časopis. - Roč. 67, č. 3 (2019), s. 501-519. ISSN 0018-2575.

VI. robotný prápor Pracovného zboru MNO a deportácie Židov v roku 1942 / Igor Baka. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 2 (2022), s. 107-132. ISSN 1335-3314.

Šo'a v Slovenskom štáte očami evanjelickej cirkvi augsburského vyznania / Boris Kořínek. In: Historie – otázky – problémy. - Roč. 13, č. 1 (2021), s. 146-166. ISSN 1804-1132.

Topológie holokaustu na východoslovenskom vidieku / Hana Kubátová. In: Historický časopis. - Roč. 69, č. 4 (2021), s. 601-625. ISSN 0018-2575.

Tragédia trenčianskych Židov / Patrícia Pastrňáková. In: Historická revue. - Roč. 29, č. 4 (2018), s. 80-87 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Tragické osudy Rómov v Podpoľaní počas druhej svetovej vojny / Arne B. Mann. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobňák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum

– hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 168-183. ISBN 978-80-89860-10-4.

Viera alebo rasa. Dilemy tvorby prvých protižidovských noriem na Slovensku / Katarína Zavacká. In: Historický časopis. - Roč. 69, č. 4 (2021), s. 579-599. ISSN 0018-2575.

Vplyv protižidovských zákonov a nariadení na postavenie židovského obyvateľstva v okrese Martin v rokoch 1938 – 1942 / Ján Žucha. In: Archívny almanach. - Roč. 4 (2021), s. 112-123. ISBN 978-80-972999-3-4.

Výchova a vzdelávanie židovských detí v pracovných táboroch / Katarína Mešková Hradská. In: Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 129-143. ISBN 978-80-89523-66-5.

Začiatok najmenejšej kapitoly / Matej Beránek. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 3 (2022), s. 36-37 : fotogr. ISSN 1336-1910. (Židovské deportácie r. 1942).

„Ztracený transport“ mnozí nepřežili / Milena Městecká. In: Národní osvobození. - Roč. 31 / 98/, č. 17-18 (2020), s. 13 : fotogr. (Bergen Belsen). ISSN 0231-8161.

Žena – muž – tábor : K otázke vplyvu rodu na prežívanie holokaustu / Denisa Nešťáková. In: Historický časopis. - Roč. 69, č. 4 (2021), s. 627-654. ISSN 0018-2575.

Židia v Nitrianskej župe s dôrazom na život a osudy Židov v Kolíňanoch / František Buda. In: Acta judaica Slovaca. - Roč. 25 (2022), s. 3-30. ISBN 978-80-8060-378-6.

Židovská komunita v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945 / Eduard Laincz. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 15, č. 4 (2019), s. 72-95 : fotogr. ISSN 1336-6297.

Život a priebeh deportácií v pracovnom a koncentračnom tábore v Seredi (vzdelávací program) / Peter Vanko. In: Acta judaica Slovaca. - Roč. 25 (2022), s. 68-92. ISBN 978-80-8060-378-6.

Situácia na anektovanom a inkorporovanom území Slovenska

Hospodárska a sociálna politika na Podkarpatské Rusi (1939 – 1944) / Jan Rychlík. In: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 74-85. ISBN 978-80-88292-51-7.

Hospodárska a sociálna politika na území pripojenom k Maďarsku / Miroslav Michela. In: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 86-107. ISBN 978-80-88292-51-7.

Informovanost exilové vlády o náladách na Podkarpatské Rusi / David Hubený. In: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 254-275. ISBN 978-80-88292-51-7.

Petitioners of Jewish Property in Košice: A Case Study on the Holocaust and Local Society in a Slovak-Hungarian Border Region / László Csősz, Veronika Szeghy-Gayer. In: The City and History : Mesto a dejiny. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 75-101 : fotogr. ISSN 1339-0163.

Pobyt nemeckej brannej moci na Záhorí v kontexte vzťahov s domácim obyvateľstvom a slovenskými úradmi / Adam Bieleš. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 24-41. ISSN 1335-3314.

Politické systémy na území rozbitého Československa a právní postavení Čechů a Slováků na odtržených územích / Jan Rychlík.

In: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 24-41. ISBN 978-80-88292-51-7.

Prenasledovanie Slovákov v Maďarsku v rokoch 1938 – 1944 / Martin Lacko. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobňák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 245-251. ISBN 978-80-89860-10-4.

Slováci žijúci v Poľsku a ich účasť na protifašistickom odboji v rokoch 1939 – 1945 / Lubomír Molitoris. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobňák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 75-91. ISBN 978-80-89860-10-4.

Slovenské Drážďany bez pamätníka. Zatiaľ / Štefan Horváth, Martin Krno. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 5 (2021), s. 9 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Nové Zámky).

Uzol : Vojnový príbeh Nových Zámok / Marek Hudec. - Žilina : Absynt, s. r. o., 2022. - 187 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-8203-326-0.

Záhľadné bombardovanie Košíc / Boris Macko. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 15-16 (2021), s. 10 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Židia na území inkorporovanej Oravy v rokoch 1939 – 1945 / Martin Garek. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 14, č. 1 (2018), s. 15-32 : fotogr. ISSN 1336-6297.

Hospodárstvo, školstvo, kultúra v Slovenskej republike

Vzostup a pád hospodárskeho vývoja Slovenska 1942 – 1945 / Ľudovít Hallon, Peter Mičko a kol. Bratislava : Veda - Historický ústav SAV, 2019. - 589 s. : pram. a lit., obr. príl. - ISBN 978-80-224-1779-2.

* * *

Analýza historiografie dejín robotníctva v slovenskom štáte (1939 – 1945) v období do roku 1989 / Adam Šumichrast. In: Studia historica Nitriensia. - Roč. 23, č. 2 (2019), s. 259-292. ISSN 1338-7219.

„Bez zákonného oprávnenia vymohli si vstup...“ K zápasu o prežitie Sokola na Slovensku 1938 – 1948 / Marína Zavacká. In: V supermarkete dejín : Podoby moderných dejín a spoločnosti v stredoeurópskom priestore : Pocta Elene Mannovej / Gabriela Dudeková Kováčová. - Bratislava : Veda - Historický ústav SAV, 2021, s. 354-389 : obr. ISBN 978-80-224-1897-3.

Cestovný ruch pod dohľadom Tisovho režimu / Miroslav Sabol. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 21-29 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Časopis Slovenské pohľady (1939 – 1945) v zajatí ľudskej ideológie / Peter Mráz. In: Historický časopis. - Roč. 70, č. 3 (2022), s. 515-532 : fotogr. ISSN 0018-2575.

Formovanie organizačnej štruktúry a aktivity obchodných spoločností slovenských papierenských a celulózových podnikov v rokoch 1939 – 1945 / Peter Mičko. In: Historický časopis. - Roč. 69, č. 3 (2021), s. 491-519. ISSN 0018-2575.

Hospodársky zázrak? / Peter Mičko. In: Historická revue. - Roč. 30, č. 3 (2019), s. 36-43 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Hospodársky zázrak : Fakty a legendy o Slovenskom štáte / Ľudovít Hallon. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 20, č. 3 (2021), s. 43-45 : fotogr. ISSN 1335-8316.

Charakteristika slovenského hospodárstva v rokoch 1939 – 1945 / Peter Mičko. In: Ve

stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 44-73. ISBN 978-80-88292-51-7.

Konjunktúra, arizácia, inflácia: podoby slovenského hospodárstva v rokoch 1939 – 1945 / Ľudovít Hallon. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 6 (2022), s. 27-30 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Kultúra a osвета v kompetencii Ministerstva školstva a národnej osvety 1938 – 1944 / Ľubica Kázmerová. In: Obraz a odraz osobnosti modernej doby : K „70“ historikov Jana Peška a Stanislava Sikoru / Slavomír Michálek a kol. Bratislava : Historický ústav SAV - Veda, 2019, s. 203-216. ISBN 978-80-224-1733-4.

Kultúra režúca a rúbajúca : Ako slovenskí umelci spoluplytvárili Hitlerovu „novú Európú“ / Anton Hruboň. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 9 (2022), s. 6-12 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Moskovské poukážky / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 3 (2022), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Obraz vojny v slovenských hraných kinofilmoch o období 1939 – 1945 / Eva Vženteková. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 1 (2019), s. 6-17 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Od Tatier po Azovské more – „prvý slovenský celovečerný film“ / Petra Hanáková. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 2 (2019), s. 5-15 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Podiel Tatra banky na financovaní priemyslu Slovenska 1939 – 1945 / Ľudovít Hallon. In: Od denára k euru : Fenomén peňazi v dejinách Slovenska. - Bratislava : Veda, 2021, s. 245-288.

Priemysel v období 1. Slovenskej republiky (1939 – 1945) na príklade okresu Hnúšťa

/ Patrik Beňuš. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 17, č. 4 (2022), s. 3-23 : fotogr. ISSN 1336-6297.

Reforma školstva v období slovenského štátu : Židovské školstvo / Ľubica Kázmerová. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 18, č. 3 (2019), s. 46-47 : fotogr. ISSN 1335-8316.

Robotníci v Slovenskom štáte / Miroslav Sabol. In: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 224-240. ISBN 978-80-88292-51-7.

Slovenské peniaze v rokoch 1939 – 1945 / Lenka Vrabľová. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 5 (2022), s. 47 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Sociální bezpečnost. Příslib kolaborantů i odbojářů / Jakub Rákosník. In: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 108-119. ISBN 978-80-88292-51-7.

Sonda do problematiky ústavnej starostlivosti o deti v Slovenskom štáte na príklade okresných detských domovov / Viktória Rigová. In: Acta Historica Neosoliensia. Roč. 25, č. 1 (2022), s. 67-87. ISSN 1336-9148.

Trinásta komnata Tisovho režimu : Sex a sexualita na Slovensku 1939 – 1945 / Anton Hruboň. In: Historická revue. - Roč. 29, č. 5 (2018), s. 62-68 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Vrecko s mincami / Lukáš Volentier. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 53-54 : fotogr. (striebozná desaťkorunová minca). ISSN 1338-6379.

Zbrojársky priemysel na Slovensku

České, moravské a slovenské zbrojovky pro bojiště 2. světové války / Vladimír Francev. In: Armáda. - Roč. 3, č. 12 (2021), 50 s. ISSN 2571-3639.

Československá vojenská technika za II. světové války / Vladimír Francev. In: Armáda. - Roč. 3, č. 10 (2021), 50 s. ISSN 2571-3639.

Hitlerove oceľové dcéry na Slovensku : Slovenské zbrojovky na Považí / Zdenka Hešterová. In: Historická revue. - Roč. 30, č. 3 (2019), s. 44-49 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Letecká továrň v Trenčianskych Biskupiciach (1943 – 1945) / Zdenka Hešterová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 25-32 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Německé náboje v československých mu-ničkách /DP/. In: Střelecká revue. - Roč. 52, č. 4 (2020), s. 74-76 : fotogr. ISSN 0322-7650.

Slovenská armáda

Letka 13 : Najúspešnejšia slovenská stíha-cia letka v histórii 1939 – 1944 / Stanislav Bursa. - Piešťany : Balneological Museum Imricha Wintera v Piešťanoch - Trnavský samosprávny kraj, 2020. - 377 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-80-89155-38-5.

* * *

Ach ta kázeň... Ze života slovenských vojáků / Oldřich Pejs. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 12-24 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Atrapy tankov a ich použitie v slovenskej armáde 1941 – 1944 / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 40-44 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Avia B-534.93 ve službách Vzduš-ných zbraní / Martin Vyroubal. In: REVI. Dvuměsíčník o letadlech a letcích. - Roč. 28, č. 124 (2021), s. 22-23 : fotogr. ISSN 1211-0744.

Ďalekohľad poľný úplný vz. 9/13 / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 79-85 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Diskriminácia Rómov v prostredí armády / Peter Kralčák. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 7 (2020), s. 20-21 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Důstojníci a rotmistři slovenské armády pod drobnohledem (1939 – 1940) / Oldřich Pejs. In: Vojenská historie. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 31-58. ISSN 1335-3314.

Hygienicko-zdravotné podmienky v pracovných jednotkách slovenskej armády / Peter Kralčák. In: Vojenská história. - Roč. 22, č. 1 (2018), s. 107-118. ISSN 1335-3314.

K projevům poslovenšťování ve slovenské armádě (1939 – 1940) / Oldřich Pejs. In: Vojenská historie. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 36-55. ISSN 1335-3314.

K tankom – nastúpiť! Poľná ústroj slovenských tankistov / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 2 (2019), s. 65-69 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Kordíky pre dôstojníkov a rotmajstrov pozemného vojska v zbierkach Múzea SNP / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 81-85 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Národnostní menšiny ve slovenské armádě mezi březnem 1939 a červnem 1941 / Lubomír Hlavienka. In: Vojenská historie. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 110-135. ISSN 1335-3314.

Nasadenie slovenskej armády na opevňovacie práce pre potreby okupačného režimu / Igor Baka. In: Slovensko v roku 1945 : Osloboodenie Slovenska 1944 – 1945 / Viera Kováčová a kol. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020, s. 250-260. ISBN 978-80-89514-91-5.

Nemecké 10,5-cm poľné húfnice vz. 18 (leFH-18) v slovenskej a 1. čs. armáde na Slovensku / Marian Uhrin. In: Vojenská história. - Roč. 22, č. 2 (2018), s. 70-87 : fotogr. ISSN 1335-3314.

Niektoré aspekty budovania dôstojníckeho a poddôstojníckeho zboru Pracovného zboru národnej obrany / Peter Kralčák. In: Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 116-128. ISBN 978-80-89523-66-5.

Obuv slovenskej a povstaleckej armády / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 73-79 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Odzbrojenie Východoslovenskej armády : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 6 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Osud slovenských posádek v okupovaném západoslovenském území / Oldřich Pejs. In: Vojenská historie. - Roč. 23, č. 1 (2019), s. 45-68. ISSN 1335-3314.

Pásové traktory Praga T 9 a Praga T 6SS / Marian Uhrin. In: Hobby historie – osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století. - Roč. 9, č. 41 (2018), s. 30-33 : fotogr. ISSN 1804-2228. ISSN 1804-2228.

Personální předpoklady zrodu slovenské útočné vozby / Oldřich Pejs. In: Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 93-115. ISBN 978-80-89523-66-5.

Prehľad šifrier používaných na Slovensku počas druhej svetovej vojny : 1. časť – vojenské šifry / Eugen Antal, Otokar Grošek, Pavol Zajac. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 42-55. ISSN 1335-3314.

Rýchla divízia v bitke o Rostov na Done v roku 1942 / Peter Vanek. In: Historia nova 16. - Bratislava : Katedra slov. dejín FiF UK, 2020, s. 87-108 : mp., fotogr., https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino16.pdf ISBN 978-80-8127-275-2.

S Nemcami až do konca : Mobilizácia okupačného režimu na Slovensku na konci druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesečník MO SR. - Roč. 29, č. 12 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Samohybné delá Marder III vo výzbroji slovenskej armády / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 17-24 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Samopaly slovenskej a povstaleckej armády (1939 – 1945) / Marian Uhrin. In: Vojenská história. - Roč. 22, č. 1 (2018), s. 56-81 : fotogr. ISSN 1335-3314.

Slovenská armáda 1939 – 1945 / Marian Uhrin. In: Armáda. - Roč. 2, č. 7 (2020), 50 s. : fotogr. ISSN 2571-3639.

„Siegarade“ 2 : Vojenská prehliadka (prehliadky) 29. a 30. októbra 1944 v Banskej Bystrici / Tomáš Hofírek, Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 51-57 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Slovenská armáda a Optický ústav K. P. Goerz Bratislava / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 1 (2019), s. 79-82 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Slovenskí vojaci v Taliansku : Situácia na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesečník MO SR. - Roč. 29, č. 7 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Stalo sa pri vojsku v Bystrici... Dvanásť (a viac) vojenských príbehov z Banskej Bystrice / Peter Chorvát. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 31-39 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Studijní cesta Vysokej vojennej školy do Nemecka a po okupované Francii a Belgii v roce 1940 / Ivan Fuksa. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 5-9 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Štátna slovenská vojenská reálka (1942 – 1945) II. časť / Jaroslav Kozolka. In: Vojenská história. - Roč. 23, č. 1 (2019), s. 69-93. ISSN 1335-3314.

Vojenský vysokoškolský internát (1942 – 1943) / Jaroslav Kozolka. In: Vojenská história. - Roč. 23, č. 2 (2019), s. 36-60. ISSN 1335-3314.

Vojenský vysokoškolský internát (1943 – 1945) : II. časť / Jaroslav Kozolka. In: Vojenská história. - Roč. 23, č. 4 (2019), s. 53-81. ISSN 1335-3314.

Zrod slovenskej armády a státní občanství / Oldřich Pejls. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 3 (2020), s. 71-94. ISSN 1335-3314.

Židé a slovenská armáda v prvém roce po jejím vzniku / Oldřich Pejls. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 88-109. ISSN 1335-3314.

Ťaženie proti Poľsku

„Dziennik wojenny 1. pulku piechoty“ armii slowackiej (23. sierpnia – 6 września 1939 r.) / Igor Baka, Dawid Golik. In: Przegląd archiwalny Instytutu pamięci narodowej. - Tom 13 (2020, vyšlo 2021), s. 275-296 : fotogr. ISSN 1988-1254.

Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesečník MO SR. - Roč. 29, č. 1 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Ticho pred búrkou „Čudná vojna“ na prelome rokov 1939/1940 / Juraj Krištofik. In: Historická revue. - Roč. 31, č. 2 (2020), s. 6-11 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Vojna proti Poľsku (1939) v próze Margity Figuli a Františka Švantnera / Tamara Janečová. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 123-144. ISSN 1335-3314.

Wehrmacht na Slovensku a invázia do Poľska / Adam Bieleś. In: Historický zborník. - Roč. 30, č. 2 (2020), s. 56-70. ISBN 978-80-223-4989-5.

Slovenská armáda na východnom fronte

Slovenská armáda vo vojne proti Sovietskemu zväzu a slovensko-nemecké vzťahy (1941 – 1945) / Igor Baka. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 2019. - 537 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-89523-60-3.

* * *

A szlovák Gyorshadosztály létrehozása és részvétele a Kijev Környéki harcokban / Ferdinánd Cservénka. In: Hadtörténelmi közlemények. - Roč. 113, č. 20 (2020), s. 275-300. ISSN 0017-6540.

Document about the Slovak Army and the Beginnings of Genocide Committed Against the Jewish Population on the Eastern Front / Igor Baka. In: Judaica et Holocaustica. Peer-reviewed scientific journal. - Vol. 12, No. 1-2 (2021), s. 62-100. ISSN 2644-7045.

Dokumenty o účasti jednotiek slovenskej Zaisťovacej divízie na protipartizánskej operácii „Bamberg“ na prelome marca a apríla 1942 / Igor Baka, Michal Schvarc. In: Historický časopis. - Roč. 70, č. 2 (2022), s. 331-358. ISSN 0018-2575.

Dva dokumenty o zdravotnom stave slovenského vojska na východnom fronte v roku 1942 / Viktor Gabáni. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 1 (2020), s. 156-161. ISSN 1335-3314.

Keď bojujeme za tých, **čo nás** chcú zničiť : Slovensko v operácii Barbarossa / Anton Hruboň. In: Historická revue. - Roč. 32, č. 6 (2021), s. 28-33 : fotogr. ISSN 1335-6550.

O pláne prechodu Jurechovej divízie k Červenej armáde / Vladimír Mikunda. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 22 (2020), s. 9 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Príprava a priebeh protipartizánskej akcie „Adi“ v auguste 1942 v kontexte participácie slovenskej armády na vyhladzovacej vojne proti ZSSR / Igor Baka. In: Nacistická politi-

ka voči slovanským národom / Ed.: Juraj Lepš. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2022, s. 7-26. ISBN 978-80-974274-2-9.

Rýchla divízia : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 3 (2021), s. 47 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Slovenská armáda a prepadnutie Sovietskeho zväzu v roku 1941 : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 2 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Slovenská armáda a vyhladzovací charakter vojny na východnom fronte (1941 – 1943) / Igor Baka. In: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 298-319. ISBN 978-80-88292-51-7.

Slovenská Rychlá divize v bojích na řece Mius 1941 – 1942 / Lubomír Hlavienka. In: Armáda. - Roč. 4, č. 13 (2022), 50 s. : fotogr. ISSN 2571-3639; ISBN 978-80-7648-059-9.

Slovenský svedok vraždenia na Ukrajine / Jan Adamec. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 14 (2021), s. 1 a 14 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Správa šéfa nemeckej leteckej misie na Slovensku o ceste na Krym (máj – jún 1943) / Peter Šumichrast. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 1 (2022), s. 101-121. ISSN 1335-3314.

Stáž absolventov oddelenia „B“ intendancie Vysokej vojennej školy v Nemecku a na východnom fronte 1942 / Jaroslav Kozolka. In: Vojenská história. - Roč. 25, č. 4 (2021), s. 119-139. ISSN 1335-3314.

Vianoce 1943 v Pluku slovenských dobrovoľníkov / Jozef Bystrický. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 25-26 (2018), s. 18 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Vojenské a politické dôsledky agresie proti ZSSR / Stanislav Mičev, Ján Stanislav. In:

Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 13 (2021), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Zaistovacia divízia : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 4 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Česko-slovenský zahraničný protifašistický odboj

Deníky 1939 – 1945 / Ivo Ducháček, Eds.: Pavel Horák, Richard Vašek. - Praha : Nakl. Lidové noviny v spolup. s Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR, 2022. - 561 s. : fotogr., reg. - ISBN 978-80-7422-848-3.

Zapomenout znamená zradit : Československý zahraniční i domácí odboj za druhé světové války / Libor Nedorost. - Velké Přílepy : Olympia, s.r.o., 2021. - 638 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7376-636-8.

* * *

Anglická blúza výsadkára / Gabriel Blaško. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 9 (2020), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Babylon Istanbul : Československá zpravodajská expozitura v Turecku ve světle pracovní cesty Františka Fryče / Marek Vašut. In: Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 159-183. ISSN 1210-6860.

Boj o Železná vrata / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 30, č. 10 (2019), s. 48-49 : fotogr. ISSN 1211-801X.

I ženy šly do boje / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 32, č. 4 (2021), s. 49-51 : fotogr. ISSN 1211-801X. (čs. zahraničný odboj).

K počátkům československého zahraničního odboje po osmdesáti letech – francouzská perspektiva / Karel Straka. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 2 (2020), s. 4-51 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Krakov, 30. dubna 1939 : Zahraniční vojenská skupina československá v Polsku / Jiří Plachý. In: Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. - Roč. 13, č. 1 (2019), s. 3-15 : fotogr. ISSN 1802-8241.

Legendární jedenáctka / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 30, č. 4 (2019), s. 40-41 : fotogr. ISSN 1211-801X. (voj. spravodajstvo, F. Moravec).

Medaila Za chrabrost' pred nepriateľom / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 11 (2022), s. 47 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Období druhé světové války : Služební tělovýchova u československých zahraničních jednotek doplňovala bojovou přípravu / Peter Bučka. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 29, č. 1 (2018), s. 48-49 : fotogr. ISSN 1211-801X.

Odvážni Slováci vo Varšavskom povstaní / Michal Tomasz Wójciuk. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 24 (2021), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0323-2018. (535. čata Slovákov Armii Krajowej).

Počátky československé a jugoslávské exilové vlády v Londýně za druhé světové války / Milan Sovilj. In: Soudobé dějiny. - Roč. 26, č. 4 (2019), s. 472-493. ISSN 1210-7050.

Slováci v česko-slovenskom zahraničnom odboji / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 1 (2020), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny 2 – 12 / Bystrický, Jozef: Prvá vznikla v Poľsku; 1. československá pešia divízia vo Francúzsku; Blízky východ a severná Afrika; Československé perute kráľovského letectva; Československá samostatná obrbná brigáda vo Veľkej Británii; 1. československý samostatný poľný prápor v ZSSR; Brigáda, ktorá pomáhala oslobodzovať západnú časť Ukrajiny; Pluk slovenských dobrovoľníkov v ZSSR; 2. československá samostatná paradesantná brigáda v ZSSR; 1. čs. samostatný stíhací letecký pluk v ZSSR;

1. československá samostatná tanková brigáda v ZSSR. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 2 – 12 (2020), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Slovenský aspekt Varšavského povstania / Juraj Kasarda. In: Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove. - Roč. 16, č. 1 (2021), s. 64-91 : obr. <http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-12021.html>. ISSN 1337-0707.

Tajná válka „Made in England“ : Vybavení československých parašutistů 1941 - 1942 / Zdeněk Špitálník. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 64-83 : fotogr. ISSN 0018-2583.

The Beginnings of the Czechoslovak and Yugoslav Exile Governments in London during the Second World War : Expectations, Possibilities, and Reality / Milan Sovilj. In: Czech Journal of Contemporary History. - Roč. 8, (2021), s. 5-28. ISSN 1210-7050.

Válka v éteru po 27. květnu 1942 / Prokop Tomek. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 42-57 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Vojenská medaila Za zásluhy / Peter Holík. In: Obrana. Měsíčník MO SR. - Roč. 30, č. 12 (2022), s. 47 : fotogr. (čs. voj. medaila Za zásluhy II. stupně). ISSN 1336-1910.

Vojenská symbolika československého zahraničního a domácího vojska v letech 1939 – 1945 / Imrich Purdek. In: Slovensko proti fašismu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 144-173. ISBN 978-80-89523-66-5.

Vyslanectvo ČSR vo Washingtone od rozbitia republiky po uznanie exilovej londýnskej vlády (1939 – 1942) / Slavomír Michálek. In: Obraz a odraz osobnosti modernej doby : K „70“ historikov Jana Peška a Stanislava Sikoru / Slavomír Michálek a kol. Bratislava : Historický ústav SAV - Veda, 2019, s. 187-202. ISBN 978-80-224-1733-4.

Čs. vojenské jednotky na Východe

Andělé se samopalem : Výsadkářky 2. čs. samostatné paradesantní brigády v SSSR / Václav Kameník, Milan Kopecký. - Praha : Čs. obec legionářská - Epocha, 2021. - 261 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-87919-82-8; 978-80-278-0017-9.

Československé vojenské jednotky na východě : Svědectví dokumentů, fotografií a věcných exponátů o vzniku a bojové činnosti 1. čs. armádního sboru v SSSR / Miroslav Brož, Milan Kopecký. - Praha : Čs. obec legionářská - Epocha, 2019. - 495 s. : fotogr. - ISBN 978-80-87919-59-0; 878-80-7557-200-4.

Československé vojenské jednotky v ZSSR : Výstroj, ľahká pechotná výzbroj a iný intendenčný materiál I. časť / Roman Moravec, odb. spolupř.: Milan Kopecký, Zdeněk Špitálník, Marian Uhrin. - B. m. v. : b. v. (vydané s podporou ČSOL), 2021. - 291 s. : fotogr., tabl., pram. a lit. - ISBN 978-80-89694-96-9.

Československé vojenské jednotky v ZSSR : Výstroj, ľahká pechotná výzbroj a iný intendenčný materiál II. časť / Roman Moravec, odb. spolupř.: Milan Kopecký, Zdeněk Špitálník, Marian Uhrin, fotogr.: Mirka Mindárová, Dan Moravec. - B. m. v. : b. v. (vydané s podporou ČSOL), 2021. - 483 s. : fotogr. - ISBN 978-80-89694-97-9.

Ve stínu mužů : Ženy v československých vojenských jednotkách na východní frontě v letech 1942 – 1945 / Alena Flimelová, Roman Štěr. - Praha : Academia, 2021. - 491 s. : fotogr., pram. a lit., reg. (Edice 1938 – 1953; zv. 34). ISBN 978-80-200-3231-7.

Automobilní jednotky 1. československého armádního sboru v SSSR / Milan Kopecký. In: Armáda. - Roč. 1, č. 2 (2019), s. 3-7 : fotogr. ISSN 2571-3639.

Automobilní jednotky 1. československého armádního sboru 1944 – 1945 / Milan Kopecký. In: Armáda. - Roč. 1, č. 5 (2019), 50 s. : fotogr. ISSN 2571-3639.

Boje 1. čs. samostatného polního praporu u Sokolova. In: Legionářský směr. Bachmačský speciál. - Roč. 7 (2018), s. 16-45 : fotogr.

Boje u Žaškova / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 30 /97/, č. 3-4 (2019), s. 14-15 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Bojová zástava letcov / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 10 (2020), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Bojová zástava pre tankistov / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 8 (2020), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Československá medaila a sovietsky rad / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 12 (2020), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Československé ženy na východní frontě / Milan Kovář. In: Střelecká revue. - Roč. 50, č. 4 (2018), s. 68-69 : fotogr. ISSN 0322-7650.

Československý vojnový kríž 1939 a sokolovská medaila / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 11 (2020), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Do bojů s Němci i banderovci : Geneze tankového vojska v československé východní armádě za 2. světové války / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 30 /97/, č. 7-8 (2019), s. 14-15 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Když toliko vděčilo tak málu : Od letecké bitvy o Británii, do které se zapojili i čs. piloti, uplynulo osmdesát let / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 10 (2020), s. 48-49 : fotogr. ISSN 1211-801X.

Na Dálném východě pod československou vlajkou : Naše jednotky v rámci Šanghajského dobrovolnického sboru 1940 – 1941 / Jiří Plachý. In: Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. - Roč. 13, č. 1 (2019), s. 106-113 : fotogr. ISSN 1802-8241.

Nové informace o bojích u Sokolova / Filip Kachel. In: Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské. - Roč. 9, č. 1 (2022), s. 18-21 : fotogr.

15. január – nedávno Deň čs. raketového vojska a delostrelectva / Jozef Bystrický. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 2 (2018), s. 9 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Počátky budování československé vojenské jednotky v SSSR. In: Legionářský směr. Bachmačský speciál. - Roč. 7 (2018), s. 2-5 : fotogr.

Poslední sestřel 310. čs. stíhací peruti / Jiří Rajlich. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 4 (2020), s. 78-89 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Povedz, kde tie hroby sú / Petr Švanda. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 95, č. 6 (2019), s. 72-75 : fotogr. ISSN 0024-1156 (letci 1. čs. zmlď, Polsko).

Před 75. lety vznikl v SSSR 1. československý armádní sbor / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 30 (97), č. 9-10 (2019), s. 14-15 : fotogr. ISSN 0231-8161.

„Přes spáleniště, přes krvavé řeky“ : Hudba československých vojenských jednotek v SSSR mezi lety 1942 – 1943 / Jiří Klůč. In: Historie a vojenství. - Roč. 70, č. 1 (2021), s. 36-55 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Průlom u Jasla. Čs. dělostřelci a tankisté v sovětské generální ofenzivě / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 33 /100/, č. 1 (2022), s. 3-4 : fotogr. ISSN 0231-8161.

75. výročí vzniku tankové brigády / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 30 /97/, č. 15-16 (2019), s. 14-15 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Vojáci České a slovenské legie v sovětském zajetí 1939 – 1941 / Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 68, č. 3 (2019), s. 4-31 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Z nepřátelské uniformy do národní armády? Nábor zajatců jako politický a etický problém zahraničního odboje / Zdenko Maršálek. In: Historie – otázky – problémy. - Roč. 12, č. 1 (2020), s. 78-87. ISSN 1804-1132.

Zapomenutá střetnutí : Čs. brigáda u Vasilkova (1943) / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 32 /99/, č. 25/26 (2021), s. 10-11 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Ženy na frontě aneb i taková byla válka / Pavel Filla. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 17-18 (2020), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Čs. vojenské jednotky na Západe, Blízkom a Strednom východe

Britské etapy : Putování za hroby československých vojáků / Libor Sečka. - Brno : Books & Pipes, 2021. - 177 s. : fotogr., příl. ISBN 978-80-7485-237-4.

Českoslovenští letci v RCAF, SAAF, SRAF a RAAF : V jednotkách Královského kanadského letectva, letectva Jihoafrické unie i Jižní Rhodesie a Královského australského letectva 1940 – 1945 / Miloslav Pajer. - Praha : Naše vojsko, s.r.o., 2018. - 358 s. : fotogr., tabl., pram. a lit. - ISBN 978-80-206-1693-7.

I ženy chtěly bojovat! Československé ženy v britských armádních pomocných sborech ATS a WAAF za druhé světové války / Karolína Stegurová. - Praha : Academia, 2021. - 287 s. : fotogr., pram. a lit., reg. (Edice 1938 – 1953). - ISBN 978-80-200-3181-5.

Křídla míří na Německo : 311. československá bombardovací peruť v období svého působení u Velitelství bombardovacího letectva RAF (červenec 1940 – květen 1942) / Miloslav Pajer. - 2. upr. a rozš. vyd. - Cheb : Svět křídel, 2019. - 639 s. : fotogr., pram. a lit., tabl. příl. - ISBN 978-80-7573-052-7.

Liberator 995 se nevrátil : 311. československá bombardovací peruť a příběh osmi letců osádky kapitána Otakara Žanty / František Adamec. - Praha : Epocha, 2021. - 691 s. : fotogr., příl., pram. a lit. - ISBN 978-80-278-0041-4.

Nad mraky : Každodennost 311. československé perutě RAF 1940 – 1945 / Dalibor Vácha. - Praha : Epocha, 2022. - 412 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80278-0068-1.

Ohnivá křídla : Z deníku válečného dopisovatele. Společné vydání reportáží Ohnivá křídla, Biskajská dramata a Cesta nejslad-

ší / Hugo J. Slípka. - Praha : Toužimský & Moravec, 2018. - 188 s. : fotogr. - (Hrdinové vzdušných bitev ; zv. 90). - ISBN 978-80-7264-188-8.

Rytíři nebes : 310. československá peruť : No 310 Czechoslovak Squadron / Jan Kratochvíl, Sabina Kratochvílová, Eva Pokorná. - Brno : Muzeum českého a slovenského exilu a muzeum RAF, 2021. - 705 s. : fotogr., reg. (Historie). ISBN 978-80-270-9956-6.

Rytíři nebes : 311. československá peruť : No 311 Czechoslovak Squadron / Jan Kratochvíl, Sabina Kratochvílová. - Brno : Muzeum českého a slovenského exilu a muzeum RAF, 2020. - 909 s. : fotogr., reg. (Historie). ISBN 978-80-270-7958-2.

Synové duhy : Záchrana letců RAF v kritických situacích 1940 – 1945 / Jindřich Marek. - Cheb : Svět křídel, 2022. - 263 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-7573-097-8.

* * *

Agde – kolébka čs. zahraniční armády / Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 67, č. 3 (2018), s. 130-132 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Československé tanky v první fázi západního tažení 1940 / Aleš Binar. In: Armáda. - Roč. 4, č. 14 (2022), 50 s. : fotogr., mp. ISSN 2571-3639, ISBN 978-80-7648-065-0.

Československé vojenské jednotky na Středním východě a v severní Africe 1940 – 1943 / Ondřej Kolář. In: Armáda. - Roč. 3, č. 11 (2021), 50 s. ISSN 2571-3639.

Československé ženy sloužící za druhé světové války v britských pomocných sborech ATS a WAAF / Karolína Stegurová. In: Historie – otázky – problémy. - Roč. 12, č. 1 (2020), s. 102-113. ISSN 1804-1132.

Českoslovenští „paradispečeri“ v operacích SOE v letech 1941 – 1944 / Jindřich Marek. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 20-41 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Českoslovenští vojáci na britských silnicích za 2. světové války / Jiří Plachý. In: Hobby historie – osobnosti, letectví a vo-

jenská technika 20. století. - Roč. 9, č. 42 (2018), s. 28-34 : fotogr. ISSN 1804-2228.

11. čs. polný prápor Východný / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 4 (2020), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

K činnosti slovenských separatistů mezi vojáky Čs. samostatné obrněné brigády ve Velké Británii v letech 1943 – 1944 / Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 67, č. 3 (2018), s. 63-87 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Kuttelwascherovy Hurricany a jejich zbarvení / Jiří Šebek. In: Letectví + kosmonautika. - Roč. 95, č. 1 (2019), s. 82-87 : fotogr. ISSN 0024-1156.

Nájezd na Dieppe 19. srpna 1942 a účast československých letců / Aleš Binar. In: Národní osvobození. - Roč. 33 /100/, č. 8 (2022), s. 4-5 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Návrat na kontinent : Čs. samostatná obrněná brigáda v operaci Overlord / Jiří Plachý. In: Hobby historie – osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století. - Roč. 9, č. 41 (2018), s. 56-62 : fotogr. ISSN 1804-2228.

Obrancovia Tobruku : Z histórie protiletadlovcov na Slovensku / Martin Stolár, Michal J. Stolár, Ladislav Záhradník. In: Vzdušné sily Ozbrojených síl Slovenskej republiky : Ročenka 2022. - Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2022, s. 12-15 : fotogr. ISBN 978-80-89169-83-2.

Peruť so zástavou / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 3 (2020), s. 47 : obr. (311. čs. bombardovacia peruť). ISSN 1336-1910.

Příběh Wellingtonu T2990 se uzavírá / Michal Rak. In: Legionářský směr. - Roč. 10, č. 2 (2021), s. 60-63 : fotogr. [311. čs. bombardovacia peruť, Holandsko].

Válečné Vánoce ve Skotsku / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 30, č. 12 (2019), s. 44-45 : fotogr. ISSN 1211-801X.

Výcvik čs. parašutistů v Británii / Zdeněk Špitálník. In: Střelecká revue. - Roč. 54, č. 3 (2022), s. 70-71 : fotogr. ISSN 0322-7650.

Výsadková operace DESTROYER a čs. odboj v Paříži v roce 1944 / Jindřich Marek. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 1 (2022), s. 44-63 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Z vichystické Francie na Tisovo Slovensko : Repatriace slovenských vojaků 1. čs. divize ve Francii do vlasti v letech 1940 – 1944 / Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 69, č. 1 (2020), s. 4-43 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Zástava 1. čs. pešieho pluku / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 2 (2020), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Protifašistický odboj na Slovensku

Nekomunistický odboj na Slovensku v rokoch 1938 – 1944 / Karol Fremal. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2021. - 199 s. : fotogr., reg., pram. a lit. ISBN 978-80-89514-98-4.

Okamihy vzdoru v okresoch Považská Bystrica, Púchov a Ilava / Vladimír Fraňo – Pavol Vitko. Bratislava : Vojenská podporná nadácia, 2019. - 171 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-972190-3-1.

Operace Karas : Zpravodajec mjr. Jaroslav Krátký ve službách Československa za druhé světové války / Lubor Nedbal. - Praha : Academia, 2019. - 428 s. : (Edice 1938 – 1953). - ISBN 978-80-200-2992-8.

V boji za slobodu : Protifašistický odboj v prešovskom regióne v rokoch 1939 – 1945 / Zost.: Ján Krajčovič, Jozef Čorba, Peter Švorc. - Prešov : Universum-EU, s.r.o., 2019. - 233 s. : fotogr. - ISBN 978-80-89946-10-5.

* * *

Ako sa formoval antifašistický blok / Stanislav Mičev. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 22 - 23 (2022), s. 6-7, 1 a 7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Justícia : Odbojová skupina MUDr. Františka Kocha v Bratislave : (pamäti chirurga v odboji, doplnené o spomienky členky skupiny Janky Pišnovcej) / Ferdinand Vrabel. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea

SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 44-47 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Medaila Za chrabrosť pred nepriateľom / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 11 (2022), s. 47 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Myšlienka slovanskej vzájomnosti v slovenskom hnutí odporu v rokoch druhej svetovej vojny / Karol Fremal. In: Nacistická politika voči slovanským národom / Ed.: Juraj Lepiš. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2022, s. 27-34. ISBN 978-80-974274-2-9.

Pripomenuli sme si 75. výročie Vianočnej dohody (5. – 6. časť) : Vytvorenie vojenského ústredia SNR a príprava ozbrojeného povstania; Predstava a skutočné prípravy ozbrojeného povstania / Jozef Bystrický. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 64, č. 5 – 6 (2019), s. 9 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Seredčania prispeli k porážke fašizmu / Ondrej Urban. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 17 (2022), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Vznik Vojenského ústredia : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 1 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Partizánske hnutie na Slovensku

„Javorinu Nemci nikdy nedostanú“ : Partizánske hnutie v podjavorinskom kraji / Juraj Krištofik. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 8 (2022), s. 53-59 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Partizánska obec Liptovská Teplička / Marcel Maniak. - Poprad : Jadro, 2018. - 103 s. : fotogr.

Partizánske a povstalecké obce na Slovensku / Marcel Maniak. - Poprad : TabitaArt, 2022. - 478 s. : fotogr., pram. a lit. ISBN 978-80-973804-2-7.

Trojanovi partizáni : História partizánskej brigády Pavel / Juraj Slaný. - Bratislava : Ikar, a. s., 2019. - 303 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-551-7093-0.

* * *

Aby sa na Čapajevovcov nezabudlo / Slavomír Fijalka. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 8 (2022), s. 1 a 3 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Krutá smrť v ľadových vlnách Hrona / Slavomír Fijalka. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 6 (2022), s. 1, 3 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Nitrianska part. brigáda, Pavel).

Partizáni na Slovensku : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Matej Medvecký. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 5 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Partizáni v predvečer SNP : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 4 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Partyzán Mišo a zapomenutá vražda : Pátrání po osudu jedného z posledných žijúcich Čechoslovákov, ktorí prošli sovětskými tábory, odhalilo nepotrestaný zločin / Adam Hradilek. In: Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. - Roč. 15, č. 4 (2021), s. 124-132 : fotogr. ISSN 1802-8241. (part. represie, Nižná Boca 1944).

Rok 1944 na severnom Spiši (so zameraním na bývalý okres Spišská Stará Ves) / Eduard Laincz. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobnák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 30-43. ISBN 978-80-89860-10-4.

Spomienka na jednu partizánsku nemocnicu / Štefan Novák. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 64, č. 11 (2019), s. 8. ISSN 0323-2018.

Teror na myjavských kopaniciach : Vyčítanie pseudopartizánskej skupiny Pavla Myjavského / Adam Šumichrast, Juraj Krištofik. In: Historická revue. - Roč. 30, č. 12 (2019), s. 50-54 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Teror pseudopartizánov na kopaniciach / Adam Šumichrast. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 4 (2022), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Úvahy nad monografiou Pažurová Helena: Jegorovova partizánska brigáda. Prvá čs. partizánska brigáda J. V. Stalina / Karol Fremal. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 74-78 : fotogr. ISSN 1338-6379.

V Liptovskej Kokave spomínali / Emília Fronková. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 11 (2018), s. 8. ISSN 0323-2018.

Slovenské národné povstanie

Der Partisanenaufstand im Hauerland und in der Zips (im Tatra-Gebiet) Sommer 1944 und danach : Erlebnischilderung / J. F. Turtchan. Aachen : Helios Verlags- und Buchvertriebsgesellschaft, 2019. - 182 s. ISBN 978-3-86933-242-0.

Hlási sa slobodný slovenský vysielateľ / Jana Odrobiňáková. - Bratislava : Múzeum SNP, 2019. - 111 s. : fotogr., pram. a lit., 1 CD. - ISBN 978-80-89514-65-6.

Obranný úsek Plesnivec : Horúca jeseň 1944 v priestore Vernár – Telgárt – Šumiac – Pohorelá / Marcel Maniak. - [Poprad] : TabitaArt, 2020. - 199 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-973804-0-3.

Povstanie : 60 dní národa I. august – čas priprav / Gustáv Murín. - Bratislava : Magnet Press Slovakia, s.r.o., 2022. - 134 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89169-82-5.

Povstanie roku 1944 : Bolo národné, slávne, užitočné? / Peter B. Podolský. - 5. upr. a dopln. vyd. - Bratislava : vl. nákl. v Post Scriptum, s. r. o., 2020. - 191 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-8218-015-5.

Slovenské národné povstanie – medzi minulosťou a odkazom pre dnešok / Ed.: Marek Syrný. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020. - 136 s. : fotogr., pram. a lit., reg. ISBN 978-80-89514-92-2. Obsah: Mi-

čev, Stanislav: Slovenské národné povstanie a jeho odkaz, s. 5-7; Stanislav, Ján: Širšie súvislosti nacistickej okupácie Slovenska a postoje ľudáckej garnitúry k Povstaniu, s. 8-19; Filonenko, Sergej Ivanovič: O histórii sovietsko-československej vojenskej spolupráce počas Veľkej vlasteneckej vojny, s. 20-24; Michela, Miroslav: Oslavy výročí Slovenského národného povstania a utváranie novej socialistickej spoločnosti v 40. – 50. rokoch 20. storočia, s. 25-36; Valko, Roland: Deformácie výkladu SNP v rokoch 1949 – 1960, s. 37-44; Macháček, Michal: Mezi historiografií a politikou. Příběh Svedectva o SNP Gustáva Husáka, s. 45-60; Fremal, Karol: Odborná a náučno-populárna literatúra o odboji a SNP v rokoch 2014 – 2019, s. 61-70; Vyhliďal, Milan: Generál Vladimír Přikryl (1895 – 1968). Životní pouť velitele 2. čs. paradesantní brigády 20. stoletím, s. 71-83; Řepa, Tomáš: Účastník Slovenského národního povstání Ján Ursíny a jeho další osudy, s. 84-91; Uhrin, Marian: Osudy povstaleckých tankistov, s. 92-98; Pavlov, Jozef: Povoynové osudy členov Revolučného okresného národného výboru vo Zvolene, s. 99-112; Volentier, Lukáš: Pohľad na zlato Slovenského štátu, s. 113-122.

Slovenské národné povstanie – východisko k slovenskej národnej štátnosti : (K 75. výročiu SNP) / Jaroslav Chovanec. - Martin : Matica slovenská, 2019. - 308 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-8128-241-6.

Slovenské povstání bez mýtů a legend / Vladimír Žikeš, Ed.: Zlatica Zudová-Lešková. - 2. vyd. - Praha : Academia, 2021. - 346 s. : fotogr., bibliogr., lit. (Paměť; sv. 123). - ISBN 978-80-200-3191-7.

Tri Duby / Jozef Modrovich; ed.: Peter Šumichrast. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2019. - 351 s. - ISBN 978-80-89514-60-1.

Židia v Slovenskom národnom povstaní : Židé v Slovenském národním povstání / Zlatica Zudová Lešková a kol. - Banská Bystrica - Praha : Múzeum SNP v spolup. s Historickým ústavom AV ČR, 2021. - 366 s. : fotogr., pram. a lit., reg. ISBN 978-80-89514-97-7; 978-80-7286-384-6. Obsah: Zlatica Zudo-

vá-Lešková: Židia v kataklizme 20. storočia, s. 9-26; Peter Weiss: Vojnové šialenstvo – Osudy Židov – Pamäť nás všetkých, s. 27-30; Václava Horčáková: K historiografii židovského odporu a odboje v letech druhej světové války na Slovensku, s. 31-40; Ivan Kamenec: Predpoklady a príčiny zapojenia sa židovských obyvateľov do protifašistickej rezistencie na Slovensku, s. 41-52; Katarína Mešková-Hradská: Činnosť Ústredne Židov a aktivity Pracovnej skupiny pred druhou vlnou deportácií (január 1943 – august 1944), s. 53-79; Marek Syrný: Komunistická strana Slovenska, Židia a židovská otázka v rokoch 1939 – 1943, s. 80-91; Radim Gonda: Cesta k aktivnímu boji proti fašismu. Případ Eduarda Belase – Hellingera, s. 92-104; Milan Hes: Ukrývaní Židé během a po Slovenském národním povstání. Dny strachu, s. 105-121; Eva Irmanová: Postavení Židů v Maďarsku v letech 1938 – 1945. Odpovědnost a vina, s. 122-140; Zlatica Zudová-Lešková: Židovskí šlichim v európskom boji v rokoch 1940 – 1945 s dôrazom na Slovenské národné povstanie, s. 143-167; Tomáš Lang: Vojenská misia Amsterdam na pomoc slovenským Židom a Slovenskému národnému povstaniu, s. 168-187; Zdenko Maršálek: Židovští vojáci v 2. československé samostatné paradesantní brigádě v SSSR, s. 188-207; Blanka Soukupová: Hrdinové od Dukly a mučedníci z Terézína, s. 208-229; Stanislav Mičev – Pavol Parenička: Predstavitelia slovenskej kultúry židovského pôvodu počas druhej svetovej vojny a Slovenského národného povstania (1939 – 1945), s. 230-251; Tomáš Radil: Každý mohl a měl bojovat proti fašizmu pro něj dostupnými prostředky a způsoby, s. 252-258; Jan Rektor: Příběh Magdalény Rektorové, s. 261-265; Dalma Špitzerová: Život v strachu, s. 266-274; Pavel Branko-Haas: Odboj a Mauthausen, s. 275-280; Bedřich Vohryzek: Koncentračný pracovný tábor Nováky – ťažko mi je spomínať, s. 281-290; Zlatica Zudová-Lešková: Otvorený zoznam Židov, účastníkov protifašistického a protinacistického odboja na Slovensku a Slovenského národného povstania (1939 – 1945), s. 291-324; Petr Weiss: Důležitost jména (Místo doslovu), s. 327-333.

* * *

Apologetika Slovenského národného povstania / Stanislav Mičev. In: Cesta Slovenska k vzniku samostatného štátu v roku 1993 / Miroslav Pekník a kol. - Bratislava : Veda - Ústav politických vied SAV, 2021, s. 389-416. ISBN 978-80-224-1920-8.

Boj o Telgárt : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 10 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Boje o Strečniansku tiesňavu, Vrútky a Priekopu : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 7 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Boje v Slovenskom národnom povstaní : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Matej Medvecký. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 8 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Epizódy z bojov pancierových vlakov počas SNP / Lukáš Volentier, Tatiana Kviatková. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 2 (2021), s. 53-57 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Historický odkaz Karpatsko-duklianskej operácie a Slovenského národného povstania / Juraj Šimko. In: Vojenská osveta. Spoločenskovedné semináre. - Roč. 16, č. 1 (2019), s. 22-36. ISBN 978-80-89609-19-2.

K problematike výzbroje povstaleckej 1. čs. armády na Slovensku / Marian Uhrin. In: Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 185-204. ISBN 978-80-89523-66-5.

Kombinovaná letka : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Peter Šumichrast. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 8 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Na margo menovania generála Viesta za veliteľa povstaleckej armády na Slovensku (I. časť) / Igor Baka. In: Vojenská história.

- Roč. 24, č. 4 (2020), s. 38-57. ISSN 1335-3314.

Na margo menovania gen. Viesta za veliteľa povstaleckej armády na Slovensku (II. časť) / Igor Baka. In: Vojenská história. - Roč. 25, č. 1 (2021), s. 56-75. ISSN 1335-3314.

Peší prapór Dávid (Safir) v Povstaní / Marián Uhrin, Pavel Tesárek. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 25-32 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Poštové služby počas SNP / Richard R. Senček. In: Bojovník. Dvojtyždenník anti-fašistov. - Roč. 65, č. 12 (2020), s. 8. ISSN 0323-2018.

Povstalecké boje na Hornej Nitre : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 11 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Povstalecké zvesti : Práca s textom / Lukáš Volentier. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 55-57 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Povstalecké zvesti : Práca s obrazovým materiálom / Jakub Mičev. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 81-84 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Povstanie očami poslancov Snemu Slovenskej republiky : Dokument / Peter Bielik. In: Historický zborník. - Roč. 29, č. 2 (2019), s. 210-221. ISSN 1335-8723.

Povstanie v literatúre: slovenské drámy o SNP (1945 – 1949) / Veronika Svoradová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 2 (2021), s. 15-21 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Prechod zvyškov oravskej vojenskej skupiny na povstalecké územie a ich ďalšia činnosť v októbri 1944 / Pavel Tesárek. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 2 (2020), s. 84-97. ISSN 1335-3314.

Prepad hotela Slávia vo Vrútkach. K situácii v Turci v predvečer vypuknutia SNP / Igor

Baka. In: Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 174-184. ISBN 978-80-89523-66-5.

Príprava Slovenského národného povstania a otázka obnovy Československa / Stanislav Mičev. In: Republika Česko-Slovensko : Od monarchie k vlastnému štátu. Ilúzie verus realita II. časť / Miroslav Pekník a kol. - Bratislava : Ústav politických vied SAV - Veda, 2021, s. 264-280. ISBN 978-80-224-1891-1.

Prípravy Slovenského národného povstania : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Matej Medvecký. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 6 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Prístroje zámerné vz. 34 / Martin Říha, Marian Uhrin, Lukáš Volentier. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 85-89 : fotogr. ISSN 1338-6379.

75. výročí Slovenského národného povstání : Významný milník na ceste k obnovení Československa / Ionnis E. Sideropoulos. In: Národní osvobození. - Roč. 30 / 97/, č. 16-17 (2019), s. 1 a 13 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Slovenské národné povstanie jubilejné, no nepatetické a preto pravdivé / Ivan Kamenec. In: Príbehy 20. storočia : Odboj. - Roč. 2, č. 3 (2019), s. 18-20. ISSN 2585-9048.

SNP – najvýznamnejšia kapitola novodobých dejín / Jozef Bystrický. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 64, č. 17 (2019), s. 17 : fotogr. ISSN 0323-2018.

SNP a okres Stará Ľubovňa / Michal Murcko. In: V prelomovom desaťročí (česko) slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobňák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 15-29. ISBN 978-80-89860-10-4.

SNP a školopovinné deti / Oskar Šalko. In:

Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 64, č. 8 (2019), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

SNP 1944 – základné črty / Martin Lacko. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobnák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 10-14. ISBN 978-80-89860-10-4.

SNP urýchlilo oslobodenie východného Slovenska / Peter Holík; red.: Boris Macko. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 3 (2021), s. 4-5 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Správa mjr. int. Ernesta Czayku o činnosti intendantie VI. taktickej skupiny počas SNP / Jaroslav Kozolka. In: Vojenská história. - Roč. 25, č. 1 (2021), s. 125-141. ISSN 1335-3314.

Spravodajská skupina Nina-Mária v spomienkach Sásovčanov / Emil Javorka. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 52-56 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Štátoprávne koncepcie o Slovensku v kontexte Slovenského národného povstania / Jaroslav Chovanec. In: Vojenská história. - Roč. 23, č. 3 (2019), s. 174-199. ISSN 1335-3314.

Ukrytý poštový príbeh / Richard R. Senček. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 13 (2020), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Vojáci prepravování vzduchem / Marek Vladimír. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 30, č. 1 (2019), s. 44-45 : fotogr. ISSN 1211-801X. (2. čas. spd brigáda).

Vojenské ústredie a Červená armáda : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 3 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Vojenský plán povstania : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický.

In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 2 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Vypuknutie Slovenského národného povstania : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 5 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Vznik Vojenského ústredia : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 1 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Za federatívne Československo : Slovenské národné povstanie / Róbert Arpáš. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 18, č. 4 (2019), s. 18-24 : fotogr. ISSN 1335-8316.

Zostrel lietadla Henschel Hs-129 stíhačmi 1. čsslp 18. 10. 1944 / Peter Ušiak. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 2 (2019), s. 45-50 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Ženy v Slovenskom národnom povstaní / Erika Mészárosová. In: Príbehy 20. storočia : Odboj. - Roč. 2, č. 3 (2019), s. 25-27 : fotogr. ISSN 2585-9048.

Zahraničná pomoc slovenskému protifašistickému odboju

Operácie sovietskeho diaľkového letectva nad Slovenskom v rokoch 1944/45 : časť 2. Furmani / Stanislav Bursa. [Bratislava] : Degart, s.r.o., vl. nákl., 2019. - 328 s. : fotogr., lit. - ISBN 978-80-971891-4-3.

Siločiary sovietskej pomoci SNP a vzdušný most : časť I. / Ján Stanislav – Stanislav Bursa. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2019. - 239 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-89514-69-4.

Spojenectvo z núdze : Spolupráca SOE a československej spravodajskej služby počas 2. svetovej vojny / Martin Posch. - Bratislava : Veda - Historický ústav SAV, 2021. - 175 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-224-1895-9.

* * *

Američtí letci v SNP. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 19-20 (2020), s. 16 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Podpora z českej strany bola srdečná a nezištná : Pripomínáme si 74. výročie Slovenského národného povstania v auguste 1944 / Zlatica Zudová-Lešková. In: Národní osvobození. - Roč. 29 /96/, č. 17/18 (2018), s. 1 a 3 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Pôsobenie diverzno-spravodajských oddielov generálneho štábu Červenej armády na Orave / Juraj Slaný. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 59-88. ISSN 1335-3314.

Prípád pilota Archipova a jeho posádky / Adrián Drobnák. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobnák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 216-244. ISBN 978-80-89860-10-4.

Sovietska operačná skupina 5. orlovského leteckého zboru diaľkového doletu v rámci vzdušného mosta a jej veliteľ gard. plk. B. F. Čirskov / Stanislav Bursa – Ján Stanislav. In: Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 205-225. ISBN 978-80-89523-66-5.

Spomienka na amerických letcov v Zohore / Oľga Drahošová. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 10 (2020), s. 4. ISSN 1336-1910.

Ústup povstalcov z východu : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 9 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Ústup povstaleckých síl z Turca : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Jozef Bystrický. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 12 (2022), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Zachránili Američanov / Emil Šimončík. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 1 (2019), s. 74-77 : fotogr. (americkí letci, Veľká Fatra). ISSN 1338-6379.

Zbraně výsadek z východu / Petr Blahuš. In: Střelecká revue. - Roč. 53, č. 5 (2021), s. 76-77. ISSN 0322-7650.

Protipovstalecká činnosť a fašistické represálie na území Slovenska

Nikdy viac! Príbeh vypálených obcí / Marcel Maniak. - Poprad : Popradská tlačiareň, s.r.o., 2019. - 231 s. : fotogr. - ISBN 978-80-89613-26-7.

* * *

Asymetrická letecká válka. Nasazení Luftwaffe proti povstaleckému Slovensku, srpen – říjen 1944 / Jiří Rajlich. In: Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 226-299. ISBN 978-80-89523-66-5.

Bez jediného rozsudku: 120 popravených / Martin Krno. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 7 (2022), s. 1, 4-6 : fotogr. ISSN 0323-2018. (transporty, Mauthausen).

Hromnice 1945 / Ján Holička. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 5 (2018), s. 8. ISSN 0323-2018. (represálie, Bánovce nad Bebravou, Miezgovce).

Nasadenie 14. haličskej divízie Waffen-SS na povstaleckom Slovensku (október 1944 - január 1945) / Michal Šmigel'. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 32-43 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Obec Egřeš – zapísaná v zozname vypálených obcí Slovenska / Adela Timková. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 22 (2020), s. 23 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Pamiatka strašného nacistického besnenia / Viera Kováčová. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 6 (2021), s. 1 a 3 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Kalište).

Prehľad špeciálnych nemecko-slovenských jednotiek nemeckej tajnej služby na Slovensku v rokoch 1944-45 / Peter Potocký, Pavel Tesárek. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 15-25 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Sonderkommando 7a (s prihladením na severné Slovensko v období novembra 1944 až februára 1945) / Stanislav V. Chytka. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 37-49 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Špeciálne protipartizánske jednotky / Stanislav Mičev, Marian Uhrin. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 1 - 2 (2021), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Bojová činnosť na území Slovenska v rokoch 1944 – 1945 a jeho oslobodzovanie

Babylon armád : Boje medzi Ipľom a Hronom, zima 1944 – 1945 / Pavol Šteiner. - Bratislava : Magnet Press Slovakia s.r.o., 2018. - 160 s. : fotogr., mp., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-89169-44-3.

Babylon armád 2 : Boje medzi Hronom a Váhom, február – apríl 1945 / Pavol Šteiner. - Bratislava : Magnet Press Slovakia s.r.o., 2019. - 183 s. : fotogr., mp., reg., pram. a lit. ISBN 978-80-89169-65-8.

Červený prívál : Boje medzi Váhom a Moravou, jar 1945 / Vladimír Koppan. - Bratislava : Magnet Press Slovakia s.r.o., 2021. - 150 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-89169-75-7.

Draho vykúpená sloboda / Marcel Marniak. - Poprad : TabitaArt, 2021. - 391 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-973804-1-0.

Nemrzačte naši historii / Olin Jurman, Jozef Bystrický a kol. - [Brno] : Veteráni ozbrojených síl a bezpečnostních sborů, z. s.,

2021. - 292 s. : fotogr. [ďalší autori: Ludvík Engel, Jiří Petráš, Jaroslav Bašta]. ISBN 978-80-907740-5-6.

Oslobodenie Slovenska a koniec druhej svetovej vojny / Stanislav Mičev a kol. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020. - 334 s. : fotogr., pram. a lit., reg. ISBN 978-80-89514-94-6. Obsah: Mičev, Stanislav: Niekoľko poznámok k 1. výročiu Slovenského národného povstania, s. 7-13; Kmeť, Norbert: Politici a antifašizmus, s. 14-33; Nižňanský, Eduard: Nemecko-slovenské vzťahy 1944-45. Od začiatku SNP do konca vojny. S nacistickým Nemeckom až do trpkého konca! s. 34-53; Hlavinka, Ján: Až do posledných momentov okupácie: Deportácie Židov z územia Slovenskej republiky v rokoch 1944 – 1945, s. 54-68; Posch, Martin: Československo a plány Special Operations Executive v záverečnej fáze druhej svetovej vojny. Od Slovenského národného povstania po koniec vojny v Európe, s. 69-85; Balcová, Milena: Technický prápor - posledná opora slovenskej armády, s. 86-98; Fiamová, Martina: Evakuačné opatrenia slovenskej vlády na konci 2. svetovej vojny, s. 99-115; Leikert, Jozef: Podiel spisovateľa a novinára Ladislava Mňačka na oslobodení Československa, s. 116-128; Volenter, Lukáš: Sonda do oslobodzovania vybraných podnikov na strednom Slovensku, s. 129-142; Uhrin, Marian – Tesárek, Pavel: Ústup jednotiek 2. pešieho pluku Domobrany z priestoru Trenčín – Nemšová v roku 1945, s. 143-160; Poláková, Miroslava: Osvobozovanie prihraničného okresu Uherský Brod v dubnu 1945 (ve spolupráci s miestnymi partyzánskymi jednotkami), s. 161-175; Hallon, Ľudovít – Sabol, Miroslav – Falisová, Anna: Vojnové škody v priemysle, infraštruktúre a v zdravotných pomeroch Slovenska, s. 176-199; Vyhlídal, Milan: Československé vojenské spravodajstvá v poslednom válečnom roku 1945, s. 200-207; Schvarc, Michal: Evakuácia etnických Nemcov z dunajsko-karpatského priestoru 1944/1945, s. 208-219; Hanzlík, František: Podíl Obranného spravodajství na perzekucii civilního obyvatelstva a vojáků bývalé armády Slovenské republiky v první polo-

vině roku 1945, s. 220-232; Olejko, Andrzej: Labutí spev spojenca... Vojenská činnost Polských vzdušných síl na Západe počas posledného roku druhej svetovej vojny, s. 247-261; Řepa, Tomáš: Bitva o Okinawu – poslední velká bitva 2. světové války, s. 262-276; Ostanek, Adam Adrian: Teherán – Jalta – Postupim. Polsko-sovietska „diplomatická vojna“ o budúcu podobu východnej hranice Poľska po 2. svetovej vojne, s. 277-298; Franz, Maciej: Posledné vojenské operácie stredomorského vojnového dejiska v roku 1945, s. 299-310.

Rumunské kokardy nad Československem : Letecké operácie rumunského letectva nad Československom od decembra 1944 do mája 1945 / Martin Cibula – Peter Kaššák – Radovan Frait. - B. m. v. : Degart, s.r.o., vl. nákl., 2019. - 206 s. : fotogr., lit., pril. - ISBN 978-80-971891-5-0.

Samostatný prapor lyžiarov samopalníkov / Marcel Maniak. - Turany : P+M Turany, 2020. - 95 s. : fotogr., pram. a lit. - ISBN 978-80-89694-70-9.

Tanky na Dyji 1945 : 1. Od Hronu k Moravě / Miloš Ludvík, Vítězslav Vítek. - Němčice : Skore s. r. o., 2020. - 193 s. : fotogr., mp., pram. a lit. - ISBN 978-80-270-8210-0.

* * *

Ako súviselo oslobodenie L. Mikuláša s Ostravskou operáciou? / Oldřich Vaněk. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 8 (2020), s. 4 : mp. ISSN 0323-2018.

Aktivity protisovietskych ozbrojených zložiek na územiach oslobodených Červenou armádou v rokoch 1944 – 1945 / Stanislav Mičev. In: Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 313-322. ISBN 978-80-89523-66-5.

Boje druhej svetovej vojny na juhozápadnom Slovensku v spomienkach priamych účastníkov, príslušníkov nemeckého Wehrmachtu : Memoárová literatúra ako vojenskohistorický prameň / Pavol Šteiner. In:

Studia historica Nitriensia. - Roč. 23, č. 1 (2019), s. 171-192. ISSN 1338-7219.

Boje druhej svetovej vojny na juhozápadnom Slovensku v spomienkach priamych účastníkov, príslušníkov Červenej armády : Memoárová literatúra ako vojenskohistorický prameň / Pavol Šteiner. In: Studia Historica Nitriensia. - Roč. 25, č. 2 (2021), s. 477-494. ISSN 1338-7219.

Boje o Mikuláš a Martin : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Matej Medvecký. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 11 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Bombardovanie Rendezu počas II. svetovej vojny 26. 3. 1945 anglo-americkým letectvom / Dominik Vrba. In: Račiansky výber. - Č. 4 (2021), s. 11 : fotogr. ISSN 1339-0538.

Červená hladina Hrona / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 12 (2021), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Dvojdielna bojová dráma na dolnom Pohroní / Ján Hamar. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 4 (2021), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Chvílemi to pripomínalo Stalingrad / Vladimír Marek. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 3 (2020), s. 44-45 : fotogr. ISSN 1211-801X. (boje o Lipt. Mikuláš).

Karpatsko-duklianska operácia : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Igor Baka. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 9 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Na ceste k rieke Morava : Bojové nasadenie sovietskeho 23. streleckého a 25. gardového streleckého zboru po obsadení Bratislavy / Vladimír Koppan. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 25-30 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Operácia Záhradníčenie / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 27, č. 11 (2019), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910. (Dunaj – Čunovo, r. 1944).

Oslobodenie Bratislavy ako jeden zo základných predpokladov návratu satelitného štátu Nemecka do Československa / Vladimír Koppan. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století XIII. - Hradec Králové : Historický ústav FF Univerzity Hradec Králové, 2019, s. 139-149 : mp. ISBN 978-80-7435-750-3.

Oslobodenie obce Zbudza Červenou armádou / Anton Meteňko. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 64, č. 23 (2019), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Osloboditelia si zaslúžia úctu : Bez kompromisov / Peter Weiss. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 10 (2022), s. 2 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Oslobodzovanie okresu Stará Ľubovňa / Michal Murcko. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobňák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 51-61. ISBN 978-80-89860-10-4.

Oslobodzovanie Slovenska : Slováci na bojiskách druhej svetovej vojny / Matej Medvecký. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 10 (2021), s. 46 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Pohľadom protivníka : Informace německého vojenského zpravodajství o l. československém armádním sboru v průběhu Karpatsko-dukelské operace (září a říjen 1944) / Aleš Binar. In: Historie a vojenství. - Roč. 68, č. 3 (2019), s. 32-45 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Prechod frontu cez územie okresu Spišská Stará Ves / Eduard Laincz. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobňák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 62-71. ISBN 978-80-89860-10-4.

Rumunský kanon Reșița / Martin Dubánek. In: Střelecká revue. - Roč. 53, č. 8 (2021), s. 70-71 : fotogr. ISSN 0322-7650.

Silická planina, súčasť obranného postavenia v rokoch 1944 – 1945 / Milan Malček. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 64, č. 9 (2019), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Slovensko oslobodzovali vojaci troch spojeneckých armád / Jozef Bystrický. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 8 (2020), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Spomienka na leteckú tragédiu pri Gemerskej Polome / Milan Malček. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 64, č. 22 (2019), s. 8. ISSN 0323-2018.

Spomienka na oslobodzovanie Trenčianskych Teplic. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 10 (2020), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Tajov a Jabříková v rokoch 1944 – 1945 / Karol Fremal. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 31-35 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Zátarasý ako jeden z prvkov obrany Pevnosti Bratislava v rokoch 1944 – 1945 / Matúš Sládok. In: Fortifikačné systémy na území Bratislavy : Od praveku po 2. svetovú vojnu : Zborník príspevkov zo sympózia / Zost. a techn. red.: Petra Šimončíčová Koóšová, Anna Gondová. - Bratislava : Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave, 2019, s. 289-303 : fotogr. ISBN 978-80-570-1577-2.

Slováci v zajateckých a pracovných táboroch

Odvliekanie obyvateľov Slovenska do ZSSR (1944 – 1945) / Martin Lacko. In: V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 – 1948 : Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 – 2017 / Eds.: Dalibor Mikulík, Eduard Laincz, Adrián Drobňák. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum – hrad v Starej Ľubovni, 2018, s. 109-113. ISBN 978-80-89860-10-4.

Sovietska výroba vojnových zajatcov : Zo spomienok Františka Kaletu / Peter Juščák. In: Historická revue. - Roč. 30, č. 4 (2019), s. 66-73 : fotogr. ISSN 1335-6550. (r. 1945 – vojnoví zajatci, internovaní).

Biografie, politické a vojnové profily, spomienky

Bachnár, Alexander: Mojich sto rokov. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2019. - 246 s. : fotogr., 1 CD. - ISBN 978-80-89514-67-0.

Bolestivé mlčanie / Alexandra Senfft; z nem. orig. prel.: Zuzana Demjánová. - Bratislava : Premedia, 2019. - 271 s. : fotogr., lit. (Hanns Elard Ludin). ISBN 978-80-8159-709-1.

Dobří vojáci padli... Ze vzpomínek válečného pilota / Stanislav Rejthar. - Praha : Volvox Globator, 2022. - 314 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-7511-679-6.

Gottwaldov demokrat : Zabudnutý príbeh Jána Ševčíka / Martin Horička. - Bratislava : Slovart, spol. s r. o., 2021. - 311 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-556-4571-1.

Guvernér Imrich Karvaš / Ľubo Olach. - Bratislava : Marenčin PT, spol. s r. o., 2019. - 220 s. : fotogr. - ISBN 978-80-569-0380-3.

Imrich Gablech : Velký úlet / Zdeněk Sadecký. Jindřichův Hradec : Jiří Soukup - Aviation Art Gallery, 2021. - 151 s. : fotogr. (s. 136-137: tabuľka úletov slov. letcov 1939 – 1944). ISBN 978-80-908326-0-2.

Jozef Tiso : Kňaz, politik, kolaborant / James Mace Ward; z angl. orig. prel.: Dezider Kamhal. - Bratislava : Slovart, spol. s r. o., 2018. - 424 s. : pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-556-1159-4.

Ladislav Šišovský : Dôstojník pro padlé vojáky / Oldřich Pejs. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 1 (2022), s. 26-30 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Ľudácka prevýchova : Mária Janšáková v Ilave roku 1939 a jej Cela č. 20 / Marína Zavacká. - Bratislava : Artforum, 2018. - 198

s. : fotogr., pram. a lit., reg. ISBN 978-80-8150-210-1.

Mýtus a kult Jozefa Tisu / Anton Hruboň. - Bratislava : Paradigma Publishing, 2022. - 223 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-973678-5-5.

Nacisti vedeli, ako sa volám : Jedinečný príbeh Slovenky z Michaloviec o prežití a odvahe v Auschwitzi / Magda Hellinger, Maya Lee, David Brewster; z angl. orig. prel.: Linda Magáthová. - Bratislava : Ikar, a. s., 2022. - 269 s. - ISBN 978-80-551-8560-6.

Obluda na koľajniciach / Štefan Horský. - Bratislava : SB Press v spolup. s Printservis, b. r. - 326 s. : kresby, lit. - ISBN 978-80-969626-1-7 (spomienky z Petržalky).

Peter Zaťko : Spomienky / Ed.: Stanislav Mičev. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2021. - 621 s. : fotogr., pram. a lit., reg. - ISBN 978-80-89514-96-0.

Plukovník generálneho štábu Ján Kukliš / Ján Vaňourek. - Mohelnice : Vyd. a nakl. M. Vaňourek, 2019. - 151 s. : fotogr. - ISBN 978-80-88028-11-6.

Poviem vám... / Vlado Strmeň. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2022. - 183 s. : fotogr. - ISBN 978-80-974274-1-2.

Rudolf Michal Viest v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie / Ed.: Miloslav Čaplovič. - Revúca - Bratislava : Mesto Revúca – Vojenský historický ústav, 2018. - 120 s. : fotogr. ISBN 978-80-89523-50-4. Obsah: Čaplovič, Miloslav: Vojenská služba Rudolfa Michala Viesta do roku 1920, s. 11-16; Chorvát, Peter: Rudolf Viest - dôstojník československej armády 1920 - 1939, s. 17-20; Čaplovič, Miloslav: Obrazová príloha - Rudolf Michal Viest do roku 1939, s. 21-36; Bystrický, Jozef: Rudolf Viest v rokoch druhej svetovej vojny, s. 37-60; Čaplovič, Miloslav: Obrazová príloha - Rudolf Michal Viest 1939 - 1945, s. 61-96; Šumichrast, Peter: Vyznamenania armádneho generála in memoriam Rudolfa Viesta, s. 97-112; Šedová, Božena: Rudolf Viest v publikačnej tvorbe rokov 1945 - 2017, s. 113-117.

Učiteľka z Osvětami : Příběh o neobyčejné odvaze a zachráněných životech / Magda Hellingerová, Maya Leeová, David Brewster, z angl. orig. přel.: Eva Kadlecová Pourová. - Brno : CPRESS, 2022. - 319 s. - ISBN 978-80-264-4154-0.

Zajatecký denník povstaleckého dôstojníka Štefana Antolíka / Ed.: Jozef Bystrický. - Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2019. - 159 s. : fotogr. - ISBN 978-80-89514-59-5.

Zbraň – fotoaparát – odvaha : Fotograf Povstania Anton Ivan Székely. Weapon – Camera – Courage : Photographer of the Uprising Anton Ivan Székely / Zost.: Marek Syrný, Marian Uhrin, Ivan Kocák. - Banská Bystrica : Klub priateľov Múzea SNP, 2022. - 183 s. fotogr.+10 samost. fotogr., 1 list mobilizačnej vyhlášky. - ISBN 978-80-972559-4-7.

Životní příběh malé partyzáanky : Ernestína Švorcová rozená Pátoprstá / Ernestína Švorcová. - Praha : Čs. obec legionářská, 2021. - 107 s. : fotogr. - ISBN 978-80-87919-81-1.

* * *

Alfréd Wetzler 1918 - 2018 : Spomíname s obdivom, úctou a vďačnosťou... / Oľga Hrabovská. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 12 (2018), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Andrej Martin Júny a obrana Malého Šturca / Helena Pažurová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 57-63 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Anton a Antka / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 26, č. 6 (2018), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910. (slov. letec Anton Vanko).

Antonín Kalina, takmer zabudnutý hrdina / Adam Šumichrast. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 25-26 (2021), s. 11 : fotogr. ISSN 0323-2018. [záchranca 1 200 židovských a 100 rómskych detí].

Antonín Kalina zachránil v Buchenwalde stovky detí / Tomáš Mrva. In: Historická re-

vue. - Roč. 33, č. 12 (2022), s. 48-53 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Armádný generál Ludvík Svoboda / Jozef Bystrický. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 23 (2020), s. 9 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Bojovať pravdou / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 27, č. 8 (2019), s. 30-31 : fotogr. ISSN 1336-1910. (Karol Kuna).

Bojovní letci z Trenčianskych Teplic / Karol Glamoš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 25-26 (2022), s. 4 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Bol nielen vojenským pilotom...! / Petr Švanda. In: Hobby historie – osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století. - Roč. 9, č. 42 (2018), s. 64-73 : fotogr. ISSN 1804-2228. (Mikuláš Lisický).

Cez periskop : Příbeh Roya Madsena a amerických letců ukrývaných na Slovensku / Mária Čemanová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 85-91 : fotogr. ISSN 1338-6379.

„Čatloš mladý generál – do armády oheň vliat“ : Ze zákulisí slovenského důstojnického sboru / Oldřich Pejls. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 5-14 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Dôstojník, ktorý oslobodzoval ČSR / Branislav Balogh. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 24 (2021), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Michal Vajnagi).

Dôstojník troch armád / Petr Švanda. In: Hobby historie – osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století. - Roč. 9, č. 43 (2018), s. 34-41 : fotogr. ISSN 1804-2228.

Dotlouklo statečné srdce... / Petr Švanda. In: Legionářský směr. Časopis Československé obce legionářské. - Roč. 8, č. 2-3 (2019), s. 8-9 : fotogr. (Milan Píka).

Edita Grosmanová : Mala som výčitky, že som prežila / Sprac.: Sandra Polovková, Štefan Jurča. In: Príbehy 20. storočia : Ženská

silu. - Roč. 4, č. 3 (2021), s. 54-61 : fotogr. ISSN 2585-9048.

Generál Jan Kratochvíl a boje na Dukle / František Cinger. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 19-20 (2020), s. 12 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Generál Ludvík Krejčí – příběh statečného vlastence / Jan Jandl. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 7-8 (2020), s. 16 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Generál Vedral Sázavský: Smrt na prahu domova / Pavel Filla. In: Národní osvobození. - Roč. 31 /98/, č. 21-22 (2020), s. 12 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Generálmajor Emil Perko / Helena Pažurová. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 55-60 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Generálmajor in memoriam Otto Smik. Najúspešnejší Slovák v britskom kráľovskom letectve / Peter Šumichrast. In: Arsenali. - Roč. 19, č. 3 (2022), s. 68-70 : fotogr.

Gottwaldov spojenec : Príbeh slovenského demokrata Jána Ševčíka / Martin Horička. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. - Roč. 18, č. 2 (2019), s. 23-29 : fotogr. ISSN 1335-8316.

Hrdina XX. storočia : Zomrel brigádny generál v. v. Milan Píka (20. 3. 2019) / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 27, č. 5 (2019), s. 7 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Hrdina z Iwodzi my seržant Michael Strank / František Cséfalvay. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 65, č. 6 (2020), s. 9 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Ivan Otto Schwarz / Jiří Rajlich. In: Historie a vojenství. - Roč. 67, č. 1 (2018), s. 136-143 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Ivan Otto Schwarz : Do armády narukoval len štrnásťročný, o svojom veku musel klamať / Martin Reichl, Luděk Jirka. In: Príbeh 20. storočia : Odboj. - Roč. 2, č. 3 (2019), s. 72-73 : fotogr. ISSN 2585-9048.

Janko Bulík – významná osobnosť juhoslovenských Slovákov. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 65, č. 4 (2020), s. 9 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Ján Bulík : Odbojár z Dolnej zeme / Ondrej Druga. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 57-63 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Ján Marták – vlastenecký učiteľ a antifasista / Ján Hargaš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 67, č. 22 (2022), s. 7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Ján Nálepka ako ho nepoznáme / Juraj Pavlis. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifasistov. - Roč. 67, č. 24 (2022), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Janko Čmelík (1905 – 1942), Národný hrdina Južoslávie / Samuel Jovankovič. In: Ročenka odbojárov 2019. - Bratislava : SZPB [2019], s. 93-94. ISBN 978-80-971976-6-7.

Jozef Gabčík : Muž, ktorý sa postavil Heydrichovi / Marek Syrný, Marianna Kmeťová. In: Historická revue. - Roč. 33, č. 5 (2022), s. 18-25 : fotogr. ISSN 1335-6550.

Jozef Špitál (1921 – 2021) / Jiří Klúč. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 2 (2021), s. 67 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Jozef Tiso jako hlava státu a nejvyšší vojenský velitel (od předsedy vlády k prezidentovi) / Oldřich Pejs. In: Vojenská historie. - Roč. 22, č. 2 (2018), s. 7-34: fotogr. ISSN 1335-3314.

Kapitán Vojtech Ábel / Marian Uhrin. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 70-71 : fotogr. ISSN 1338-6379.

„Liečiteľka rán na tele aj na duši“ : Príbeh Márie Štubnerovej, ošetrovateľky II. slovenskej partizánskej brigády M. R. Štefánika / Lucia Sotáková. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 56-59 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Ľudákom štátne rady nepatria! / Adam Šumichrast. In: Bojovník. Dvojtyždenník

antifašistov. - Roč. 67, č. 11 (2022), s. 1 a 4 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Albert Púčik, Anton Tunega, Eduard Tesár).

Michal Sečanský / Pavel Vimmer. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 66-69 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Milo Urban ako šéfredaktor Gardistu / Tamara Janecová. In: Vojenská história. - Roč. 22, č. 2 (2018), s. 145-168 : fotogr. ISSN 1335-3314.

Mináčove piliere: láska k Slovensku a antifašizmus / Eduard Chmelár. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 17 (2022), s. 1, 6-7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Mjr. in memoriam Jozef Szabó, vlastenec a pedagóg / V. Karafa, Peter Kasarda. In: Ročenka odbojárov 2018. - Bratislava : Ústredná rada SZPB [2018], s. 83 : fotogr. ISSN 978-80-969517-4-1. ISBN 978-80-971976-5-0.

Muž, ktorý sa postavil zlu / Eleonóra Bujačková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 10 (2020), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910. (Viliam Žingor).

Najmladší veliteľ partizánskej brigády / Ján Holička, Martin Krno. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 5 (2022), s. 6 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Teodor Pola).

Najúspešnejší Slovák v britskom Kráľovskom letectve : Generálmajor in memoriam Otto Smik / Peter Šumichrast. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 1 (2022), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Najvyšší intendant slovenskej armády plukovník intendantstva Filip Cramer / Jaroslav Kozolka. In: Vojenská história. - Roč. 24, č. 4 (2020), s. 89-122. ISSN 1335-3314.

Národovec a antifašista Janko Bulík nikdy nezlyhal / Samuel Jovankovič. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 13 (2022), s. 1 a 6-7: fotogr. ISSN 0323-2018.

Náš najlepší letec sa nedožil konca vojny : Vojnový pilot Otto Smik / Peter Šumichrast.

In: Hospodárske noviny, príl. HN magazín. - Roč. 4, č. 13 (2018), s. 29-31 : fotogr. ISSN 1335-4701.

Nezvestný už trištvrte storočia / Štefan Mocko. In: Záhorie. Náučno-popularizačný časopis venovaný dejinám, tradíciám, prírode a kultúre Záhoria. - Roč. 26, č. 3 (2018), s. 24 : fotogr. ISSN 1335-7840 (východný front, Jozef Macečka).

Nie sú mi známe dôvody, prečo nemôžem slúžiť v čs. armáde... : Výpovede plk. gšt. Alojza Ballaya na vyžiadanie orgánov čs. armády z roku 1946 k službe v slovenskej armáde 1939 - 1945 (3. časť) / Peter Šumichrast. In: Vojenská história. - Roč. 22, č. 2 (2018), s. 88-113 : fotogr. ISSN 1335-3314.

Od Stalingradu peklom bojov až po Lipťovský Mikuláš / Marcel Maniak. In: Ročenka odbojárov 2021. - Bratislava : SZPB, b. r., s. 101-102 : obr. ISBN 978-80-971976-8-1. (Karol Haško).

Od válečného dobrovoľníka k válečnému zločincovi : SS-Standartenführer Josef Witiska (1894 – 1946) / Jiří Rajlich. In: Hobby historie – osobnosti, letectví a vojenská technika 20. století. - Roč. 9, č. 41 (2018), s. 46-55 : fotogr. ISSN 1804-2228.

Odišiel dlhoročný protifašistický bojovník / Marián Lukáč. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 64, č. 21 (2019), s. 10 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Pavol Šaranič).

Odišiel hrdinský odbojár generálmajor Iľanovský. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 66, č. 19 (2021), s. 2 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Odišiel protifašistický bojovník / Božena Kulhanová. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 6 (2018), s. 6. ISSN 0323-2018. (Štefan Mikálik).

Odznak Československý partizán / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 5 (2021), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Odznak 1. čs. divízie Itálie / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 9 (2021), s. 47 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Opustil nás bývalý partizánsky rozviedčík a tankista / Peter Baroš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 11 (2018), s. 10 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Pavel Šmál).

Osemnásť „neznámych“ hrdinov má svoje meno / Oldřich Vaněk. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 15-16 (2021), s. 8-9 : fotogr. ISSN 0323-2018. (I. ČSAZ, Liptov).

Osobnosti v Archíve Múzea Slovenského národného povstania / Lenka Barboriaková. In: Múzeum. Metodický, študijný a informačný časopis pre pracovníkov múzeí a galérií. - Roč. 67, č. 3 (2021), s. 22-26 : fotogr.

Osudy Antona Neumana – šéfa Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky / Pavol Makyna. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 14, č. 1 (2018), s. 3-32 : fotogr. ISSN 1336-6297.

Osvienčim, Ostrava a víťazstvo : Daniel Kotsánszky sa ako pätnásťročný rozhodol bojovať proti nacistom / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 27, č. 5 (2019), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Otec pomáhal financovať SNP, nakoniec mu život zničili komunisti / Ľubica Droppová. In: Príbehy 20. storočia : Ako spočítať dobro. - Roč. 5, č. 4 (2022), s. 50-54 : fotogr. ISSN 2585-9048. (Karol Markovič).

Partizánka Anka / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 3 (2020), s. 28-29 : fotogr. (Anna Bergerová). ISSN 1336-1910.

50 rokov od smrti podpredsedu povstaleckej Slovenskej národnej rady Jozefa Lettricha : V archívoch ukrajinskej NKVD / Marek Syrný. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 2 (2019), s. 56-58 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Pavel Svoreň – lekár paradesantnej brigády / Jozef Jambrich. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 6 (2020), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

„Pokiaľ viem, Slováci sú naši priatelia“. K osudom nemeckých letcov zajatých počas Slovenského národného povstania / Peter Šumichrast. In: Slovensko proti fašizmu : Slovensko na strane demokracie : Životné jubileum Jozefa Bystrického / Peter Šumichrast a kol. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 300-312. ISBN 978-80-89523-66-5.

Politik, čo sa stal partizánom / Martin Horička. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 64-68 : fotogr. (Ján Ševčík). ISSN 1338-6379.

Pomocník partizánov z Mikuláša / Mária Holušová. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 2 (2022), s. 9 : fotogr. (Pavel Chrapčiak). ISSN 0323-2018.

Por. duch. Štefan Sivák SDB / Martin Flosman. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 2 (2020), s. 50-55 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Posledná žijúca obrankyňa Čierneho Balogu / Eduard Chmelár. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 21 (2021), s. 7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Poslední let Rudolfa Protivy / Pavel Vančata. In: REVI. Čtvrtletník o letadlech a letcích. - Roč. 25, č. 112 (2018), s. 2-7 : fotogr. ISSN 1211-0744.

Povstaleckí hrdinovia sú našim žiarivým príkladom / Ján Kochan. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 24 (2022), s. 6 : fotogr. ISSN 0323-2018. (pohraničná stráž).

Pred 98 rokmi sa narodil Otto Smik, čs. letecké eso / Peter Šumichrast. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 1 (2020), s. 9 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Prežil som, to je náhoda / Denisa Žiaková. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 20 (2018), s. 9 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Ivan Otto Schwarz).

Príbeh povstalcu z Brezna Jozefa Kalivodu / Ondrej Urban. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 21 (2021), s. 6 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Príbeh slovenského letca z Hanušoviec n/Topľou / Peter Šafranko. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 12 (2020), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Ján Kmec, RAF).

Produkt svojej doby – okresný veliteľ Hlinkovej gardy vo Zvolene Róbert Kubička / Jozef Pavlov. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 16, č. 2 (2020), s. 59-74 : fotogr. ISSN 1336-6297.

Profil a rodinná spomienka na partizánskeho veliteľa Teodora Polu / Milan Pola. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 1 (2019), s. 70-73 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Rad Slovenského národného povstania / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 8 (2021), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Rodina Dubčekovcov v protifašistickom odboji / Karol Fremal. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 66, č. 20 (2021), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Rozlúčka s legendou / Ivan Kelement. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 26, č. 3 (2018), s. 7 : fotogr. ISSN 1336-1910. (Otto Schwarz).

S vojnovým veteránom plk. v. v. Jurajom Kohútom / Ján Krajčovič. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 24 (2020), s. 9-10 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Slovák národným hrdinom Juhoslávie / Samuel Jovankovič. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 19 (2022), s. 1 a 7 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Janko Čmelík).

Smrť v znamení smrtihlava / Marcel Maniak. In: Ročenka odbojárov 2022. - Bratislava : ÚR SZPB, b. r., s. 102-103 : fotogr. ISBN 978-80-971976-9-8. (popravení J. Šašinka, A. Drápal, Š. Felčer).

Smutná správa. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 64, č. 8 (2019), s. 10 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Albert Mikovíni, 2. čs. spd brigáda).

Spomienka na Jozefa Jablonku / Miroslav Ondráš. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 9 (2020), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Správa o poslednom žijúcom spolubojovníkovi Miloša Uhra. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 18 (2018), s. 8. ISSN 0323-2018. (Samuel Baran).

Statoční porazia aj strach / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 8 (2021), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910. (Ján Svitek).

Stíhač nacistov / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 26, č. 10 (2018), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910. (Emil Boček).

Stíhání Jozefa Gabčíka bezpečnostními složkami a justicí „slovenského štátu“ / Jiří Plachý. In: Historie a vojenství. - Roč. 71, č. 2 (2022), s. 148-150 : fotogr. ISSN 0018-2583.

Sto dvadsaťpäť rokov od narodenia Jána Ursínyho, povstaleckého a povojnového lídra slovenskej demokratickej politiky / Vojtech Čelko, Marek Syrný. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 2 (2021), s. 58-66 : fotogr. ISSN 1338-6379.

110. výročie narodenia povstaleckého a demokratického lídra Martina Kvetka / Marek Syrný. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 11, č. 2 (2022), s. 67-70 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Storočie povstaleckého vojaka Viktora Chmúru / Branislav Balogh. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 67, č. 18 (2022), s. 5 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Stretnutie ako zo sna aj tanky zastavilo... / Milan Bušo. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 15-16 (2020), s. 8. ISSN 0323-2018. (2. čs. spd brigáda, Anton Lovásko).

Šesťdesiatštyri rokov spomienok a nádejí / Milan Malček. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 18 (2020), s. 8 : fotogr. (Jozef Mazura). ISSN 0323-2018.

Štefan Dubček v komunistickom odboji 1938 – 1945 / Tomáš Baláž. In: Pamäť národa. Nacizmus a komunizmus vo svojej epoche. - Roč. 17, č. 4 (2022), s. 3-21 : fotogr. ISSN 1336-6297.

Takto vyzerá ozajstný hrdina : Z bojových spomienok pplk. v. v. Ondreja Labanca z Čiernej nad Tisou / Ondrej Labanc. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 24 (2020), s. 11 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Tichý textilák Jozef Daneš / Stanislav V. Chytka. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 64-73 : fotogr. (Jozef Daneš). ISSN 1338-6379.

Tragický osud slovenských generálov / Peter Vojtek. In: Líder. - Roč. 7, č. 1 (2018), s. 14-19 : fotogr.

Trikrát v mieridlách smrti a víťazstvo / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 8 (2022), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910. (Anton Lovásko, 2. čs. spd brigáda).

Učili jsme čs. letce / Petr Švanda. In: Národní osvobození. - Roč. 30 /97/, č. 1-2 (2019), s. 12 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Uplynulo 60 rokov od smrti genmjr. Alexandra Kordu : (18. 4. 1907 Vrútky – 13. 9. 1958 Brno) / M. Rausová. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 22 (2018), s. 8. ISSN 0323-2018.

Veteránske Vianoce : Vojaci vedia, kde je pravda / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 28, č. 12 (2020), s. 30-31 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Víťazstvo s talianskymi partizánmi (František Marek) / Pavol Vitko. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 30, č. 5 (2022), s. 28-29 : fotogr. ISSN 1336-1910.

Vojak štyroch armád – plukovník generálneho štábu Rudolf Pilfousek / Jaroslav Kozolka. In: Vojenská história. - Roč. 22, č. 1 (2018), s. 119-143 : fotogr. ISSN 1335-3314.

Vojak z fotografie : Kto bol Rudolf Bela-

vý? / Mária Švikruhová. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 5 (2018), s. 8 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Vojnový hrdina sa dožíva 95 rokov / Ľubomír Filo. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 12 (2020), s. 10 : fotogr. (Ján Štefánik). ISSN 0323-2018.

Vrátia sa pozostatky Ľ. Kukorelliho do Chrámu sv. Alžbety? / Vladimír Mezenecv. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 25-26 (2018), s. 14 : fotogr. ISSN 0323-2018.

Za ťaženie proti ZSSR / Peter Holík. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 4 (2021), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Zabudnutý hrdina „Saša Saldik“. In: Ročenka odbojárov 2022. - Bratislava : ÚR SZPB, b. r., s. 98-99 : fotogr. (podľa Gemerské zvesti 6/2021, krátené). ISBN 978-80-971976-9-8. (Ladislav Sládek).

Zapomenutý armádní generál [Sergej Jan Ingr] / Michal Voska. In: A-report. Měsíčník Ministerstva obrany ČR. - Roč. 31, č. 10 (2020), s. 48-49 : fotogr. ISSN 1211-801X.

Zástava 2. československej parabrigády / Viera Jurková. In: Obrana. Mesačník MO SR. - Roč. 29, č. 6 (2021), s. 47 : obr. ISSN 1336-1910.

Zemřel legendární letecký stíhač / Vladislav Kučík. In: Národní osvobození. - Roč. 29/96/, č. 5-6 (2018), s. 4 : fotogr. ISSN 0231-8161. (Miroslav Liškutín).

Zomrel František Bím, posledný partizán z Uhrovej skupiny / Oľga Hrabovská. In: Ročenka odbojárov 2018. - Bratislava : Ústredná rada SZPB [2018], s. 88 : fotogr. ISBN 978-80-971976-5-0.

Zomrel nám hrdina od Ľ. Mikuláša (-r). In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 5 (2020), s. 10 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Ján Jurčišin).

Zomrel posledný priamy účastník SNP. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 65, č. 10 (2020), s. 10 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Albert Šoltýs).

„Ztracený rozvědčík“ Ján Polomský / Jiří Plachý. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 9, č. 1 (2020), s. 61-65 : fotogr. (Ján Polomský). ISSN 1338-6379.

Žbirka dodržal, čo sľúbil priateľovi / Martin Krno. In: Bojovník. Dvojtyždenník anti-fašistov. - Roč. 66, č. 25-26 (2021), s. 12-13 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Šimon Žbirka).

Životný príbeh obetavého bojovníka / Štefan Novák. In: Bojovník. Dvojtyždenník anti-fašistov. - Roč. 67, č. 19 (2022), s. 5 : fotogr. ISSN 0323-2018. (Jaroslav Prokop, part. činnosť).

Monografie, zborníky, štúdie, články a ďalšie práce presahujúce obdobie rokov 1939 – 1945 a vymedzené tematické skupiny

Evropa v plamenech : Protifašistický odboj v období druhej svetovej vojny sa zaměřením na region střední Evropy / Pavel Kopeček. - Praha : EPOCH s.r.o., 2019. - 228 s. : fotogr., pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-7557-239-4.

Fašizmus / Jakub Drábik. Bratislava : Pre-media, 2019. - 644 s. : fotogr., pam. a lit., reg. ISBN 978-80-8159-781-7.

Gréckokatolícka cirkev na okupovaných územiach Československa 1938 – 1945 / Peter Borza. - Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2021. - 121 s. : pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-8152-788-3.

Historie koncentračního tábora Mauthausen / Hans Maršálek, z něm. orig. přel.: Barbara Köpplová. - Praha : Academia, 2022. - 532 s. : fotogr., pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-3242-3.

Holokaust okolo nás (Roky 1938 – 1945 v kultúrach spomínania) / Peter Salner, Monika Vrzgulová. - Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV - Marenčin PT, s. r. o., 2020. - 239 s. : fotogr., lit. a pam. (Etnologické štúdie, zv. 47). - ISBN 978-80-569-0744-3.

In the Shadow of Tyranny : Between Hitler & Stalin. Volume one / Peter B. Vlčko. - 2.

vyd. - Michigan : Tatra International Publishers Corp., 2021. - 1052 s. : fotogr., pam. a lit. - ISBN 978-1-7343777-6-7.

In the Shadow of Tyranny : Between Hitler & Stalin. Volume two / Peter B. Vlčko. - 2. vyd. - Michigan : Tatra International Publishers Corp., 2021, s. 1053-2195 : pozn., pam. a lit., reg. - ISBN 978-1-7343777-7-4.

Rozvědky : Historie Československého výzvědného zpravodajství 1918 – 1990 : Z pohledu bývalého důstojníka zpravodajské správy generálního štábu ČSLA / Vladimír Mohyla. - Praha : Brána, a. s., 2018. - 356 s. : fotogr., tabl., lit. - ISBN 978-80-7584-057-8.

Sestřel! Hlásím sestřel! 3 : Ti z druhé strany / Marek Brzkovský, Norbert Brzkovský. - Cheb : Svět křídel, 2021. - 183 s. : fotogr., lit. - ISBN 978-80-7573-087-9.

Stála expozícia Múzea holokaustu : Sprievodca múzeom / Pavol Mešťan a kol. - Bratislava : SNM - Múzeum židovskej kultúry, 2021. - 293 s. : fotogr., pam. a lit. (Judaica Slovaca, zv. 125). ISBN 978-80-8060-477-6.

Star of David : Under Tatra Mountains / Ješajahu Andrej Jelinek. - Bratislava : Slovak National Museum - Museum of Jewish Culture, 2020. - 566 s. : pam. a lit. (Judaica Slovaca; No. 124). - ISBN 978-80-8060-481-3.

Ťažké časy : (Roky 1938 – 1945 v aktuálnom spoločenskom diskurze) / Peter Salner, Soňa G. Lutherová, Zuzana Panczová. - Bratislava : Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV - Marenčin PT, s. r. o., 2020. - 127 s. : fotogr., lit. a pam. - ISBN 978-80-569-0673-6.

Ve stínu šoa : Československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní / Jan Lániček, z angl. orig. přel.: Sylva Fico-vá. - Praha : Academia, 2018. - 323 s. : pam. a lit., reg. - ISBN 978-80-200-2733-7.

* * *

Bojiská druhej svetovej vojny ako súčasť kultúrneho dedičstva / Pavol Šteiner. In: Fenomén kultúrneho dedičstva v spoločnosti – dejiny, súčasný stav a perspektívy V. / Eds.:

Ľuboš Kačírek, Nela Szabóová. - Bratislava : Aleph, [2022], s. 280-290. ISBN 978-80-89491-24-7.

Deň vojnových veteránov (11. november) / Miloslav Čaplovič. In: Vojenská história. - Roč. 22, č. 1 (2018), s. 205-206 : fotogr. ISSN 1335-3314.

Naše vojnové hroby sú v takmer 20 štátoch : Bojovník u Jany Kráľovej, Úsek vojnových hrobov, MV SR / Vladimír Dobrovič. In: Bojovník. Dvojtyždenník antifašistov. - Roč. 63, č. 4 (2018), s. 4. ISSN 0323-2018.

Nemecký útok na Sovetský zväz a jeho dopady pro československý odboj / Ioannis E. Sideropoulos. In: Národní osvobození. - Roč. 32 /99/, č. 11-12 (2021), s. 6-7 : fotogr. ISSN 0231-8161.

Po boku vojsk armád víťaznej protifašistickej koalície 1939 – 1945 / Jozef Bystrický. - Bratislava : Oblastný výbor SZPB Trenčín v spolupr. s VHU, 2022. - 39 s. : fotogr.

Poklady z archívu / Pavol Šteiner, Vladimír Koppan. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 74-80 : fotogr. [južné Slovensko 1945, pozostatky voj. techniky]. ISSN 1338-6379.

Predstavy najvyšších vojenských predstaviteľov čs. londýnskej emigrácie z jari 1945 na riešenie tzv. slovenskej otázky v čs. brannej moci / Alex Maskalík. In: Vojenská história. - Roč. 26, č. 3 (2022), s. 119-144. ISSN 1335-3314.

Proměna nálad a chování obyvatelstva rozbitého Československa pohledem exilu / Jan Němeček. In: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39 – 1945 / Eds. Jaroslav Pažout, Kateřina Portmann. Praha – Liberec : Ústav pro studium totalitních režimů – Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 242-253. ISBN 978-80-88292-51-7.

Social Status of the Interwar Jewish Political Elite in Prešov and its Influence on Surviving the Holocaust / Zuzana Tokárová. In: Historický časopis. - Roč. 69, č. 4 (2021), s. 655-676. ISSN 0018-2575.

Spomienky autonomistickej publicistiky a ľudáckeho režimu na M. R. Štefánika v rokoch 1919 – 1938 a 1939 – 1945 / Ferdinand Vrábel. In: Vojnová kronika. Odborný recenzovaný časopis Múzea SNP. - Roč. 8, č. 1 (2019), s. 43-50 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Trat' Slovenského národného povstania : História železničnej trate Banská Bystrica – Dolná Štubňa / Lukáš Volentier, Peter Mičko, Tatiana Kviatková. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 1 (2021), s. 49-56 : fotogr. ISSN 1338-6379.

Únikové cesty z Protektorátu Čechy a Morava a zo Slovenska v rokoch 1939 – 1940 a ich organizátori / Ferdinand Vrábel. In: Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea SNP. - Roč. 10, č. 2 (2021), s. 38-43 : fotogr. ISSN 1338-6379.

O autorovi / About the author

Mgr. Božena Šedová
Vojenský historický ústav, Krajná 27,
821 04 Bratislava, Slovenská republika
e-mail: bozena.sedova@vhu.sk

ANOTÁCIE

ŠNAJDER, Bohuslav. *ROKY NADĚJE. Rozhovory s korespondenty z 2. světové války*. Praha : Gasset, 2023, 367 s., fotogr. ISBN 978-80-87079-82-9.

Autor prináša zaujímavý výber z rozhovorov so 120 sovietskymi a americkými vojnovými korespondentmi, slávnymi spisovateľmi, ktorí sa vo vojenskej uniforme zúčastnili 2. svetovej vojny, a s významnými historikmi, ktorí už vojnu poznali väčšinou len z archívov alebo spomienok účastníkov. Keďže rozhovory prebiehali v rokoch 1985 – 1987, v ovzduší doznievajúcej studenej vojny, sú nielen vzácnym svedectvom o vojnových udalostiach a ich prežívaní, ale aj vyjadrením určitých nádejí a očakávaní. Autor vychádzal z premisy, že 2. svetová vojna je v podstate jediným obdobím v histórii, keď Američania a Sovietsi bojovali ako spojenci proti tomu istému nepriateľovi a prežívali aspoň čiastočne podobnú vojnovú realitu.

Autor prináša okrem spomienok, odpovedí a názorov formovaných časovým odstupom aj ich komparáciu a analýzu v širších historických súvislostiach a nachádza tiež odpovede na viaceré otázky súvisiace s výskumom faktorov ovplyvňujúcich správanie človeka vo výnimočných, krízových situáciách, zdrojov ľudskej agresivity a násillia a konfliktných spúšťačov. Zdôvodňuje napríklad skutočnosť, že v Rusku sú spomienky na Veľkú vlasteneckú vojnu stále živé, zatiaľ čo 44 percent amerických respondentov nevie, že obidve krajiny boli spojencami v protihitlerovskom boji a podobne. Skúmanie odlišností a prerastania sporov do konfliktov vyústilo u B. Šnajdera až do čiastočnej psychologickéj analýzy rusko-amerických vzťahov.

Druhú, najrozsiahlejšiu časť práce tvoria pološtruktúrované rozhovory s 12 sovietskymi a 13 americkými najvýznamnejšími vojnovými korespondentmi, pričom každému rozhovoru predchádza stručný biografic-

ký profil osobnosti. Zatiaľ čo americkí a anglickí novinári mali napriek uniforme status civilistu, nesmeli nosiť zbraň a nepodliehali armádnemu veleniu, redakcia platila výdavky za ich ubytovanie, stravu, telefón, mzdu a pod., sovietski vojnoví korespondenti podliehali mobilizácii a dostali nielen vojenskú hodnotu, ale aj zbraň. Pohybovali sa v okolí frontu podľa príkazov redakcie, ale zároveň podliehali bežnému armádnemu veleniu. Vo chvíľach ohrozenia sa tak stávali radovými dôstojníkmi a plnili bežné bojové úlohy. Vzájomnú konkurenciu a klasické súperenie západných korespondentov nahrádzala stavovská solidarita. Akékoľvek významnejšie údaje sa mohli objaviť v novinách až po vydaní oficiálnych smerníc a príslušnej správy Sovietskej informačnej kancelárie. Obdobie ústupu, prvých šesť mesiacov vojny, bolo pre sovietskych novinárov najnebezpečnejšie a úroveň spravodajstva, napriek neúspechom, musela byť v súlade s oficiálnym optimizmom.

Bohuslav Šnajder uvádza ako prvý rozhovor so šéfredaktorom ústredných armádných novín *Krasnaja zvezda*, s generálom Davidom Ortenbergom, ktorého hodnotili aj viacerí respondenti ako veľkého profesionála a osobnosť stojacu za svojimi ľuďmi. Za dôležité považoval, aby členovia redakcie jazdili na front a pohybovali sa medzi vojakmi. On sám počas dvojročného šéfredaktorského pôsobenia uskutočnil veľa takýchto riskantných ciest. Posledné roky vojny už pôsobil ako veliteľ politického oddelenia a s 1. a 2. ukrajinským frontom prešiel od Lvova až do Prahy. Nasleduje rozhovor s ďalším novinárom redakcie *Krasnaja zvezda*, Alexandrom Krivickim, ktorý ako jediný respondent nesúhlasil s natáčaním rozhovoru, ale odpovedal na všetky otázky. Pravdepodobne to možno zdôvodniť jeho autorstvom legendy o vojakoch Panfilovovej jednotky. Vojnová kariéra Jevgenija Dolmatovského sa začala v armádných novinách *Karelská šíja*, ktoré patrili leningradskému

okruhu, a končila sa v Berlíne, kde steno-
grafoval priebeh rokovania veliteľa ber-
línskej posádky s generálom Čujkovom
o bezpodmienečnej kapitulácii hlavného
mesta a tiež bol svedkom podpísania ka-
pitulácie všetkých nemeckých branných
síl. Ďalšími autormi rozhovorov boli Jev-
genij Vorobjov, ktorý už desaťrocie pred
vojnou pracoval pre *Komsomolskú pravdu*,
vojnový korešpondent ústredných stranic-
kých novín *Pravda* Michail Baragin, ďal-
ší reportéri *Krasnoj zvezdy* – Ivan Goglov
a Pavel Trojanovskij. Nachádza sa tu tiež
rozhovor s verným Stalinovým zástancom
a obdivovateľom Ivanom Stadňukom, ktorý
pôsobil ako zástupca redaktora divízy-
novín *Vorošilovská salva*, následne v no-
vinách 27. armády *Odvaha*. Jeho vojnová
dráha sa končí účasťou pri oslobodzovaní
Viedne a stretnutím so Spojencami v Gra-
zi. Nechýba ani jeden z dvoch sovietskych
vojnových korešpondentov, ktorí pôsobili
na západnom fronte, Danil Kraminov. Be-
sedoval s Montgomerym, zúčastnil sa tla-
čových konferencií Eisenhowera, Bradley-
ho, Pattona a pod. O svojich zážitkoch vo
vojnovom Anglicku a Francúzsku napísal
po vojne aj knihy.

Sovietskych novinárov a spisovateľov,
ktorí už boli známi a pracovali pre veľké
ústredné denníky ako *Pravda*, *Izvestija*,
Krasnaja zvezda, posielali na najťažšie úse-
ky frontu, zúčastňovali sa veľkých bitiek
a udalostí. Ich slová mali veľkú váhu a pô-
sobili na najširšiu čitateľskú obec. Práca
menej známych bola spojená len s jedným
frontom alebo jeho určitou časťou. Do vý-
beru zaradil autor aj Valentina Berežkova,
ktorý ako tlmočník z angličtiny a nemčiny
mal možnosť sledovať zblízka Stalina, Roo-
sevelta, Churchilla, Hitlera i Ribbentropa.
Ako novinár pôsobil až v druhej polovici
vojny. Podobne je tu rozhovor so známym
fotografom Jevgenijom Chaldejom – au-
torom najznámejšej fotografie so vztyčova-
ním sovietskej vlajky nad Reichstagom ako
symbolom sovietskeho víťazstva.

Rozhovory so sovietskymi korešpondent-
mi sú nielen zdrojom cenných informácií,

osobných príbehov, ale aj spôsobu uvažo-
vania a nazerania na rôzne vojnové i povoj-
nové témy. Väčšinou začali rozprávať sami
iniciatívne a potom nasledovali autorove
otázky, ktoré neboli pre nich vždy príjem-
né, ale každý sa ich snažil zodpovedať.

Rozhovory so západnými novinármi ro-
bil autor väčšinou v New Yorku a Chicagu
i v Key Weste na Floride. V čase nacistic-
kého vpádu do Sovietskeho zväzu pôsobilo
v Moskve len sedem západných korešpon-
dentov. Zmenou situácie začali západné
agentúry posilať na východ svojich najlep-
ších reportérov. Sovietske úrady sa ich však
snažili držať v Moskve a púšťať na front len
vtedy, keď sa situácia vyvíjala priaznivo.
Každý novinár mal tiež prideleného mobi-
lizovaného domáceho spisovateľa.

Jedným z mála amerických novinárov,
ktorí ovládali ruštinu, bol Henry Shapiro.
V Moskve pôsobil s prestávkami 40 rokov.
Absolvoval všetky diplomatické recepcie
a ako zahraničný korešpondent pracoval pre
viaceré americké denníky a magazíny a tiež
pre tlačové agentúry. Už v 30. rokoch sa zú-
častnil, pravdepodobne ako jediný cudzi-
nec, troch veľkých verejných procesov so
Zinovievom, Kamenevom a Bucharinom.
O cenzúre sa vyjadril: „...*najnemilosrdnej-
šie fungovala počas studenej vojny, od roku
1947 až do Stalinovej smrti. Počas vojny sa
písalo omnoho ľahšie, keď Rusi postupovali
a Červenej armáde sa darilo. Pustili nás na
front, dostávali sme správy a mohli písať
zaujímavé články. Na začiatku vojny, keď
Rusi utrpeli veľké porážky... sme mohli čer-
pať materiály len z oficiálnych zdrojov...*“
(s. 152). Henry Cassidy pôsobil v ZSSR už
tiež pred nemeckým vpádom a ako koreš-
pondent *Associated Press* tam zotrval do
roku 1943. Napísal prvú reportáž očitého
svedka odoslanú zo ZSSR po jeho napad-
nutí. Jeho sovietskym sprievodom bol spi-
sovateľ Il'ja Erenburg, s ktorým ho mnohé
spájalo. Nasleduje rozhovor s ďalším z naj-
známejších amerických korešpondentov,
píšucich o ZSSR a Číne, Harrisonom Sa-
lisburym. V ZSSR pôsobil ako spravodajca
United Press v roku 1944 a o tejto krajine

napísal aj vyše desať kníh. Walter Kerr prišiel do ZSSR v období bojov o Moskvu ako korešpondent New York Herald Tribune. Leland Stowe zastupoval Chicago Daily News a svoje reportáže posielal z Nórska, Balkánu, barmského Rangúnu, následne z Číny a zo ZSSR, mohol teda porovnať atmosféru v Čankajškovej Číne a v Moskve. V ZSSR strávil s Il'jom Erenburgom týždeň na fronte pri Rževe. Robert St. John ako spravodajca *Associated Press* pôsobil prvé mesiace vojny v Maďarsku, následne v Rumunsku, Grécku, Juhoslávii. Napríklad počas cesty z Juhoslávie do Egypta napísal desiatky článkov na základe rozhovorov s prepravovanými austrálskymi a novozélandskými vojakmi. William Shirer bol svedkom militarizácie Porýnia, anšlusu Rakúska, obsadenia Československa, prešiel horiacou Varšavou, vrátil sa na západný front a reportoval o podpísaní francúzskej kapitulácie v Compiègne. Dlhý žil v Nemecku a jeho *Berlínsky denník* je považovaný za jednu z kníh, ktoré najviac ovplyvnili vzťah Američanov k nacistickému režimu. Známy rozhlasový spravodajca CBS (Columbia Broadcasting System) Larry Lesueuer pôsobil v britskej uniforme najskôr vo Francúzsku, potom prežíval leteckú bitku o Britániu, a keď sa nemecká pozornosť presunula na východ, odišiel do Sovietskeho zväzu. Nasleduje rozhovor s Howardom Fastom, akreditovaným časopismi *Esquire* a *Coronet*, s ďalším rozhlasovým korešpondentom pre CBS, Williamom Dunnom, manželmi Shelley a Carlom Mydansovcami, ktorí skončili v japonskej internácii, s vojnovým korešpondentom časopisu *Time*, ktorého reportáž o následkoch zvrhnutia atómovej bomby bola označená za najlepšie americké novinárske dielo 20. storočia, so známym anchormanom relácie CBS *Evening News*, Walterom Cronkitom, považovaným určité obdobie za najdôveryhodnejšiu osobnosť Ameriky. Počas vojny pracoval pre United Press a sám sa vyjadril: „... videl som všetky aspekty vojny v rôznych jednotkách ... mohol som sa tiež zúčastniť norimberského procesu...“ (s. 283).

Publikované rozhovory poukazujú, okrem iného, na odlišnosť novinárskej práce východných a západných korešpondentov, štýlu písania a myslenia, na ich podmienky, iný status novinára, postoje okolia vo vojenskom i civilnom prostredí a pod. Všetci americkí novinári však spomínajú na stretnutia so sovietskymi ľuďmi so sympatiami.

V tretej časti práce predstavuje B. Šnajder dotazník týkajúci sa 2. svetovej vojny, ktorý vyplňali všetci, s ktorými robil rozhovor. Tvorilo ho 20 otázok zameraných na rôzne udalosti, ktoré boli predmetom najväčších sporov, diskusií a názorových rozdielov medzi Sovietmi a Američanmi, ktorí dobre poznali vojnu z vlastnej skúsenosti. Odpovede na jednotlivé otázky sprevádza hodnotiaci komentár. Z celkového vyhodnotenia dotazníka vyplýva, že odpovede boli výrazne ovplyvnené národnosťou, zovšeobecňovaním osobnej skúsenosti a individuálneho spôsobu vnímania percipienta. Príslušníci oboch štátov považovali svoje názory za pravdivé a objektívne, väčšinou podložené vlastnou skúsenosťou. Rozdielne názory boli vyhodnotené i na povojnové udalosti a od začiatku studenej vojny sa prejavovala rastúca podozrievavosť, vplyv spoločenských stereotypov a propagandy.

Poslednú časť publikácie tvoria všeobecnejšie témy – človek a vojny, muži a vojny. Súčasťou príloh je aj popis zrodu legendy o hrdinských panfilovcoch, skupine 28 vojakov, ktorá pri obrane Moskvy pozdržala nemecký útok, zničila 18 nepriateľských tankov a padla do posledného muža, pričom 29. muža zastrelili spolubojovníci, keďže sa chcel vzdať. Publikácia obsahuje aj fotodokumentáciu a zoznam všetkých 120 účastníkov rozhovorov so základnými biografickými údajmi. A jej názov „Roky nádeje“ v spojení s vojnovými rokmi vychádza zo všadeprítomnej nádeje – nádej, že vojak unikne smrti, že bude mať čo jesť, že vojna sa skončí, že jeho rodina nestráda a pod.

Božena Šed'ová

WOHLMUTH, Petr (ed.). *VOJENSKÁ SLUŽBA V INTERDISCIPLINÁRNÍ PERSPEKTIVĚ*. Dolní Břežany : Scriptorium, 2022, 174 s., obr., reg. ISBN 978-80-7649-047-5.

Zborník šiestich odborných štúdií, ktoré boli pôvodne prezentované v rámci samostatného vojensko-historického panela na XII. zjazde českých historikov. Zborník je tiež prvým titulom nového edičného radu *Militaria academica*, ktorý vydáva Spoločnosť pro výzkum dějin vojenství.

V prvej štúdii vychádza J. Vojtěch Kessler a Josef Šrámek zo známej premisy, že „pruský učiteľ porazil u Hradce Králové rakúskeho sedliaka“. Skutočnosť, že v prusko-rakúskej vojne roku 1866 zvíťazili pruské vojská formované na základe povinnej vojenskej služby nad rakúskou armádou tvorenou na báze konskripčného systému, považujú síce za dôležitú, avšak upozorňujú na nebezpečenstvo zjednodušovania problematiky. Z uvedenej premisy je potrebné vychádzať len ako z funkčnej skratky, ako z východiskového bodu výkladu reflektujúceho ďalšie súvislosti a dobové determinanty.

Ondřej Král sa venuje geografickému aspektu mierovej dislokácie útvarov rakúskej armády v rokoch 1800 – 1914 na príklade českých krajín. Dislokáciu armády analyzuje postupne v kratších časových úsekoch, v rámci ktorých mu určitá dátová báza umožňuje charakterizovať tiež hlavné črty prístupu najvyšších vojenských a politických činiteľov k správe armády.

Cieľom štúdie Tomáša Kykala a Mareka Fišera je predstaviť pamätníky z vojny ako významný historický prameň pre výskum vnímania povinnej vojenskej služby na území Čiech. Historici vychádzajú z viac ako 60 písomných artefaktov pripomínajúcich priebeh prezenčnej, resp. základnej vojenskej služby, ktoré vznikli v období od 90. rokov 19. storočia do polovice 80. rokov 20. storočia. Sú to spomienky písomnej alebo výtvarnej formy, neskôr fotografie, pozdravy z vojny alebo vojenské tablá. Autori súčasne uvádzajú spôsoby ich dokumentácie

a digitalizácie i perspektívy ich využitia ako historických prameňov.

Jaroslav Kiliás reflektuje historicko-sociálne súvislosti povinnej prezenčnej vojenskej služby v socialistickom Poľsku. Privilegovaná pozícia vyšších tried pretrvala i v socialistickej spoločnosti, ktorá im zaručovala kratšiu a ľahšiu službu. Služba v armáde mala byť povinnosťou hlavne nižších tried. Vo vzdelaných vrstvách vyvolávala negatívne odozvy. Sociálna štruktúra ozbrojených síl tak odrážala štruktúru širšej spoločnosti.

Na základe archivovaných orálno-historických rozhovorov Petr Wohlmuth prináša prierez vplyvom a pôsobením povinnej vojenskej služby na bývalých vojakov v československej socialistickej armáde i Armáde ČR v 90. rokoch. Analyzuje najmä problematiku z hľadiska interpretácie najrôznejších druhov fyzických či imaginárnych únikov zo skúseností a individuálnej pamäti na základnú vojenskú službu. Z autorovho výskumu vyplýva, že nútené absolvovanie povinnej základnej vojenskej služby pre mnohých narátorov predstavovalo taký zásah do subjektivity, že často ešte desiatky rokov potom cítili nutnosť rozprávať o tom, ako sa tomuto zásahu snažili uniknúť. Autor tiež navrhuje typológiu subjektív reprezentujúcich jednotlivé druhy únikov počas služby (únik otupenosťou: alkohol, lieky, drogy; mentálne úniky: kultúrne a pod., úniky pasívne a aktívne).

Posledný príspevok Petra Janouška sa zaoberá pôsobením Čs. samostatného protichemického práporu vo vojne v Perzskom zálive (operácie Púštny štít a Púštna búrka v rokoch 1990 – 1991) z hľadiska jeho personálneho zloženia. Keďže prápor tvorili okrem vojakov z povolania aj vojaci základnej služby, autor konfrontuje činnosť „základňákov“ s profesionálmi, ako aj dôvody, prečo sa rozhodli zúčastniť operácie. Čiastočne sa tiež venuje téme, ako riadiace a veliace kádre vnímali demokratizačný proces prebiehajúci v armáde.

Všetky medziodborovo koncipované vedecké štúdie sú vybavené rozsiahlym

poznámkovým aparátom, zoznamom prameňov a literatúry, niektoré i fotografiami, prehľadovými grafmi, tabuľkami, mapkami a pod. Zborník tiež dopĺňa menný a miestny register a anglické resumé.

Výber publikovaných štúdií dokumentuje zásadný progres v českej vojenskej historiografii za posledných desať rokov. Posun, vyjadrujúci predovšetkým emancipáciu českej histórie vojenstva od evidentne konzervatívnych, neteoretických a pozitivistických koreňov smerom k teoreticky ukotvenej a výskumne reflektovanej histórii vojenstva predstavuje súčasne jeden z dôležitých stimulov pre ďalší rozvoj slovenskej vojenskej historiografie.

Božena Šedová

TOENNISSEN, J. Michael. *OPERATION VARSITY 1945. Die vergessene Luftlandeschlacht.* Wien: Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie Wien, 2024, 187 s.

Autor pplk. Bundeswehru, ročník 1980.

Príslušník síl rýchleho nasadenia sa zúčastnil misií v Afganistane a Mali. Prácu napísal ako poslucháč 23. štátneho kurzu pre dôstojníkov Generálneho štábu na vojenskej akadémii vo Viedni. Ťažisko práce je venované západnému frontu v priestore Dolného Rýna v posledných týždňoch vojny roku 1945.

V úvodnej časti načrtol autor vývoj odborného bádania problematiky 2. svetovej vojny v Nemecku. Konštatuje, že problematika 2. svetovej vojny je od začiatku 21. storočia všeobecne v nemecky hovoriacom priestore odsunutá na okraj záujmu, nakoľko hlavná pozornosť je venovaná civilným obetiam, osudom nasadených cudzincov v zbrojnom priemysle, vojnovým zajatcom, rasovo prenasledovaným a vyhladzovaniu európskych Židov. Vojenská problematika je zameraná na objasňovanie zločinov velenia pri plánovaní a vedení bojovej činnosti. Istou výnimkou je operácia výsadkových vojsk na Kréte, MERKÚR v roku 1941, ktorej je stále venovaná veľká pozornosť. Mýtus tejto operácie

je aj dnes výrazne prítomný aj medzi príslušníkmi Bundeswehru.

Význam nasadenia výsadkových vojsk je spomenutý v súvislosti so vznikom a budovaním tohto druhu vojsk v Nemecku a Sovietskom zväze. Ako prvý impulz je spomenutá udalosť z roku 1930, keď bol vo Voroneži svedkom vojenského zoskoku 12 parašutistov kapitán „tieňového“ Reichswehru Kurt Student, vtedy dôstojník delostrelectva. 12 parašutistov vyskočilo z lietadla Farman F62 Goliath. Padáky použité pri zoskoku boli zakúpené v USA. Okrem už spomenutej informácie zrejme aj ďalší dôstojníci informovali o vzniku „vzdušnodesantných“ síl. Sovietska vojenská veda publikovala údaje o teoretických otázkach nového druhu vojska. Napríklad maršal Tuchačevskij sa zmieňuje o použití výsadkárov pri „hlbkových operáciách“. Velenie Červenej armády vypracovalo v roku 1936 doktrínu vzdušnodesantného vojska a v roku 1939 bolo postavených šesť výsadkových brigád po 3 000 vojakoch.

V Nemecku bolo prvých 800 dobrovoľníkov zaradených do výcviku v roku 1935 a z nich vznikol prvý výsadkový pluk, z dôvodov utajenia označený ako „letecká divízia 7“. Autor k vzniku výsadkového pluku spomína na článok v novinách v Mníchove o hromadnom zoskoku 200 výsadkárov pri manévroch v Sovietskom zväze. Vrcholní predstavitelia režimu to hodnotili ako propagandu, najkritickejší bol Göring. Hitler nechal vystrihnúť článok a o dva dni zavolať Göringovi a urobil príslušné kroky k vytvoreniu výsadkového pluku, ktorého základ tvorilo 800 dobrovoľníkov.

Najväčšia nemecká výsadková operácia MERKÚR, obsadenie Kréty dosiahla určený cieľ, ale za cenu vysokých strát. Padlo 3 339 výsadkárov z 11 000 nasadených a vyhodnotenie operácie hovorí o chaotickom priebehu bojov, zle odhadnutých možnostiach nepriateľskej obrany a neúnosne vysokých stratách. Ako ukázal ďalší vývoj nasadenia výsadkových vojsk, takýto problém platil všeobecne.

Vo Veľkej Británii výsadkové vojsko začali budovať v roku 1940 a v USA v roku

1943 postavili päť výsadekových divízií. Vylodenie v Normandii vyvolalo u spojencov vlnu optimizmu a perspektívu dosiahnutia cieľa do konca roka 1944. Ambiciózny plán presadzoval maršal Montgomery. Operácia Market Garden, nasadenie troch výsadekových divízií, ukázala, aké je riskantné takéto nasadenie.

Plánovanie operácie viedlo k napätiu medzi Montgomerym a Eisenhowerom, ktorý bol skeptický k prerazeniu frontu a úderu do centra hospodárskeho srdca Nemeckej ríše. Znovu sa ukázal problém odhadu možností obrany nepriateľa, kombinovaný so zhoršením poveternostných podmienok, ktoré limitovali podporu zo vzduchu. Dnešné hodnotenie je voči maršalovi kritické a hodnotí ho ako Montgomeryho Waterloo.

Napriek nedosiahnutiu vytýčeného cieľa v operácii Market Garden spojenecké velenie pokračovalo v ďalšom plánovaní výsadekových operácií. Strategickým cieľom bolo prekročenie Rýna v operácii VARSITY. Plánovanie prekročenia dolného toku Rýna bolo zamerané na minimalizovanie rizika a najmä na zabránenie vysokým stratám. Výsadek tvorila americká 17. Airborne Division a britská 6th Parachute Division – celkom 21 000 vojakov, z toho 14 000 výsadekárov a leteckej pechoty. Na operáciu bolo nasadených 1 155 transportných lietadiel a 908 klzákov. Štart prebiehal z 18 letísk v okruhu 150 km od Paríža a z južného Anglicka. Nasadenie klzákov a transportných lietadiel bolo organizačne mimoriadne náročné a problémy boli aj s leteckým personálom. RAF vypomohlo presunom približne 1 400 ľudí.

Strategickým cieľom bolo vytvorenie predmostia v oblasti mesta Wesel, ktoré velenie Wehrmachtu v septembri 1944 vyhlásilo za Festung (pevnosť). Okresné mesto Wesel bolo dôležitou logistickou a takticko-operačnou križovatkou pre nemecké jednotky na západnom fronte.

Spojenci na celom rýnskom fronte vytvárali niekoľko dní umelú hmlu a 24. marca o 6:00 ráno odštartovali prvé lietadlá. Doba letu k cieľu bola približne 3 hodiny.

O 9:35 zoskočilo na plánované miesto asi 1 900 výsadekárov za 15 minút. Do 12:00 bolo na výsadekových plochách už približne 12 000 vojakov a 600 ton materiálu. Cieľ operácie bol dosiahnutý a na predmostie k výsadeku prešla cez Rýn americká pešia divízia.

Napriek polovičným stavom a neúplným jednotkám bolo velenie Wehrmachtu v priestore výsadekovej operácie schopné organizovať obranu. Problém, s ktorým sa pri plánovaní nepočítalo, predstavovalo hlavne 240 protilietadlových diel, prevažne kalibru 20 a 37 mm. Najväčšie straty spôsobila protilietadlová paľba zameraná na výsadekové klzáky. Spojenci mali približne 2 000 padlých, Wehrmacht asi 5 000.

Realizácia operácie VARSITY v posledných dňoch vojny je z dnešného pohľadu ťažko obhájitelná. Generál Eisenhower vo svojich spomienkach venoval operácii len pol strany a maršal Montgomery ju vôbec nespomína.

Na záver autor cituje Montgomeryho, ktorý navrhoval výsadekovú operáciu ECLIPSE na okraji Berlína v posledných dňoch vojny a podobnú operáciu v oblasti Prahy. Argumentoval, že aspoň symbolicky je potrebné ju realizovať, pretože by to rozhodlo neskôr o politickom začlenení Prahy do sovietskej sféry vplyvu.

Karol Kulašik

GRULICH, Josef – ČERNÝ, Václav.
OD SYNA K REKRUTOVI, OD VOJÁKA K VYSLOUŽILCI. Služba v armáde a její vliv na venkovskou rodinu. Jižní Čechy na přelomu 18. a 19. století. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2025, 324 s., ISBN 978-80-7422-540-6.

Poznanie života bežných vojakov, ako aj konfrontácia spoločnosti s vojenským prostredím predstavujú na jednej strane zaujímavú otázku vojenských dejín, ktorá však, čím viac smerujeme do staršieho obdobia, nie je úplne preskúmaná a môžeme povedať, že je pomerne neznáma. Už pri samotnom výskume musíme mať na zreteli, že práve život či myšlienkový svet obyčajného vojaka

nám v období do 19. storočia zostáva často úplne neznámy, pretože len málokto z nich zanechal o svojej vojenskej službe písomné svedectvo. Tak ako v prípade ľudí na okraji spoločnosti, aj tu je pri rekonštrukcii ich života potrebné použiť iné pramene a pokúsiť sa na ich základe priblížiť svet vojakov, ako aj svet poddaných, ktorí boli s armádou konfrontovaní v rámci svojho sociálneho sveta.

Autori predloženej práce, pracovníci Jihočeskej univerzity v Českých Budějovičoch, sa rozhodli pri výskume vojenskej každodennosti využiť bohaté fondy archívov z juhočeského regiónu, ktoré boli už vo viacerých prípadoch využité viacerými českými historikmi na napísanie dôležitých prác z oblasti historickej demografie, dejín kriminality či mikrohistórie. V úvodnej časti tak poskytujú prehľad nielen dostupnej literatúry k danej problematike, ale zároveň poukazujú na využitie archívnych fondov panstiev a centrálnych viedenských archívov (Kriegsarchiv), s ktorými pracovali. Predložená publikácia sa zameriava na obdobie revolučných a napoleonských vojen (1792 – 1815), čím dostala určité makrohistorické rámcovanie.

Ak odrátame úvodnú metodickú časť, práca je rozdelená do ôsmich kapitol, ktoré sa venujú jednotlivým oblastiam vojenského života a spolunažívania vo vidieckom prostredí. Už prvá časť venovaná odvodom poukazuje na problematiku trvania vojenskej služby a verbovania (neskôr konskripcie) vojakov. Až do armádnej reformy arcivojvodu Karola v roku 1802, ktorá znížila dĺžku vojenskej služby z doživotnej na 10 až 14-ročnú podľa druhu zbraní, bola vojenská služba v cisársko-kráľovskej armáde doživotná. Aj z doživotnej služby sa dalo vyňať, najmä ak sa prihliadalo na zdravotný stav vojaka či jeho schopnosť bojovať. Zníženie dĺžky vojenskej služby vytváralo skupinu tzv. vojnových navrátilcov, ktorí sa po skončení služby vracali späť domov a zaradovali sa späť do spoločnosti.

Druhá kapitola sa zaoberá zriadením obrany krajiny v čase napoleonských vojen, a to prostredníctvom vojenských zborov,

česko-moravsko-sliezskej légie arcivojvodu Karola či zemebrany – landwehru. Zachytáva organizáciu a výcvik mužstva práve na konkrétnom panstve. Pre poddaných sa konfrontácia s vojenskou mocou často spájala s povinnosťou zabezpečiť pre armády transport prostredníctvom koní a povozov, čomu sa venuje ďalšia kapitola. Práve tu hrozila strata zvieratá, ako aj ohrozenie na živote, najmä pokiaľ sa tieto povinnosti vyžadovali v čase vojnových ťažení. Kapitola „rodiny vojakov“ vstupuje do sociálneho sveta vojakov a vyslúžilcov, preberá otázku manželského práva, sobášov, demografické údaje, ako boli vek prepustených vojakov, vstup do manželstva, rodinný stav snúbencov, sobáše a pod. Bokom nezostala ani otázka vojenských invalidov, pričom tak ako pri všetkých predchádzajúcich častiach, anotovaná práca ilustruje širšie závery konkrétnymi príbehmi jednotlivých aktérov. Tie majú až mikrohistorický charakter, keď sa autori snažili vysledovať k daným osobám čo najviac podkladov. Posledné časti práce sa venujú otázke zajatcov, dezertérov, poskytovaniu ubytovania (kvartýrov) a predovšetkým problematickému súžitiu vojska a vidieckeho obyvateľstva. Vzťahy neboli vždy ideálne a je tu aj vidieť určitý nadradený postoj vojakov v konaní voči poddaným, pričom sami pochádzali z tejto sociálnej vrstvy. Na strane druhej je zase viditeľný spôsob, ako sa vidiecke obyvateľstvo snažilo obohatiť na vojsku (zvýšenie cien rôznych tovarov, predaj poľnohospodárskych komodít, alkoholu), no stále však ťahalo skôr za kratší koniec.

Anotovaná práca tak prináša v množstve prípadov zaujímavé metodologické postrehy, ako aj výsledky. Poukazuje na rozmanitú využiteľnosť prameňov, ktoré dokážu v mnohých prípadoch „zaľudniť“ dejiny či obohatiť prípadný genealogický výskum vlastných predkov. Slovenská historiografia je pri skúmaní vidieckeho obyvateľstva, v ktorom v predindustriálnom období žila väčšina obyvateľstva krajiny, dlhodobo v akomsi útme. Grulichovo a Černého dielo tak prináša zaujímavé otázky, metódy, ale aj

odpovede, s ktorými by sa mohol konfrontovať výskum aj na panstvách na našom území. Môžeme tak pevne dúfať, že si táto téma nájde svojho bádateľa aj v slovenskej historiografii.

Michal Duchoň

МИЛЕТИЋ, Марко Б. ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ (1945-1959). Београд : Иститут за савремену историју ; Медија центар „Одбрана“, 2022, 693 стр., илустр., ISBN 978-86-7403-265-7.

Marko Miletić (nar. 1990) je ďalším z mladých srbských historiků, jejichž disertace dostávají knižní podobu. Autor knihy *Obračun politika Jugoslavije (1945 – 1959)* pracoval po studiích v Archivu Jugoslávie a nyní je zaměstnán v Ústavu pro moderní historii v Bělehradě. Spolupracuje s Maticí srbskou na projektu Srbského biografického slovníku a Srbské encyklopedie. Co my vlastně víme o vojenské politice a jugoslávské armádě v poválečném období vůbec? Dovoluji si říci, že prakticky nic. Možná jsme v dřívějších dobách po rezoluci Informbyra z roku 1948, kdy se Jugoslávie ocitla před krachem po přerušení veškerých styků s východním blokem, slyšeli především o americké vojenské pomoci z první poloviny padesátých let a pak již pouze letectví specialisté zaznamenali vývoj a produkci jugoslávských proudových letounů Soko G-2 Galeb, Soko J-22 Orao nebo Soko J-21 Jastreb a co nám jistě neuniklo, že se Jugoslávie stala jedním z nejvýznamnějších zahraničních uživatelů čs. samohybného protiletadlového dvojkanonu vz. 53/59 na podvozku Praga V3S. Ale to se týkalo již šedesátých a pozdějších let minulého století. Autorova kniha tak pro nás musí být objevná. A je. Miletić využil množství fondů ze srbských archivů, odbornou a memoárovou literaturu a dobový tisk, zároveň si posteskl, že některé fondy byly neúplné a co překvapí, i dosud nedostupné. Autor svou knihu zarámoval geopoliticko-vojenským postavením Jugoslávie mezi dvěma znepřátelenými bloky, neboť se

nacházela na dvou základních strategických směrech v jižní části možného budoucího evropského bojiště: panonsko-lombardském a vardarsko-moravském. Západní blok by kontrolou jugoslávského území zabezpečil pozemní spojení se svým jižním křídlem, kdežto východní blok by kontroloval Jaderské moře a střední část Středozemního moře na úkor západního bloku. Autor při rozebírání jednotlivých otázek týkajících se obranné politiky Jugoslávie v poválečném období musel přihlížet ke třem fázím jejího zahraničně-politického postavení. Po naprosto brutální válce na jejím území, která měla charakter osvobozenecký, bratrovražedný, ideologický i nacionální, kdy jako vítěz na jejím konci se ukázala komunistická strana, se Jugoslávie stala nejvěrnějším spojencem Sovětského svazu. Neměla však ustálené hranice, zejména v otázce statusu Terstu a Julske krajiny a vměšovala se do občanské války v Řecku, což přivádělo západní blok až k protijugoslávské hysterii. Přišla však rezoluce Informbyra, která přivodila zpretrhání veškerých styků s východním blokem, což přivedlo Jugoslávii v druhé polovině roku 1948 a počátkem roku 1949 prakticky k plné mezinárodní izolaci, takže v politickém a státním vedení země převládl názor, že země stojí před krachem umocněným ještě nebezpečím hladomoru ze sucha a následné neúrody. Vedení země počítalo s možnostmi, i když jak se ukázalo nereálnou, vojenského napadení ze strany východního bloku. Všeobecný strach a nejistota se staly každodenním údělem obyvatel. Jako východisko z této situace se jevila spolupráce se Západem. To byl jediný způsob zachování existence. Ekonomická a vojenská pomoc ze Západu, zejména ze Spojených států, pomohly Jugoslávii překonat krizi, do které se dostala po rozchodu s východním blokem. I když tato pomoc nebyla podmíněna žádnými politickými ústupky, přesto se podepsala pod určité změny v Jugoslávii. Jednou z nich bylo postupné sblížení se a alespoň nepřímé zapojování se do NATO. Stalinova smrt a proces normalizace vztahů se Sovětským svazem kulminující v roce 1955 daly vede-

ní země možnost, aby Jugoslávie postupně omezila spolupráci se Západem. Mohla tak započít etapa, která by Jugoslávii přivedla na cestu nového zahraničně-politického kurzu – odstupu od obou bloků ústící do spolupráce s afro-asijskými zeměmi a k politice neangažovanosti, nezúčastněnosti.

Autor se po předmluvě a po úvodu zabývá v kapitole *Koncept, doktrína a válečné plány* vývojem jugoslávské obranné politiky a doktríny. Důležité místo zde zaujímá analýza jugoslávských válečných plánů jak proti Západu, tak Východu, včetně válečných plánů balkánských spojenců, tj. Turecka a Řecka v rámci Balkánského paktu. Obranná politika Jugoslávie nebyla v období 1945 – 1958 z mnoha důvodů teoreticky definována. Teprve rok 1958 přinesl koncept všelidové obrany, kde základní složku představovala centralizovaná armáda. Je zajímavé, že do roku 1948 se předpokládaly ve válce frontové boje a žádná vážnost se nepřisuzovala partyzánské válce v týlu nepřítele, kde měli Jugoslávci nejvíce zkušeností. Po roce 1948 se již předpokládala kombinace bojů na frontě i v týlu nepřítele, opouštěla se sovětská praxe a byly brány do úvahy poznatky z národně-osvobozenického boje za druhé světové války, ale dokonce zkušenosti srbské armády z období balkánských válek a z první světové války! Od poloviny padesátých let už převládalo poznání, že těžiště bojů se musí jednoznačně přizpůsobit momentální válečné situaci, takže jednou je rozhodující činnost na frontě, jednou v týlu nepřítele, jedno bez druhého nepůjde, ale za všech okolností se musí udržet neustálá kontrola území a bezprostřední spojení s lidem. Přešlo se také k vytváření masových partyzánských oddílů, tj. oddílů lidové obrany, ze kterých v roce 1968 vznikla územní obrana. Kapitola *Orgány obranné politiky* se zabývá úlohou hlavních aktérů v obranné politice Jugoslávie. Na prvním místě rozhodujícím postavením vrchního velitele, kterým byl Josip Broz Tito, dále činností komunistické strany v armádě, která došla k významným změnám po reorganizaci komunistické strany na svaz komunistů a po prohloubení

tamního samosprávného systému zrušením hlavní politické správy a funkce politických komisařů a jejich nahrazením jinými orgány. Svazovými orgány, které se zabývaly obrannou politikou, byla vláda a ministerstvo národní obrany, resp. státní sekretariát pro národní obranu, ale po roztržce s východním blokem se vytvořil svazový koordináční výbor národní obrany, dále stejné orgány na úrovni svazové státní správy, ale i při vládách republik, oblastních, městských a okresních lidových výborech. Autor upozorňuje na roli armády a především jejího generálního štábu, který přijímal plány organizace a vývoje armády a vším, co s armádou souvisí (mobilizace, velitelský sbor, výzbroj apod.). V knize je důležitá kapitola *Mezinárodní podmínky obranné politiky*, která podrobně rozebírá úzký vztah k Sovětskému svazu (1945-1948), dodávky jeho výzbroje a vojenského materiálu, který byl často vyroben a použit v druhé světové válce a po válce „přetřen, upraven a dodán jako nový.“ Důležitá byla přítomnost sovětských vojenských poradců na žádost jugoslávské strany. Po roztržce přebírala jugoslávská historiografie propagandistické teze o tisících a tisících poradců, aby ukázala hegemontické záměry Sovětského svazu. Nový historický výzkum prokázal časté střídání poradců, ale ani v jednom okamžiku nepřekročil jejich počet číslo 150. Pokud se týče vojenské spolupráce s dalšími zeměmi východního bloku, autor zmiňuje Albánii, kam směřovala jugoslávská pomoc, dále Bulharsko, které bylo pod sankcemi mírové dohody a bylo povinno omezit svou armádu, takže předalo Jugoslávii 291 letounů různých typů, aby nemusely být zničeny. Za pozornost stojí i Československo, kde se předpokládala spolupráce ve vojenském průmyslu, ale autor uvádí i případný nákup určitého počtu letounů Zlín Z-381 a K-65 Čáp. Jugoslávské velení muselo po roztržce přijmout okamžitě nezbytná opatření, neboť sovětské poradcí byli dobře obeznámeni se situací jugoslávské armády. Došlo k přečíslování útvarů od armády až do samostatných praporů, změny v číslování polních pošt

a přemísťování útvarů do jiných posádek. Autor se věnuje i otázce přibližování se Jugoslávie k Západu a otázce spolupráce se zeměmi NATO (1950 – 1958), což byl důsledek roztržky s východním blokem a nebezpečí útoku ze strany sousedních zemí Maďarska, Rumunska, Bulharska a Albánie s podporou Sovětského svazu. Jugoslávie měla v druhé polovině roku 1948 a v průběhu roku 1949 takové vojenské problémy, že bez západní pomoci by se neobešla. Západ, zejména Spojené státy, došel v roce 1950 k závěru, že Jugoslávie nutně potřebuje vojenskou pomoc. Rozhovory o vojenské pomoci se vedly na státní i armádní úrovni, do Jugoslávie přišla v roce 1951 americká vojenská mise. Dodávky americké vojenské výzbroje (letadel, obrněné techniky, lodí, výzbroje pro pozemní vojsko apod.) se uskutečnily v letech 1951 – 1958, britská pomoc měla symbolickou hodnotu v dodávce víceúčelových letounů typu de Havilland Mosquito. Vedly se také rozhovory o začleňování Jugoslávie do západního obranného systému, což mělo vyústit do včlenění Jugoslávie do NATO a to i skrze tzv. Balkánský pakt utvořený s Tureckem a Řeckem, čemuž oponuje srbský historik Bojan Dimitrijević, který jako základ přibližování Jugoslávie k NATO vidí v její účasti na americkém Programu společné obrany. Jugoslávie se tomu však bránila, nechtěla se angažovat na straně Západu proti východnímu bloku, pokud by nebyla sama napadena. Autor podrobuje vztahy a rozhovory s Tureckem a Řeckem podrobnému rozboru. Nevyhýbá se procesu smíření se Sovětským svazem po roce 1953 a vztahem vůči Varšavské smlouvě, kdy se pomalu obnovovaly vojenské vztahy. Sovětský svaz navštívily nejprve v roce 1955 delegace jugoslávského letectva a jugoslávského námořnictva, aby v následujících dvou letech následovala série vzájemných návštěv. Jugoslávci měli velký zájem o proudový přepadový letoun MiG-19 a další soudobou sovětskou techniku, ale Sověti se obávali, že by byla dostupná Američanům, iritovala je přítomnost americké vojenské mise v Bělehradě. Překvapí, že Jugoslávci dali Sovětům

tajnou nabídku na dodání proudového letounu North American F-86G Sabre, středního tanku M-47 Patton, trenažéru pro lety ve složitých meteorologických podmínkách a radarů z americké vojenské pomoci! Zhoršení jugoslávsko-sovětských vztahů koncem roku 1957 přineslo i přerušení vojenských kontaktů, k jejichž obnově došlo až v roce 1961. Vztah k Varšavské smlouvě byl stejně negativní jako k NATO, podle Jugoslávců šlo v obou případech o ideologická seskupení, což neodpovídalo Chartě OSN. Jugoslávie se zde nechtěla angažovat, do Varšavské smlouvy, stejně jako do NATO odmítala vstoupit. Naprosto objevené jsou části knihy týkající se spolupráce se třetími zeměmi v padesátých letech, kterým Jugoslávie dodávala vojenský materiál. Jugoslávie navázala úzkou vojenskou spolupráci s Barmou, dále s Egyptem, Sýrií, Indonésií a podporovala alžírskou Frontu národního osvobození. Kapitoly *Lidské zdroje, Vojenské hospodářství, Budování infrastruktury a obranná politika, Věda ve službách branné politiky* podrobně rozebírají naznačené oblasti rozvoje vojenského potencionálu Jugoslávie se všemi z toho vyplývajícími nedostatky málo rozvinuté země pod tlakem velmocí. Autor se nevyhýbá všem kontroverzním otázkám, jako příklad uveďme jeho rozbor značné zmetkovitosti ve zbrojní výrobě podložený patřičnými číselnými údaji.

Knihu doprovází soubor 63 fotografií, v němž fanoušky tankové techniky zaujme fotografie pěti tanků *Vozilo A*, což byl jugoslávský pokus o výrobu vlastního tanku, ale šlo o kopii sovětského tanku T-34/85 s malými úpravami. Všech pět vyrobených kusů bylo představeno na prvomájové přehlídce v roce 1950, ale k sériové výrobě nedošlo. Věže všech tanků s upevněným kulometem byly opatřeny vlasteneckými hesly, např. *Tito-ÚV-Strana*. Obálku knihy pak tvoří barevná fotografie tohoto tanku s vojáky a montéry a heslem *Náš průmysl-Naší armádě*. Knihu lze vřele doporučit všem zájemcům o jugoslávské vojenství v padesátých letech minulého století.

Oldřich Pejs

DIMITRIJEVIĆ, Bojan B. *OD JNA DO SRPSKE VOJSKE : SRPSKA VOJNA ISKUŠENJA NA KRAJU 20. VEKA.* Beograd : Institut za savremenu istoriju ; Medija centar „Obrana“, 2022, 375 str., ilustr., ISBN 978-86-7403-264-0 (ISBN 978-86-335-0811-7).

Bojan Dimitrijević je nejznámějším srbským vojenským historikem, který má na svém kontě jako autor nebo spoluautor více jak 80 publikací a více jak 130 článků doma i v zahraničí. Jeho kniha *Od JNA k srbskému vojsku. Srbské válečné zkoušky koncem 20. století* představuje vlastně souhrn jeho (či ve spoluautorství) článků již dříve publikovaných, nebo jiných autorů vhodně doplněných, některé jsou v angličtině. Ukazuje přelomové období v historii vojska na území Jugoslávie od počátku války ve Slovinsku v roce 1991 až do konce prvního desetiletí 21. století. Autor připomíná, že Jugoslávská lidová armáda (JNA) byla vnímána jako vojsko všech občanů socialistické Jugoslávie pod ideologií komunismu skrze organizaci Svazu komunistů s jeho politikou bratrství a jednoty s dědictvím národně-osvobozenického boje za druhé světové války. Armáda tak představovala nadnárodní entitu, oddanou a věrnou „Titovi a straně“, která však na vnitrostátní politické problémy a rozbroje, jež podstoupila v devadesátých letech minulého století, vlastně nebyla připravena. Krátkodobá válečná zkouška, která se odehrála ve Slovinsku, znamenala začátek konce jednoty Jugoslávie a její mnohonárodní armády. Autor se věnuje bojům ve Slovinsku v Severním Přímoří, což je ovlivněno jeho osobním vztahem k tomuto kraji, autor si zde odbyval rok své vojenské služby. Následovaly střety v Chorvatsku, kde JNA hrála celkem nejasnou úlohu tzv. „tampon-zóny“ mezi srbskými a chorvatskými paravojenskými silami. Boje, které se zde odehrávaly v průběhu podzimu 1991, jsou v Srbsku označovány jako občanská válka, kdežto v Chorvatsku jako srbská agrese. Autor se konkrétně zabývá použitím obrněných jednotek JNA v bojích v Chorvatsku.

Po přijatém příměří počátkem ledna 1992 se boje přenesly na území Bosny a Hercegoviny, kde se rozvinuly do nečekaných rozměrů, zde se často měnila spojenectví a strádaly tisíce vojáků a civilistů. Intervencí vzdušných sil NATO a americkou diplomacií se válka skončila na podzim 1995. Autor ukazuje, jak se interpretují boje na srbské straně, na chorvatské straně a na bosenské straně. Srbská strana je znovu a znovu označována za agresora, přičemž se zapomíná, že chorvatské ozbrojené síly vstoupily na území Bosny a Hercegoviny ze severu s cílem přetnout srbský etnický prostor a oddělit Srbskou Krajinu od východní Bosny a Srbska. Na bosenské straně se vše interpretuje jako vpád paravojenských sil ze Srbska, Srbové jsou povstalci, proti nimž se zasáhne vojenskou silou, neboť jde o nacisty. Autor, jak je jeho záměrem, si všímá především postojů a účasti JNA v těchto bojích v různých bosenských a hercegovinských krajích, přičemž situace zde byla ovlivněna odchodem značného počtu vojáků JNA do rámce nového státu - Svazové republiky Jugoslávie.

Autor se také věnuje Vojsku Republiky Srbské, v počáteční fázi pod jménem Vojsko Srbské republiky Bosny a Hercegoviny, ve čtyřech úrovních velení – strategického (vrchní velení a hlavní štáb a jemu podřízené čtyři týlové bázy), operačního (šest sborů pozemního vojska a letectvo s protivzdušnou obranou), operačně-taktického (operativní a taktické skupiny podle potřeb časově ohraničených úkolů), taktického (brigády, pluky a samostatné prapory). Během války sloužilo v tomto vojsku 30 generálů. Do jeho jednotek byli přijímáni důstojníci a poddůstojníci JNA – Srbové narození na území Bosny a Hercegoviny a pak ti, kteří se hlásili z ostatních krajů bývalé Jugoslávie, hlavní břemeno nesli důstojníci a poddůstojníci v záloze, sloužili i někteří vojáci nesrbské národnosti. Ve vojsku se mělo v srpnu 1994 nacházet 2926 profesionálních vojenských osob. Koncem války se početní stav Vojska Republiky Srbské blížil 210 000 mužů a žen. Autor rozebírá sestavy jednotlivých sborů a dalších jednotek.

Právě odchod jednotek JNA způsobil kolaps zbylých srbských jednotek a linie jejich obrany, takže západní část Srbské Krajiny zůstala bez spojení se Srbskem. Tuto nebezpečnou situaci řešila válečná operace, která dostala název Koridor 92. Autor se následně podrobně zabývá další vojenskou operací Lukavac 93. Nevyhýbá se ani zločinům u Srebrenice pod názvem Co se událo v Srebrenici v červenci 1995, což uvozuje slovy „Srbští váleční protivníci a jejich poválečná historiografie, publicistika a memoaristika a ještě více Haagský tribunál svým jednáním, vytvořili dominantně negativní obrázek o událostech, na nichž se podílelo Vojsko Republiky Srbské ve válce 1992-1995.“ Autor se snaží seřadit události této krvavé epizody tamní války, tak jak šly časově za sebou, a klade si řadu otázek, především zda šlo o plánovanou likvidační akci. Podle něho vytváření negativního stereotypu o Srbech v západní společnosti pod hlavičkou srbská agrese a etnické čištění se stalo úvodem k vojenské intervenci NATO.

Následuje kapitola Závěrečná zpráva o Srbském Vojsku Krajiny zabývající se počátkem a průběhem chorvatské agrese vůči Republice Srbská Krajina, organizací srbského velení a prací jejího hlavního štábu, morálkou srbských vojáků, ztrátami v průběhu bojů, prací týlu. Srbské Vojsko Krajiny se považovalo za součást Vojska Jugoslávie, odkud ovšem nepřišla potřebná pomoc. Ze zprávy srbského velitele genplk. Mile Mrkšiće pak vyplývá, že Srbské Vojsko Krajiny se bez pomoci nemohlo udržet a utrpělo porážku. Autor se následně věnuje válce v Kosovu v letech 1998 – 1999, což uvozuje přeformováním JNA do Vojska Jugoslávie 19. května 1992, zabývá se stavem letectva a protivzdušné obrany, dále tím, co předcházelo útoku NATO na Jugoslávii v roce 1999, jaká dilemata prožívalo jugoslávské vrchní velení, neopomíná vyhlášení válečného stavu 24. března 1999, vzdušné útoky NATO, zahájení diplomatických rozhovorů a konec vzdušné operace NATO. Autor připouští, že jugoslávské stíhací letectvo se ukázalo jako podřadné oproti leteckým silám NATO, zou-

falé pokusy odporu ze strany stíhacích letounů MiG-29 skončily neslavně.

Autor nevynechává neutrální postoj jugoslávské armády při přechodu moci v říjnu 2000 po všeobecných volbách a pádu režimu Slobodana Miloševiče, i když armáda byla v podstatě připravována k zásahu proti opozici, ani jednotky pro speciální operace resortu státní bezpečnosti se v této době bojově neangažovaly. Armáda se postupně reformovala, období let 2000 – 2009 lze charakterizovat jako období partnerství s NATO s přechodem do vojenské neutrality Srbska, neboť svazek Černé Hory a Srbska se 21. května 2006 rozpadl.

Kniha představuje určitou mozaiku, kde si čtenář může vyhledat podrobnosti k vybraným vojenským otázkám ze srbského pohledu. Osobně mě na s. 125 – 129 zaujal popis leteckého střetnutí nad Bosnou a Hercegovinou 28. února 1994, který autor publikoval již v knize *Letecká válka nad Republikou Srbskou a Republikou Srbská Krajina* v roce 2017. Ve vzduchu se nacházelo 6 proudových letounů J-21 Jastreb (Jestřáb) a 2 proudové letouny J-22 Orao (Orel) s cílem bombardovat továrny v muslimských rukou. Srbské stroje byly zachyceny letounem včasné výstrahy AWACS. Jakmile piloti Orao zahlédli americké F-16, radši se vytrahili. Skupině Jastrebů bylo signalizováno, aby přistála nebo opustila zónu zákazu letů. Srbští piloti nereagovali. Hlídkující F-16 ze sestavy 526. Squadron 86. Wing nejprve napadly tři srbské letouny a následně další americká formace ještě dva. V prvních dvou zasažených letounech Jastreb zahynuli kpt. I. tř. Ranko Vukmirović (naražil do vrcholku hory a stroj se převrhl) a kpt. Goran Zarić (katapultoval se v malé výšce a padák se mu neotevřel). Dalším dvěma – kpt. I. tř. Uroš Studen a kpt. Zlatko Mikerević – se podařilo zasažené letouny opustit, zatímco kpt. Zvezdan Pešić zahynul při explozi letounu. Kpt. I. tř. Zlatan Crnalić s poškozeným letounem přistál na mateřském letišti. Srbská strana dementovala, že by šlo o jejich stroje, přeživší piloti nesměli o ničem hovořit. Z úmrtích listů padlých letců se vytratila jejich profese „pilot“.

Oldřich Pejs

KRONIKA

NEDOBYTNÁ SKALA: GIBRALTÁR A JEHO VOJENSKÉ PAMIATKY

Gibraltár – malá bodka na mape sveta s veľkým strategickým významom. 6,8 km², kde nájdete asi najväčšiu koncentráciu vojenských pamiatok na svete a kde je viac podzemných tunelov ako ciest na povrchu. Ústrednou časťou Gibraltáru, ktorá ho aj najviac definuje, je Gibraltárska skala (The Rock). 426 m vysoký skalný masív kontrolujúci dopravnú tepnu medzi Stredomorím a Atlantikom – Gibraltársky prieliv – z ktorého je za dobrého počasia vidieť až do Afriky, konkrétne do Maroka. Zároveň je to jediné miesto v Európe, kde žijú vo voľnej prírode opice – makaky. Svojou prítomnosťou dotvárajú špecifický charakter tohto jedinečného miesta, kde sa písala svetová história.

V tieni polmesiaca

Vojenské dejiny Gibraltáru sa začali písať od roku 711, keď sa moslimskí Mauri pod velením Tárika ibn Zijáda vylodili na Pyrenejskom polostrove a podmanili si Vizigótske kráľovstvo. Práve v mene tohto arabského vojvodu je pôvod názvu Gibraltár – *Džebel Táriq*, vrch Táriqa. Prvé opevnenia tohto strategického bodu však vznikli až v 12. storočí, keď sa zvýšila hrozba zo strany kresťanských štátov, najmä Kastílie. V roku 1309 bol slabo opevnený Gibraltár dobytý kastílskymi vojskami, avšak nadvláda trvala iba do roku 1333. Nasledujúcich vyše 100 rokov pokračovali viaceré pokusy o opätovné dobytie zo strany Kastílie, ktoré sa definitívne skončili v roku 1462. Tak sa skončila moslimská éra trvajúca 751 rokov.

Z tohto obdobia sa do dnešných dní zachoval iba *Maurský hrad* (Moorish castle), prestavaný po roku 1333, keď Abu'l Hassan znovu dobyl Gibraltár. Bližší pohľad na vežu ukazuje množstvo bojových stôp od katapultov a delových gúľ, ktoré stavba utŕžila počas rôznych obliehaní a bitiek o toto územie. Okrem vnútornej expozície venovanej histórii maurskej nadvlády je najväčšou atrakciou hradná veža s nádherným výhľadom na veľkú časť dolného mesta, prístav a hlavne na ikonické letisko. Pri hrade sa nachádza jeden z viacerých vstupných bodov na návštevu Gibraltárskej prírodnej rezervácie, ktorej súčasťou sú aj vojenské pamiatky Gibraltáru, teda i Maurský hrad.

Od Španielov k Britom

Pod španielskou nadvládou mesto Gibraltár výrazne upadlo. Koniec moslimskej nadvlády v Španielsku značne znížil strategickú hodnotu polostrova a stredoveké opevnenia naďalej chátrali. Zmena prišla až po ničivom nájazde berberských pirátov v roku 1540, ktorá podnietila stavbu nových opevnení. Najdôležitejším opevnením zo španielskeho obdobia, ktoré sa neporušené zachovalo až do dnešných dní, je *Múr Karola V.* (Charles V Wall). Prepája hornú časť Gibraltárskej skaly so spodnou a chráni mesto z južnej strany. Zároveň hradba slúži ako schody, vďaka ktorým viete prekonať značný výškový rozdiel a dostať sa až na hrebeň skaly. Tu stretnete i najväčšiu koncentráciu makakov.

Kľúčovým obdobím pre dejiny Gibraltáru je vojna o španielske dedičstvo (1703 – 1714), počas ktorej sa ho spojenej anglo-holandskej flotile pod velením Sira George Rooka 4. augusta 1704 podarilo z dôvodu nedostatočnej obrany obsadiť. Ešte v tom istom roku sa však novonadobudnutá strategická pevnosť stala terčom opačného pokusu o dobytie, tentokrát zo strany Španielska a jeho spojenca Francúzska. Polročné obliehanie zo súše i mora však neprinieslo úspech a v konečnom dôsledku zmarilo snahy o dobytie Gibraltáru až do skončenia vojny o španielske dedičstvo v priebehu roku 1713. Podpisom Utrechtského mieru 12. apríla 1713 získala britská koruna Gibraltár do trvalého vlastníctva. Pokusy o jeho opätovné získanie zo strany Španielska však nekončili. Druhý pokus, rovnako neúspešný, nasledoval v roku 1727. Najväčší a vlastne aj posledný španielsky pokus o násilné obsadenie sa udial uprostred americkej vojny za nezávislosť, keď Španielsko v roku 1779 (Francúzsko rok predtým) vyhlásilo vojnu Veľkej Británii.

Veľké obliehanie Gibraltáru (1779 – 1783)

V polovici roka 1779 využilo Španielsko situáciu, že Veľká Británia bola v Severnej Amerike plne sústredená na boj proti americkým revolucionárom a ich francúzskym spojencom. Jej hlavným cieľom bolo opätovne získať Gibraltár. Obliehanie zo súše i z mora trvalo dlhé 3 roky a 7,5 mesiaca od júna 1779 do februára 1783.

Zraniteľná gibraltárska posádka o sile 6000 mužov pod vedením Georga Augustusa Eliotta bola blokováná spočiatku iba Španielmi, ale blokáda sa ukázala ako neúspešná, pretože dva záchranné konvoje vplávali nerušene napriek prítomnosti španielskych flotíl. Začiatkom roka 1782 španielskych obliehateľov posilnili francúzske sily a ich počty presiahli viac ako 65 000 vojakov.

Obrana Gibraltáru spočívala v mohutných mestských hradbách (Line wall) na čele s Veľkou batériou (Grand Battery) a Kráľovským bastiónom, ktoré chránili mesto zo súše, ale i zo strany mora. V súčasnosti je veľká časť tohto opevnenia voľne dostupná pre návštevníkov vo forme pešej zóny s množstvom lavičiek, stromami a v neposlednom rade dobovými kanónmi. Dôležitá časť obrany bola vybudovaná na severnej strane

Gibraltárskej skaly, ktorá tvorila prirodzenú, priam neprekonateľnú obrannú líniu. Nachádzali sa tu početné delostrelecké batérie a obranné línie – Kráľovské, Kráľovnine a Princove línie.

Avšak najväčšiu pozornosť si zaslúžia *Tunely Veľkého obliehania* (The Great Siege Tunnels). Podnetom na výstavbu tunelov bola potreba posádky zakryť slepý uhol na severovýchodnej strane skaly. Jediným riešením na zakrytie tohto uhla bolo delo umiestnené na skalnom pilieri známom pod menom „The Notch“. Pre zvislú stenu útesu nebolo možné vybudovať cestu, a tak seržant Henry Ince z jednotky Vojenských remeselníkov (Soldier Artificer Company – predchodca dnešných Kráľovských inžinierov) navrhol vykopať tunel, aby sa k nemu dostal. Plán bol schválený a stavebné práce sa začali 25. mája 1782. Práce sa vykonávali ručne, prevažne pomocou kladív a páčidiel či s pomocou pušného prachu. Počas pomalej a nesmierne náročnej práce trpeli slabým vetraním. Problém sa vyriešil vyrazením malého otvoru v útese. Okamžite sa však zistilo, že by to poskytlo vynikajúcu palebnú pozíciu.

Na konci obliehania sa v novovytvorenej Windsorskej galérii nachádzali štyri delá namontované na špeciálne vyvinutých „sklápacích lafetách“ (vynález vojenského inžiniera Georga Fredericka Koehlera), ktoré im umožňovali strieľať smerom nadol na španielske pozície. K skalnému pilieru sa podarilo dostať až po skončení obliehania v lete 1783 a namiesto umiestnenia dela nad ním bol zárez vyhlbený zvnútra, aby sa vytvorila široká palebná miestnosť. Kopáči ju pomenovali Sieň svätého Juraja. Neskôr bola vybavená až siedmimi delami. Strieľne možno zreteľne vidieť na svahoch Gibraltárskej skaly pri priblížení sa z pevniny i z mora. Razenie tunelov pokračovalo ďalej a do roku 1790 bola celková dĺžka tunelov úctyhodných 1200 m. Pôvodne boli strieľne vybavené závesmi z tkaných lán, ktoré chránili delá a delostrelcov pred nepriateľskou paľbou a bránili iskrám a dymu vnikáť späť do strieľní. Ako ďalšie bezpečnostné opatrenie bolo každé delo izolované mokrou handrou zavesenou nad ním na lane, aby sa zabránilo zapáleniu zvyšného pušného prachu iskrami.

V súčasnosti patria Tunely Veľkého obliehania k najväčším atrakciám na Gibraltárskej skale. Návštevník sa môže o pohnutých dejinách tohto miesta dozvedieť formou informačných tabúl, audiovizuálnych ukážok, dobových máp a ilustrácií s množstvom informácií. Prvou časťou je Windsorská galéria, ktorá návštevníkov po klesajúcom vybetónovanom chodníku zavedie k najväčšiemu lákadlu – Sieni svätého Juraja. Sieň je vybavená siedmimi delami, nie však dobovými z čias Veľkého obliehania, ale modernejšími z druhej polovice 19. storočia. V celom tunelovom systéme je i množstvo figurín v dobovom oblečení, ktoré znázorňujú činnosti, ktoré tu vojaci vykonávali počas obliehania. Nájdeme tu delostrelcov, kopáčov, veliacich dôstojníkov. Figuríny pôsobia priam živo, nie sú v strnulej polohe a každá má iný výraz či emóciu v tvári. Kto patrí medzi milovníkov vojenskej histórie a podzemných tunelov, bude určite nadšený. Nevýhodou však môže byť to, že ide o jedno z miest v Gibraltári, ktoré navštevuje najväčší počet turistov. Jedno upozornenie na záver: vyšší návštevníci si budú musieť dávať občas pozor na hlavu.

Gibraltár v období pred 2. svetovou vojnou

Od skončenia Veľkého obliehania v roku 1783 až po 2. svetovú vojnu sa Gibraltár nedostal do akútneho nebezpečenstva. Napriek tomu počas tohto obdobia bola obrana intenzívne modernizovaná, hlavne od konca 19. storočia. Vznikali delostrelecké batérie s otočnými delovými vežami chrániace vstup zo španielskej pevniny a ešte početnejšie otočené na

obranu zo strany mora. Medzi najznámejšie, ktoré sa dajú aj navštíviť, patria Princess Anne's Battery a Princess Caroline's Battery, ktoré sa nachádzajú v blízkosti Tunelov Veľkého obliehania na severnej strane Gibraltárskej skaly. *Napier of Magdala Battery* chránila juhozápadnú časť pred útokom z mora. Jej hlavnou výzbrojou je 100-tonové delo Armstrong kalibru 450 mm z roku 1883. Išlo o najväčšie delo na svete, ktoré používalo čierny pušný prach. Do súčasnosti sa zachovali iba 2 exempláre. Okrem Gibraltáru je druhý kus umiestnený v Rinella Battery na Malte.

Azda najstrategickejšie sú umiestnené *O'Hara's Battery* a *Lord Airey's Battery* nachádzajúce sa na južnom cípe skaly vo výške okolo 400 m. Delové veže z roku 1901 s kalibrom 9,2 palca (233,7 mm) dosahovali maximálny dostrel 26,7 km, čo by stačilo i na prestrelenie Gibraltárskeho prielivu až na africkú pevninu. Obidve batérie sú od roku 2010 dostupné verejnosti. Okrem samotných delových veží je súčasťou batérií i podzemná časť, kde sa nachádza strojovňa, výstavná miestnosť s delostreleckými granátmi, náčrtmi, mapami a tunel prepájajúci obe batérie.

Koncom 19. storočia sa opäť rozbehli intenzívne práce na razení tunelov. Súviselo to aj s tým, že Gibraltár sa stal významnou námornou základňou so suchými dokmi, ktorá po otvorení Suezského prieplavu nabrala na význame. Pri stavbe tunelov boli využité početné jaskyne v Gibraltárskej skale, ktoré sa spolu s novými tunelmi použili okrem vojenských účelov aj na vybudovanie podzemných nádrží na dažďovú vodu, keďže britská základňa trpela dlhodobým nedostatkom vody. Najvýznamnejším tunelom postaveným v tomto období bol *Tunnel Admiralty*, ktorý v dĺžke 963 m prechádza z východu na západ popod Gibraltársku skalu. Počas 2. svetovej vojny v ňom boli vybudované priestory s rozlohou 3000 m², ktoré sa stali jedným z najmodernejších komunikačných centier v danej dobe. Mal vlastné systémy pre čerstvý vzduch, elektrinu, osvetlenie a komunikačné spojenie s vonkajším svetom. Tunel slúžil ako kľúčové veliteľstvo pre spojenecké operácie a nachádzalo sa v ňom Veliteľstvo spojeneckých síl (AFHQ) pod vedením generála Dwighta D. Eisenhowera. Z tejto podzemnej základne Eisenhower plánoval operáciu Torch, inváziu spojencov do severnej Afriky v novembri 1942. V súčasnosti sa tunel využíva ako vysoko zabezpečené dátové centrum prevádzkované spoločnosťou Continent 8 Technologies. Pre verejnosť nie je prístupný.

Gibraltár vo víre 2. svetovej vojny

Opätovný nárast stavebnej činnosti bol podnietený vzostupom nacistického Nemecka a vypuknutím španielskej občianskej vojny. Stavali sa protiletcecké kryty, podzemné nemocnice, ďalšie podzemné vodné nádrže. V predvečer začiatku 2. svetovej vojny dosahoval podzemný tunelový komplex dĺžku úctyhodných 11 km. Všetko ale zmenila nadchádzajúca vojna.

Vypuknutie 2. svetovej vojny spočiatku nepredstavovalo pre Gibraltár akútne nebezpečenstvo, keďže Španielsko a Taliansko boli v tom čase neutrálne. Situácia sa drasticky zmenila po apríli 1940, keď Nemecko napadlo Francúzsko a Taliansko sa v júni 1940 pripojilo k invázii na francúzske územie. Britská vláda sa obávala, že do vojny vstúpi aj Španielsko, a preto sa v máji 1940 rozhodlo o evakuácii väčšiny civilného obyvateľstva Gibraltáru, čo predstavovalo približne 16 000 civilistov. Z toho 13 000 bolo premiestnených do okolia Londýna, 2000 na portugalský ostrov Madeira a 1000 na ostrov Jamajka, v tom čase britská kolónia. Následne bola výrazne navýšená vojenská posádka na približne 16 000 vojakov posádky a 20 000 námorníkov a letcov. Vojenské letisko postavené v 30. rokoch 20. storočia na úzkej šiji medzi Gibraltárom a Španielskom bolo na začiatku

vojny vyasfaltované a postupne predĺžované až na 1600 m. Použil sa na to materiál vykopaný pri razení tunelov. Na posilnenie protileteckej obrany boli vybudované početné protiletadlové batérie a svetlomety.

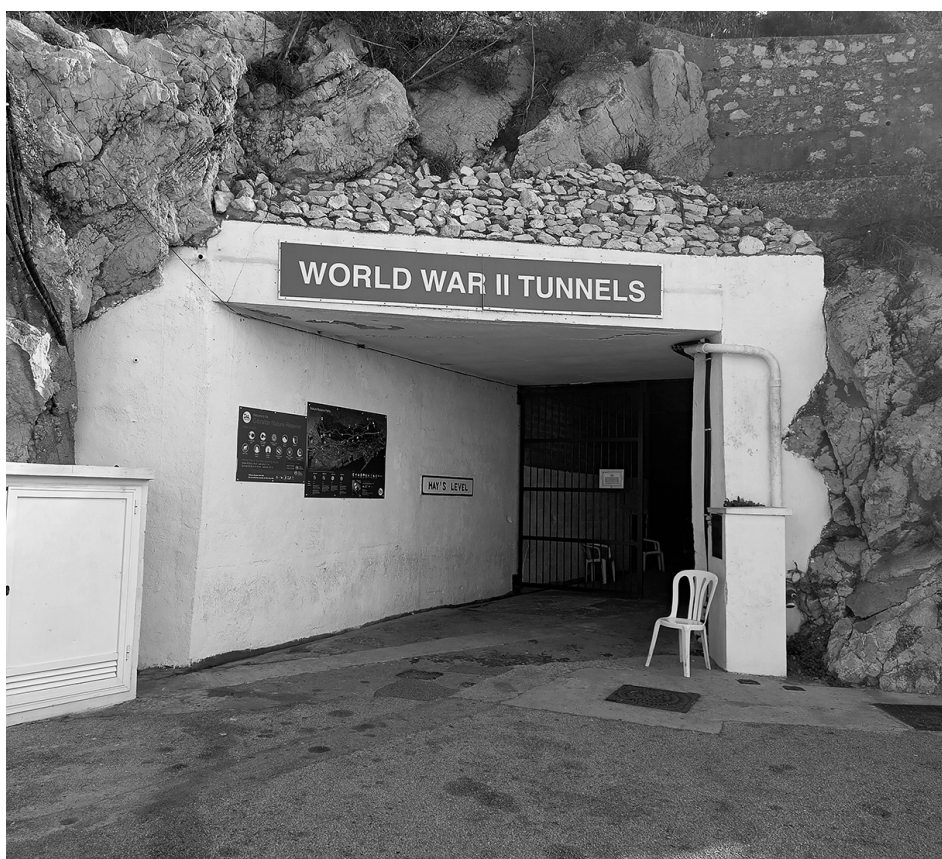
Gibraltár sa počas vojny niekoľkokrát dostal pod priame útoky. Lietadlá vichystického Francúzska vykonali bombardovacie útoky v júli a septembri 1940 ako odvetu za prekvapivý útok britského námorníctva na ich flotilu 3. júla 1940 v Mers-el-Kébir na pobreží francúzskeho Alžírsku. Sporadické nálety podnikali aj talianske a nemecké lietadlá s dlhým doletom, avšak bombardovania svojou slabou intenzitou nespôsobili veľké škody. Hitler plánoval i priamy útok na Gibraltár pod krycím názvom Operácia Felix v priebehu roka 1941. Plánovaná operácia predpokladala prekročenie hraníc Španielska nemeckou armádou a spoluprácu španielskeho diktátora Francisca Franca. Operácia bola nakoniec odvolaná najmä kvôli Francovej neochote vstúpiť do vojny.

Okrem priamych leteckých útokov bol Gibraltár vystavený aj početným sabotážnym akciám zo strany talianskych „žabích mužov“ a agentov nemeckého Abwehru naverbovaných v Španielsku či priamo v Gibraltári. Podarilo sa im potopiť niekoľko dopravných lodí v prístave, vykonať bombové útoky či zničiť muničný sklad, množstvo útokov však bolo odhalených. Vo všeobecnosti, tieto akcie nemali veľký vplyv na celkový chod britskej základne a skončili koncom roka 1943. Priame nebezpečenstvo pominulo v druhej polovici roka 1943 po kapitulácii Talianska. V priebehu roka 1944 sa začali vracat prví evakuovaní civilisti, hoci poslední sa vrátili až v priebehu roka 1951.

Podzemné mesto

Najnáročnejšia, avšak z diaľky ťažko viditeľná práca sa počas 2. svetovej vojny odohrávala na Gibraltári pod povrchom. Je až ťažko pochopiteľné, že počas takého krátkeho obdobia bol už existujúci tunelový komplex násobne rozšírený z 11 km na viac ako 40 km, čo predstavovalo takmer dvojnásobok existujúcej povrchovej cestnej siete. V zrýchlennom procese bolo vykopaných množstvo nových tunelov, aby sa vytvorilo ubytovanie pre rozšírenú posádku a aby sa uskladnilo dostatočné množstvo potravín, vybavenia a munície. Tunely slúžili v podstate ako podzemné mesto. Celá 16 000-členná posádka sa tam mohla ubytovať spolu s dostatkom jedla na 16 mesiacov. V tuneloch sa nachádzala aj podzemná telefónna ústredňa, elektráreň, destilačná stanica vody, nemocnica, pekáreň, muničné sklady a dielňa na údržbu vozidiel. V južnej časti Gibraltáru na stredomorskom pobreží, chránenej pred potenciálne nepriateľskou španielskou pevninou, bola zriadená hlavná základňa a boli vytvorené nové spojovacie tunely, ktoré ju spojili s vojenskými základňami na severnej a západnej strane. Dva tunely, Great North Road a Foss Way, boli vykopané takmer po celej dĺžke Gibraltárskej skaly, aby prepojili veľkú časť vojnových tunelov. Šírka a výška dosahovala 4,6 m, čo dovoľovalo využívať ich na podzemný presun materiálu nákladnými vozidlami.

Tunelovanie vykonávali štyri špecializované tunelárske pluky z Kráľovských inžinierov (Royal Engineers) a Kanadskej armády vybavené pokročilými diamantovými vrtákmi, ktoré výrazne urýchlili postup a umožnili rýchlejšie prenikanie do tvrdej vápencovej skaly. Vnútoraná teplota sa pohybovala stabilne od 16 °C do 18 °C, ale vlhkosť vzduchu dosahovala až 98 percent, čo spôsobovalo rozsiahlu kondenzáciu a vlhkosť. Aby sa pre ubytovaných vojakov zvýšil komfort, boli tu inštalované prefabrikované plechové chaty typu Nissen a bola zabezpečená dostatočná cirkulácia vzduchu tunelovými prieduchmi. Najväčšou podzemnou miestnosťou bola dielňa Kráľovského elektrotechnického a mechanického inžinierstva (REME) na údržbu vozidiel, ktorá dosahovala

šírku 15 m, výšku 10 m a dĺžku 115 metrov. V súčasnosti je podzemná hala súčasťou múzea World War II Tunnels a nesie meno Spitfire hall. Replika v skutočnej veľkosti legendárneho britského lietadla, ktoré operovalo aj z gibraltárskeho letiska, visí priamo zo stropu. Hala sa používa na rôzne verejné podujatia.

Súčasťou „podzemného mesta“ bolo aj jedno z najtajnejších miest Gibraltáru – jaskyňa Stay Behind Cave, postavená pre operáciu Tracer. Išlo o plán na udržanie tajného pozorovacieho stanovišťa so šiestimi mužmi v blízkosti Lord Airey's Battery, ak by Gibraltár padol do nemeckých rúk. Tajný komplex zahŕňal hlavnú komoru (18 x 5,5 metra) so zvukotesnou korkovou podlahou, vodnú nádrž s objemom 38 000 litrov, vysielaciu miestnosť vybavenú rádiovými súpravami a ručne ovládanými generátormi, samostatné hygienické chodby, skryté pozorovacie štrbiny pre námorný dohľad a dostatočné zásoby na dlhých 7 rokov. Tajná operácia však nikdy nebola aktivovaná a vstup do tohto priestoru bol zapečatený. Znovuobjaviť sa ho podarilo až v roku 1997.

Tunelárske práce pokračovali aj po skončení vojny a definitívne sa ukončili v roku 1968. Celková dĺžka tunelovej siete, ktorá sa začala budovať koncom 18. storočia, dosiahla 55 km. Dnes je veľká väčšina tunelov nevyužívaná alebo uzavretá z dôvodu nestabilnej horniny. Týka sa to hlavne tunelov v najspodnejších častiach Gibraltárskej skaly. Dva z povojnových tunelov, Keightley Way a Dudley Ward Way, sú otvorené pre civilnú dopravu, aby sa uľahčila cesta medzi severom a juhom Gibraltáru a pozdĺž strmého východného pobrežia polostrova.

Okrem už spomínaných Tunelov Veľkého obliehania z konca 18. storočia je verejnosti sprístupnená aj menšia časť tunelov z obdobia 2. svetovej vojny. Nájdete ich pod názvom *World War II Tunnels* na severnej strane skaly v blízkosti Maurského hradu. Podzemný komplex prešiel kompletnou rekonštrukciou a znovuotvorený bol vo februári 2025. Medzi exponátmi nájdete originálne zábery z vŕtania tunelov, informácie o osobnostiach a udalostiach z tej doby vrátane výstrižkov z novín a originálnych artefaktov. Nájdete tu sekciu o šponáži z 2. svetovej vojny, emotívnu expozíciu venovanú evakuácii Gibraltárčanov, expozíciu venovanú Kráľovským inžinierom, tvorcom týchto tunelov,

sekcii vysvetľujúcu strategickú hodnotu Gibraltáru a už spomínanú Spitfire hall. Počas samoobslužnej prehliadky môže návštevník vidieť, ako tu žili obyčajní vojaci. Chaty Nissen slúžiace ako kasárne a nemocničné lôžka s množstvom figurín v dynamických pozíciách. Prehliadka vás zavedie od vstupu na západnej strane skaly až k strieľňam na východnej strane s pohľadom na more. Na lepšiu orientáciu v tomto podzemnom „labyrinte“ slúžia všadeprítomné smerovníky.

Modernizácia tiež priniesla priestory pre podujatia vhodné pre konferencie a súkromné podujatia, čím sa zvýšila všestrannosť lokality. Pri vstupe sa nachádza i obchod so suvenírmi a tematicky ladený bar The Tunneller's Rest. Nechýbajú ani toalety. Celková dĺžka sprístupnených tunelov dosahuje približne 1,5 km. Podlaha v tuneloch je vybetónovaná, prístup je bezbariérový a fotografovanie je dovolené. Okrem 25. decembra a 1. januára sú tunely otvorené 363 dní v roku. Pre tých, ktorí hľadajú niečo navyše, je k dispozícii VIP prehliadka so sprievodcom. Tieto prehliadky, vedené tímom odborných sprievodcov, vás zavedú hlbšie do príbehov, tajomstiev a detailov zo zákulisia vojnových tunelov. Komentované prehliadky si treba rezervovať dopredu.

Praktické rady na záver

Gibraltár som navštívil v novembri 2023 počas týždňového výletu po španielskom regióne Andalúzia. Východiskovým bodom pre jeho návštevu je Malaga – veľké prímorské letovisko a hlavné mesto Andalúzie, kde sa vieme od minulého roka dostať jednoducho vďaka priamemu leteckému spojeniu s Bratislavou i Košicami. Odtiaľ je to na Gibraltár autom alebo autobusom približne dve hodiny. Gibraltár má aj vlastné letisko, ale to využívajú hlavne britské spoločnosti zabezpečujúce spojenie s domovskou krajinou.

Na návštevu tohto malého kúska Veľkej Británie si vyhradte minimálne jeden celý deň, ideálne ale rovno dva. Hlavne ak ste milovníkom vojenských pamiatok. Ubytovanie však hľadajte radšej na španielskej strane v hraničnom meste La Linea de la Concepción, keďže Gibraltár neponúka lacné možnosti ubytovania, pretože ide o jednu z najbohatších a zároveň i najdrahších častí sveta. Všetky vyššie opisované vojenské pamiatky sa nachádzajú v Gibraltárskej prírodnej rezervácii, ktorá je otvorená počas celého roka: máj – september od 9:30 do 19:00, október – apríl od 9:00 do 18:00. Vstupenka na jednodňový vstup stojí 30 libier, v prepočte 35 eur.

Viac praktických informácií a možnosť kúpiť si online vstupenku nájdete na oficiálnom webe <https://naturereserve.gi/>

Dve malé rady na záver. Ak chcete poodhaliť všetky zákutia Gibraltáru, vojenské i prírodné, treba sa pripraviť, že to nebude ako prehliadka klasického múzea. Areál tohto takpovediac vojenského skanzenu je rozsiahly nielen svojou rozlohou, ale hlavne čo sa týka výškových rozdielov. Dá sa to z veľkej časti absolvovať aj taxíkom či organizovaným výletom, ale prídete o možnosť precítiť toto fascinujúce miesto doslova na vlastných kostiach. Druhá rada je, že ak sem idete s ruksakom, všetky veci majte v jeho vnútri. Takisto cennosti nemajte na ľahko prístupných miestach. Dôvodom sú miestne opice makaky, ktoré dosť často okrádajú turistov. Pocítil som to na vlastnej koži. Ukradnuté keksy však za ten zážitok stáli.

Ondrej Haládik

NÁVŠTEVA II. ŠTÁTNEHO TAJOMNÍKA MINISTERSTVA OBRANY SR MARTINA VOJTAŠOVIČA VO VHÚ

Dňa 10. marca 2026 navštívil Vojenský historický ústav v Bratislave II. štátny tajomník Ministerstva obrany SR Martin Vojtašovič. Počas návštevy ho sprevádzali generálny riaditeľ Sekcie personálnych a sociálnych činností Ministerstva obrany SR Martin Rímeš, riaditeľ Kancelárie II. štátneho tajomníka Ministerstva obrany SR Marián Líškay, poradca II. štátneho tajomníka Ministerstva obrany SR genmjr. v. v. Miroslav Kocian, vojenský poradca II. štátneho tajomníka Ministerstva obrany SR pplk. Matúš Glinda a vedúci oddelenia starostlivosti o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov Ministerstva obrany SR Richard Zimányi.

Riaditeľ Vojenského historického ústavu plk. Miloslav Čaplovič predstavil delegácii činnosť jeho bratislavských pracovísk, ako aj ich vedúcich. M. Vojtašovič poďakoval za pri-

jatie a predstavenie pracovísk a ich vedúcich. Ocenil prácu vojenských historikov, archivárov a múzejníkov, ako aj ostatného personálu, s ktorých pracou sa oboznámil počas návštevy našich pracovísk vo Svidníku, Piešťanoch a nakoniec aj v Bratislave.

Oficiálny program návštevy vyvrcholil ocenením jeho príslušníkov a zamestnancov za dlhodobu kvalitnú prácu pri rozvoji tohto vedecko-výskumného, archívneho a múzejného zariadenia Ministerstva obrany SR pre oblasť vojenskej histórie a uchovávaní odkazu bojovníkov za slobodu a demokraciu.

Štrnásť príslušníkov a zamestnancov Vojenského historického ústavu obdržalo z rúk M. Vojtašoviča Pamätnú medailu k 80. výročiu Slovenského národného povstania a skončenia druhej svetovej vojny, ktorú im udelil podpredseda vlády SR a minister obrany Robert Kaliňák.

Záver pracovnej návštevy II. štátneho tajomníka Ministerstva obrany SR a jeho sprievodu prebehol v neformálnej priateľskej atmosfére.

Text: VHÚ

*Foto: KaŠT MO SR, VHÚ
www.vhu.sk 11. 03. 2026*

36. VALNÉ ZHROMAŽDENIE ZVÄZU MÚZEÍ NA SLOVENSKU

Kinosála Múzea SNP v Banskej Bystrici privítala 12. marca 2026 viac ako stovku múzejníkov z vyše štyroch desiatok členských múzeí Zväzu múzeí na Slovensku („ZMS“). Podujatia sa zúčastnili aj významní hostia, ktorí dlhodobo spolupracujú so ZMS – zástupcovia Ministerstva kultúry SR, Sekcie kultúrneho dedičstva a štátneho jazyka, Odboru múzeí a galérií, predsedníčka Rady galérií Slovenska Mgr. Miloslava Borošová Michalcová a predsedníčka slovenského komitétu ICOM Mgr. Margáreta Musilová.

Predstavenstvo ZMS na čele s predsedníčkou Mgr. Michaelou Škodovou informovalo prítomných o hodnotení činnosti ZMS, vrátane predstavenia činnosti jeho jednotlivých odborných komisií. Prednesená bola aj správa o hospodárení za uplynulý rok a zároveň bol schválený návrh nového rozpočtu do nasledujúceho valného zhromaždenia. Nechýbali ani informácie a diskusia k príprave Noci múzeí na Slovensku, celoeurópskeho podujatia, ktoré sa tento rok uskutoční 23. mája 2026. Za Vojenský historický ústav – Vojenské historické múzeum („VHÚ-VHM“)

boli ako delegáti prítomní riaditeľ VHM, pplk. Ing. Milan Kubizniak a vedúci múzejného oddelenia Piešťany – zástupca riaditeľa VHM, Mgr. Jerguš Váry. Ako tajomníčka ZMS a podpredsedníčka Odbornej komisie pre múzejné odborné činnosti ZMS sa podujatia zúčastnila PhDr. Viera Jurková, vedúca referentka – kurátorka VHM Piešťany.

Súčasťou programu bolo aj tradičné odovzdávanie ocenení ZMS za uplynulý rok – pamätného listu a pamätnej medaily. Odovzdaných bolo 16 pamätných listov a 10 pamätných medailí, medzi ocenenými nechýbali ani dve jubilujúce členské múzeá, ktoré si v tomto roku pripomínajú významné výročia – Podtatranské múzeum v Poprade (150. výročie vzniku) a Ľubovnianske múzeum – hrad Ľubovňa v Starej Ľubovni (70. výročie vzniku).

Azda najvýznamnejším bodom programu však boli voľby nových členov do orgánov ZMS – predsedu ZMS, Predstavenstva ZMS, predsedu Revíznej komisie ZMS a členov Revíznej komisie ZMS, o ktorých rozhodlo 99 delegátov z múzeí z celého Slovenska.

V období 2026 – 2029 bude v ZMS aj naďalej vo funkcii predsedníčky ZMS pokračovať Mgr. Michaela Škodová. Predstavenstvo ZMS bude v spomínanom volebnom období zastupovať aj naďalej PhDr. Viera Jurková (VHÚ – Vojenské historické múzeum Piešťany), Mgr. Zuzana Homolová (Podtatranské múzeum v Poprade), Mgr. Róbert Gregor Mareta, PhD. (Slovenské národné múzeum), Mgr. ThLic. Martin Hoferka, Th.D. (Záhorské múzeum v Skalici), pričom bude doplnené o nových členov: Mgr. Janu Kováčovú (Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi), Ivana Janitora, M.Sc. (Slovenské technické múzeum Košice), Mgr. Martina Hromadu (Liptovské múzeum v Ružomberku) a Mgr. Lukáša Volentiera, PhD. (Múzeum SNP Banská Bystrica). Na ich činnosť bude dohliadať Revízna komisia ZMS, ktorej predsedom sa stal PhDr. Ing. Dominik Béreš, PhD., MBA, LL.M (Východoslovenské múzeum v Košiciach) a členmi Mgr. Michal Jajcaj (STM – Múzeum dopravy v Bratislave) a Mgr. Jana Potocká (Pohronské múzeum v Novej Bani).

Text: VHÚ - VHM

Foto: ZMS

www.vhu.sk 17. 03. 2026

Pokyny pre autorov

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do Vojenskej histórie posielajte v textových editoroch **Word**. Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu Word vkladaním poznámok/ odkazov pod čiarou – nie mechanickým spôsobom.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku. Zoznam je potrebné štruktúrovať podľa typu zdroja na:

„Archívne pramene“;
 „Publikované pramene“;
 „Dobová tlač“;
 „Monografie a zborníky ako celok“;
 „Kapitoly v monografiách, štúdie a články“;
 „Internetové zdroje“.

K štúdiu je potrebné pripojiť **abstrakt** (v slovenčine, do 10 riadkov), **5 kľúčových slov** v slovenskom jazyku; **resumé** v slovenčine v rozsahu cca jednej normovanej strany.

Prosíme zaslať **osobné údaje** o autorovi/autorke: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefónický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a digitálne identifikačné číslo ORCID. Zasláním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa posielá **bez zalamovania a špeciálnych úprav**, odstavce bez tabulátora. Písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. V prípade citácií prameňov sa text píše kurzívou, pri citovaní sekundárnej literatúry bez kurzívy. Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10.

Obrazové prílohy poprosíme zasielať samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (Excel).

Rozsah príspevkov

Rozsah **štúdií** by mal mať minimálne 27 000 znakov (15 normostrán) a maximálne 72 000 znakov (40 normostrán) vrátane poznámkového aparátu a medzier.

Recenzie môžu byť v rozsahu od 7200 (4 normostrany) do 27 000 znakov (15 normostrán).

Anotácie a správy majú mať rozsah do 5400 znakov (3 normostrany).

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať kompletnú bibliografickú informáciu o diele.

Citačná norma STN ISO 690

Základnou citačnou normou je **STN ISO 690** – Dokumentácia. Bibliografické odkazy.

Všeobecné pravidlá

Jazyk. Väčšina údajov pre bibliografický odkaz sa uvádza v *jazyku citovaného dokumentu*, pretože sa preberá z citovaného dokumentu. Existujú však aj výnimky v prípade údajov, ktoré nepreberáme priamo z informačného zdroja, ale ich dopĺňame: rozsah strán, formát a typ nosiča, dostupnosť, údaj o citovaní. Tieto údaje zaznamenávame v jazyku citujúceho dokumentu (slovenčine).

Príklady:

- anglický zdroj: MORGAN, Philip. Studying Fascism from the Particular to the General. In: *East Central Europe*, 2010, Vol. 37, s. 334 – 337. [v slovenčine údaj o stranách]

- nemecký zdroj: LIEB, Peter. Täter aus Überzeugung? Oberst Carl von Adrian und die Judenmorde der 707. Infanteriedivision 1941/1942. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jg. 50, Heft 4, s. 523 – 557. Dostupné na: «

https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2002_4_1_lieb.pdf]. [v slovenčine údaj o stranách a dostupnosti]

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz.

Zdroj, ktorý bol už v texte citovaný, uvádzame v skrátenej podobe obsahujúcej údaje: priezvisko, skrátený názov diela, strana. Príklady:

LIEB, *Täter aus Überzeugung?*, s. 526.

MORGAN, *Studying fascism*, s. 336.

Názvy zdrojov ako celkov sa píše kurzívou. Pri častiach z tradičných informačných zdrojov uvádzame kurzívou názov hostiteľského informačného zdroja.

Ak nie je **vydavateľ** známy, použije sa medzinárodne zrozumiteľný tvar [s. n.].

Ak nie je uvedený **rok** vydania, ale vieme si ho odvodiť, uvedieme ho v hranatých zátvorkách [1980], ak nie je možné rok vydania dohľadať, uvedieme [s. a.].

Ak nie je uvedený **miesto** vydania, uvedieme [s. l.].

Ak sa vyskytne **viac vydavateľstiev** s rozličným rokom vydania, zápis je: Blackburn, 1998; Oxford University Press, 2003.

Na vymedzenie časového, dĺžkového, rozsahového aspektu sa používa **pomlčka** ako znamienko vety. Príklady: v rokoch 1848 – 1865, dosah 200 – 300 metrov, 15 – 20 mužov, na stranách 238 – 239.

ISBN a ISSN uvádzame až v záverečnom zozname literatúry, nie v poznámkach pod čiarou.

Bibliografický odkaz končí vždy bodkou, aj ak je posledným údajom dostupnosť online zdroja.

Ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Pri **online zdrojoch** uvádzame „Dostupné na:“ a hyperlink ako https alebo https URI, napr. Dostupné na: « <https://www.ustrcr.cz/uvod/doba-nesvobody-1938-1945/nemeckebezpecnostni-a-represivni-slozky/> ».

Dátum citovania/zobrazenia/sprístupnenia je povinný len pre tzv. dynamické online informačné zdroje, tzn. pre zdroje, ktoré menia (aktualizujú, revidujú) svoj obsah, príp. ho dopĺňajú (= zdroje na pokračovanie). Príklad zápisu: [cit. 12. 12. 2023].

Vzory bibliografických odkazov

Archívne pramene

Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Archívna zbierka 11, šk. 9, č. 447 291, štátny tajomník Zahraničného úradu Ernst von Weizsäcker nemeckému konzulovi v Bratislave 17. 3. 1939.

Archív Múzea SNP, f. XII (Dokumenty memoárového charakteru), S 490/93, Xerokópia spomienok, Alfréd Rusnák /Rosenbaum/: VI. pracovný tábor, Hajfa, október 1977, s. 18.

Národní archiv Praha (NA), f. 136 – Auswertiges Amt Berlin, sig. 136-71-3, č. 588 785-6, nočná služba 23/24. 3. 1939 – záznam hovoru s Abwehrstelle des OKW, Gruppe I.

Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN), f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, č. 626 803, č. 627 023-35, správa o činnosti DHM od apríla do septembra 1940.

Magyar Országos Levéltár Budapest (MOL), P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800 – 1851. A Kossuth Család Családülési jegyzőkönyve. Prothocollon Inclytae Familiae Kossuth de Udvard.

Príklad na citovanie **telefonického rozhovoru**: STRMEŇ, Vladimír – VARGA, Peter. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor. 10. 10. 2015, 10:25.

Publikované pramene

BYSTRICKÝ, Jozef – ŠUMICHRASŤ, Peter (eds.). *Letka 13 v dokumentoch a obrazoch*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2004. 120 s. ISBN 80-89169-02-3.

SEGEŠ, Vladimír – ŠEDOVIČ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska 1387 – 1526. Zv. I/3*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 352 s. ISBN 978-80-89523-25-2.

TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Preložil Kuklica, Peter. Bratislava : Tatran, 1985. 552 s.

Príklady na citovanie **mapy**:

BAŇACKÝ, Vladimír – ŠABOLA, Anton. *Geologická mapa Záhorskej nížiny*. 1 : 50 000. Kartografický ústav, 1973. 500 x 420 mm.

Príklad na citovanie **zaznamenaného telefonického rozhovoru**: NIXON, Richard Milhous

– COLSON, Charles. [Bez názvu]. Telefonický rozhovor; online. 18. 7. 1972, 07:58- 08:18. Prepis dostupný na: <https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/forresearchers/find/tapes/watergate/trial/exhibit_01.pdf>. [cit. 19. 11. 2022].

Dobová tlač

Výcviková dôstojníci Hlinkovej gardy. In: Slováč, 1938, 18. decembra, č. 288, s. 1.

Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov, 1931, roč. 5, 30. októbra, č. 7 – 10, s. 14.

Monografie a zborníky ako celok

ZATKOVA, Jana. *Zabudnutí vojaci. Zajatci v oblasti Vojenského veliteľstva Bratislava 1914 – 1918*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013. 175 s. ISBN 978-80-89523-21-4.

HOLEC, Roman. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava : Albert Marenčin, 2020. 368 s. ISBN 978-80-569-0588-3.

Kapitoly v monografiách, štúdie a články

CAPLOVIC, Miloslav. Milan Rastislav Štefánik. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica a kol. *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*. Praha : Historický ústav, 2015, s. 145 – 159. ISBN 978-80-7286-259-7.

CHORVÁT, Michal. „Die Katze muss weg!“ Odchod českého obyvateľstva zo Slovenska 1938. In: *Právněhistorické studie*, 2018, roč. 48, č. 2, s. 75 – 92. ISSN 0079-4929.

MEDVECKÝ, Matej. Československí vojenslí diplomati po skončení 2. svetovej vojny. In: BINAR, Aleš a kol. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany, 2020, s. 275 – 286. ISBN 978-80-7582-353-3.

Elektronické zdroje

SKRAMOUŠSKÝ, Jan. *Pušky rakousko-uherské branné moci – 1. díl*. Zverejnené 2. 3. 2015. Online. Dostupné na: <<https://www.vhu.cz/pusky-rakousko-uherske-branne-moci-1-dil/>>.

SCULLION, Séan F. *Continuing the fight: Three anarchists from Spain in the British army, 1939 – 1945*. Online. Dostupné na: <<https://freedomnews.org.uk/2023/08/07/continuing-the-fight-three-anarchists-from-spain-in-the-britisharmy-1939-1945/>> [cit. 9. 11.2023].

Príklad na citovanie **podcastu**: OLIVER, Zajac – VALENT, Jaroslav. *Napoleon svojich súperov ničil s mechanickou presnosťou*. Podcast. SME, zverejnené 5. 11. 2023. Dostupné na: <<https://podcasty.sme.sk/c/23240172/napoleon-svojich-superov-nicil-s-mechanickou-presnostou.html>>. [cit. 3. 3. 2024].

Príklad na citovanie **blogu**: STEHLÍK, Michal. *Zápotocký a válečné zločiny? Mezi fámou a realitou*. Blog. Zverejnené: 19. 3. 2021. Dostupné na: <<https://blog.aktualne.cz/blogy/michal-stehlik.php?itemid=39313>>. [cit. 4. 8. 2022].

Príklad na citovanie **online mapy**: GIS mesto Nitra. Mapa; online. Verzia 0.0.5.1. [s. n.]. Dátum aktualizácie 23. 04. 2019. Dostupné na: <<https://gis.nitra.sk/>>. [cit. 25. 8. 2022]. GOOGLE. Google maps. Online. 2023. Dostupné na: <<https://www.google.sk/maps/@48.3125969,18.0182667,12z?hl=sk>>. [cit 25. 2. 2023].

Príklad na citovanie **príspevku na sociálnej sieti**: POST BELLUM SK. *Ďalší pokus o odkúpenie Tisovho domu*. Príspevok na Facebooku. Zverejnené 22. 4. 2024. Dostupné na: Facebook <<https://www.facebook.com/postbellumsk>>. [cit 25. 4. 2024].

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 2/2026

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Kontaktná adresa: miloslav.caplovic@vhu.sk

Redakcia časopisu: Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD.,
PhDr. Katarína Mináriková

Jazyková redakcia: Mgr. Tamara Janecová, PhD.

Kontaktná adresa redakcie: vojenskahistoria@vhu.sk

Grafická úprava: Pavla Takáčsová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD. (predseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Milena Balcová (podpredsedníčka) – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. Mgr. Michal Habaj, PhD. – Masarykova univerzita, Brno, Česká republika; PhDr. Viera Jurková – Vojenský historický ústav-Vojenské historické múzeum, Piešťany; Mgr. Peter Kralčák, PhD. – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. – Právnická fakulta UK, Bratislava; PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – Historický ústav SAV, Bratislava; PhDr. Richard Pavlovič, PhD. – Štátny archív, Košice; doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD., Bratislava; PhDr. Michal Schvarc, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. PhDr. Marek Syrný, PhD. – Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica; plk. v. v., PhDr. Peter Šumichrast, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Marian Uhrin, PhD. – Múzeum SNP, Banská Bystrica

Medzinárodná redakčná rada: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közszerkeleti Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Uniwersytet Warszawski, Warszawa; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum e. v. Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

Scopus

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Index Copernicus (ICI)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Schválené do tlače dňa: 29. mája 2026

EV734/08

IČO vydavateľa: 00802751

Nepredajné

ISSN 1335-3314 (print), 1338-7154 (pdf)

Tlač: DMC s.r.o., J. Murgaša 100, 940 64 Nové Zámky

Predná strana obálky: Fotografia - Bitka pri Moháči (1526) znázornená na dobovej rytine.

(Foto: VHÚ-VHA Bratislava).